ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

6 (21)
2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 6 (21) червень, 2015 р.

Частина 3

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці зображений один із символів медицини – чаша, навколо якої обвивається змія. Цей символ пов'язаний з Авіценною, який в лікуванні застосовував отруту змій, і давньогрецькою богинею здоров'я Гігієєю, яку зображували з чашею в руках, з якої вона годує змію. Кожного року в третю неділю червня в Україні святкують День медичного працівника – професійне свято працівників галузі охорони здоров'я України. День медичного працівника традиційно святкується в нашій країні як свято людей, які присвятили себе шляхетній справі – збереження життя та здоров'я співгромадян. Сьогодні, як і в усі часи, професія медика є однією з найблагородніших та найвідповідальніших. Саме людям в білих халатах випали честь і обов'язок зберігати, захищати, підтримувати і повертати безцінний дар – життя.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Матвійчук Н.М., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.М.
Фінансово-правові засади регулювання грошового обігу в Україні........8

Панькевич В.М., Гороховська Ю.І., Кровіцка Я.А.
Проблеми податкового реформування в Україні на сучасному етапі розвитку........................11

Юхно М.О.
Окремі аспекти гарантій забезпечення права на захист за кримінальним процесуальним законодавством України.....14

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Герасимова О.І.
Вироблення індивідуальних стратегій формування рефлексивних умінь у студентів вищих навчальних закладів.......20

Єжова Т.Є.
Педагогічні умови забезпечення права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації.................23

Ковальчук Л.І.
Організації навчального процесу у вітчизняній школі: педологічний аспект (перша третина ХХ століття)........................27

Кричківська О.В.
Організаційно-педагогічні умови оптимального формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. 31

Лобач Н.В.
Реалізація технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу.......37

Олішевич В.М.
Педагогічні умови формування позитивної мотивації студентів ВНЗ до вивчення іноземних мов.........................41

Проценко Н.Д.
Маркетингова компетентність як складова професіоналізму керівників професійно-технічних навчальних закладів....................................45

Трутень С.С., Пашинський Л.М.
Організація самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Робочі машини».50

Фурс Т.І.
Структура професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов............53

МЕДИЧНІ НАУКИ

Буряк В.В., Наумова В.А.
Прогностическая значимость рутинного применения комбинированного суточного мониторирования артериального давления и электрокардиограммы у пациентов с артериальной гипертензией......................58

Буряк В.В., Наумова В.О.
Клінічна характеристика гемодинамічних та ремоделінгових аберацій у практично здорових осіб...........................61

Дуднікова М.О.
Сучасні аспекти етіології дисколоритів зубів 64

Еліашова А., Мочалов Ю.О., Клітинська О.В., Розлуцька В.З.
Вихідні умови для застосування раціональної моделі профілактики стоматологічних захворювань в Україні 67

Москалюк О.П., Давиденко І.С., Шкварковський І.В., Нестерчук А.П., Курка С.В.
Гістологічні зміни яєчка під впливом контакту сім'яного канатика з поліпропіленовим імплантатом.................70

Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Чимпой К.А.
Психосоматичний статус хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію...........75

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

Баланчук Т.І., Мазулін О.В.
Дослідження нітратного забруднення рослинної сировини видів роду Carduus L..................................80

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Капшик І.Й.
Тематичний цикл «Пори року» в образотворчій спадщині європейського мистецтва: питання жанрової специфіки.......................84

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Арефнія С.В.
Профілактика та психокорекція професійного вигорання працівників державних органів влади (законодавчої)....................................88

Бачинська Х.П.
Психологічні особливості студентів з високим рівнем визначеності стилю життя 93

Іванків І.І.
Соціально-психологічні особливості кіберпростору............................96

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Борисенко М.І.
Волонтерська діяльність як одна із форм благодійництва.................102

Комих Н.Г.
Соціологічний вимір ціннісної компоненти екологічної культури.................105

Сергиенко Е.В.
Бессмысленность как социальный объект в исследованиях смысложизненной проблематики................108

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Красіловська З.В.
Історичні передумови виникнення та розвитку інституту медіації 114

Кульчій І.О., Лебедин Т.В.
Аналіз програм розвитку державної молодіжної політики в Україні 120

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Лебедева Н.А.
Философское осмысление проблем человека в культурном контексте современного православного кино 126

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Катріч К.В., Демченко С.В.
Стиль ведучого як вагома складова в авторських програмах формату «тревел-журналістика» 132

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Ібрагімов Е.Ю.
Формування фахової культури студентів медиків засобом культури здоров´я 136

Ткачук О.Г.
Формування компетентності лідерства у майбутніх лікарів 139

CONTENTS

LAW SCIENCES

Matviichuk N.M., Burlachuk N.Yu., Pankevych V.M.
Financial and legal framework governing money circulation in Ukraine........................8

Pankevych V.N., Gorohovska J.I., Krovitska Y.A.
Problems of tax reform in Ukraine in the current development............................11

Yukhno M.O.
Separate aspects of guarantees of the right to defence in the criminal procedural legislation of Ukraine...................14

PEDAGOGICAL SCIENCES

Herasymova O.I.
Developing individual strategies for the formation of the university students' reflective skills................................20

Yezhova T.Ye.
Pedagogical conditions for ensuring children's right to express their views and receive information................................23

Kovalchuk L.I.
Organization of educational process in national school: pedological aspect (first third of XX century)..............................27

Krychkivska O.V.
Organizational pedagogical conditions of optimal formation of intercultural communicative competence of the future specialists in foreign economic activity 31

Lobach N.V.
Realization of technology of forming information and analytical competence of future doctors in the educational environment of higher medical educational establishment............................37

Olishevych V.M.
Pedagogical conditions of forming students' positive motivation to the studying of foreign languages in universities................41

Protsenko N.D.
Marketing competence as a component of the professionalism of the leaders of vocational schools................45

Truten S.S., Pashunskuy L.M.
Organization of independent work of students in the process of study of course «working machines»........................50

Furs T.I.
The structure of future foreign language teacher's professional competence.................53

MEDICAL SCIENCES

Buriak V.V., Naumova V.O.
Predictive value of routine application of combined daily monitoring of arterial blood pressure and electrocardiogram in hypertensive patients................................58

Buriak V.V., Naumova V.A.
Clinical characteristics of hemodynamic and remodelling aberrations in healthy persons...61

Dudnikova M.O.
Modern aspects of teeth discoloration etiology....................................64

Eliasova A., Mochalov Yu.O., Klitynska O.V., Rozlutska V.Z.
Initial conditions for rational models application in prevention of dental diseases in Ukraine.........................67

Moskaliuk O.P., Davydenko I.S., Shkvarkovskyi I.V., Nesterchuk A.P., Kurka S.V.
Histological changes of testicle under the influence of contact of the spermatic cord with polypropylene implant...........................70

Pavliukovych N.D., Pavliukovych O.V., Chympoi K.A.,
Psychosomatic status of the patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia.............75

PHARMACEUTICAL SCIENCES

Balanchuk T.I., Mazulin O.V.
The study of nitrate contamination of herbal raw material of species of genus Carduus L. 80

HISTORY OF ART

Kapshyk I.Y.
Seasonal imagery in the heritage of European visual arts. Questions of genre specificity........................84

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Arefniia S.V.
Prophylaxis and psychological correction of professional burnout of public officials (legislators)........................88

Bachynska Kh.P.
Psychological peculiarities of students with high levels of certainty lifestyle.......................................93

Ivankiv I.I.
Socio-psychological characteristics of cyberspace.........................96

SOCIOLOGICAL SCIENCES

Borysenko M.I.
Volunteering as one of the forms of charity...................................102

Komykh N.H.
Sociological survey of value components of environmental culture...............................105

Serhiienko Ye.V.
Meaningless as a social object in the research of the meaning of life issues...108

STATE ADMINISTRATION

Krasilovska Z.V.
Background of origin and development of mediation institute......114

Kulchii I.O., Lebedyn T.V.
Analysis of program of state youth policy development in Ukraine......120

CULTURAL STUDIES

Lebyedyeva N.A.
Philosophical comprehension of human problems in the cultural context of modern orthodox movies......126

SOCIAL COMMUNICATIONS

Katrich K.V., Demchenko S.V.
Anchorman's style as an important component in authors' programs of «travel journalism» format......132

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Ibrahimov E.Yu.
Formation of professional culture of medical students by means of health culture 136

Tkachuk O.H.
Formation of leadership competence of future physicians......139

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.2

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Матвійчук Н.М., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.М.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проведено дослідження фінансових правових засад грошового обігу в Україні. Визначено особливості грошового обігу. Проведено аналіз грошової маси та монетарної бази. Досліджено особливості готівкового та безготівково обігу. Розроблено основні напрями вдосконалення і вирішення сучасних проблем грошового обігу в Україні.
Ключові слова: грошовий обіг, грошова маса, готівка, безготівковий обіг, фінансово-правове регулювання.

Постановка проблеми. Головне завдання Національного банку України визначено Конституцією України і полягає у забезпечені стабільного грошового обігу, яке на сьогодні потребує пошуку шляхів удосконалення правового забезпечення. Механізм регулювання грошового обігу розробляється центральним банком країни і закладається в грошово-кредитну політику. Відповідно до закону «Про Національний банк України» грошово-кредитна політика виступає як система заходів із регулювання грошового обігу та кредиту, які спрямовані на економічне зростання, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення, регулювання платіжного балансу з метою збалансування і задоволення суспільного попиту на гроші [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правове регулювання грошового обігу досліджувалося і аналізувалося в багатьох працях вітчизняних вчених, зокрема, Воронової Л. К., Алісова Є. О., Орлюк О. П., Костюченко О. А., Гетьманцева Д. О., Заверухи І. Б., Шкарупи В. К., Кучерявенка К. П., Качана О. О., Козюка В. В., Костіна Н. І., Латковської Т. А., Савлука М. І., Селіванова А.О. та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах в Україні актуальними є проблеми, пов'язані з недостатньою дієвістю та ефективністю існуючої системи грошового обігу, її невідповідністю завданням сьогодення, тому дане питання потребує поглибленого вивчення та подальшого реформування. На сьогодні детального досліджень потребує діяльність Національного банку України в питанні регулювання грошової маси в умовах розвитку банківських правовідносин, з метою вивчення шляхів удосконалення правових заходів.

Мета статті. Головною метою даної роботи є дослідження регулювання грошової маси на підставі аналізу чинного законодавства з питань повноважень суб'єктів грошово-кредитної політики та чинників, що впливають на її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Регулювання обсягу грошової маси здійснюється за допомогою основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики.

До них належать: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків; 2) визначення та регулювання процентної політики; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), зокрема з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними [8, с. 4].

Стратегічна ціль грошово-кредитної політики – стабілізація сукупного обсягу виробництва, зайнятості та рівня цін. Метою політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей, тобто оптимальної рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Оскільки Конституція України покладає на Національний банк України обов'язок забезпечувати стабільний грошовий обіг, цілком логічно вважати Національний банк України відповідним суб'єктом грошово-кредитної політики з владними повноваженнями.

У сфері грошово-кредитної політики дослідники виризняють такі елементи: 1) відносини з регламентації грошово-кредитної політики як правової категорії; 2) відносини з визначення деяких параметрів грошово-кредитної політики; 3) організаційно-правові основи формування, прийняття Основних засад грошово-кредитної політики, її реалізації та контролю за її здійсненням; 4) коло суб'єктів, уповноважених здійснювати грошово-кредитну політику, визначення їхніх завдань, функцій і компетенції; 5) основні засоби і методи грошово-кредитної політики; 6) відносини з комерційними банками з приводу реалізації грошово-кредитної політики; 7) кожен із засобів чи методів (інструментів) грошово-кредитної політики; 8) заходи відповідальності за невиконання встановлених вимог; 9) інші відносини, пов'язані зі здійсненням грошово-кредитної політики.

Враховуючи вище зазначені елементи відносин з приводу обігу грошової маси, можна виділити такі групи правовідносин:

1) за змістом правового регулювання можна виділити відносини між вищими законодавчими та виконавчими органами державної влади і Національного банку України з приводу закріплення основ проведення грошово-кредитної політики, а також відносини в ході реалізації грошово-кредитної політики;

2) за предметом правового регулювання це є відносини із визначення статусу Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики, делегування йому повноважень щодо здійснення грошово-кредитної політики, а також відносини із приводу її реалізації. Акти, які регулюють ці відносини визначають основні параметри грошово-кредитної політики;

3) за характером предмету правового регулювання можна виділити відносини, які виникли і існують виключно як компонент грошово-кредитної політики, та відносини, які випливають з діяльності центробанку, а не внаслідок грошово-кредитної політики, але у яких вона активно здійснюється центральним банком [5, с. 195].

Заходи, що виконує Національний банк України здійснюються у сфері відносин з банками і зводяться до регулювання їх діяльності, що чітко відображається в ст. 14 Закону України «Про Національний банк України».

Таким чином, грошово-кредитна політика є самостійною категорією, але засоби і методи, які за-

© Матвійчук Н.М., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.М., 2015

стосовуються в процесі її реалізації, відносяться до банківського регулювання, але лише в тій частині, яка стосується регулювання грошової пропозиції.

Одним з найважливіших показників, що характеризує стійкість розвитку національної економіки, ефективність використання обсягів грошової маси – швидкість обігу грошової маси. Зміна швидкості обігу грошей суттєво впливає на їх пропозицію та попит, витрати обігу,ускладнює чи полегшує регулювання грошового обігу, дає узагальнююче відображення зміни інтенсивності економічних процесів [2, с. 95]. Динаміка грошової маси та монетарної бази представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка грошової маси та монетарної бази за 2013-2015 рр.

Рік	Грошова маса, млрд. грн..	Монетарна база, млрд. грн.
2013	661,5	307,2
2014	948,8	350,9
2015	934,8	326,7

Джерело: розроблено авторами за даними Національно банку України

За даними даної таблиці можна спостерігати чітку тенденцію збільшення грошової маси та монетарної бази впродовж аналізованого періоду. В Україні головна причина збільшення грошової маси – держава, точніше великий дефіцит державного бюджету, який в значній мірі погашається за рахунок випуску додаткових грошей в обіг.

Серед найвагоміших причин зростання частки готівки в обігу – намагання багатьох суб'єктів господарювання здійснювати розрахунки готівкою з метою уникнення податків; мала довіра юридичних і фізичних осіб до комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ.

Зростання готівки в загальній грошовій масі ускладнює стан з розрахунками у народному господарстві, зменшує грошові надходження на розрахункові рахунки підприємств, знижує ліквідність та послаблює кредитний потенціал комерційних банків. Гривневі заощадження у банках, які за своїм функціональним призначенням повинні формувати нагромадження, насправді неухильно втягуються в поточний грошовий оборот і втрачають властивості інвестицій, що свідчить про недовіру громадян до банківської сфери.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначені форми (адміністративна і індикативна) та методи державного регулювання діяльності банків. Якщо засоби адміністративного регулювання передбачають систему владних приписів, то засоби і методи індикативного регулювання передбачають як владні приписи, так і цілий ряд інструментів, які юридично не обмежують волю суб'єктів відносин у сфері грошово-кредитної політики – визначення процентних ставок, рефінансування банків, кореспондентські відносини, управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції, операції з цінними паперами на відкритому ринку.

В банківському праві, як відмічає Ю. В. Ващенко, можна констатувати відсутність однорідних відносин, відмінних від відносин, які регулюються іншими галузями права, зокрема, фінансового, цивільного, господарського, і, враховуючи неоднорідність відносин, які виникають у сфері банківської діяльності, для їх регулювання застосовуються обидва методи: і метод владних приписів (імперативний метод), і диспозитивний метод [3, с. 124]. Враховуючи позицію вчених, що метод владних приписів, який притаманний фінансовим правовідносинам, є і основний методом банківських правовідносин, цілком слушним вважати що відносинам з приводу регулювання грошового обігу, що здійснює НБУ, властива виключна імперативність. Цей же момент відмічає і І. Б. Заверуха, що реалізація грошово-кредитної політики держави передбачає застосування центральним банком адміністративних та індикативних методів регулювання, де однозначно проявляється метод владних приписів – імперативний метод правового регулювання. Отже, до числа методів реалізації грошово-кредитної політики він відносить як адміністративні, так і індикативні методи регулювання [6, с. 66].

Грошово-кредитна політика складає предмет фінансово-правового регулювання в тому плані, що предметом цієї галузі права є відносини, які опосередковують основоположні засади діяльності держави в сфері руху публічних фінансових ресурсів. Конституція України визначила Національний банк України уповноваженим і відповідальним за здійснення грошово-кредитної політики. Норми конституційного права регулюють також порядок розгляду Верховною Радою України питань, пов'язаних із здійсненням грошово-кредитної політики, як і всіх найважливіших політичних питань. Порядок проведення такої роботиврегульовано Регламентом Верховної Ради України [4].

Відносини із здійснення грошово-кредитної політики виникають у зв'язку із здійснення грошової емісії, тобто це є відносини із виникнення і регулювання грошового обігу, який включається в предмет фінансового права. Норми, що регулюють відносини у процесі здійснення грошового обігу, як складової грошово-кредитної політики, являють собою цілісність, яка відповідає ряду ознак, властивих фінансовому праву: 1) грошово-кредитна політика – це владно-організаційна діяльність держави, покликана задовольняти суспільні грошові інтереси; 2) публічність грошово-кредитної політики випливає з її суспільного призначення – регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу; 3) у юридичній літературі зазначається, що однією зі сторін у цих правовідносинах є орган, наділений державно-владними повноваженнями. У грошово-кредитній політиці ним є Національний банк України; 4) грошово-кредитна політика здійснюється у сфері грошового обігу, правове регулювання якого становить один із інститутів банківського права.

Відносини зі здійснення грошово-кредитної політики не зводяться тільки до відносин Національного банку України з банками, які є лише посередниками, а охоплюють ширше коло питань. У глибокому розумінні предметом грошово-кредитної політики є не банки, а грошовий обіг як предмет його регулювання в кількісному та якісному аспектах. Банки у цих відносинах виступають як опосередкована ланка між суб'єктом управління та об'єктом – грошовою системою. Правом емісії грошей наділено лише Національний банк України. Комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи є лише користувачами цього продукту.

Питання грошово-кредитної політики відносять до питань надзвичайної державної ваги. Максимум можливостей НБУ в банківській системі та грошово-кредитній політиці – регулювання пропозиції грошей. Але життя суспільства охоплює і попит,

і пропозицію грошей. Для формування попиту вирішальне значення мають діяльність Кабінету Міністрів України, фінансова і економічна політика. Тому реальність грошово-кредитної політики більше залежать від цих факторів. Але Закон України «Про Національний банк України», який регламентує відносини Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України з Національним банком України, практично передбачає лише інформування цих органів центробанком про головні питання грошово-кредитної політики. Крім того, в ньому варто передбачити обов'язок Правління НБУ інформувати Раду НБУ та вищі органи влади про найважливіші рішення, які можуть мати суспільне значення.

Висновки і пропозиції. Для вдосконалення і вирішення сучасних проблем грошового обігу в Україні необхідно скористатися досвідом зарубіжних країн. По-перше, визначальний вплив в грошовому обігу має займати Центральний банк країни, оскільки монополізація емісії за центральними банками призведе до того, що держава може активно впливати на якісні та кількісні характеристики грошового обігу. По-друге, безготівковий обіг має переважати готівковий і хоча Україна зробила вагомий крок для впровадження безготівкового обігу.. Для вирішення цієї проблеми слід створити можливість активного безготівкового розрахунку не лише в великих містах, але й в маленьких містечках та селах. По-третє, необхідно впровадити нові системи електронного розрахунку, що в майбутньому можуть стати ефективним замінником сучасних грошових форм [5]. Однак в нашій країні така система майже не розвивається, на відміну від більш розвинутих країн, таких як США, Німеччина, Франція, Англія, та, навіть у деяких країнах Африки, де електроні розрахунки активно застосовуються громадянами в їх повсякденні. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити такі умови на території України, аби повернути довіру населення до влади, практично показати результативність та ефективність запропонованих змін, а для цього необхідний час і бажання держави розвиватися.

Для створення і функціонування цілісної ефективної системи управління готівковим обігом, яка враховувала б зміни, що відбулися останнім часом в економіці і банківській системі країни, необхідне поступове, але цілеспрямованого впровадження сучасних технічних засобів, автоматизованих та комп`ютерних технологій у сфері готівкового обігу на основі чіткої нормативної бази Національного банку.

Аналізуючи все вище сказане, можна виділити основну проблему грошового обігу в Україні, що потребує ефективного правового вирішення – поступовий перехід до безготівкового обігу. В зв'язку з цим на рівні законодавчої влади необхідно здійснити певні заходи, а саме прийняти відповідні законодавчі акти щодо створення, наприклад, ефективної та захищеної системи розрахунків за допомогою мобільного термінала, тим самим мінімізувати кількість готівки. Однак, такі заходи потрібно вводити поступово, що б кількість грошей була достатньою для нормального товарообігу, оскільки як надлишок, так і нестача грошей створюють значні проблеми й ускладнення для здійснення грошового обігу.

Список літератури:

1. Банківське право України / За ред. О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 390 с.
2. Божанова О. В. Аналіз стану грошової маси в Україні // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2013 – № 44 – Ст. 95.
3. Ващенко Ю. В. Банківське право: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 344 с.
4. Дмитренко Ю. М. Правові засоби регулювання грошового обігу в Україні // Європейські перспективи. – 2012. – № 4, ч. 1. – Ст. 195.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 р., № 2121–Ш // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 8.
6. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 36. – № 14-15, № 16-17. – Ст. 133.
7. Морозов А. Еволюція та сучасний стан грошового обігу в Україні та світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Evolution_and_current_state_of_monetary_circulation_in_Ukraine_and_world_18941.pdf
8. Про Національний банк України: Закон України: від 20.05.1999 р., № 679-XIV // Голос України. – 1999. – № 112.
9. Савлук М. І. Грошово-кредитна політика Національного банку України та оцінка її ефективності // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 3-73. – Чернівці, 2011. – С. 84-89.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 р., № 2121–Ш // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 8.

Матвийчук Н.Н., Бурлачук Н.Ю., Панькевич В.Н.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

ФИНАНСОВО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕНЕЖНОГО ОБОРОТА В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье проведено исследование финансовых правовых основ денежного оборота в Украине. Определены особенности денежного оборота. Проведен анализ денежной массы и монетарной базы. Исследованы особенности наличного и безналичного оборота. Разработаны основные направления совершенствования и решения современных проблем денежного оборота в Украине.
Ключевые слова: денежный оборот, денежная масса, наличные, безналичный оборот, финансово-правовое регулирование.

Matviichuk N.M., Burlachuk N.Yu., Pankevych V.M.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

FINANCIAL AND LEGAL FRAMEWORK GOVERNING MONEY CIRCULATION IN UKRAINE

Summary
We studied the legal and financial foundations of the money circulation in Ukraine. The features of monetary circulation were determined. Analysis of the money supply and monetary base were determined. The features of cash and non-cash circulation were studied. Major areas of improvement and solving modern problems of money circulation in Ukraine were developed.
Keywords: money circulation, money supply, cash, non-cash circulation, financial regulation.

УДК 336.225.68(045)

ПРОБЛЕМИ ПОДАТКОВОГО РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Панькевич В.М., Гороховська Ю.І., Кровіцка Я.А.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У даній роботі визначено теоретичні та методологічні аспекти впливу на податкову систему змін у законодавстві. Проаналізовано й узагальнено наукові визначення, стратегії реформування податкової системи. Проаналізована ефективність діяльності податкової системи України. Досліджено проблеми податкового законодавства. Запропоновано шляхи вдосконалення податкової системи держави в контексті реалізації окремих положень Податкового кодексу.
Ключові слова: податок, децентралізація, місцевий бюджет, податкова система, збір, державний бюджет, податкове законодавство.

Постановка проблеми. Після переходу до ринкової економіки Україна перебуває на стадії трансформації. Реформування потребують усі сфери економіки, в тому числі і податкова система. Стан оподаткування в Україні все ще потребує змін на краще. В податковій системі спостерігається велике податкове навантаження на фізичних та юридичних осіб, наявність колізій у законодавстві, складна та незрозуміла система нарахування податків, велика кількість випадків ухилення від сплати податків, що спричиняє невиконання плану показників дохідності бюджету від податкових надходжень та низку інших негативних наслідків, що мають місце в національній економіці. Проблема ефективного реформування законодавства податкової системи потребує подальшого вивчення та виявлення напрямів покращення існуючої ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених останнім часом питанню реформування податкової системи України та залученню позитивного світового досвіду в цій сфері присвячені дослідження В. Андрущенка, Г. Василевської, В. Гейця, Т. Демків, О. Замасло, І. Луніної, О. Орлюк, А. Соколовської, Л. Тимченко, В. Федосова, А. Чуприної та інших. Однак механізм реформування української системи оподаткування з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду залишається не вивченим у повному обсязі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема оподаткування активно обговорюється вітчизняною наукою практично впродовж усіх років незалежності, окремі її аспекти до кінця нез’ясовані. Практично недослідженими залишаються питання, пов’язані з перебудовою податкової системи з метою забезпечення нової якості оподаткування.

Мета статті. Метою дослідження є проведення аналізу податкових систем у країнах з розвиненою економікою, а також наведення рекомендацій щодо напрямів реформування податкової системи в Україні. Реалізація цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

– визначити теоретичні та методологічні аспекти впливу на податкову систему змін у законодавстві;
– проаналізувати й узагальнити наукові визначення, стратегії реформування податкової системи;
– проаналізувати ефективність діяльності податкової системи України;
– дослідити проблеми податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу. В ринкових умовах господарювання та існування різних форм власності основним методом формування доходів держави є податки, які складають податкову систему.

Податкова система – сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які справляються в установленому законодавством порядку. В більш широкому розумінні податкова система представляється як регламентована нормами фінансового права, закріпленими в законах та інших нормативно-правових актах з питань оподаткування, сукупність податкових відносин, які опосередковуються фінансовими органами, що забезпечують адміністрування податків, і проявляються в конкретних формах оподаткування [3, с. 47].

Податкова система є однією з найскладніших в правовій системі України. При цьому спостерігається тенденція щодо її нестабільності. Проте, як показує практика правозастосування податкового зако-

© Панькевич В.М., Гороховська Ю.І., Кровіцка Я.А., 2015

Таблиця 1

Підсумки рейтингу «Paying Taxes» за 2012-2014 рр. [6]

Країна	Позиція у рейтингу			Загальне податкове навантаження, %			Кількість платежів			Кількість годин, витрачена для дотримання податкового законодавства		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Білорусія	129	133	60	60,7	54,0	52	10	10	7	338	319	183
Німеччина	72	89	68	46,8	49,4	48,8	9	9	9	207	218	218
Польща	114	113	87	43,8	41,6	38,7	18	18	18	286	286	286
Україна	165	164	108	55,4	54,9	52,9	28	28	5	491	390	350
Росія	64	56	49	54,1	50,7	43,2	7	7	7	177	177	168
Румунія	136	134	52	44,2	42,9	48,9	41	39	14	216	200	159

нодавства, зміни, що вносяться до законів України з питань оподаткування, досить часто спричиняють нові проблеми [1, с. 197].

Прозорість, простота, стабільність та однакові умови для всіх платників податків. Ось що хотів би отримати бізнес після анонсованого урядом реформування фіскальної системи.

Податкова система нині – це велика кількість податків та зборів і складність їх адміністрування, що негативно впливає на інвестиційну привабливість української економіки, сприяє її тінізації.

Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів, що були недостатньо адекватними стану економіки, характерними рисами яких є неузгодженість окремих норм, наявність значних обсягів тіньових оборотів [2].

Рейтинг податкової системи України протягом останніх років дозволить прослідкувати тенденцію у її розвитку та виявити проблемні моменти на сучасному етапі розвитку. Світовий банк щорічно опубліковує рейтинг «Paying Taxes». Суть рейтингу – порівняти всі країни світу за критеріями, які безпосередньо пов'язані з легкістю і простотою ведення бізнесу. Всього існує три критерії:

– перший – рівень податкового тягаря (економісти підраховують, який відсоток від прибутку підприємства становлять усі сплачуються податки);

– другий критерій – індикатор періодичності здійснення податкових платежів, тобто інформація про те, скільки разів на рік бізнесу потрібно подавати податкову звітність та сплачувати податки;

– третій критерій – кількість часу, який підприємець витрачає на дотримання податкового законодавства (загальна кількість годин на рік на підготовку, складання, подання звітності та здійснення податкових платежів).

Результати рейтингу по кожному критерію протягом 2012-2014 рр. зображено у таблиці 1.

Виходячи з даних таблиці можна помітити позитивні зміни що стосуються української податкової системи, однак працювати є ще над чим. 2015 рік – це рік реформ для України, які охопили практичну всі сфери національної економіки. Розглянемо детально зміни податкового законодавства станом на початок 2015 року.

Основні напрями податкової реформи:

– кількість податків та зборів скорочено вдвічі, менше звітності (11 замість 22);

– податок на прибуток – простий розрахунок на основі фінансової звітності;

– ПДВ – запроваджено електронне адміністрування податку;

– ЄСВ – зниження ставок для роботодавців з підвищенням відповідальності;

– податок з доходів фізичних осіб – прогресивна шкала для доходів;

– єдиний податок – зниження ставок для малого бізнесу до 50%;

– самостійні доходи місцевих бюджетів – акциз з роздрібних продажів підакцизних товарів, податок на нерухоме майно, єдиний податок;

– мораторій на 2 роки на перевірки малого бізнесу (з обсягом доходу до 20 млн. грн. в рік);

– підвищення податкового навантаження на високорентабельний бізнес: видобувна діяльність, лотерейна, букмекерська діяльність [4].

Скорочення податків з 22 до 11. Скасовуються 3 малоефективних зборів: збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності та збір на розвиток виноградництва, садівництва і хмелярства.

Розглянемо зміни складу податкових надходжень до державного бюджету на початок 2015 року (табл. 2).

Таблиця 2

Склад податкових надходжень до державного бюджету станом на початок 2015 р. [5]

Загальнодержавні податки	Місцеві податки та збори
1. податок на прибуток підприємств;	1. податок на майно;
2. податок на доходи фізичних осіб;	2. єдиний податок;
3. податок на додану вартість;	3. збір за місця для паркування;
4. акцизний податок;	туристичний збір
5. екологічний податок;	4. податок на майно;
6. рентна плата;	
7. мито.	

У період децентралізації влади було б доцільно проголошену автономію органів місцевого самоврядування підкріпити відповідними правами щодо стягнення на власній території податків та зборів в обсягах, достатніх для задоволення потреб місцевого розвитку. Так, наприклад, більш раціональним видається стягнення податку на прибуток підприємств не до державного бюджету, а до місцевих та обласного бюджету через розщеплення. Така пропозиція обумовлена низькою ефективністю існуючої сьогодні практики адміністрування податку на прибуток підприємств як загальнодержавного податку.

На нашу думку, такі серйозні проблеми, як унеможливлення постійного державного контролю для забезпечення своєчасної та повної мобілізації коштів до бюджету й запобігання прихованню джерела оподаткування, ефективніше вирішуватимуться на місцевому рівні, де наявні всі необхідні інстру-

менти управління. У межах області створено бази даних платників податків, що зменшує ймовірність приховання джерел оподаткування. Сфера діяльності Державної фіскальної адміністрації області охоплює широке коло питань щодо адміністрування податку на прибуток підприємств: визначення платників податку, порядку їх реєстрації та обліку; установлення загального порядку визначення податкового зобов'язання та особливостей оподаткування окремих видів діяльності; ведення податкового обліку, контроль над правильністю складання та своєчасністю подання податкових декларацій, дотриманням термiновості сплати податку, систематизація та оприлюднення всіх чинних нормативних документів, що регулюють оподаткування податком на прибуток; надання податкових роз'яснень.

Діючі нині податкові реформи закріпили право надходження сплати такого податку до місцевих бюджетів як акциз із роздрібних продажів підакцизних товарів (тютюн, алкоголь, пиво, нафтопродукти), відповідно до місця розташування пунктів роздрібного продажу підакцизних товарів. Ставка податку встановлена у розмірі 5%. Даний захід спрямований задля зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів.

Також є певні проблемні моменти, що стосуються податку на доходи фізичних осіб. Ставки оподаткування нетрудових (пасивних) доходів пропонують збільшити з теперішніх 5% до 15%. Вирівнювання ставок для нетрудових доходів і заробітної плати (15% та 20%) – це справді бажана зміна, адже усуне привід для перекваліфікації активних доходів у пасивні платниками податків. Однак різниця у 2% між граничними податковими ставками дворівневої системи оподаткування заробітної плати не робить ПДФО прогресивним. Можливо, податкові надходження були б більшими, якби ввели єдину ставку 17% і розширили неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Україні також варто вирівняти ставку ППП (на даний час 18%, має знизитися до 16%) зі ставкою ПДФО. Існує мало адміністративних і економічних підстав для збереження такої різниці в ставках. Крім того, уніфікація ставок допоможе громадськості зрозуміти, що податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств – це фактично один податок на різноманітні доходи, що допоможе при проведенні майбутніх реформ.

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі розвитку України, а саме в період реформування податкового законодавства, виникає велика кількість проблем, яка потребує раціонального підходу і нових пропозицій, щодо їх вирішення. Найсерйознішою проблемою є унеможливлення постійного державного контролю для забезпечення своєчасної та повної мобілізації коштів до бюджету й запобігання прихованню джерела оподаткування. На нашу думку, вирішувати дану проблему потрібно на місцевому рівні, адже саме децентралізація сприяє посиленню контролю та запобігає приховуванню джерела оподаткування. Найдоцільніше було б проголосити автономію органів місцевого самоврядування, щодо стягнення на власній території податків та зборів в обсягах, достатніх для задоволення потреб місцевого розвитку. Існує також проблема низькою ефективності адміністрування податку на прибуток підприємств як загальнодержавного податку, вирішення якої, на нашу думку, полягає в стягненні податку на прибуток підприємств не до державного бюджету, а до місцевих та обласного бюджету через розщеплення.

Отже, саме надання автономії місцевому самоврядуванню щодо стягнення податків та зборів дозволить, на нашу думку, подолати більшість концептуальних проблем оподаткування.

Список літератури:

1. Замасло О. Т. Податкова система: навч. посіб. / О. Т. Замасло, І. І. Приймак, О. В. Грін. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 378 с.
2. Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/11350
3. Податкова система: навч. посіб. / В. Г. Баранова, В.П. Хомутенко, О. Ю. Дубовик та ін.; за ред. В. Г. Баранової. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с.
4. Податкові зміни: необхідні кроки для економічного зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/data/files/39507.pdf
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
6. Рейтинг «Paying Taxes» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc. com/gx/en/paying-taxes/

Панькевич В.Н., Гороховская Ю.И., Кровицкая Я.А.
Винницкого торгово-экономического института
Киевского национального торгово-экономического университета

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация
В данной работе определены теоретические и методологические аспекты влияния на налоговую систему изменений в законодательстве. Проанализированы и обобщены научные определения, стратегии реформирования налоговой системы. Проанализирована эффективность деятельности налоговой системы Украины. Исследованы проблемы налогового законодательства. Предложены пути совершенствования налоговой системы государства в контексте реализации отдельных положений Налогового кодекса.
Ключевые слова: налог, децентрализация, местный бюджет, налоговая система, сбор, государственный бюджет, налоговое законодательство.

Pankevych V.N., Gorohovska J.I., Krovitska Y.A.
Vinnytsia Trade and Economic Institute
Kyiv National Trade and Economic University

PROBLEMS OF TAX REFORM IN UKRAINE IN THE CURRENT DEVELOPMENT

Summary
In this work the theoretical and methodological aspects of the impact of the tax system changes in legislation are identified. The scientific definition of strategy of reforming the tax system are analyzed and summarized. The efficiency of the tax system in Ukraine is analyzed. The problems of tax law are investigated. Ways of improving the tax system of the state in the context of certain provisions of the Tax Code are offered.
Keywords: tax, decentralization, local budget, tax system, collection, state budget, tax law.

УДК 343.12(477)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Юхно М.О.
Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу теоретичних і прикладних питань щодо гарантій забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. Звернено увагу, що у чинному КПК України право на захист обмежено вузьким колом учасників, яким воно надано, а також не досить вдало розкрито сутність його змісту, оскільки законодавцем перераховані окремі права підозрюваного, обвинуваченого.
Ключові слова: право на захист, правова допомога, підозрюваний, обвинувачений, гарантії забезпечення.

Актуальність статті полягає втому, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який безпосередньо пов'язаний з процесами значних перетворень у всіх сферах соціальної практики, головним напрямом діяльності держави у галузі охорони прав, свобод та законних інтересів громадян стає їх гарантування, реалізація та забезпечення, а потім протидія кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим, гарантії забезпечення права на захист у кримінальному провадженні набувають особливої актуальності, оскільки окремі проблемні питання залишилися так і не вирішеними.

Постановка проблеми. Оптимізація та удосконалення системи заходів забезпечення належного рівня законності та правопорядку в державі, захисту прав і свобод людини та громадянина є невід'ємною умовою становлення України, як дійсно демократичної, соціальної, правової держави. Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Отже, на державні органи та посадових осіб покладено обов'язок визнання прав і свобод людини, створення умов для їх практичного дотримання та гарантування захисту, що досягається в результаті реалізації державою правоохоронної функції [1, с. 6], що обумовлює необхідність вироблення та законодавчого закріплення правових гарантій забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних проблемних питань забезпечення права на захисту присвятили свої праці такі науковці: Ю. П. Аленін, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Т. В. Садова, Ю. А. Кухарук, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, Л. Д. Удалова, О. Г. Яновська та інші. Проте, з часу прийняття КПК України 2012 р. підняте питання концептуально не досліджувалось.

Виклад основного матеріалу. Початок XXI сторіччя увійшов в історію України із значними правовими перетвореннями, зокрема почали формуватися концептуально нові наукові та прикладні ідеї щодо удосконалення та реалізації захисту прав і свобод людини та громадянина, що пов'язано з розширенням цього напряму в усіх сферах суспільного життя. За визначенням В. В. Радзієвської права людини в своєму розвитку пройшли певні етапи становлення й розвитку, але цей процес є безперервний. Система прав людини яка склалася внаслідок історичного розвитку, становлення еталонів і стандартів є обов'язковим показником і нормою розвитку демократичного суспільства [2, с. 66], що ми підтримуємо. В підтвердження правильності обраного шляху до демократичних реформ і євроінтеграції, в Україні триває непростий, але поступовий шлях щодо удосконалення чинного законодавства, імплементація міжнародно-правових актів і використання правових стандартів та використання позитивного досвіду зарубіжних країн, зокрема і держав СНД.

Не оминув такий процес реформування та удосконалення й сфери кримінального судочинства. Відтак, зміни у кримінально процесуальних відносинах спричинили необхідність переосмислення значення держави та її органів в уточнені та забезпеченні правових гарантій захисту учасників кримінального провадження. Досліджуючи цей напрям, Т. В. Садова зазначила, що права і свободи не є безмежними. Якщо людина в процесі реалізації своїх прав і свобод посягає на права і свободи інших, в такому випадку врегулювання конфлікту інтересів є обов'язком держави. У цьому разі ефективним

© Юхно М.О., 2015

інструментом щодо забезпечення охорони прав і свобод громадян виступає кримінальне судочинство [3, с. 18], що ми підтримуємо.

Цьому в певній мірі сприяло прийняття у 2012 році чинного КПК України, в якому запроваджена значна кількість новел, окремі з яких запозичено із міжнародно-правових актів, позитивного досвіду окремих країн світу і практики діяльності Європейського суду з прав людини. Зазначене обумовлює необхідність запровадження в Україні ефективних законодавчих положень, які здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод особи, а також виключити факти свавілля і беззаконня в діяльності працівників правоохоронних органів та суду з цього питання. Досліджуючи питання механізму та гарантій забезпечення захисту прав і свобод особи, Л. Д. Воєводін зазначив про те, що охорона прав громадян полягає не стільки в охороні їх від порушень, скільки в забезпеченні умов та засобів для фактичного використання ними [4, с. 37], що ми підтримуємо.

На користь вищезазначеного слід навести окремі статистичні данні, зокрема й після запровадження чинного КПК України. Так, у 2010 році судами було винесено 670 виправдовувальних вироків, а у 2013 відповідно 681 такий вирок. За даними Генеральної прокуратури України за 2014 рік у кожному другому зареєстрованому правопорушенні (53,5%) прийнято рішення про закриття за реабілітуючими підставами, тобто у 608 297 провадженнях, а за не реабілітуючими підставами закрито провадження у 6159 кримінальних правопорушеннях, що становить всього 1,2% від загальної кількості облікованих. Залишається невисоким відсоток розкриття кримінальних правопорушень минулих років, який зокрема складає лише 10,8%, тобто порушені права громадян таким чином залишаються не захищеними, а взагалі від злочинів за цей період потерпіло 393 532 особи, у тому числі 7341 дитини, 12 207 осіб загинуло [5]. В ході дослідження встановлені факти порушень прав підозрюваних, обвинувачених при обранні запобіжних заходів. Так, за аналізом Головного слідчого Управління МВС України в 2014 році прокурорами не погоджено 122 клопотання слідчих про тримання під вартою особами, що вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, що складає 6,3% від загальної кількості звільнених затриманих осіб. В свою чергу слідчими суддями відмовлено в задоволенні 1,5 тис. клопотань про тримання під вартою, або 80% (2013 р. – 71,8%) від загальної кількості звільнених. Основними підставами відмов вказаними інстанціями стали: відсутність у клопотанні посилань на наявність ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; не зазначення обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшли висновку про наявність одного або декілька ризиків, зазначених у клопотанні з посиланням на матеріали, що підтверджують ці обставини; відсутність обґрунтувань неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких заходів; не приєднання до клопотання матеріалів, якими слідчий, прокурор, обґрунтовують доводи про обрання конкретного запобіжного заходу; не зазначення переліку свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу; відсутність підтвердження, що підозрюваному, обвинуваченому надано копії клопотання та матеріали, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу [6]. Вказані лише окремі недоліки в діяльності органів досудового розслідування і прокурорів свідчать про актуальність розглянутого питання та наявність невирішених проблем як теоретичного, так і прикладного характеру.

Враховуючи вищевикладене, доцільно розглянути правові гарантії забезпечення захисту особи у кримінальному провадженні. За дослідженням, першоосновою забезпечення права на захист людини і громадянина є норми загальновизнаних міжнародно-правових актів, а саме: Загальної декларації прав людини [7], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [9] та ін. Саме в цих та інших міжнародних документах закріплено фундаментальну формулу, зміст якої полягає в тому, що кожен, чиї права та свободи було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. З приводу цього в ст. 2 Міжнародного пакту встановлено, що держава повинна гарантувати кожному, чиї права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави. Також, стаття 6 вказаної Конвенції передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, обраного ним на власний розсуд. У свою чергу, більш поширено право на захист закріплено в міжнародних «Основних принципах, що стосуються ролі юристів», де в принципі першому передбачено, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства [10]. Значення і роль наведених міжнародно-правових документів для нашої країни підтверджується тим, що стаття 9 Конституції України визначає, що чинні міжнародно-правові договори, угоди, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, являється частиною національного законодавства України.

Встановлення гарантії на правову допомогу знайшло своє закріплення у ст. 59 Конституції України, в якій передбачено, що кожен має право на отримання правової допомоги. При цьому, у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Також, кожен є вільним у виборі конкретного захисника своїх прав. В нормах Конституції України, як зазначили Г. В. Гребеньков і Д. П. Фіолевський, підтверджено намір держави та суспільства йти шляхом гуманізації і демократизації правових інститутів до міжнародних правових стандартів. Однак, на їх думку, як би прекрасно не звучали всі декларації, їх недостатньо. Необхідно наступально їх закріплювати у робочих документах, створюючи реальні умови для впровадження законодавчих положень у практику та судовий контроль за діяльністю слідчих. Адже непоодинокими, на жаль, є тенденції слідчо-оперативних працівників до перевищення своїх повноважень [11, с. 87-88]. Між тим, ще за час дії КПК України 1960 р. стосовно вказаного конституційного положення на практиці неодноразово виникали протиріччя, що й стало підставою офіційного тлумачення Конституційним судом України ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України 1960 р. «Захисник» та 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12].

З цих питань Ю.А. Кухарук зазначила, що участь захисника є важливою гарантією забезпечення права на захист у кримінальному судочинстві, оскільки його діяльність має соціальний характер і спрямована на спростування звинувачення, встановлення обставин, які пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушень його конституційних прав. При цьому його діяльність спрямована не лише на інтереси підозрюваного, обвинуваченого, а й на інтереси правосуддя [13, с. 59-63], що ми підтримуємо. Підтвердженням реалізації конституційних гарантій є закріплення завдань органів досудового розслідування у «Положенні про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» згідно відомчого наказу МВС України від 09.08.2012 року № 686, в п. 2.1 якого на першому плані закріплено, що на органи досудового розслідування покладаються такі завдання: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [14].

У чинному КПК України гарантію забезпечення права на захист деталізовано у положеннях ст. 20, відповідно до частини першої якої право на захист полягає у наданні можливості підозрюваному, обвинуваченому, виправданому засудженому надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Таким чином, аналіз змісту цього права надає можливість зазначити, що воно за своєю сутністю є досить таки широким, адже охоплює значну кількість можливостей. Забезпечення прав та законних інтересів у кримінальному процесі М. І. Капінус пропонує розглядати як діяльність слідчого, прокурора, судді та суду, захисника за участю інших учасників кримінального судочинства, що направлена на створення оптимальних умов для реалізації процесуальних прав та обов'язків та їх безпосереднє здійснення, що проводиться з метою охорони, захисту прав та законних інтересів особи, яка залучена до сфери кримінального судочинства та має у ньому власний правовий інтерес [15, с. 146], що ми підтримуємо та констатуємо, що вказане слід розцінювати, як реалізацію конституційної гарантії щодо реалізації права особи на захист.

Дослідження положень ст. 20 КПК України свідчить, що законодавець приділив увагу саме праву на правову допомогу, зокрема кваліфіковану та безоплатну правову допомогу, яка у випадках, передбачених КПК України та/або законом, надається безоплатно за рахунок держави. Як зазначено в коментарі до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», в коло осіб, на яких поширюється конституційна гарантія та норма закону щодо надання кожному правову допомогу, входять всі без винятку громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Ця норма випливає з положень статті 26 Конституції України, згідно з якою іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, як і громадяни України [16, с. 13].

Відтак, наведене дає можливість констатувати, що здебільшого вони спрямовані на захист прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. З однієї сторони, це не суперечить міжнародно-правовим актам, оскільки в них передбачено можливість суду чи компетентного органу встановлювати відповідні підстави та випадки правового захисту. З іншої, все ж таки, у нормах наведених документів зазначено право кожного. Мова йде про те, що норми цих документів мають загальний, абстрактний характер, у зв'язку з чим вони повинні бути деталізовані в національному законодавстві. Однак, як засвідчило дослідження, у чинному КПК України право на захист обмежено вузьким колом осіб. На нашу думку, не досить вдало розкрита й сутність змісту права на захист, оскільки законодавцем перераховані окремі права підозрюваного, обвинуваченого, що закріплені в ст. 42 КПК України. До вказаного додамо наукову позицію В. С. Шадріна, який зробив висновок, що забезпечення прав має комплексний характер,оскільки охоплює усі форми сприяння учасникам процесу у реалізації прав, зокрема: інформування особи про володіння правами та їх роз'яснення; створення необхідних умов щодо повноцінної реалізації прав; охорону прав від порушень; захист прав; поновлення порушених прав [17, с. 40], що ми підтримуємо та додаємо, що згідно положень КПК України роз'яснення здійснюється як усно, так і письмово, що надається у вигляді витягу із прав та обов'язків. Водночас, С. І. Мінченко і О. Є. Омельченко констатували, що державне юридичне забезпечення і захист основних прав і свобод людини в Україні сьогодні ще не можна назвати задовільним, навіть прийняті закони з різних причин не завжди реалізуються повною мірою. Проте напрям, обраний Українською державою, дає підставу сподіватися на поліпшення ситуації [18, с. 75], що ми підтримуємо.

У контексті дослідження зазначимо, що розкриття сутності права на захист ускладнюється неоднозначним його понятійним апаратом. Зокрема, трактування поняття «права на захист» не закріплено на законодавчому рівні, що в повній мірі не дозволяє визначити його повно та використовувати у правозастосовній діяльності. Слід зазначити ще про одну конституційну гарантію щодо захисту прав особи щодо права на оскарження процесуальних рішень. Ще першого листопада 1996 року було прийнято Постанову Пленуму Верховного суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» в якій зазначено, що Конституцією України кожній людині гарантовано право звернутися до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод. А як доречно вказала О. Г. Яновська, право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді є однією із найважливіших гарантій захисту громадянами своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють розслідування та судовий контроль у кримінальному провадженні, так і з боку інших осіб, що беруть участь у ньому [19, с. 12]. Відмітимо, що окреме положення з цього питання також закріплено у ч. 4 ст. 55 Конституції України, згідно якого особа має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Реалізація такої гарантії підтверджується даними щодо звернення громадян України до Європейського суду з прав людини.

Таким чином, слід зробити **висновок**, що закріплення гарантії щодо забезпечення і реалізації права особи на правову допомогу саме в Конституції України є результатом імплементації загальновизнаних норм і принципів міжнародних правових актів і запровадження у правозастосовну діяльність органів досудового розслідування та інших правоохоронних органів і суду, а також наявність проблемних питань щодо теоретичної розробленості цього напряму та удосконалення чинного КПК України. Втім підняті питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список літератури:

1. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монографія / О. І. Безпалова. – Харків: НікаНова, 2014. – 544 с.
2. Радзієвська В. В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання / В. В. Радзієвська // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 5 (72). – 2010. – С. 66.
3. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів: автореф. дис. ... кандит. юрид. наук 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність / Т. В. Садова; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 2009. – 20 с.
4. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л. Д. Воеводин. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 300 с.
5. Інформаційно-аналітичні матеріали про стан та структуру кримінальних правопорушень в Україні за 2014 рік / Генеральна прокуратуру України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html
6. Бубир Ю. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні: навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Харків: НікаНова, 2015. – 192 с.
7. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 // Голос України від 10.12.2008 – № 236.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Голос України від 10.01.2001 – № 3.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 // Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
10. Основні принципи, що стосуються ролі юристів від 07.09.1990 // Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313
11. Гребеньков Г. В. Юридична етика: навч. посіб. / Г. В. Гребеньков, Д. П. Фіолевський. – К.: Алерта, 2004. – С. 87-88.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) // Офіційний вісник України від 08.12.2000 – 2000 р., № 47, стор. 109, стаття 204.
13. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія / Ю. О. Кухарук. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – 148 с.
14. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 09.08.2012 № 686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12/page
15. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе: монография / Н. И. Капинус. – М.: Буковед, 2007. – 416 с.
16. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Науково-практичний коментар / за заг. ред. М. В. Оніщука. – К.: КП-Сервіс, 2012. – 100 с.
17. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / В. С. Шадрин. – Волгоград: Изд-во Волгогр. юрид. ин-та МВД России, 1999. – С. 40.
18. Мінченко С. І. Гарантії забезпечення прав людини і громадянина при проведенні окремих слідчих дій / С. І. Мінченко, О. Є. Омельченко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 5(72).– С. 75.
19. Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні / О. Г. Яновська // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27). – С. 12-17.

Юхно М.А.
Харьковский национальный университет внутренних дел

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ГАРАНТИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВА НА ЗАЩИТУ ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Аннотация
Статья посвящена анализу теоретических и прикладных вопросов относительно гарантий обеспечения права на защиту в уголовном производстве. Обращено внимание, что в действующем УПК Украины права на защиту ограничено узким кругом участников, которым оно предоставлено, а также недостаточно удачно раскрыта сущность его содержания, поскольку законодателем перечислены отдельные права подозреваемого, обвиняемого.
Ключевые слова: право на защиту, правовая помощь, подозреваемый, обвиняемый, гарантии обеспечения.

Yukhno M.O.
Kharkiv National University of Internal Affairs

SEPARATE ASPECTS OF GUARANTEES OF THE RIGHT TO DEFENCE IN THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

Summary
This article analyzes the theoretical and practical issues concerning the guarantees of the right to defence in criminal proceedings. It is noted that that the current Criminal Procedure Code of Ukraine limits the right to defence of the participants to a narrow range of people endowed with it, as well as fails to successfully reveal the essence of its content, since the legislator lists the individual rights of the suspect or accused.
Keywords: right to protection, legal aid, the suspect, the accused, guarantee security.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.041

ВИРОБЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Герасимова О.І.
Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті аналізується проблема рефлексії як процесу самопізнання особистістю внутрішніх актів та станів. Визнаються прийоми, способи та механізми здійснення рефлексивної діяльності, які містяться в індивідуальній, груповій, колективній та контамінованій стратегіях. Розглядаються способи поєднання елементів індивідуальної, групової, колективної стратегії формування рефлексивних умінь. Наголошується на важливості надання студентам можливості ознайомитись із шляхами організації діяльності, завдяки яким вони отримають можливість спрямувати розвиток власних рефлексивних умінь і в такий спосіб заохотити до вироблення власних підходів до процесу навчання.
Ключові слова: рефлексія, рефлексивні уміння, стратегії, рефлексивна діяльність, самопізнання.

Постановка проблеми. Рефлексивні уявлення, що впливають на вибір індивідуальних стратегій формування рефлексивних умінь, на відміну від понять та дефініцій є суто особистісними й, водночас, інструментальними, оскільки утворюються як синтез понять, що містять об'єктивне знання й суб'єктивний досвід. Для того, щоб кожен студент упевнився у виборі стратегії формування рефлексивних умінь, викладач повинен вступати в контакт зі студентами не як особа, яка все знає (знання в одній галузі не страхують від невігластва в іншій), а як співрозмовник, який хоче обмінятися своїми думками, емоціями, переживаннями, власним баченням, виказувати щиру зацікавленість у думках і судженнях студентів, заохочувати самостійність та ініціативу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема рефлексії як процесу самопізнання особистістю внутрішніх актів та станів визнається вкрай актуальною. В останні роки виокремлюється така галузь дослідницької діяльності, як педагогічна рефлексологія (В. Бажанов, А. Зак, М. Маріманова, В. Мерлін, Я. Пономарьов, В. Слободчиков). У дослідженнях В. Бажанова, М. Косової, М. Лопарьової, Т. Ушевої наголошується на тому, що вихідні основи явища рефлексії – континуальна множина і феномен рефлексивних умінь переважно розглядаються як потенційні форми та в специфічних середовищах (навчальної діяльності, професійної підготовки, предметної підготовки тощо). Власне процесуальні особливості формування рефлексивних умінь студента – майбутнього вчителя – вивчаються в дисертаційних роботах Т. Айсувакової, Ю. Бабаян, Л. Панової, О. Рубанова, О. Сазонової, С. Сеніченко, Т. Ушевої, Т. Яблонської та інших.

Про розвиток рефлексивних механізмів та рефлексивних умінь особистості на тлі вивчення філологічних дисциплін йдеться в дослідженнях учених, філологів: Л. Вербицької, Н. Волошиної, С. Жили, Л. Кожедуб, Ю. Лотмана, Д. Наливайка, Ю. Сенько, Г. Удовіченко та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, більша частина науковців у своїх працях акцентує увагу на загальних механізмах розвитку рефлексії, рефлексивних умінь та їх процесуальних особливостях. Питання щодо дослідження прийомів, способів та механізмів здійснення рефлексивної діяльності, які містяться в індивідуальній, груповій, колективній та контамінованій стратегіях є недостатньо вивченими.

Тому, **метою** нашої статті є аналіз прийомів, способів, механізмів здійснення рефлексивної діяльності, які містить кожна стратегія. Наголосити на важливості надання студентам можливості ознайомитись з декількома шляхами (варіантами) організації діяльності, спрямованої на розвиток рефлексивних умінь і в такий спосіб заохотити до вироблення власного шляху.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство потребує людину, здатну до неперервного саморозвитку, а саморозвиток неможливий без розуміння особистістю власних якостей і потенційних можливостей. Розуміння й переосмислення власного досвіду забезпечує рефлексія, рефлексивні уміння дозволяють людині проаналізувати й виявити резерви розвитку власних здібностей, знань, діяльності. У процесі навчання кожен студент проявляє свої індивідуальні можливості й сам усвідомлює (відчуває), що йому потрібно вчити й навіщо, тому метою викладача є не стільки формування, скільки підтримка, сприяння. Адже сформованість рефлексивних умінь радше є наслідком внутрішньої мотивації, внутрішніх установок, дії внутрішніх потреб, а не наслідком зовнішнього примушення. Тож формування рефлексивних умінь варто здійснювати максимально індивідуалізовано. Тим не менше, кожен «крок», кожна дія студента в напрямі формування рефлексивних умінь варті уваги викладача та опосередкованого контролю й оперативної корекції педагога в разі потреби.

Під час реалізації формування рефлексивних умінь викладач може запропонувати студентам обрати одну з декількох стратегій формування: індивідуальну, групову, колективну, контаміновану як «змішування» та доповнення декількох. Сам вибір цих стратегій сприяє розвитку так званої рефлексії образу дії: «По суті, рефлексія образу дії – це не що інше, як аналіз шляхів, які використовує особистість для досягнення тих чи інших цілей. Не суттєво, у якій формі представлена ця робота. Вона може являти собою рефлексію в чистому виді (як її уявляють у класичній психології), коли безпосередньо після якого-небудь учинку той, хто рефлексує, аналізує схему дій, власні відчуття, результати й робить висновок про досконалість або недосконалість зробленого. Інший варіант – планування, яке є нездійсненним без опори на попередній досвід. Проробка «на місці» більш ефективна тому, що більшість подій зберігаються в нашій пам'яті нетривалий час, і більшість дрібниць через певний проміжок часу стають складно доступними для аналізу» [9, с. 15].

З'ясуємо відмінності кожної з указаних вище стратегій.

При реалізації *індивідуальної стратегії формування рефлексивних умінь* домінантною є инди-

© Герасимова О.І., 2015

відуальна робота студента та індивідуальні впливи, що здійснюються шляхом бесід, виконання індивідуальних завдань, залучення студента до парної рефлексивно-діалогічної взаємодії в системі «студент-викладач». Важливість індивідуальної стратегії формування рефлексивних умінь студентів підсилюється й тим фактом, що за характеристикою сучасних науковців, сучасне спілкування все більше втрачає індивідуальність, емоцію та стиль, спирається на набір шаблонних фраз та слів-символів, стає все більш «шматковим», «гіпертекстовим». Спілкування студентів у форумах, чатах та інших засобах будується на основі односкладних речень, окремих розрізнених слів-суджень. Наявна не лише сенсова, а й часова розрізненість висловлювань учасників. Діалог як розгорнута в часі і просторі сюжетна лінія, по суті, відсутній [12]. Можливо, судження й дещо категоричне, але беззаперечним залишається той факт, що саме рефлексивний діалог (на ґрунті прочитання певного художнього тексту, літературознавчої статті, виконання індивідуального завдання та ін.) викладача й студента сприяє формуванню рефлексивних умінь останнього.

Елементи когнітивної та діяльнісної площин рефлексивних умінь формуються під час виконання студентами таких видів навчальної роботи, як самостійне конспектування, реферування. На разі пригадаємо, що слово «конспект» у буквальному перекладі з латини означає «огляд». Такий вид навчальної роботи передбачає запис основних положень матеріалу, що вивчається, без другорядних деталей. Методисти-словесники (С. Поварін [7], В. Чернявська [10], Н. Шапіро [11]) зазначають, що по суті конспектом є логічно зв'язний запис, який поєднує план, виписки, тези. Такий запис допомагає структурувати роботу, що вивчається, виокремлювати головне, відновлювати у пам'яті вивчений матеріал. З точки зору розв'язання проблеми нашого дослідження варто рекомендувати студентам вести *конспект-рефлексивну інтерпретацію*, в окремій колонці записуючи власні асоціації, опорні (ключові) слова тощо. Цікавою формою ведення конспекту є *формалізовано-графічна*: студент оформлює конспект у табличній формі або у вигляді графіку, малюнків. Такі конспекти різняться від традиційних (планового, текстуального, тематичного) як висліди власних суджень та інтерпретаційного ставлення студентів до опанованого матеріалу.

Не менш цікавим вислідом особистих рефлексивних інтерпретацій може стати реферування. А. Логінов [5], А. Примаковський зауважують, що при реферуванні йдеться не лише про виклад змісту матеріалу, а про зіставлення різних концепцій, власну оцінку прочитаного, визначення студентом власних шляхів здійснення літературознавчого дослідження.

Якщо для молодої людини, студента XIX – початку XX століття формою індивідуальної рефлексії часто слугував щоденник (письмова рефлексія), яка передбачала щирість, довірливість висловлювань своїх думок і почуттів, регулярні записи упорядковували й гармонізовували внутрішній світ людини, розглядалися як своєрідні ліричні відступи в сюжеті повсякденного життя, то для юнака чи дівчини перших десятиліть XXI століття така форма втілення своїх думок і переживань, як правило – соціальні мережі. Інформація письмова супроводжується фото-та відеохроніками, й у будь-якому випадку – це спроба не лише самопрезентації, а й внутрішньої рефлексії, спільним і для класичних особистих щоденників, і для сучасних internet-ресурсів на кшталт «Facebook», «ВКонтакте» та інші, є прагнення проаналізувати життя та діяльність, окремі проблеми та ситуації, презентувати окремі епізоди, що мають індивідуальне значення, тож, як правило, інформація соціальних мереж – вислід індивідуальної рефлексії студента.

При реалізації *групової стратегії формування рефлексивних умінь* варто використати досвід, накопичений вітчизняними та зарубіжними дослідниками копінг-стратегій (М. Найдьонов [6], А. Лібін [4] та інші). Зокрема, ураховувати, що важливими стимулами й засобами формування рефлексивних умінь студентів у процесі групової взаємодії є:

– групова взаємодія з продуктами творчості (обговорення прочитаної літератури, слухання музики, культурологічні подорожі, екскурсії);

– групова словесна та предметна творчість;

– спільна суспільно-громадська діяльність.

Особливості групової навчальної взаємодії, спрямованої на розвиток рефлексивних умінь студентів, зводяться до так званого «активного рефлексивного слухання» (Л. Подоляк, В. Юрченко [8]), що втілюється в уміння запитувати, уміння спонукати до пояснення власної думки, пропозиції, поведінки, уміння чути й розуміти, що мав на увазі партнер по комунікативно-дидактичній взаємодії, усвідомлювати те, що партнер не зміг висловити, дати співбесідникам зрозуміти, що їх почули, зрозуміли, уміння знімати напругу при груповій розмові. На загал, рефлексивне слухання зводиться до висловлення розуміння проблеми, висловлення співчуття, того, що поділяємо точку зору співбесідників. Активне рефлексивне слухання – розшифрування сенсу повідомлень, розкриття реальних значень. При активному рефлексивному слуханні використовуються як відкриті, так і закриті питання, альтернативні питання, не використовуються запитання-звинувачення та запитання-докори.

До прийомів пасивного рефлексивного слухання відносять стримування у спробах перервати співрозмовників, надання часу для вільного висловлення своїх думок, зосередження на розумінні того, про що йдеться, стриманість у реагуваннях на висловлювання співрозмовників.

Реалізація *колективної стратегії* формування рефлексивних умінь спирається на досягнення педагогічної психології, які свідчать: колективне обговорення підсилює первинні установки кожного учасника цього обговорення та сприяє виробленню рефлексивної позиції. Американські психологи Е. Холл, Д. Моутон, Р. Блейк [2] уважають, що для розвитку й формування індивідуально-особистісних новоутворень саме колективні дії є більш продуктивними, адже людина – істота соціальна, і її внутрішній монолог, рефлексія, «розмова з самим собою», навіть якщо й коригується відповідними впливами консультанта (викладача) менш продуктивна з точки зору особистісного саморозвитку, аніж колективна бесіда. Окрім того, колективне обговорення породжує вдвічі більше ідей у порівнянні з ситуаціями, коли індивід перебуває наодинці. Колективний гуманітарний продукт вирізняється більшою конкретністю, розмаїттям сенсів, аніж індивідуальний. Хоча відсоток творчості в колективному гуманітарному продукті менш виражений, у той же час «творчий компонент кожного учасника підсилюється завдяки порівнянню індивідуального та колективного результатів» [3, с. 65].

Колективна рефлексія не є простою сумою індивідуальних рефлексій, це, як правило, зіставлення діяльності групи за певними критеріями, поле зіткнення різних уявлень про самих себе,особливості своєї навчально-пізнавальної діяльності. Сумісність

колективних рефлексивних дій передбачає публічного висловлювання особистої позиції, охоплює атмосферу, традиції, події певної групи чи підгрупи студентів, дозволяє при необхідності визначити певні перспективи.

При реалізації *контамінованої стратегії* формування рефлексивних умінь відбувається поєднання елементів попередніх вищеозначених стратегій. Контамінація у філологічних дослідженнях – «змішування двох або кількох подій під час розповіді... вкраплювання подробиць однієї події до іншої... виникнення нового..., його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних... форм, виразів» [1, с. 450]. Контамінована стратегія формування рефлексивних умінь передбачає застосування відповідних методів навчання. Ураховуємо, що контаміновано-рефлексивні методи навчання можуть бути лише інтерпретаційними, інтерпретація – це висловлена рефлексія.

Відомий афоризм американського письменника В. Олджера про те, що люди заповнюють гнівом прогалини свого розуму, підтверджує той факт, що негативні емоційні спалахи (типовий приклад дії викладача-комуніканта: «Я не можу читати лекцію, коли мене не слухають») викликають у відповідь вибух емоцій у студентів і призводять до втрати довіри та відчуження. Поради психологів на кшталт застосувати прийом «Я-повідомлення», «Я-висловлювання» (повідомити студентам про свій негативний психологічний стан, вимога поважного до себе ставлення та ін. [197]) на практиці є недієвими та неефективними, тож при контамінованій стратегії формування рефлексивних умінь і викладач, і студенти вчаться на основі поєднання, «змішування» декількох форм навчальної взаємодії досягати взаємопорозуміння й таким шляхом не лише розвивати власні рефлексивні уміння, а й поліпшувати продуктивність навчальної діяльності: наприклад, перервати лекційну подачу матеріалу апелюванням до особистого досвіду, набутих попередніх вражень студентів (те, що зазвичай практикують на семінарських заняттях, відбувається контамінація організаційних форм навчання), попросити студента наступного разу прочитати лекцію (її частину) замість нього, застосувавши інтерпретаційні методи потрактування навчального матеріалу, перервати розмову практичним завданням тощо. У такий спосіб поєднуються елементи індивідуальної, групової, колективної стратегії формування рефлексивних умінь.

Висновки та пропозиції. Реалізація основних механізмів демократичного суспільства унеможливлюється, якщо люди як одиниці цього суспільства не навчені рефлексії. Вибір студентом стратегії формування рефлексивних умінь повинен зумовлюватись існуючим досвідом рефлексивної поведінки, індивідуально-типологічними особливостями, спиратися на усвідомлений аналіз прийомів, способів, механізмів здійснення рефлексивної діяльності, які містить певна стратегія.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь; ВТФ Перун, 2003. – 1440 с.
2. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 701 с.
3. Коротаева Е. В. Качество подготовки будущего педагога / Е. В. Коротаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 61-64.
4. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / Александр Викторович Либин. – М.: Смысл. Per.Se, 2000.
5. Логинов А. А. Работа с книгой (методические рекомендации для самостоятельной работы с научной книгой) / Анатолий Анатольевич Логинов. – Минск, 1983.
6. Найденов М. И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Найденов Михаил Иванович. – К., 1989. – 239 с.
7. Поварин С. И. Как читать книги / Сергей Иннокентьевич Поварин. – М., 1994.
8. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
9. Практическая психология для преподавателей / [под ред. М. К. Тутушкиной]. – М: Филинъ, 1997. – 328 с.
10. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М., 2007.
11. Шапиро Н. А. Работа с текстом на уроках словесности (10-11 кл.) / Надежда Ароновна Шапиро. – М., 2005.
12. Шрайбер Т. Дж. Моделирование на GPSS [Электронный ресурс] / Томас Дж. Шрайбер. – Режим доступу: http://andreybondarenko.com/

Герасимова О.И.
Педагогический институт
Киевского университета имени Бориса Гринченко

ВЫРАБОТКА ИНДИВИДУАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация
В статье анализируется проблема рефлексии как процесса самопознания личностью внутренних актов и состояний. Определяются приемы, способы и механизмы осуществления рефлексивной деятельности, содержащиеся в индивидуальной, групповой, коллективной и контаминированные стратегиях. Рассматриваются способы сочетания элементов индивидуальной, групповой, коллективной стратегии формирования рефлексивных умений. Отмечается важность предоставления студентам возможности ознакомиться с путями организации деятельности, благодаря которым они получат возможность направить развитие собственных рефлексивных умений и таким образом стимулировать выработку собственных подходов к процессу обучения.
Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, стратегии, рефлексивная деятельность, самопознание, процес навчання.

Herasymova O.I.
Pedagogical Institute
Borys Grinchenko Kyiv University

DEVELOPING INDIVIDUAL STRATEGIES FOR THE FORMATION OF THE UNIVERSITY STUDENTS' REFLECTIVE SKILLS

Summary
The article deals with the problem of reflection as a process of self-cognition of the individual and internal acts and states. Techniques, methods and mechanisms of implementation of reflective activity contained in the individual, group, collective and contaminated strategies are determined. The methods of combining the elements of individual, group, collective strategy of formation of reflective abilities are studied. The importance of providing students with opportunities to get acquainted with the ways of organizing the activities, through which they will be able to direct the development of their own reflective skills and thus stimulate their own approach to teaching, is noted.
Keywords: reflection, reflective skills, strategies, reflective activity, self-cognition, learning processes.

УДК 37.01:347.157.1

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДІТЕЙ НА ВІЛЬНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ ДУМКИ ТА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Єжова Т.Є.
Інститут людини
Київського університету імені Бориса Грінченка

В статті здійснено контент-аналіз міжнародних та українських нормативно-правових документів, які регламентують забезпечення права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації. Окремо розглянуто питання щодо освіти та навчання, з приводу яких, згідно законодавства, діти можуть висловлювати думки та надавати пропозиції. Визначено та обґрунтовано завдання школи щодо реалізації права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації. До основних завдань віднесено: формування соціальної компетентності дітей; розвиток мовлення дітей; створення в школі гуманістичного мікроклімату; створення в школі умов для участі дітей у громадському житті. Показано основні напрями роботи педагога щодо реалізації цих завдань.
Ключові слова: права дітей, забезпечення права, висловлення думки, отримання інформації.

Постановка проблеми. Визнання в XX столітті державами необхідності особливого захисту дітей призвело до закріплення їх прав в багатьох міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документах, що значною мірою сприяло формуванню особливого правового положення дитини в суспільстві. Аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства в галузі прав людини дав можливість визначити права дітей, дотримання яких у сфері освіти залежить від діяльності навчальних закладів. До таких прав, зокрема, належить право на вільне висловлення думки та отримання інформації (ст. 12, 13 Конвенції про права дитини; ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз тематики наукових досліджень, проведених за останні 10 років у педагогіці та юриспруденції, дає підставу для висновку, що в полі зору дослідників здебільшого знаходилися наступні питання: забезпечення права дітей на захист від усіх форм насильства (І. Доляновська (2008), К. Левченко (2011), О. Паньчук (2008) та ін.); забезпечення права дітей на сімейні зв'язки та піклування з боку батьків (Ю. Деркаченко (2010), І. Трубавіна (2009), Ю. Черновалюк (2010) та ін.); забезпечення права дітей на особливий захист і допомогу в разі знаходження у несприятливих умовах або екстремальних ситуаціях (Ж. Петрочко (2011), В. Тесленко (2007) та ін.); правове виховання як засіб охорони та захисту прав дітей (О. Колосова (2011), Д. Тичина (2010), О. Хоптяна (2009) та ін).

Нами обґрунтовано поняття «організаційно-педагогічне забезпечення прав дітей», визначено складові та механізм забезпечення прав дітей педагогічними засобами [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень як в галузі юриспруденції, так і в галузі педагогіки, присвячених питанням забезпечення прав дітей, проблема забезпечення права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації залишилася поза увагою дослідників.

У доповіді щодо стану дотримання в Україні прав дітей, підготовленій у 2005 році Українською Гельсінською спілкою з прав людини, як на суттєвий недолік законодавства України, вказувалося на той факт, що «законодавство України, гарантуючи право на інформацію, зокрема, для дітей, і особливо доступ до такої інформації, що сприяє соціальному, духовному та моральному благополуччю, здоровому фізичному та психічному розвиткові дитини – не визначає тих, через кого держава здійснює дану свою функцію» [6, с. 257]. Аналіз тематики наукових досліджень з проблеми забезпечення прав дітей дає підставу для висновку, що дане питання залишається невизначеним і донині.

Ми вважаємо, що одним із соціальних інститутів, який може здійснювати забезпечення дітям права на вільне висловлення думки та отримання інформації, є школа. Адже однією з функцій освіти є навчання дітей працювати з різноманітними

© Єжова Т.Є., 2015

джерелами інформації, розвиток у них здатності критично оцінювати ці джерела, а також формулювати свої погляди, аргументувати та відстоювати власну позицію.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення та обґрунтування педагогічних умов реалізації права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації. Слідом за В. Бєліковим педагогічні умови ми розуміємо як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і засобів матеріально-просторового середовища (у нашому випадку це школа), спрямованих на розв'язання поставлених у педагогіці завдань [1]. Таким чином, до педагогічних належать ті умови, які свідомо створюються в навчально-виховному процесі та забезпечують найбільш ефективне протікання цього процесу.

Виклад основного матеріалу. У 2009 р. Комітет ООН з прав дитини зробив до статей 12 та 13 Конвенції про права дитини зауваження загального порядку № 12, яке стосується права дитини бути заслуханою [4]. Зокрема, Комітет наголошує на необхідності забезпечувати дитині можливість виражати свої погляди з усіх питань, що її стосуються, та пропонує орієнтовні переліки питань, які можуть стосуватися дитини у різних життєвих ситуаціях. З даного документу ми виокремили ті питання, до обговорення яких доцільно залучати дітей у школі: розробка навчальних планів і шкільних програм; створення в класах такої атмосфери, яка стимулює співробітництво й взаємовиручку в процесі навчання дітей у колективі; розробка та реалізація політики й кодексів поведінки в школах; перехід на наступний шкільний рівень; вибір спеціалізації відповідно до своїх схильностей; визначення дисциплінарних заходів; визначення варіантів проведення дозвілля й відпочинку (пункти 105-115).

Контент-аналіз основних нормативно-правових документів, що безпосередньо регулюють діяльність загальноосвітніх навчальних закладів в Україні, а саме: Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Положення про загальноосвітній навчальний заклад (2010 р.) та Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу (2002 р.) дає підставу для висновку, що законодавство України в галузі забезпечення права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації в умовах загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) в цілому відповідає міжнародним нормам.

Так, згідно ст. 39 Закону України «Про загальну середню освіту», п. 74 Положення про ЗНЗ та п. 3.3 Примірного статуту ЗНЗ, учні можуть брати участь у роботі органів громадського самоврядування закладу, тобто впливати на рішення, що ухвалюються безпосередньо в закладі. Згідно п. 21 Положення про ЗНЗ, керівник закладу зобов'язаний вжити заходів для ознайомлення дітей та їхніх батьків або осіб, які їх замінюють, з порядком зарахування до закладу, його статутом, правилами внутрішнього розпорядку та іншими документами, що регламентують організацію навчально-виховного процесу. Таким чином забезпечується право дітей на отримання інформації про діяльність навчального закладу.

Згідно ст. 15 та 16 Закону України «Про загальну середню освіту», навчальний заклад визначає варіативну складову змісту загальної середньої освіти, спираючись при цьому, зокрема, на індивідуальні освітні запити учнів. Згідно п. 3.3 Примірного статуту ЗНЗ, учні мають право на вибір факультативів і спецкурсів, на участь в обговоренні і внесення власних пропозиції щодо організації навчально-виховного процесу та дозвілля. Згідно п. 4.3.6 цього ж документу, учні II-III ступенів навчання, які входять до ради навчального закладу, від імені свої однокласників можуть вносити пропозиції щодо зміни типу, статусу, профільності навчання, вивчення іноземних мов та мов національних меншин; брати участь у розгляді та затвердженні план роботи навчального закладу та здійснювати контроль за його виконанням (разом з адміністрацією школи); брати участь у затвердженні режиму роботи навчального закладу; разом із педагогічною радою визначати доцільність вибору навчальних предметів варіативної частини робочих навчальних планів. Таким чином, законодавство України забезпечує учням можливість висловлювання думок і поглядів з приводу розробки навчальних планів і шкільних програм, а також з приводу вибору спеціалізації відповідно до своїх схильностей.

Відповідно до Інструкції про переведення та випуск учнів (вихованців) навчальних закладів системи загальної середньої освіти, учні 1-3-х, 5-8-х і 10 (11)-х класів на підставі річного оцінювання переводяться до наступних класів; учні 4-х класів переводяться до основної школи; учні 9-х і 11 (12)-х класів на підставі річного оцінювання та результатів державної підсумкової атестації отримують відповідні документи про освіту та випускаються із загальноосвітнього навчального закладу незалежно від рівня навчальних досягнень (п. 2.1). Тобто, на наступний рівень переводяться усі без винятку учні. Проте учні можуть бути незгодні з результатами підсумкової атестації. Тоді вони мають право подавати в установлений термін обґрунтовані заяви до апеляційної комісії навчального закладу, а в разі незгоди з її висновком – до районної (міської) апеляційної комісії (п. 4.9). Таким чинам, учням забезпечується можливість оскарження оцінки, тобто висловлення сумніву щодо її об'єктивності. Згідно п. 74 Положення про ЗНЗ, учні мають право на перегляд результатів оцінювання навчальних досягнень з усіх предметів інваріантної та варіативної частин. Таким чином реалізується право учнів на отримання інформації про їхні навчальні досягнення.

У Положенні про ЗНЗ вказано, що потреби учнів в організації активного відпочинку мають враховуватися при встановленні тривалості перерв між уроками (п. 46). Згідно п. 74 даного документу та п. 3.3 Примірного статуту ЗНЗ, учні мають гарантоване державою право на участь у роботі добровільних самодіяльних об'єднань, творчих студій, клубів, гуртків, груп за інтересами тощо. Згідно пункту 2.11 Примірного статуту ЗНЗ, освітні інтереси учнів, їх творчі здібності, нахили і обдарування мають враховуватися при визначенні переліку індивідуальних, групових, факультативних та інших позакласних занять та заходів. Рада навчального закладу, до складу якої входять і учні II-III ступенів навчання, виносить на розгляд педагогічної ради пропозиції щодо поліпшення організації позакласної та позашкільної роботи; сприяє створенню та діяльності центрів дозвілля (пункт 4.3.6 Примірного статуту ЗНЗ). Таким чином, у законодавстві передбачено надання дітям можливості визначення варіантів проведення дозвілля й відпочинку.

Зазначимо, що розглянутими вище нормативно-правовими документами учням надається право на внесення власних пропозицій щодо організації навчально-виховного процесу та дозвілля. Тому фрази «висловлення думки» і «висловлення пропозицій» в нашому дослідженні ми вважаємо синонімічними.

Хоч у зауваженнях Комітету ООН з прав дитини і зазначається, що дитина не повинна мати

всеосяжні знання з усіх аспектів питань, що її стосуються і їй досить такого розуміння питання, яке дозволяло б належним чином сформулювати по ньому свої думки (п. 21) [4], вважаємо, що для найкращого забезпечення інтересів дитини при реалізації даного права доцільно навчити її висловлювати думки найбільш грамотно, точно та адекватно ситуації.

Для визначення педагогічних засобів реалізації права дітей на вільне висловлення думки ми здійснили аналіз трактування понять «погляд» і «думка» мовознавчими та педагогічними джерелами.

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, «думка» – це те, що з'явилося внаслідок міркувань, продукт мислення; відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, висновках; процес мислення; те, чим заповнена свідомість; система переконань, поглядів, уявлень (тільки у множині). «Погляд» визначається як думка, судження про що-небудь; система переконань, уявлень; світогляд, світосприймання (тільки у множині) [2, с. 331, 1004]. Можна помітити, що поняття «думка» і «погляд» визначаються друг через друга, тобто певною мірою є тотожними. Дане зауваження є важливим, оскільки в педагогічній літературі дається визначення лише поняттю «погляд» та «погляди». Так, наприклад, І. Харламов вважає, що погляд є судженням, суб'єктивним висновком людини, який пов'язаний з поясненням тих або інших природних і суспільних явищ та визначенням свого ставлення до цих явищ [8, с. 247]. Аналогічне визначення дає М. Фіцула, який вважає, що погляди – це «прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, передбачення, що пояснюють явища природи і суспільства, є орієнтирами в поведінці, діяльності, стосунках» [7, с. 267]. Таким чином, можна стверджувати, що думки і погляди є елементом світогляду людини та відображують її знання про певні предмети або явища та виражають її ставлення до цих предметів або явищ. Безперечно, чільне місце у формуванні світогляду дитини належить школі. Виходячи з логіки надання дитині знань про навколишню дійсність та формування її ставлення до цієї дійсності, ми виділили наступні напрями педагогічної діяльності щодо реалізації права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації.

1. Формування соціальної компетентності дітей, що дозволить їм орієнтуватися в різних життєвих питаннях. Одним з таких питань є вміння визначати свої потреби та шляхи їх задоволення в рамках певної організації навчально-виховного процесу та дозвілля. Іншим питанням є вміння шукати інформацію та критично її оцінювати.

2. Розвиток мовлення дітей, що дасть їм можливість чітко та грамотно виражати, а також обґрунтовувати та критично оцінювати свої думки.

3. Створення у навчальному закладі гуманістичного мікроклімату, що забезпечить дитині почуття комфорту ту захищеності, коли вона не боїться висловлювати свої думки та обстоювати власну позицію.

4. Створення у навчальному закладі умов для участі дітей у громадському житті, що сприятиме більш усвідомленому та неформальному висловлюванню ними своїх думок та поглядів.

Розглянемо дані напрями докладніше.

У педагогічних дослідженнях розглядається процес формування соціальної компетентності дітей дошкільного (Н. Бєлоцерковець, О. Кононко, І. Рогальська та ін.), молодшого шкільного (О. Галакова, Ю. Коротіна, О. Крузе-Брукс та ін.) та підліткового (М. Докторович, Л. Павлюк, О. Прашко та ін.) віку. Аналіз та узагальнення різноманітних підходів до визначення поняття «соціальна компетентність», здійснених українськими та російськими науковцями, дає підставу для висновку, що соціальна компетентність розглядається як інтегративна якість особистості, сформована в процесі виховання та навчання; вона виявляється в здатності та готовності дитини до соціальної взаємодії, в умінні вибудовувати взаємини з іншими людьми. Складовими соціальної компетентності дитини є її знання про світ і про себе, готовність до дій у певній ситуації, до альтернативного вибору й відповідальності за нього, до продуктивного розв'язання реальних життєвих проблем. Не вдаючись до розгляду особливостей формування соціальної компетентності дітей різних вікових груп, зазначимо, що на наш погляд, в узагальненому вигляді діяльність вчителя у даному напрямі має бути орієнтована, крім надання учням знань, умінь і навичок, на збагачення їх індивідуального соціального досвіду, збагачення уявлень про світ, людину, її права, життя та його сенс, людські взаємини, навчання вибудовувати власну поведінку відповідно до вимог соціуму.

Аналіз тематики наукових досліджень, присвячених розв'язанню проблем розвитку мовлення дітей показав, що переважна їх більшість стосується дітей дошкільного віку. Також досліджувалися окремі питання розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку на уроках рідної мови. Разом з тим є дослідження, в яких показано, що й у середньому і навіть у старшому шкільному віці учні недостатньо володіють нормами рідної літературної мови, мають недостатньо сформовані вміння використання усного й писемного мовлення, зазнають утруднень при веденні діалогу, не можуть реалізувати себе у спонтанному мовленні тощо (Н. Веніг, Т. Мельник, В. Статівка, Л. Шевцова а ін.). Тому ми вважаємо, що розвиток мовлення дітей є важливим напрямом педагогічної роботи, в тому числі й позакласної, яка має здійснюватися протягом усього терміну перебування дитини у школі. Необхідно розвивати в дітей уміння мовленнєвого спілкування, що передбачає наявність великого запасу слів, логічність побудови висловлювань; уміння виділяти з отриманої інформації головне; вміння коректно ставити запитання, формулювати відповіді та за потреби обґрунтовувати їх. Не вдаючись до особливостей розвитку мовлення дітей на спеціальних уроках, зазначимо, що ефективним засобом розвитку мовлення у позакласний час ми вважаємо колективну творчу діяльність дітей, методика проведення якої започаткована І. Івановим [5]. Така діяльність передбачає спільне визначення мети й завдань, спільне планування майбутньої роботи, спільне її виконання та подальше обговорення. Ступінь складності завдань та мовленнєвого оформлення діяльності може варіюватися залежно від віку та соціального досвіду дітей.

Основні ідеї гуманістичної педагогіки, які полягають в орієнтації виховання та навчання на особистісні можливості дитини, повазі та довірі до неї, висвітлено в працях К. Ушинського, К. Вентцеля, С. Шацького, В. Сухомлинського та ін. (подано у хронологічному порядку). Дані ідеї були розвинуті прихильниками особистісно орієнтованої педагогіки (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Газман та ін.). Особливого значення надається створенню у навчальному закладі гуманістичного мікроклімату, який слідом за В. Ясницькою ми розуміємо як такі взаємини в системах «вчитель – дитина» та «дитина – однокласники», які забезпечують кожній

дитині стійку психологічну захищеність; поєднують всіх однокласників загальним почуттям «Ми», що не пригнічує окремого «Я»; створюють умови для реалізації потреби дітей у позитивному самоствердженні; передбачають доброзичливе ставлення до інших [9, с. 111]. Таким чином, гуманізацію мікроклімату шкільного класу можна пов'язати із задоволенням соціальних потреб дітей, таких, як потреби в безпеці, в приналежності й любові, у визнанні та повазі (А. Маслоу).

Очевидно, що задоволення потреби дитини в безпеці полягає у створенні умов, коли вона нікого й нічого не боїться у своєму в навчальному закладі. Вважаємо, що в даному випадку педагогічна діяльність передбачає два напрями: вибудовування гуманістичних взаємин педагога з дитиною та формування, подальший розвиток і підтримку гуманістичних взаємин між дітьми. Вибудовування гуманістичних взаємин педагога з дитиною буде успішним, якщо педагог любить і поважає дітей; спирається у взаємодії з дітьми на їхні сильні сторони; дозволяє дітям самим вирішувати проблеми там, де це можливо; створює для дітей ситуації успіху (І. Бех, Є. Бондаревська, А. Мудрик та ін.). Таким чином, діяльність педагога має бути спрямована на збереження гідності та душевного благополуччя дітей, охорону їх нервової системи та психіки, використання партнерського стилю взаємодії. Вважаємо, що формування гуманістичних взаємин між дітьми передбачає, в першу чергу, навчання їх безконфліктному спілкуванню в процесі спільної діяльності. Таке спілкування стає можливим завдяки вмінню дітей відчувати співрозмовника та ситуацію, слухати, коректно висловлювати та відстоювати свої погляди, приходити до компромісного рішення (О. Бодальов, В. Куніцина, І. Цимбалюк та ін.). Очевидно, що такі вміння необхідно формувати як на уроках, так і у позакласний час. Одним з ефективних засобів для цього є тренінг (О. Безпалько,А. Гольдштейн, Т.Цюман та ін.).

Вважаємо, що задоволення потреби дитини в приналежності до референтної групи, якою в даному випадку має для неї стати шкільний клас, є можливим, головним чином, за умови наявності згуртованого класного колективу, а також наявності в культурі класу привабливих для дітей цінностей. Тому діяльність вчителя полягатиме у формуванні та зміцненні дитячого колективу, а також спільному з дітьми вибудовуванні перспектив його розвитку.

Задоволення потреби дитини у визнанні та повазі реалізується завдяки створенню в навчальному закладі умов для позитивної самореалізації учнів, коли кожен може виявити та розвинути свої кращі якості та здібності.

Найпоширенішою формою участі дітей у громадському житті, яка може бути реалізована в школі, є учнівське самоврядування. В працях А. Макаренка, М. Рожкова, В. Сухомлинського, С. Шацького та ін. показано, що участь в учнівському самоврядуванні сприяє формуванню в дітей навичок соціальної взаємодії: діти залучаються до ділового спілкування з дорослими на основі партнерських взаємин, отримують можливість впливати на процес прийняття рішень щодо діяльності школи, задовольняють актуальні потреби в самовираженні, самоствердженні, самореалізації. Проте слід зазначити, що участь дітей в житті школи може бути як активною та неформальною, так і формальною та неусвідомленою. Приклади різних видів участі дітей докладно описані американським психологом Роджером Хартом (Roger Hart) [10, с. 8-14].

Користуючись висновками Р. Харта, ми визначили умови, за яких висловлення дітьми думок та внесення пропозицій щодо діяльності школи буде неформальним, тобто максимально самостійним та усвідомленим: 1) висловлення думок та внесення пропозицій має бути добровільним; 2) висловлення дітьми думок та внесення пропозицій має бути пов'язано із задоволенням їхніх соціальних потреб і мати реальні результати; 3) результати висловлення думок та внесення пропозицій мають бути доступними та зрозумілими для дітей – вони мають знати, чи враховано їх думки при розв'язанні певних проблем та прийнятті певних рішень; у разі неприйняття дитячих пропозицій дорослі мають пояснити їм причину цього; 4) цілі висловлення думок та внесення пропозицій мають бути зрозумілими для дітей; також діти мають чітко розуміти, що вони можуть змінити, а чого не можуть.

Висновки і пропозиції. Основними завдання школи щодо забезпечення права дітей на вільне висловлення думки та отримання інформації є: формування соціальної компетентності дітей; розвиток мовлення дітей; створення в школі гуманістичного мікроклімату; створення в школі умов для участі дітей у громадському житті. Забезпечення даного права пов'язано із процесом задоволення соціальних потреб дітей.

Вважаємо, що подальшого дослідження потребують можливості школи у забезпеченні інших прав дітей.

Список літератури:

1. Беликов В. А. Образование. Деятельность. Личность: монография / В. А. Беликов. – М.: Академия Естествознания, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rae.ru/monographs/76-2776
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Єжова Т. Можливості школи щодо забезпечення прав дітей / Т. Є. Єжова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 47. – С. 74-79.
4. Замечания общего порядка, принятые Комитетом по Правам Ребёнка: Замечание общего порядка № 12: Право ребенка быть заслушанным: CRC/C/GC/12 от 20 июля 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www1.umn.edu/humanrts/russian/crc/Rgencomm12.html
5. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. П. Иванов. – М.: Педагогика, 1989 – 206, [2] с.
6. Права людини в Україні – 2005: доповідь правозахисних організацій. / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. – Х.: Права людини, 2006. – 320 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула – К.: Академвидав, 2009. – 560 с.
8. Харламов И. Ф. Педагогика: учеб. пособие / И. Ф. Харламов. – М.: Гардарики, 1999. – 519 с.
9. Ясницкая В. Р. Социальное воспитание в классе: теория и методика / В. Р. Ясницкая. – М.: Академия, 2004. – 352 с.
10. Hart Roger A. Children's Participation: From tokenism to citizenship, Innocenti essays, № 4, UNICEF International Child Development Centre, Florence, Italy, 1992, 44 pp.

Ежова Т.Е.
Институт человека
Киевского университета имени Бориса Гринченко

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВА ДЕТЕЙ НА СВОБОДНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ МНЕНИЯ И ПОЛУЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация
В статье осуществлен контент-анализ международных и украинских нормативно-правовых документов, которые регламентируют обеспечение права детей на свободное выражение мнения и получение информации. Отдельно рассмотрены вопросы относительно образования и обучения по поводу которых, согласно законодательству, дети могут высказывать свое мнение и вносить предложения. Определены и обоснованы задачи школы относительно реализации права детей на свободное выражение мнения и получение информации. К основные задачи отнесены: формирование социальной компетентности детей; развитие речи детей; создание в школе гуманистического микроклимата; создание в школе условий для участия детей в общественной жизни. Показаны основные направления работы педагога относительно реализации перечисленных задач.
Ключевые слова: права детей, обеспечение права, выражение мнения, получение информации.

Yezhova T.Ye.
Institute of Human Sciences,
Borys Grinchenko Kyiv University

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR ENSURING CHILDREN’S RIGHT TO EXPRESS THEIR VIEWS AND RECEIVE INFORMATION

Summary
The content analysis of international and Ukrainian statutory instruments that regulate ensuring children’s rights to express their views and receive information is performed in this paper. In particular, the author considered the questions concerning schooling and education that, in accordance with legislation, can be a subject for children’s expression of thoughts and suggestions. The tasks for school to realize children’s rights on free expression of views and receiving information are determined and grounded. The main tasks are formulated as follows: formation of children’s social competence, speech development of children, creation of humanistic micro-climate in school, formation of conditions for children that provide their participation in social life. The main directions of the pedagogical work for realization of these tasks are shown.
Keywords: children’s rights, ensuring the right, expression of views, receiving information.

УДК 37 (09) (477)

ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ: ПЕДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Ковальчук Л.І.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Стаття присвячена проблемі організації навчання у вітчизняній школі в першій третині ХХ століття. Проаналізовано основні переваги і недоліки студійної системи, Дальтон–плану, методу проектів та класно–урочної системи. Акцентовано увагу на ідеях провідних педологів, щодо психологічних особливостей навчання в молодшому шкільному віці та особливостях уроків у відповідності до вікових категорій дітей. Розкрито потенціал уроку як основної форми організації навчання. Обґрунтовано значення особи вчителя та його уміння ефективно організувати навчальний процес.
Ключові слова: педологія, форми організації навчання, навчально-виховний процес, урок, класно–урочна система.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На початку ХХ століття у зв'язку із зміною політичного устрою нашої країни відбулась кардинальна зміна освітніх цілей. На перший план вийшли не лише забезпечення певного освітнього рівня, але й сприяння формуванню особистості людини нового суспільства. Організаційні проблеми навчального процесу були пріоритетними напрямами діяльності усіх вітчизняних педологічних шкіл та установ.

Пошук такої організаційної системи навчання яка б дозволяла працювати з великою кількістю дітей і при цьому враховувати їх індивідуальні особливості актуальна для сучасної освіти, що спрямована на виховання всебічно освіченої і конкурентоспроможної особистості нового європейського социуму. Цінним у цьому напрямку є врахування тих провідних ідей та реформацій, що мали місце в історії вітчизняної школи минулого століття.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Рефор-

© Ковальчук Л.І., 2015

мування шкільної системи навчання було актуальним для багатьох українських освітніх діячів, що критикували методи старої школи та прагнули пізнати природу дитини, закони її розвитку (Т. Лубенець, І. Сікорський, Я. Чепіга та інші), максимально наблизити навчання і життя, зокрема через навчання рідною мовою (Г. Гринько, Я. Ряппо, М. Скрипник, С. Русова та інші). До числа перспективних ідей вітчизняні педологи відносили розвиток індивідуальних здібностей та нахилів школярів; розвиток уміння планувати свою навчальну працю і самостійно її виконувати, систему контролю і самоконтролю учнів; зміцнення зв'язку школи з життям, виробництвом.

Метою статті є дослідження педологічних аспектів проблеми організації навчального процесу в Україні в першій третині XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Напрями та зміст роботи з питань організації навчання визначалися новими цілями і принципами навчання, які проголошувала «Декларація єдиної трудової школи». «Декларацією» встановлюється школа – державна, єдина, трудова, радянська, самоуправлінська, безплатна, загальнодоступна для всього молодого покоління обох статей у віці від 8 до 16 років [8, с. 66]. Школа мала два ступені – I для дітей з 8 до 12 років (5 років) і II – з 13 до 16 років (4 роки).

В «Декларації» чітко було окреслено завдання виховання активної особистості нового соціалістичного суспільства, визначено шляхи і методи його реалізації. Різкій критиці піддалась стара класноурочна система, що характеризувала дореволюційну систему навчання. Основні її недоліки обґрунтовувались як з педагогічної, так і з соціальної точок зору, вона не враховувала вікових особливостей учнів. Школярі були приречені на пасивне сприйняття матеріалу, нерухоме сидіння за партами, не мали змоги повністю розкрити свою індивідуальну обдарованість. Навчання орієнтувалося на середнього учня, не враховувались інтереси ні слабких, ні сильних учнів, робота дробилась на частини, учні не бачили ні перспектив, ні цілей навчання.

Пошуки нових організаційних форм навчального процесу призвели до виникнення студійної системи. Вперше ідею про студійне навчання було висунуто П. Блонським в 1919 році у праці «Трудова школа». Суть студійної системи полягала в тому, що весь навчальний матеріал поділявся на кілька циклів. Кожен окремий цикл опрацьовувався в особливій студії певною групою учнів. Основна ознака студій – вся робота проводилась учнями самостійно, вони створювали групу, що працювала за принципом поділу роботи над однією темою для досягнення певної мети. Робота проводилась не у класі, а у кабінетах-лабораторіях. Керівник студії інструктував і при потребі допомагав учням, заняття велись згідно планів і програм розроблених самими учнями у відповідності з офіційними програмами. Заліки і екзамени були скасовані. Студійна система дозволяла використання усіх можливих методів і працювати з будь-яким матеріалом.

Дана система мала свої сильні і слабкі сторони. Відбувалось зміцнення зв'язків школи з життям, з виробництвом, розвивались здібності та нахили учнів. Проте мало місце певне ігнорування ролі вчителя. Багато ідей, що мали місце в студійній системі набули повного розвитку в методі проектів та дальтон-плані.

До ідеї лабораторного плану Е. Паркхерст (засновниця Дальтон-плану) прийшла внаслідок практичного підходу до вирішення проблеми занять з учнями одного класу, але різної підготовки. Вона визначала три основних принципи даної системи: 1) свобода, 2) взаємодопомога та взаємодія серед колективу, 3) відповідність зусилля бажаному результату – економізація часу [9, с. 10].

Організація навчання за Дальтон-планом передбачала утворення в школі лабораторій – математичної, природничо – наукової, рідної мови, географічної, фізичної, хімічної, тобто лабораторій тих навчальних дисциплін, які не вимагають постійної та безпосередньої «вказівки», чого, наприклад, вимагає музика, ручна праця, образотворчі мистецтва тощо. Навчальну програму на рік поділяють на окремі завдання (тижневі або місячні). Учень одержує завдання та детальні вказівки, як йому потрібно працювати, що прочитати, які досліди зробити. Щодня з 9 до 12 години учень може працювати в лабораторії. Керівники лабораторій консультують та приймають виконані завдання. Другу половину дня відведено на лекції з тих дисциплін, які не ввійшли в план, а також на спілкування цілого класу з керівником. Роботу учнів регламентує графік. Завдання можна диференціювати: слабшим дати легше завдання, сильнішим – важче [2, с. 370].

Сама система дальтон-плану була звичайно запозичена, проте було внесено ряд корективів, що були спрямовані, в першу чергу, на розвиток колективізму та активності як рис особистості школяра. Вітчизняна практика роботи за дальтон-планом отримала назву лабораторної, а згодом – бригадно-лабораторної.

Інтерес педагогів до дальтон-плану як до нової форми організації навчання знайшов подальший розвиток у захоплені методом проектів («метод цільових задач», «метод цільових актів»). Метод проектів неможливо реалізувати без здійснення основних організаційних моментів дальтон-плану [7, с. 97]. Необхідність перебудови навчального процесу на основі впровадження методу проектів не тільки обґрунтовувалась теоретично, але й реалізовувалась в практичній роботі школи.

Всезагальну увагу до методу проектів зумовлювала спрямованість методу на безпосереднє включення учнів в оточуюче середовище. Це перекликалось з ідеями радянської педагогіки про виховання активності та самостійності учнів. Вітчизняні педагоги 20-х років XX століття підкреслювали актуальність методу проектів для вирішення соціальних завдань, що стоять перед радянською школою. З їх точки зору ця система роботи сприяла завданням виховання молоді в умовах індустріалізації, включення школярів в соціалістичну будову. Проте, з перших кроків розробки ідей методу проектів у педагогіці зазначалась неможливість простого копіювання досвіду іноземних шкіл. Також підкреслювалась суттєва відмінність у змісті і використанні радянського методу проектів від американського, що було обумовлено різними цілями навчання.

Необхідність реформування навчального процесу на основі впровадження методу проектів обґрунтовувалось не лише теоретично, але й реалізовувалось практично. З другої половини 20-х років і до початку 30-х років XX століття метод проектів впроваджувався в практику роботи школи. В педагогічній літературі стала помітною тенденція універсалізації даного методу. Проте шкільна практика виявила ряд недоліків, що спостерігалися в знаннях та вміннях школярів в результаті такої організації роботи.

З нашої точки зору, інтерес вітчизняних педагогів до вказаних форм організації навчання був

зумовлений тою обставиною, що вони містили педагогічні ідеї, які відповідали завданням виховання активної особистості людини нового, соціалістичного суспільства. Більшість вбачали можливість таких змін в системі трудової школи. Педолог Я. Чепіга обґрунтовуючи відповідність ідей трудової школи природі дитини зазначав, що «дитина мусить освідчуватись в трудовій школі, яка має ґрунт нових форм освіти. ...всі знання діти повинні одержувати од активної участи в праці шкільної общини, шкільного колективу. Дитина мусить працюючи вчитись і навчаючись – працювати. З цього повинна виходити і в цьому сконцентровуватись вся освіта і це буде цілком природно для дитини» [10, с. 82].

Не випадково ці ідеї отримали відображення в практиці студійної роботи та в організації суспільно корисної праці, що розроблялись в період, який передував дальтон-плану та методу проектів.

Відповідно до мети програму навчання за проектною системою складають ряд дослідів, пов'язаних між собою таким чином, що відомості, отримані від одного досліду, сприяють розвитку і збагаченню цілого ряду інших дослідів. Ключовим аспектом в роботі за проектною системою – виконання проекту – значного за обсягом і складністю завдань, міцно пов'язаного із повсякденним життям у різних його проявах. Проекти були великі (виконувалися великою групою учнів) і малі. Останні були складовими великих проектів і над ними працювали окремі учні або невеличкі групи. За характером діяльності учнів В. Кілпатрик виокремлював 4 види проектів: творчі (продуктивні), споживацькі, проекти розв'язання проблеми і проекти-вправи. На практиці частіше розрізняли проекти за їх кінцевим результатом: проекти-розповіді, бесіди і доповіді, трудові проекти, проекти ігор, проекти екскурсій.

Потрібно зазначити недоліки, що містилися як в теоретичному обґрунтуванні та розробці нових організаційних форм роботи, так і у їх практичній реалізації. Тенденції до універсалізації вказаних форм та методів навчання ці недоліки лише підсилювали. Негативну роль відіграв і поспіх, з яким нові форми роботи впроваджувалися в практику масової школи. Проте, вцілому ідеї дальтон-плану та методу проектів мають багато позитивних рис, які потрібно вивчити та використовувати і в сучасній школі.

Головними фігурами в навчанні за проектною системою як і в Дальтон-плані, є учні. Вони самостійно шукають або висувають проблему для розв'язання, самостійно проектують те, чим мають займатися, самі виконують проект, керуючи власною діяльністю і захищають саме таке його виконання. На долю вчителя припадає консультативно-дорадча роль.

Шкільну педагогіку не можна ізолювати і, тим більше, протиставляти формуючим факторам соціального середовища. Розвиток дитини неможливий без соціалізації виховання. Ідея соціалізації навчання і виховання підростаючого покоління ввійшла в масову вітчизняну школу після опублікування «Декларації Наркомосу УСРР про соціальне виховання», автором якої був теоретик української педагогічної думки 20-х рр. XX ст. О. Попов. «За останні десятиліття педологія яскраво доводила ту думку, що дитину (до часів юнацтва) треба розглядати, як особливу істоту, котра потребує спеціального ставлення до себе – відповідно тим психо-фізичним особливостям дитячого організму, які так різко відрізняють дитину від дорослого. Педологія ж рішуче пропагувала й гасло єдності всієї виховательської роботи з дитиною, розуміючи під цим і єдність виховання від народження дитини до її юнацтва, і єдність виховання в кожний окремий момент життя дитини, підкреслюючи, що кожний дитячий крок є кроком виховання. А педагогічна наука, спираючись на спостереження соціології про розпад сім'ї в епоху капіталізму, – устами кращих своїх представників – за останні десятиліття неухильно виставляла нову проблему виховання, – виховання не «в сім'ї і школі», а виховання соціального, громадського» [6, с. 237]. І нова політична система і реформування освіти потребувало змін і самого навчально-виховного процесу.

Постанова ЦКВКП (б) «Про початкові й середні школи» від 25 серпня 1931 року встановлювала в школі чіткий розклад організації навчальної роботи та ходу навчальних завдань. Засудивши спроби ввести лабораторно-бригадний метод в масову школу, ЦК підкреслив, що «основною формою організації навчальної роботи в початковій та середній школі має бути урок з певною групою учнів, з чітко визначеним розкладом занять та сталою кількістю учнів. Ця форма має включати в себе загально групову, бригадну та індивідуальну роботу учнів під керівництвом вчителя із використанням різноманітних методів навчання. При цьому повинні розвиватись колективні форми навчальної роботи, без практикування організації постійних і обов'язкових бригад [3, с. 163].

На початку XX століття вітчизняна школа випробувала різні форми організації навчання (бригадний, метод проектів). Практичний досвід навчання показав неприйнятність цих форм. Організація навчальної роботи у формі уроку не означала повернення до старої словесно-схоластичної школи.

Педагоги вкладали в урок новий зміст, враховували досягнення педології, психології та загальний розвиток суспільства.

Вчитель на уроці має можливість слідкувати за роботою усього класу та кожного учня зокрема. В залежності від мети уроку вчитель вибирає форми роботи (колективна, групова чи індивідуальна).

Організація навчальної роботи у формі уроків, на думку М.Пістряка, забезпечує підбір змісту та методів викладання окремих дисциплін у відповідності до вікових особливостей шкільної групи. Для реалізації цього завдання «вчителю не достатньо знати психологію, педологію і педагогіку, а необхідно вміння застосувати ці знання в конкретних умовах, на практиці» [5, с. 293].

Аналізуючи процес навчання провідні педологи зосередили основну увагу на психологічних особливості навчання в молодшому шкільному віці та особливостях уроків у відповідності до віковим категорій дітей (С. Ананьін, П. Блонский, О. Залужний, Г. Костюк та інші). Школа і вчитель – необхідні умови для розвитку дитини шкільного віку. Для успішної організації навчання необхідно врахувати психологічні умови навчання дітей даного віку.

Експериментальна психологія уже наприкінці XIX ст. розпочала дослідження який предмет найбільш втомлює. Найбільш втомлювальними заняттями є ті, які пов'язані із значною затратою фізичної енергії або ж ті, які вимагають великого напруження уваги (наприклад, розв'язування задач або написання диктанту). Заняття споглядального або лабораторного характеру найменш втомлюють учнів. Звичайні заняття словесного типу займають проміжне місце. Важливу роль відіграє особистість вчителя і метод занять. В школі встановлюється для усіх предметів однаковий час, прагнучи до раціонального складання розкладу

Уже в 20-их роках ХХ століття в підручниках з педології подавався орієнтовний режим роботи молодшого школяра. При чотирьох уроках денний розклад має такий вигляд: 1-ий урок − середньої важкості; мала перерва; 2-ий урок − найбільш виснажливе заняття; велика перерва; 3-ий урок − середньої важкості; мала перерва; 4-ий урок − найлегший. Аналогічний вигляд має розклад зміни різних видів діяльності на уроці: перші 10 хв. − найважчі, наступні − середньої важкості і наостанок- найлегші; при переході від одних занять до інших 1-2 хв. відпочинку (збір зошитів, обмін враженнями від роботи, зміна підручників). Кількість годин в перших двох класах − 4 години в день, в III − 4-5 години і в IV − 5 год. Домашнє завдання потрібно давати в I та II класах на 30-40 хв., а в III − IV − на 60 хв. [1, с. 168].

В навчанні важливу роль відіграють повторення, вправляння і розум. Чим молодший школяр, тим легший матеріал йому пропонується і більша кількість часу відводиться на повторення. Також є специфічною дитяча система запам'ятовування матеріалу. До шкільного віку дитина уже психологічно дозріває для використання допоміжних засобів запам'ятовування, на яких засновано шкільне навчання з використанням різних навчальних посібників.

Окрім працездатності важливими є увага, пам'ять і розумовий розвиток, а також контроль і мотиви досягнення даної (навчальної) цілі. Навчання − діяльність, спрямована на набуття знань та оволодіння основами наук. І важливу роль в процесі навчання відіграє мотивація молодшого школяра.

Висновки дослідження. Визнання уроку як єдиної форми організації навчання у вітчизняній освітній системі зосередило увагу теоретиків та практиків школи не лише на розвитку особистості дитини в цілому, але й на розвитку дитячого колективу. Великого значення надавалося особі вчителя та його умінню ефективно організувати навчальний процес. Структуризація навчального матеріалу у відповідності до стабільної навчальної програми та плану допомагала і вчителю і учню планомірно здійснювати свою діяльність, робити учня не лише об'єктом, але й суб'єктом навчального процесу.

Список літератури:

1. Блонский П. П. Педология: Кн. для преподават. и студ. висш. пед. учеб. заведений / Блонский П. П., под ред. В. А. Сластенина. − М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1999. − 288 с.
2. Мамонтов Я. А. Хрестоматія сучасних педагогічних течій / Мамонтов Я. А. − Харків: Державне видавництво України, 1926. − 618 с.
3. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: Сборник документов. 1917 − 1973 гг. − М.: Педагогика, 1974. − 560 с.
4. Пинкевич А. П. Педагогика / Пинкевич А. П. − М., 1929. − 261 с.
5. Пистрак М. М. Педагогика. Учебник для высших пед. учеб. заведений / Пистрак М. М. − М.: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1934. − 420 с.
6. Попов О. І. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціяльне виховання дітей / Попов О. І. // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX-XX ст.): хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська та ін. − К.: Науковий світ, 2003. − С. 237-240.
7. Свадковский И. Ф. Дальтон-план в применении к советской школе / Свадковский И. Ф. − М.; Л.; 1926. − 153 с.
8. Сироткин В. Школьное дело / В. Сироткин // Вестник просвещения. − 1922. − № 9. − С. 66-110.
9. Сірополко С. Дальтон-план в шкільному вихованні і навчанні / Сірополко С. − Львів, 1928. − 36 с.
10. Чепіга Я. Ф. До трудової вільної школи! / Я. Ф. Чепіга // Вільна українська школа. − 1918/19. − № 8-9. − С. 81-85.

Ковальчук Л.И.
Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ В ОТЕЧЕСТВЕНОЙ ШКОЛЕ: ПЕДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ (ПЕРВАЯ ТРЕТЬ ХХ ВЕКА)

Аннотация
Статья посвящена проблеме форм организации ученого процесса в отечественной школе первой трети ХХ века. Проанализированы основные преимущества и недостатки студийной системы, Дальтон−плану, методу проектов и классно−урочной системы. Акцентировано внимание на идеях ведущих педологов, относительно психологических особенностей учебы в младшем школьном возрасте и особенностях уроков в соответствии с вековыми категориями детей. Раскрыт потенциал урока как основной формы организации учебы. Обосновано значение личности учителя и его умение эффективно организовать учебный процесс.
Ключевые слова: педология, формы организации учебы, учебно−воспитательный процесс, урок, класно-урочная система.

Kovalchuk L.I.
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN NATIONAL SCHOOL: PEDOLOGICAL ASPECT (FIRST THIRD OF XX CENTURY)

Summary
The article is devoted to the problem of forms of organization of studies at domestic school in first third of XX century. Basic advantages and lacks of the studio system, Dalton Plan, the method of projects and class-and-lesson system are analysed. Attention is focused on the ideas of leading pedologists in relation to the psychological features of studies in a primary school age and features of lessons in accordance with the age categories of children. Potential of lesson as a basic form of organization of studies and leading role of teacher are exposed. The value of teacher's personality and his/her ability to effectively organize educational process is substantiated.
Keywords: pedology, forms of organization of studies, educational process, lesson, class-and-lesson system.

УДК 378.09:339.9.012.24

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМАЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кричківська О.В.
Тернопільський національний економічний університет

Розглянуто комплекс організаційно-педагогічних умов оптимального формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності у відповідності з метою експериментального дослідження. Виокремлено ключові фактори реалізації кожної та різновиди міжкультурного навчального середовища: імерсійне, віртуальне, дискурсивне та інтерактивне. На основі конкретизованих показників уточнено критерії ефективності організаційно-педагогічних умов та запропоновано план їх реалізації, апробований на практиці. При цьому робиться висновок про те, що організаційно-педагогічні умови як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених факторів, цілеспрямовано оптимізують навчальне середовище для забезпечення досягнення очікуваного рівня міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності на базі розширення існуючих можливостей університетської системи освіти.
Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, міжкультурна комунікативна компетентність, фахівці зовнішньоекономічної діяльності, імерсійне, віртуальне, дискурсивне, інтерактивне навчальне середовище.

Постановка проблеми. У зв'язку із сучасними складними глобалізаційними процесами особливого значення набуває проблема взаємодії і комунікації між представниками різних культур. Сьогодення висуває серйозні вимоги до фахівців, які працюють у сфері міжнародних зв'язків і зовнішньоекономічної діяльності: вільне володіння іноземними мовами, знання тонкощів міжкультурної комунікації і культури поведінки та ін. Ці вимоги рівнозначно стосуються майбутніх фахівців і відображають соціальне замовлення суспільства системі вищої освіти, яка повинна зорієнтувати професійну підготовку з урахуванням міжнародних стандартів, спираючись на національну законодавчу базу. Тому актуалізуються педагогічні дослідження, пов'язані із оптимізацією процесу формування міжкультурної комунікативної компетентності та створенням відповідних педагогічних умов.

Аналіз останніх досліджень. Питання підготовки студентів вищих навчальних закладів до участі в міжкультурній комунікації і формування їх міжкультурної комунікативної компетентності, є предметом дослідження багатьох наук: філософії (М. Бахтін, В. Біблер, та ін.), культурології (Б. Єрасов, М. Каган, Ю. Лотман та ін.), антропології (Едвард Т. Холл, Ф. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Л. Самовар та ін.), психології (М. Беннет, Л. Виготський та ін.), лінгвістики (М. Бергельсон, Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Леонтович та ін.), методики викладання іноземних мов (М. Байрам, Ж. ван Ек, О. Тарнопольський, С. Тер-Мінасова, Л. Щерба та ін.), педагогіки (Ю. Караулов, Н. Маркова та ін.).

У численних дисертаційних працях вітчизняних та зарубіжних науковців, які з'явилися за останні десять років у педагогіці, досліджуються проблеми міжкультурної або полікультурної освіти (Л. Воротняк, О. Грива), дидактичні аспекти формування навичок міжкультурної комунікації студентів у процесі фахової підготовки (Р. Гришкова, Н. Кобзар, С. Шехавцова), формування соціокультурної компетентності в контексті вивчення іноземних мов (Г. Єлізарова, М. Сафіна). Різні підходи до визначення поняття міжкультурне спілкування/міжкультурна комунікація, його структури і процесу формування відповідних навичок розкриті у дослідженнях П. Донця, А. Садохіна, особливості міжкультурної взаємодії в контексті діалогу культур і цивілізацій – Н. Ішханян, В. Сафонової. На думку більшості науковців теоретично обґрунтовані та реалізовані організаційно-педагогічні умови відіграють вирішальну роль у даному процесі, більше того – виступають основою формування міжкультурної комунікативної компетентності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Аналіз

© Кричківська О.В., 2015

психологічних і педагогічних джерел, присвячених проблемі формування міжкультурної комунікативної компетентності свідчить про те, що питання, пов'язані із розробкою організаційно-педагогічних умов формування міжкультурної комунікативної компетентності на основі оптимізації міжкультурного середовища та визначення їх ефективності залишилися поза увагою дослідників. Тому організаційно-педагогічні умови оптимального формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності стали предметом даного дослідження.

Мета статті – обґрунтувати комплекс організаційно-педагогічних умов оптимального формування міжкультурної комунікативної компетентності (МКК) та шляхів їх реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є факт, що випускника економічного університету формує не лише предметний зміст основ наук, які вивчаються, а й середовище, у якому домінує сприяння постійному особистісному і фаховому зростанню, максимальному забезпеченню розвитку комунікативних умінь та міжкультурних навичок майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності.

На початку розглянемо зміст понятійного апарату нашого дослідження. Термін *педагогічна умова* у педагогічному словнику трактується як певна обставина чи обстановка, що впливає на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [5, с. 97]. Завдяки педагогічним умовам реалізуються структурні компоненти технології або моделі (сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм, засобів та матеріальних можливостей їх здійснення), що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [7].

Поняття *організаційно-педагогічна умова* більше прив'язане до організації навчально-виховного процесу, складовими якого є не тільки цілі навчання, методи, форми і засоби, а також взаємозалежна навчальна діяльність викладача та студентів [4]. Окремо слід відзначити актуальність іншого визначення організаційно-педагогічних умов як сукупності взаємопов'язаних факторів, необхідних для ціленаправленого впливу на процес формування професійної компетентності через ключові та базові компетенції [2]. Враховуючи зазначене вище у контексті нашого дослідження уточнюємо, що організаційно-педагогічними умовами ефективного формування МКК є комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених факторів, які цілеспрямовано оптимізують навчальне середовище для забезпечення досягнення очікуваного рівня міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців ЗЕД на базі існуючих можливостей університетської системи освіти.

При цьому наше розуміння *компетентності* базується на ідеях про те, що компетентність, як комплексний особистісний ресурс, є запорукою дієздатності, конкурентоспроможності особистості, показником освіченості, продуктом навчання/учіння і соціалізації. Саме так, через досягнення *комунікативної компетентності* у нашому дослідженні актуалізується позитивна зміна особистості в плані досягнення полікультурності, досвіду взаємодії/комунікації в міжкультурному середовищі, розвитку особистісних якостей (таких як відповідальність, неупередженість, рішучість, організованість) і потенційних можливостей, які також є вагомими стимулами самоствердження молодої людини як фахівця. Отже, щодо *міжкультурної комунікативної компетентності*, то це поняття розглядається нами як інтегративне утворення особистості, що є результатом/продуктом цілеспрямованого навчання/учіння і соціалізації, який досягається через міжкультурний досвід спілкування, інформаційний обмін, продуктивну взаємодію у міжкультурному середовищі на рівні окремих індивідів/професійних груп/команд, передбачає свідомий вибір поведінкової моделі/інтерактивної стратегії та детермінується акцепцією культурних відмінностей комунікантів.

Педагогічною наукою і практикою доведено, що *формування МКК* – це складний, багатогранний, нелінійний процес, цілеспрямованого навчання/учіння. Однак оскільки означений феномен піддається моделюванню, педагогічному управлінню і корекції, то ведеться безперервний пошук шляхів його оптимізації.

Останнім часом трапляються досить активні дискусії навколо нового підходу до навчання – *середовищного*, а також навколо освітнього/навчального середовища, його потенційних можливостей, критеріїв оцінювання тощо (М. Вайндорф-Сисоєва, В. Слободчиков, С. Сергеєв, та ін.). Науковці вказують на те, що *навчальне середовище*:

– представляє систему навчання, яка породжує «постійний потік навчальних впливів»;

– сприяє «множинній взаємодії» суб'єктів навчального процесу;

– має свої унікальні властивості і характеризується інноваційністю;

– основним критерієм оцінки навчального середовища є «позитивна зміна в особистісному розвитку».

Зазначені характеристики мають особливе значення для нашого дослідження і служать основою для подальшого вивчення даного феномена. Відтак, на нашу думку, термін *навчальне середовище* відображає відкриту, певним чином організовану педагогічну систему, яка здійснює безперервний позитивний вплив на суб'єктів взаємодії/комунікації для їх успішного розвитку і самореалізації. Навчальне середовище проектується для забезпечення виникнення і підтримки бажання студента виконувати поставлені завдання, вирішувати все більш складні задачі, збагачувати свій досвід МКК і таким чином самовдосконалюватися.

Міжкультурна комунікація, або множинна мовленнєва/немовленнєва взаємодія представників різних культур, передбачає серйозну багатовекторну попередню підготовку її учасників. Аналізуючи особливості міжкультурного спілкування, ми виділяємо наступні: обидві сторони міжкультурної ситуації *у подальшому взаємодії*, по-перше, поставлені перед фактом необхідності пошуку взаєморозуміння, не тільки через акцепцію спільних цінностей але й відмінностей; по-друге, вони повинні володіти найновішою інформацією щодо теми чи предмету обговорення; по-третє, вони мають вільно почувати себе у просторі і часі полікультурного середовища; по-четверте, вони зобов'язані не лише усвідомлювати, а й нести відповідальність за кожне своє слово, репліку в діалозі, висловлену думку чи аргумент.

Все це стає можливим за умови цільової трансформації навчального середовища у *міжкультурне навчальне середовище* з його потенціалом та інноваційністю. Безперечними перевагами міжкультурного навчального середовища є: ширше поле учбової/навчальної та позанавчальної діяль-

ності; значно більше можливостей для збагачення досвіду міжкультурної діяльності; реальний шанс перевірити себе на різних рівнях (знань, умінь, навичок, конкурентоспроможності, здатності до відстоювання своєї позиції, серйозної аргументації і т. п.), порівняти себе з представниками іншої культури і дати оцінку. Обмежившись рамками своєї дослідницької роботи. додамо лише, що міжкультурне навчальне середовище, на наше глибоке переконання, створює передумови для успішного позиціонування майбутнього фахівця не лише у своїй країні, а й поза її межами.

Головними різновидами міжкультурного навчального середовища ми визначили: *імерсійне навчальне середовище* (у якому домінує взаємодія через абстрагованість і занурення в іншомовну культуру); *віртуальне* (взаємодія через інформаційний простір і новітні мультимедійні комунікаційні технології); *інтерактивне* (взаємодія через навігацію в режимі реального часу); *дискурсивне* (взаємодія через електронні і паперові носії для пошуку, опрацювання та обміну інформацією, а також робота із наближенням до професійного контекстом).

Проведене вивчення дозволило теоретично обґрунтувати дієвість комплексу, що складається із чотирьох взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-педагогічних умов формування МКК майбутніх фахівців ЗЕД, а також перевірити на практиці укладений нами план їх реалізації, апробований в Тернопільському національному економічному університеті на Україно-нідерландському факультеті економіки та менеджменту.

Ми частково торкалися цієї теми у своїй попередній статті «Моделювання процесу формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності» [3]. Але вважаємо за необхідне на основі поглибленого аналізу кожної організаційно-педагогічної умови ще раз підкреслити важливість вирізнення серед інших ключового фактору її успішної реа-

Мета: визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов для оптимального формування МКК майбутніх фахівців ЗЕД

Організаційно-педагогічна умова	**1.*Поетапна реалізація імерсійної складової*** у процесі підготовки майбутніх фахівців ЗЕД	**2.*Організація віртуальних міжкультурних комунікативних зв'язків*** у навчальному середовищі ВНЗ-партнерів	**3.*Впровадження веб-технологій та інноваційних форм організації навчального процесу***, в основі яких міжнародна співпраця	**4. *Проектування мовного/мовленнєвого дискурсу***, який є максимально наближеним до професійного
Ключовий фактор реалізації орг.-пед. умови	***методика «занурення»***	***е-включеність***	***міжкультурна взаємодія***	***професійний дискурс***
Тип міжкультурного навчального середовища	***імерсійне*** навчальне середовище	***віртуальне*** навчальне середовище	***інтерактивне*** навчальне середовище	***дискурсивне*** навчальне середовище
Показники ефективності орг.-пед. умови формування МКК	***свідомий вибір*** моделі поведінки в умовах «повного занурення»; ***акцепція*** культурних ***відмінностей;***	налагоджені ***віртуальні*** комунікативні ***зв'язки*** між викладачами і студентами; ***успішний досвід*** співпраці у міжкультурному навчальному середовищі;	***комунікативна дієздатність*** особистості у міжкультурній групі/команді; ***зміст мовного портфеля*** та наявність рекомендаційних листів;	***досягнуті успіхи/визнання*** у контексті міжкультурної комунікації, наближеної до професійної; ***володіння*** професійним міжкультурним ***дискурсом***
Критерій ефективності орг.-пед. умови формування МКК	**полікультурність** особистості	**досвід** продуктивної взаємодії у міжкультурному середовищі	**затребуваність** особистості на міжнародному ринку праці	**самоактуалізація** особистості через міжкультурну комунікацію

Очікуваний результат: розвиток полікультурної, конкурентоздатної на міжнародному ринку праці особистості у процесі реалізації обраних організаційно-педагогічних умов формування МКК

Рис. 1. Комплекс організаційно-педагогічних умов формування МКК та їх відповідність типу міжкультурного навчального середовища і меті експериментального дослідження

лізації, у відповідності з типом міжкультурного навчального середовища, виведення критеріїв ефективності із конкретних показників, а також представити апрбований план експериментальної роботи зі студентами першого курсу з коротким змістом, переліком основних форм роботи, визначеними методами формування МКК та ведучими засобами і співставити мету з отриманим результатом (див. Рис. 1).

Так, в основі першої організаційно-педагогічної умови «Поетапна реалізація імерсійної складової у процесі підготовки майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності» – методика поступового *повного занурення* в іншомовний простір. У спеціальній літературі знаходимо немало розвідок стосовно іншомовного занурення та його видів [6]. Узагальнивши напрацьовані характеристики поняття, під «зануренням» розуміємо імерсію, або різновид інтегрованого навчання/учіння, у процесі якого викладання і вивчення фахових дисциплін здійснюється іноземною мовою як засобом. При цьому акцент на необхідності реалізації імерсійної складової поставлений не випадково.

Ключовим фактором реалізації другої (див Рис. 1) організаційно-педагогічної умови «Організація віртуальних міжкультурних комунікативних зв'язків у навчальному середовищі ВНЗ-партнерів» ми визначили *е-включеність*, як передумову успішної співпраці студентів і викладачів у віртуальном навчальному середовищі. Е-включеність як поняття ще не знайшло свого остаточного визначення, однак починає активно вживатися у публікаціях. З однієї сторони його зміст можна розкрити через володіння мовою, що використовується для спілкування в уявному кіберпросторі, створеному інтернетом, а з іншої – це реальна комунікація у міжкультурному середовищі, або налагоджені віртуальні зв'язки [1]. У нашому дослідженні *е-включеність* є оптимальним способом налагодження соціальних контактів та інших видів комунікативних зв'язків у віртуальному міжкультурному середовищі задля досягнення мети (розширення рамок навчального середовища і збагачення досвіду продуктивної співпраці).

Реалізація третьої організаційно-педагогічної умови «Впровадження веб-технологій та інноваційних форм організації навчального процесу, в основі яких міжнародна співпраця» неможлива без виокремлення наступного ключового фактора, який вважатимемо її основою, це – міжкультурна взаємодія. Оскільки реально існуючі потужні мотиви будь-якої діяльності молодої людини (тобто: задоволення, успіх, визнання) активізуються лише в процесі спільної роботи (через співпрацю, інтеракцію, співучасть) і опосередковуються комунікацією (у формі діалога, полілога, обговорення чи дискусії), взаємодія виступає невід'ємним атрибутом її впровадження. Функціонування спроектованого інтерактивного навчального середовища унеможливлюється без співпраці субєктів навчальної діяльності, об'єднаних одним завданням і спільною метою в академічній або Т-групі. Отже, міжкультурну взаємодію ми розуміємо як активність особистості, що проявляється через комунікацію або співпрацю у міжкультурній групі/Т-групі/команді, стимулюється впливом учасників, співвідноситься із нормами, прийнятими у межах міжкультурного навчального середовища.

Вивчення показало, що ключовим фактором реалізації четвертої організаційно-педагогічної умови комплексу «Проектування *мовного/мовленнєвого дискурсу*, який є максимально наближеним до професійного» є *професійний дискурс*. Саме поняття дискурс також достатньо широко репрезентоване у науковій літературі. *Дискурс* має широкий різноплановий зміст трактується представниками різних наукових шкіл по-різному і тому потребує уточнення.

На основі узагальнення, розглядаючи наявні дефініції, пропонуємо свій варіант тлумачення дискурсу. Отже, *дискурс* це – мовленнєвий твір (текст або повідомлення), що передається у різних формах (усній, писемній, паралінгвальній) конкретним мовцем у конкретній ситуації, під впливом різних історичних, соціокультурних та психологічних чинників з прагматичною метою або без неї. Крім цього, виокремлюємо категорію *професійний дискурс*, оскільки вважаємо, що навчальні тексти за фахом завжди повинні обиратися з урахуванням одночасно професійної і навчальної мети і тому до них особлива увага і підвищені вимоги. Використовуємо також дотичні поняття *спеціальний текст* – текст з певної спеціальності у його писемній та усній формах і *спеціальний дискурс* – мовленнєві варіанти розгортання тексту, співвіднесеного з тією чи іншою спеціальністю.

Для визначення шляхів реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов нами укладено чотирирічний перспективний план роботи зі студентами Україно-нідерландського факультету, апробований у 2007-2012 роках, у якому відображено поетапне втілення методики повного занурення від підготовчого до кінцевого етапів.

У розробленому плані представлено обрані дисципліни з імерсійними навчальними програмами, основні форми роботи з формування МКК та ведучі засоби на кожному курсі. Крім цього всі вони подані з прив'язкою до кожної організаційно-педагогічної умови зокрема. Студентам першого курсу пропонуються спочатку окремі лекції англійською мовою та непідготовлене мовлення (через спроби налагодження комунікативних зв'язків у віртуальному середовищі ВНЗ – партнерів) і таким чином створюються базові передумови імерсійного середовища, пізніше, на другому етапі, вводиться цікавий елективний курс «Управління іміджем», програма і робоча програма якого розроблені на основі методики повного занурення і читається англійською мовою, а також дві нефахові дисципліни згідно навчального плану («Комунікації в бізнесі» та «Соціологія»), заняття з яких проводяться іноземною мовою викладачами кафедри ділової комунікації, які пройшли стажування за кордоном, демонструють високий рівень володіння іноземною мовою і хочуть його вдосконалювати.

Третій етап припадає на студентів третього року навчання, які опановують програмні дисципліни разом із польськими студентами по обміну у змішаних групах. Дисципліни «Міжкультурні комунікації в бізнесі» та «Організаційна поведінка» і ще одна дисципліна за вибором студента презентуються англійською мовою фахівцями кафедри ділової комунікації ТНЕУ спільно з колегами з-за кордону, або виключно носіями мови. Така інтенсивна поглиблена підготовка студентів сприяє полегшеній адаптації у полікультурному просторі, усуває перешкоди на шляху до професійно спрямованої комунікації та налагодження взаємовідносин. На останньому етапі (четвертий курс) 70% фахових дисциплін читається носіями мови («Міжкультурний менеджмент», «Міжкультурний маркетинг», «Міжкультурна економіка» та ін.). Практикується також повне занурення через навчання студентів за кордоном за програмами обміну.

На жаль, короткий обсяг статті не дає можливості зупинитися більш детально на усіх частинах

плану реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов, укладеного по роках навчання, однак аналіз результатів експерименту, проведений на початку, в середині та в кінці показав позитивну динаміку.

Для перевірки ефективності реалізації кожної організаційно-педагогічної умови формування міжкультурної комунікативної компетентності, на основі обраних показників ми конкретизували чотири *критерії: полікультурність особистості* (свідомий вибір відповідної поведінкової моделі в умовах «повного занурення», акцепція міжкультурних відмінностей); *досвід продуктивної взаємодії у міжкультурному середовищі* (ефективна віртуальна взаємодія партнерів; успішний реальний досвід співпраці); *затребуваність особистості на міжнародному ринку праці* (зміст мовного портфеля і резюме; наявність рекомендаційних листів); *самоактуалізаця особистості через міжкультурну комунікацію* (досягнуті успіхи/визнання у контексті міжкультурної комунікації, наближеної до професійної, володіння професійним міжкультурним дискурсом).

Основними характеристиками критеріїв та показників є відхилення/повага/акцепція міжкультурних цінностей та динаміка рівнів мотивації студентів до міжкультурної комунікації за рахунок опори на позитивне; вільне вживання мовних/мовленнєвих конструкцій у «живому» спілкуванні; сприйняття необхідності вчитися, (здобувати знання, вміння, навички і досвід) впродовж життя; адекватність ситуаціям і грамотність мовних/мовленнєвих конструкцій; здатність адекватно кодувати і розкодовувати комунікативні моделі; здатність якісно виконувати завдання, працювати незалежно від інших; здатність будувати партнерські стосунки у групі/команді; трансформація особистості під впливом міжкультурної комунікації; реалізація особистісного потенціалу в процесі міжкультурної комунікації; моніторинг успіхів і невдач; адекватна самооцінка комунікативної діяльності в міжкультурному середовищі.

На основі критеріїв та показників сформованості міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності диференційовано рівні її сформованості базовий, достатній і оптимальний. З метою виявлення результатів експериментальної роботи визначимо характеристику кожного з рівнів та розроблено дескриптори.

Запропонований комплекс організаційно-педагогічних умов дав змогу студентам не лише розвивати продуктивне професійне мислення, засвоювати способи комунікативної діяльності, набувати соціокультурного досвіду, але й сформувати досить високий рівень МКК, що, безперечно, має великий вплив на формування міжкультурної комунікативної культури майбутніх фахівців.

Аналіз результатів експериментального дослідження засвідчив, що впровадження в навчальний процес запропонованих організаційно-педагогічних умов у комплексі було стимулом, рушійною силою і передумовою формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів. За результатами формувального етапу експерименту збільшилась кількість студентів експериментальної групи з високим та середнім рівнями міжкультурної комунікативної компетентності (на 65,83% та 23,38% відповідно), див Рис. 2.

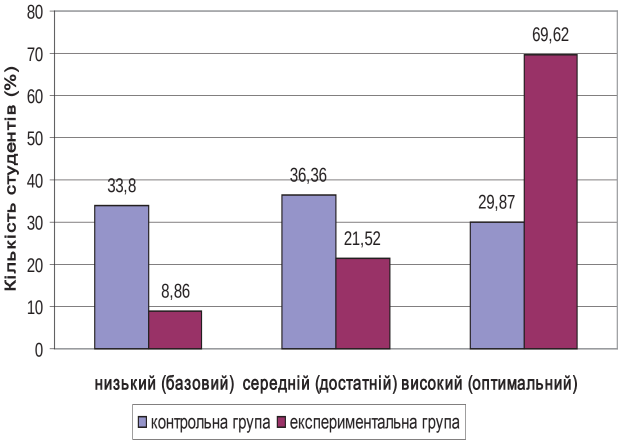

Рис. 2. Рівні сформованості міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців ЗЕД на підсумковому етапі контролю

Кількість студентів з середнім рівнем МКК в експериментальній групі зменшилася на 6,2% Найбільш суттєві зміни спостерігаємо у кількості студентів експериментальної групи з базовим рівнем сформованості МКК, де відбулося зменшення на 29,8%. У контрольній групі на кінець експерименту позитивну динаміку продемонструвало 29,87% (високий рівень), 36,36% (середній рівень), 33,8% (низький рівень) студентів. Доведення вірогідності результатів дослідження та оцінювання достовірності отриманих експериментальних даних проведено за допомогою розрахунку статистичного показника – F-критерію.

Висновки. Отже, наше вивчення показало, що комплекс добре продуманих і організованих педагогічних умов в основі яких – цілеспрямовано реформоване міжкультурне навчальне середовище яке є медіумом забезпечення максимальної ефективності формування МКК майбутніх фахівців ЗЕД, а сама комунікація у полікультурному просторі зводиться до пошуку і знаходження порозуміння через міжкультурну взаємодію. Теоретично обґрунтовані організаційно-педагогічні умови, (як комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених чинників) цілеспрямовано вводилися у навчальний процес для оптимального формування МКК майбутніх фахівців ЗЕД через різновиди навчального середовища (імерсійне, віртуальне, інтерактивне, дискурсивне) при допомозі ключових факторів (методика занурення, е-включеність, міжкультурна взаємодія, професійний дискурс), що по-суті відображає елементи інноваційності.

Зіставивши мету та очікуваний результат дослідження (розвиток полікультурної, конкурентоздатної на міжнародному ринку праці особистості), зазначимо, що мети досягнуто про що свідчать цифрові дані, самооцінка студентів та оцінка експертів.

Список літератури:

1. Авсюкевич Ю. С. Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови» / Ю. С. Авсюкевич. – Севастополь, 2009. – 24 с.
2. Болюбаш Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій: дис. ... кандидата пед. наук: Надія Миколаївна Болюбаш. – Ялта, 2011. – 290 с.
3. Кричківська О. В. Моделювання процесу формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. / науковий журнал «Молодий вчений», 2014 р. – № 12 (15). – Частина перша. – С. 304-308.
4. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности / А. Ф. Линенко // Дис. ... д. пед. наук. – К., 1996. – 371 с.
5. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с. – С. 97.
6. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К.: Ленвит, 2004. – 192 с.
7. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процесс теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М.: Высшая школа, 1970. – 301 с.

Крычкивская О.В.
Тернопольский национальный экономический университет

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОПТИМАЛЬНОГО ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
Рассмотрен комплекс организационно-педагогических условий оптимального формирования межкультурной коммуникативной компетентности будущих специалистов внешнеэкономической деятельности в соответствии с целью экспериментального исследования. Выделены ключевые факторы реализации каждой и разновидности межкультурной учебной среды: иммерсионная, виртуальная, дискурсивная и интерактивная. На основе конкретизированных показателей уточнены критерии эффективности организационно-педагогических условий и предложен план их реализации, апробированный на практике. При этом делается вывод о том, что организационно-педагогические условия как комплекс взаимосвязанных и взаимообусловленных факторов, целенаправленно оптимизируют учебную среду для обеспечения достижения ожидаемого уровня межкультурной коммуникативной компетентности будущих специалистов внешнеэкономической деятельности на базе расширения существующих возможностей университетской системы образования.
Ключевые слова: организационно-педагогические условия, межкультурная коммуникативная компетентность, специалисты внешнеэкономической деятельности, иммерсионная, виртуальная, дискурсивная, интерактивная учебная среда.

Krychkivska O. V.
Ternopil National Economic University

ORGANIZATIONAL PEDAGOGICAL CONDITIONS OF OPTIMAL FORMATION OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE SPECIALISTS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Summary
The complex of organizational pedagogical conditions of optimal formation of intercultural communicative competence of future professionals in foreign economic activity is observed in accordance with the purpose of the experimental research. The key factors of implementation of each variety of intercultural learning environment are determined: immersive, virtual, interactive and discursive. On the basis of concretized indicators, the criteria of the effectiveness of the organizational pedagogical conditions were specified and the plan of their practical realization was proposed. It is concluded that the organizational and pedagogical conditions, as a set of interrelated and interdependent factors, purposefully optimize the learning environment for the achievement of the expected level of intercultural communicative competence of future professionals in foreign economic activity on the basis of the expansion of existing capacity of the university education system.
Keywords: organizational pedagogical conditions intercultural communicative competence, specialists of international economic activity, immersive, virtual, discursive, interactive learning environment.

УДК 371.132+378.14

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО МЕДИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Лобач Н.В.
Українська медична стоматологічна академія

У статті розкрито результати педагогічного експерименту, які підтверджують ефективність розробленої автором технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу.

Ключові слова: інформаційно-аналітична компетентність, технологія формування інформаційно-аналітичної компетентності, майбутній лікар, електронний навчально-методичний комплекс (ЕНМК).

Постановка проблеми. Перетворення, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності людини, стосуються і системи освіти, оскільки від її якості залежить рівень розвитку суспільства. У сучасних умовах ринок праці вимагає високого рівня якості професійної підготовки майбутніх фахівців. Випускник вищого навчального закладу повинен бути високоосвіченою, компетентною особистістю, здатною вирішувати професійні завдання в постійно змінному інформаційному просторі. Тому серед компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній лікар, ми виділяємо інформаційно-аналітичну. Поняття інформаційно-аналітична компетентність майбутнього лікаря тісно пов'язане з його конкретною діяльністю у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу, а саме з умінням виконувати аналітико-синтетичне перетворення інформації для розв'язання поставленого завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на проведене дослідження, ми можемо сказати, що організацією діяльності студентів в освітньому середовищі, вивченням проблеми формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх фахівців займалися: Т. Авер'янова, О. Гайдамак, Є. Карпенко, О. Кобелєв, О. Назначило, Н. Рижова, Н. Сляднєва, Р. Сорока, В. Чиркова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу не була предметом цілісного педагогічного дослідження, хоча має загальнодидактичне значення.

Метою статті є представлення ходу та результатів експериментальної роботи, основним завданням якої є перевірка ефективності технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. З метою систематичного і цілісного формування усіх компонентів інформаційно-аналітичної компетентності, була виділена дисципліна, що потенційно може формувати необхідні початкові інформаційно-аналітичні знання і вміння – «Медична інформатика», яка вивчається на ІІ курсі. Аналіз програми зазначеної дисципліни дав змогу визначити, що формування у майбутніх лікарів високого рівня інформаційно-аналітичної компетентності цілком можливо за умови впровадження у навчальний процес відповідної технології формування інформаційно-аналітичної компетентності, яка містить три базові блоки.

Перший блок – змістово-цільовий, передбачає визначення та обґрунтування мети технології, визначення кола завдань, що необхідно вирішити для досягнення поставленої мети, методологічні підходи, принципи та педагогічні умови формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів.

Другий блок – операційно-технологічний, містить змістові елементи досліджуваного процесу, що реалізуються через послідовність етапів, кожен з яких має свою мету та формує відповідний компонент інформаційно-аналітичної компетентності (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-аналітичний, діяльнісно-технологічний, оцінно-рефлексивний).

І етап: мотиваційно-організаційний. Підготовчий етап технології був спрямований на розвиток ціннісно-мотиваційного компоненту інформаційно-аналітичної компетентності. Основними домінуючими мотивами навчальної діяльності майбутніх лікарів є професійна мотивація. Під час її формування ми використовували: мультимедійний лекційний курс із професійно спрямованим матеріалом; на практичних заняттях використовували професійно орієнтовані вправи, завдання з використанням спеціалізованих медичних програм: RadiAnt DICOM Viewer (перегляд медичних зображень стандарту DICOM), IRPreview (перегляд і обробка термограм), Експертна система, Makhaon МКБ 10 (інформаційно-пошукова система, що містить повний перелік шифрів і найменувань хвороб з коментарями) та ін., завдяки яким знання й уміння майбутні лікарі засвоювали не абстрактно, а у тісному зв'язку з діяльність, що моделює майбутню професію. Таким чином, ми мали на меті формування у студентів цілісного представлення про діяльність майбутнього лікаря.

ІІ етап: когнітивно-діяльнісний. Основний етап формування інформаційно-аналітичної компетентності реалізується через засвоєння системи знань, конкретних умінь та навичок інформаційної діяльності (пошуку та обробки отриманої інформації) та аналітичного мислення майбутніх лікарів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, структурування інформації та формулювання висновків), що необхідні для продуктивної інформаційно-аналітичної діяльності, та формує когнітивно-аналітичний, діяльнісно-технологічний компоненти інформаційно-аналітичної компетентності. Основною формою, що використовувалися під час цілеспрямованого формування елементів інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів засобами дисципліни «Медична інформатика», є лекція, яка була і залишається однією з основних форм навчальної діяльності під час якої студенти отримують інформацію. Але, розвиток освітньої системи, її гуманізація, інформатизація обумовили розробку та впровадження нових лекційних форм

© Лобач Н.В., 2015

(проблемна лекція, бінарна, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-конференція, лекція-консультація та ін.). Ми використовували такі варіанти подачі лекційного матеріалу як лекція-дискусія та проблемна лекція. Такий тип лекції виконує стимулюючу і контролюючу функції, оскільки викликає високу інтелектуальну та емоційну активність студентів та дозволяє викладачу оцінити якість розуміння й засвоєння попереднього опрацьованого матеріалу.

Під час проведення практичних занять, що спрямовані на поглиблення вивчення дисципліни і формування умінь та навичок роботи з медико-біологічною інформацією, застосування новітніх інформаційних технологій для обробки медико-біологічних даних, ми застосовували практичні вправи, використовуючи наступні методи: ділова гра, метод розв'язання проблемної ситуації, її аналіз, дискусія. Використання ділової гри дає можливість студенту виконувати квазіпрофесійну діяльність, що поєднує навчання з елементами майбутньої професії, де студенти виступали у ролі лікаря-дослідника, який розв'язує відповідне завдання.

Розв'язання ситуаційних задач передбачають наявність у майбутніх лікарів: умінь та навичок роботи з інформаційними ресурсами мережі Інтернет, включаючи пошукові системи, медичні бази даних; знань використання операторів булевої алгебри під час пошуку інформації; здатність оцінювати знайдену інформації з точки зору достовірності для вирішення практичного завдання. Також, під час проведення практичних занять ми приділяли увагу формуванню у майбутніх лікарів таких умінь як аналізувати інформацію, зіставляти, порівнювати, узагальнювати, класифікувати, структурувати її, що викликало необхідність розробити спеціальні завдання.

Закріплення, поглиблення та систематизація знань, умінь та навичок майбутніх лікарів, які були отримані на лекційному, практичному занятті відбувалася під час виконання позааудиторної самостійної роботи. Програма дисципліни «Медична інформатика» передбачає достатньо велику кількість часу на самостійну та індивідуальну роботу студентів. На її виконання відводиться 45 годин, що складає 42,9% із загальної кількості.

Нами був розроблений електронний навчально-методичний комплекс (ЕНМК) «Медична інформатика» як дидактичний засіб, що дає можливість організувати та активізувати самостійну роботу студентів.

Під час створення ЕНМК велика увага приділялася розробці дидактичних засобів, що спрямовані на організацію пізнавальної діяльності та формуванню інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів. Теоретичний матеріал ЕНКМ має логічно структуровану систему понять та відомостей із використанням графічних схем, інформаційних таблиць, прикладів. Завдяки цьому майбутні лікарі знайомляться зі способами структурування інформації, вчаться пов'язувати, зіставляти різноманітні факти, поняття, визначення. Таким чином, студенти проходять етапи від сприйняття інформації до її засвоєння, осмислення, узагальнення, систематизації і на завершальному етапі отримують нову логічно-організовану інформацію. Після засвоєння теоретичного матеріалу та виконання практичного завдання, студенти мають можливість перевірити засвоєні знання завдяки комп'ютерному тестовому контролю. Складені тести мають наступні типи питань: одиночний вибір, множинний вибір, відкрите питання, питання на відповідність, впорядкований список. Таким чином, тестовий контроль дає можливість студенту оцінити свій рівень теоретичної підготовки до заняття, визначити прогалини у знаннях. Завдяки зазначеним типам тестових завдань майбутні лікарі вчаться аналізувати інформацію, зіставляти факти, поняття, визначення, будувати логічний ланцюжок та ін. Надалі студенти мають можливість перейти до завдань для самостійного виконання. Зазначені завдання студенти виконують у зошиті, оцінювання яких відбувається викладачем на занятті. Незважаючи на те, що ЕНМК «Медична інформатика» містить достатньо повний обсяг теоретичного матеріалу із зазначеної теми, у ньому передбачено розділ рекомендованої літератури для поглибленого вивчення кожної теми, до складу якої входять як друковані, у вигляді списку, так і електронні джерела у вигляді гіпертекстових посилань.

Головною особливістю ЕНМК є те, що він містить варіативний модуль «Основи інформаційно-аналітичної діяльності майбутнього лікаря» завдання якого:

– забезпечити мотиваційну готовність майбутніх лікарів до інформаційно-аналітичної діяльності;

– сприяти формуванню системи знань, умінь, навичок інформаційно-аналітичної діяльності.

– розвинути рефлексивні здібності, що дозволяють студентам оцінити свою інформаційно-аналітичну діяльність.

Теми, що входять до зазначеного спецкурсу, висвітлюють не тільки загальні питання пошуку, аналітико-синтетичної обробки та представлення інформації, а й спрямовані на формування у майбутніх лікарів загальнокультурних цінностей по відношенню до інформації як джерела знань та визначення місця інформаційно-аналітичної діяльності у професії лікар.

Отже, ЕНМК «Медична інформатика» дозволяє організувати планомірну, пізнавальну, організаційну діяльність майбутніх лікарів, що спрямована на досягнення конкретного результату, а саме, отримання знань, засвоєння навчальної дисципліни без прямого впливу викладача, але спрямованого й керованого ним.

ІІІ етап: особистісно-рефлексивний Заключний етап операційно-технологічного блоку реалізується через формування у студентів оцінно-рефлексивного компоненту інформаційно-аналітичної компетентності. Мета цього етапу – усвідомлення студентами значущості інформаційно-аналітичної компетентності, рефлексія, підвищення самооцінки для подальшої творчої діяльності. На нашу думку, цей етап є не менш важливим, ніж попередні, оскільки самоаналіз майбутнього лікаря дозволяє йому побачити недоліки у своїй діяльності і слабкі сторони, які повинні бути враховані у подальшому.

Заключний блок технології є – результативно-корегуючий, передбачає експертну оцінку результатів за критеріями, визначеними на підставі функціональних компонентів інформаційно-аналітичної компетентності. У випадку, якщо поставлена мета технології формування інформаційно-аналітичної компетентності досягнута, ми можемо говорити, що майбутній лікар є конкурентоспроможним фахівцем із високим рівнем сформованості інформаційно-аналітичної компетентності, який здатен до цілісного бачення поставленої проблеми її анализу та готовий творчо шукати нові шляхи для її розв'язання.

Експериментальну перевірку ефективності технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому серед-

овищі вищого медичного навчального закладу було організовано та проведено у три етапи (констатувальний, формувальний і контрольний) протягом 2011–2015 років на базі ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія».

Констатувальний експеримент мав на меті:

1. проведення теоретичного аналізу, узагальнення та систематизації інформації науково-педагогічної літератури та практики, щодо проблеми формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого навчального закладу;

2. отримання емпіричних даних, на основі яких ми розробляли та визначали шляхи впровадження у навчальний процес технології формування інформаційно-аналітичної компетентності.

Експериментальною роботою було охоплено 275 студентів експериментальної групи та 216 студентів контрольної групи. У контрольній групі не створювалися додаткові умови для формування інформаційно-аналітичної компетентності, заняття проводилися традиційно, в експериментальній групі планомірно та цілеспрямовано відбувалося формування інформаційно-аналітичної компетентності з використанням розробленої нами технології.

Вимірювання рівнів сформованості інформаційно-аналітичної компетентності у майбутніх лікарів контрольної та експериментальної груп проводилося на початку формувального етапу експерименту та після нього за допомогою комплексу апробованих діагностичних методик та аналізу успішності студентів за розробленою нами системою критеріїв та показників.

Насамперед нам необхідно було впевнитися, що студенти контрольної та експериментальної груп на початку експерименту мали приблизно однаковий рівень сформованості інформаційно-аналітичної компетентності за усіма критеріями (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним та рефлексивним). Перевірка рівня сформованості інформаційно-аналітичної компетентності студентів контрольних і експериментальних груп відбувалася за допомогою критерію однорідності χ^2-критерій. У наслідок якої ми встановили що за усіма критеріями $\chi^2_{спост}$ було менше ніж $\chi^2_{крит}$. Тому ми з упевненістю констатували, що рівень сформованості інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у експериментальній та контрольній групах за всіма критеріями (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний) відрізнявся не суттєво.

Заключний етап експерименту був спрямований на вивчення підсумкового вимірювання показників інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу після впровадження експериментальної технології формування зазначеної компетентності й проведення порівняльного аналізу, встановлення відмінностей результатів, що були отримані під час початкового вимірювання між експериментальною та контрольною групами.

Експериментальне дослідження ефективності запропонованої нами технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів передбачає перевірку нульової (H_0) та дослідницької (H_1) гіпотез [1]. За нульову гіпотезу (H_0) прийнято, що відмінність у розподілі студентів експериментальної та контрольної груп за рівнем сформованості інформаційно-аналітичної компетентності не залежатиме від введення у навчальний процес експериментальної технології, та не матиме вплив на формування зазначеної компетентності; за дослідницьку (H_1) – відмінність у розподілі між експериментальною та контрольною групами залежатиме від введення у навчальний процес технології формування інформаційно-аналітичної компетентності. Для оцінки ефективності впровадження технології формування інформаційно-аналітичної компетентності були використані аналогічні методики, що й на початковому вимірюванні рівня сформованості інформаційно-аналітичної компетентності.

Достовірність отриманих результатів перевірялась нами за допомогою χ^2-критерію. Данні вимірювання χ^2-критерію змін між ЕГ і КГ на початку (I) та у кінці (II) формувального експерименту представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Значення χ^2-критерію на початку та укінці формувального експерименту

Показники	Значення χ2-критерію			
	КГ- I/ ЕГ-I	ЕГ-I/ ЕГ-II	КГ-II/ ЕК-II	Табличне значення
Мотиваційний	0,18	24,62	21,35	5,99
Когнітивний	1,00	31,35	36,32	
Діяльнісний	1,20	28,00	15,77	
Рефлексивний	0,85	32,60	30,02	

Аналіз отриманих результатів свідчить, що на початковому вимірюванні (I) отримані значення χ^2-критерію свідчать про несуттєву розбіжність у значеннях КГ-I та ЕГ-I, але підсумковий експеримент (II) впевнює нас у тому, що в ЕГ-II і КГ-II та ЕГ-I і ЕГ-II мають значення χ^2-критерію значно більше ніж табличне, що свідчить про суттєві зміни. Тим самим ми доводимо H_1-гіпотезу, про те що, зміни у рівнях інформаційно-аналітичної компетентності відбулися не випадково, а унаслідок впровадження технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу.

Для візуального порівняння отриманих даних до і після проведення експерименту ми побудували гістограму, яка представлена на рисунку 1.

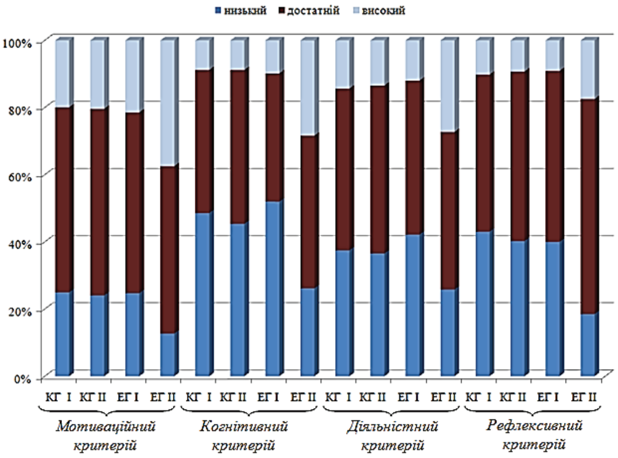

Рис. 1. Результати впровадження технології формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів

Висновки і пропозиції. Отримані результати експерименту свідчать про те, що у студентів експериментальної групи завдяки впровадженню технології формування інформаційно-аналітичної компетентності відбулися суттєві статистично значимі

зміни за всіма показниками. Зміна рівня сформованості інформаційно-аналітичної компетентності відбулася за рахунок зменшення кількості студентів, які мали низький рівень сформованості інформаційно-аналітичної компетентності та збільшення кількості студентів, що мали достатній рівень. Збільшення кількості студентів з високим рівень сформованості інформаційно-аналітичної компетентності та свідчить про те, що теоретично обґрунтовану та розроблену технологію формування інформаційно-аналітичної компетентності можна визнати результативною.

Список літератури:

1. Каверляг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике / А. А. Каверляг. – Таллинн: Валгус, 1980. – 334 с.

Лобач Н.В.
Украинская медицинская стоматологическая академия

РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВЫСШЕГО МЕДИЦИНСКОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация
В статье предложена реализация технологии формирования информационно-аналитической компетентности будущих врачей в образовательной среде высшего медицинского учебного заведения. Акцентируется внимание на ее необходимость. Представленные результаты эксперимента. Доказана целесообразность реализации предложенной технологии.
Ключевые слова: информационно-аналитическая компетентность, технология формирования информационно-аналитической компетентности, будущий врач, электронный учебно-методический комплекс (ЭУМК).

Lobach N.V.
Ukrainian Medical Stomatological Academy

REALIZATION OF TECHNOLOGY OF FORMING INFORMATION AND ANALYTICAL COMPETENCE OF FUTURE DOCTORS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Summary
The article suggests realization of technology of forming information and analytical competence of future doctors in the educational environment of higher medical educational establishment. Attention is focused on its necessity. Experimental results are presented. Expediency of realization of the offered technology is well-proven.
Keywords: information and analytical competence, technology of information and analytical competence, future doctor, electronic educational and methodical complex (EEMC).

УДК 37.015.31-057.87:81'243

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Олішевич В.М.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Визначаються умови, що формують позитивну мотивацію студента до навчально-пізнавальної діяльності в процесі вивчення іноземної мови. Сформульовано поняття мотивації студента до вивчення англійської мови. Ґрунтовно розглянуто мотиваційну сферу студента-особистості, що стимулює до навчання іноземної мови в процесі підготовки фахівця у ВНЗ. Розглядаються специфічні умови до викладання матеріалу з іноземної мови, які мотивують студентів до активної праці. Визначається інтерес як найсильніша мотивація студентів до пошукової діяльності.
Ключові слова: мотивація, мотив, навчання, сфера, студент, особистість, інтерес.

Постановка проблеми. Сьогодні перед вищими навчальними закладами висуваються нові завдання, які пов'язані з новими вимогами нашого суспільства до працездатності та працевідповідальності, а також складними вимогами до фахівців з боку європейського социуму, – це виховання компетентної особистості, якій притаманні високі професіональні здібності, активна праця, ініціативність, мобільність, відповідальність за дії, вміння кмітливо орієнтуватися в певній ситуації, самостійно вирішувати питання, формувати потребу в постійному самовдосконаленні, розвивати культуру міжособистісного спілкування тощо. Тобто ті якості, без яких неможливе існування компетентного фахівця в полікультурному просторі міжнародної спільноти. Очевидно, що важливу роль у формуванні такої особистості відіграє позитивна мотивація студентів до навчання іноземних мов. На сьогодні у вишах провідним є завдання підвищення ефективності навчання і навчально-пізнавальної діяльності студентів, зокрема до вивчення іноземної мови, яка є гарантом полікультурної компетентності фахівця будь-якої спеціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотивації є не новою в науці. Позитивну мотивацію вивчали та досліджували вітчизняні та зарубіжні педагоги і психологи (М. Заброцький, С. Занюк, Д.К. Кейли, Р. Лікерт, А.К. Маркова та інші); мотивуванню та стимулюванню присвячуються наукові публікації, в яких розглядаються проблеми низької мотивації до навчання та визначаються деякі умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів (В. Білоус, Л. Горюнова, С. Занюк, В. Козаков, О. Коваленко, В. Є. Михайличенко, В.В. Полянська, Л. Орбан-Лембрик, А. Цимбалюк і С. Цимбалюк, Є. Шматков, Н.О. Черняк); поняття «мотивація» та «мотив» трактуються дослідниками в науці по-різному (Л.Г. Божович, Є.І. Ільн, А.Н. Леонтьєва, О.О. Малінка, А. Маслоу, Ж. Нютенн, С.Л. Рубінштейн).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але на сьогодні провідною проблемою все ще залишається мотивація студента до навчання, зокрема стимулювання до вивчення іноземних мов у мовних і немовних ВНЗ. Чітко не сформульовані такі основні поняття, як мотивація та мотив, які могли б спонукати студента на певні дії до вивчення іноземної мови; також недостатньою мірою науковцями досліджувалися умови, що формують позитивну мотивацію студента до навчально-пізнавальної діяльності в процесі вивчення іноземної мови, поза увагою залишається мотиваційна сфера студента-особистості, що стимулює до навчання англійської мови в процесі підготовки фахівця у ВНЗ.

Мета статті. Визначити умови, що формують позитивну мотивацію студентів ВНЗ до вивчення іноземної мови (англійської), яка є необхідною для обізнаності фахівця у полікультурному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення проблеми стимуляції мотивації студентів до навчання, особливо до вивчення іноземної мови у цей час, коли наша держава впевнено прямує до європейського середовища, є центральною у педагогіці, оскільки знання і результат їхнього засвоєння значною мірою залежать від того, як викладач залучить студентів до навчання, наскільки зацікавить викладеним матеріалом. Отже, необхідно будувати такий навчально-пізнавальний процес, який міг би бути основою формування стимуляції мотивації студентів до вивчення іноземної мови у ВНЗ.

Вивчення поведінки людини, аналіз її потреб і мотивів, які приводять до конкретних вчинків характеризується мотивацією. Дослідники трактують поняття «мотивація» по-різному: деякі вважають, що мотивація – це система факторів, що спонукають на виконання певної дії; на думку інших – це стимулювання будь-якої людини (студента, працівника, виконавця, тощо) спрямоване на досягнення мети; також дослідники наголошують, що мотивація – це зміст діяльності будь-якої людини. [1; 2; 3; 7; 8]. Отже, аналізуючи думки науковців можна зазначити, що стимуляція мотивації студентів до вивчення іноземної мови у полікультурному просторі виділяє цілу низку спонукань: потреба знань іноземної мови для майбутньої професії; інтерес до інших країн світу, їхньої культури; прагнення до самореалізації та самоутвердженні в європейських країнах як компетентного фахівця так і відповідального працівника. У науці також існує думка, що мотивація визначається одним мотивом, або єдиною системою мотивів, які складають особливу сферу з інтересів, потреб, цілей, а також їхній взаємозв'язок і взаємодія. Вивчаючи іноземну мову слід дотримуватися розмежування понять та чіткого їх визначення при навчанні: мотив – чому студент вивчає іноземну мову, що його до цього спонукає (поїздки закордон, знайомство з західноєвропейською культурою, вільне спілкування з іноземцями, тощо); мета – бажаний результат до якого прагне студент (пересування за кордоном без допомоги перекладача, читання західноєвропейської літератури в оригіналі, вільне спілкування іноземною мовою, яка допомагає будувати комунікативні «мости» між нашою державою та європейською спільнотою, тощо). Найскладнішим завдання для викладача є добір методів, які б позитивно спонукали студента вивчати іноземну мову для досягнення певних його цілей, бо, як свідчить, практика при цільовому навчанні важко

© Олішевич В.М., 2015

відрізняти мету, мотив та саму стратегію, тобто метод, тому що форми, які мотивують до вивчення іноземної мови та методі для досконалого навчання існують як цільовий механізм у навчанні, зокрема іноземної мови. Найчастіше в навчальному процесі викладачам іноземних мов слід користуватися поняттям мотиваційна сфера особистості, якій підлягає вся сукупність утворень мотивації, що притаманні тому, чи іншому студенту: цілі і потреби, диспозиції, інтереси, атитюди, тощо. Мотиваційна сфера є ядром самої особистості студента, вона повинна закладатися з раннього віку (шкільного, або І курсу) і мати розвиток протягом усього навчального процесу при вивченні іноземної мови. У загальноосвітньому навчальному закладі школярі спочатку мріють, що спонукає їх на певні дії, потім вони фантазують, що поступово переходить у планування. Теж саме можна спостерігати і серед студентів: мріючи студенти вивчають іноземну мову з мотивацією, далі йде фантазування мрії, потім упродовж навчання фантазія-мрія переростає у планування мрії, що впевнено можна назвати мотиваційною установкою.

Мотиваційна сфера особистості – це складне структурне утворення, психологічний механізм якої визначається використанням певної системи психологічних умов і засобів. А розвиток мотиваційної сфери особистості у процесі навчання іноземної мови має залежність від діалогічності, розуміння сенсу вивчення іноземної мови та предметно-рефлексивного відношення до самого процесу навчання. З іншого ж боку (за В. І. Ковальовим) мотиваційну сферу можна розглядати як підсистему особистості і тоді вона буде складатися зі стійких латентних утворень: спрямованість на вільне володіння іноземної мови, інтерес до знайомства з європейською культурою, мотиваційні установки, бажання подорожувати закордоном, тощо. Тобто, можна зробити висновок, що мотиваційна сфера особистості – це латентне утворення, де мотиви з'являються лише тимчасово і постійно змінюються. Коли ми цілеспрямовано формуємо мотиваційну сферу особистості у процесі вивчення іноземної мови – це значить, що ми формуємо саму особистість; тобто педагогічним завдання викладача є виховання моральності, формування інтересу до іноземної культури, навиків вільного спілкування та звичок, притаманних суспільству, мова якого вивчається.

Розуміючи поняття «мотиваційна сфера людини» як системну, науковці класифікують мотиви: за характером спілкування, тобто емоційні, політичні, ділові, тощо; взаємодія об'єкта й мети, тобто коли сама особистість стає членом певної групи і її інтереси співпадають з інтересами самої групи; інтерес певної людини-комунікатора, коли мотив направлений на бажання познайомитись з чимось новим, цікавим, важливим, що має велике значення у процесі навчання іноземною мовою і становить найважливішу навчальну мотивацію. [5]

Мотивація навчання виділяється також як відокремлений вид мотиву, який відноситься до навчальної діяльності. Під мотивом навчання розуміють внутрішні спонукання, які залучають особистість до пізнавальної діяльності, стимулюють до активної розумової праці; – це внутрішні рушії в навчальному процесі, від рівня сформованості яких залежить успіх навчальної діяльності та ефективність навчального процесу в цілому.

Навчальна мотивація студента до оволодіння іноземною мовою визначається деякими специфічними факторами:

– самою системою освіти або вищим навчальним закладом, де студент здійснює свою навчальну діяльність;

– організацією всього процесу навчання іноземної мови;

– врахування суб'єктивних особливостей студента, який навчається (його вік і стать, інтелектуальні та комунікативні здібності, розвиток мислення, вміння формувати самооцінку, спільна праця зі студентами, робота в колективі).

– врахування суб'єктивних особливостей педагога, викладача іноземної мови (його відношення до студентів, до своєї справи як викладацької так і виховної);

– врахування специфічних особливостей самої іноземної мови (граматичні особливості, фразеологізми, тощо).

Мотивація будь-якого навчання є системною і стимулюється завдяки ієрархії навчальних мотивів, які в науці розподіляються на певні групи: соціальні (бажання особистості до утвердження в соціумі завдяки навчанню), спонукальні (вплив певних суб'єктів на свідомість особистості), пізнавальні (пробудження інтересу до пізнання), професійно-ціннісні (прагнення особистості до отримання певної професії), меркантильні (відображають корисливу сторону особистості) [9]. Мотивація навчання іноземної мови є також системною і має свої стимуляційні аспекти, які можна трактувати з точки зору до вивчення самої мови:

– соціальні – прагнення студента завдяки навчанню, своїм інтелектуальним здібностям до самореалізації та самоутвердженні в іноземному суспільстві, або в оточуючому його колективі при вільному спілкуванні іноземною мовою;

– спонукальні – вплив з боку викладачів, студентів-одноліткiв та, взагалі, оточуючого соціуму під час навчання іноземної мови;

– пізнавальні – пробудження в студента інтересу до пізнавального навчання і одержання захоплення від самого пізнавального процесу та отримання певних результатів, бо пізнавальна діяльність студента в процесі вивчення іноземної мови є одною з головних. Ось чому домінуючим фактором успіху пізнавального навчання є формування в них певних пізнавальних мотивів (знайомство з іноземною культурою, пізнання певних звичаїв та обрядів в країнах, мова яких вивчається, тощо);

– професійно-ціннісні – прагнення студента отримати певну професію (викладача іноземної мови, перекладача, дипломата, тощо). Якщо іноземна мова не є фаховою дисципліною студента, то мотивуванням до її навчання з професійної точки зору стає вільне спілкування з іноземними громадянами без перекладача стосовно свого фаху та продуктивна діяльність у західноєвропейському суспільстві;

– меркантильні – пов'язані з матеріальною користю, тобто у XXI столітті не секрет, що знання іноземної мови мають домінуючий аспект у заробітній платні. Але ці мотиви не вирішальні, діють частково, це залежить від кожного студента індивідуально з точки зору його психологічної особливості.

Отже, викладачі іноземних мов повинні дбати про ефективне забезпечення навчальної діяльності та формувати в студентів дієві мотиви навчання, виділяти домінуючий мотив, враховуючи всю структуру мотиваційної сфери особистості. Досліджуючи цю сферу відповідно до навчального процесу, А. К. Маркова наголошує на ієрархічності її побудови і відносить до неї: потребу в навчанні, значення та мотив самого навчання, його мета та

інтерес [4]. Більшість психологів зазначають, що інтерес є емоційним переживанням до потреби в пізнавальності. Відносячи його до ряду компонентів навчальної мотивації, слід звертати увагу, що в педагогічному спілкуванні поняття «інтерес «виступає синонімом навчальної мотивації, що підтверджено існуванням таких висловів як «в нього зник інтерес до навчальної діяльності», або «необхідно формувати пізнавальний інтерес до навчання» і т. д. Методи, які розвивають пізнавальний інтерес до вивчення іноземної мови, – це, перш за все, методи, які активізують сам процес навчання: групова робота, дискусії (діалогічне мовлення), інсценізація та аналіз певних ситуацій, наближених до реального життя в іноземному суспільстві, проектування і презентація робіт та інше. До цих методів сучасні викладачі, зокрема іноземних мов, відносять кооперативне навчання і випереджаюче навчання, в якому акцентується увага не на наявному рівні, а на вищому, якого, взагалі, може досягти студент вивчаючи іноземну мову, при цьому необхідно враховувати розвиток самої особистості. Випереджаюче навчання стимулює студента до прояву лідерських якостей, які допомагають у майбутньому самоутвердитись в європейському суспільстві; знижує рівень сором'язливості при спілкуванні іноземною мовою. Кооперативне навчання ґрунтується на парних роботах, або роботах в малих групах, де студенти виконують різноманітні завдання пошукового характеру: рольові та ділові ігри, різні навчальні проектування та дискусії, де бракує пошукової інформації. При кооперативному навчанні можна спостерігати за взаємодопомогою між студентами [6].

Однією з головних умов, яка створює зацікавленість студентів до вивчення іноземної мови, тобто інтерес до самого навчання, – це можливість проявляти розумову ініціативність у навчальному процесі, і коли методи навчання активніші, тоді легше зацікавити студентів до роботи на заняттях з іноземної мови. Виховувати стійкий інтерес допомагають запитання-завдання, які стимулюють та мотивують студентів на активну пошукову діяльність. Як показує практика, та праця, яка потребує постійної пошукової інформації викликає до себе інтерес, а до завдань, які не мають розумової складності у більшості студентів зникає зацікавленість. Подолання проблемних ситуацій в процесі вивчення іноземної мови є найважливішою умовою для виникнення інтересу до навчальної діяльності, але складність завдання цікаве тільки тоді, коли воно посильне.

Мотивуючи студентів до навчання іноземною мовою викладачам слід урізноманітнювати матеріал та прийоми роботи, що забезпечує зіткнення студентів з об'єктами в процесі навчання, а в кожному об'єкті можуть відкриватися нові сторони. Спонукання студентів до пізнавального інтересу при вивченні іноземної мови здійснюється новизною матеріалу, коли викладач показує щось нове і розповідає про щось неочікуване, але звичне у побуті і повсякденності. У процесі засвоєння нових знань з іноземної мови існує одна специфічна умова – все нове повинно базуватися на засвоєному раніше матеріалі, щоб не втрачався інтерес до навчання і не відбувалось зниження мотиваційної сфери особистості. Суттєвим фактором появи інтересу до навчання – це емоційне, «жваве» викладання матеріалу на занятті та слова викладача, які спонукають до позитивної навчальної діяльності.

Прояв викладачем емоцій на заняттях з іноземної мови мотивує студентів на певні активні дії. Емоційний зміст навчального матеріалу поєднаний з професійним вмінням викладача доносити інформацію до аудиторії передається студентам-слухачам на лекціях і семінарських заняттях. Коли педагог захоплюється своїм предметом – це позитивно діє на оточуючу його аудиторію. Отже, педагогам, які викладають іноземну мову слід не тільки транслювати знання, але й створювати особистість, яка представлятиме нашу державу у західноєвропейських країнах. Своїм ставленням до навчальної діяльності, вимогливістю до викладання та спілкуванням зі студентами викладач повинен закладати основу до професіоналізму й мотивувати їх на позитивні дії; а викладач педагогічного ВНЗ – це взагалі професійний зразок для студентів-філологів (майбутніх вчителів, викладачів); тобто його ставлення до своєї праці є їхнє ставленням до майбутньої професії.

Висновки і пропозиції. Особистість студента як компетентної і обізнаної людини формується упродовж усієї навчальної діяльності у ВНЗ, починаючи з I курсу. Тут спочатку закладаються такі якості, як: ініціативність, відповідальність за свої дії, постійна потреба в нових знаннях, самостійність у вирішенні певних питань, а потім упродовж професійної діяльності студент удосконалюється як особистість. Отже, позитивні мотиви мають важливе значення для формування особистісних якостей студента у процесі навчальної діяльності.

Мотиви студента, які формуються під час вивчення іноземної мови стають стрижнем компетентної особистості будь-якого фаху в майбутній професії.

Проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних учених, які займалися і зараз досліджують проблему формування мотивації до навчально-пізнавального процесу, спираючись на власний досвід можна визначити такі умови, що впливають на формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови, а саме: професіоналізм викладача (його бажання і вміння навчити студента вільним комунікативним здібностям при спілкуванні з представниками іноземної держави, познайомити його з культурою іншої країни, мова якої вивчається тощо); розвиток позитивних емоцій студента, його самовизначення у західноєвропейському суспільстві; організація навчальної діяльності як процесу пізнання; застосування методів і прийомів, які стимулюють до навчально-пізнавальної діяльності на заняттях з іноземної мови; усвідомлення цілей студента з точки зору професійної діяльності; доступність змісту та лаконічність викладу навчального матеріалу з іноземної мови за допомогою різноманітних форм, що пропонується викладачем на занятті і має стимуляційний аспект.

Підбиваючи підсумки можна впевнено зазначити, що умови, які позитивно мотивують студента до вивчення іноземної мови є специфічними за викладання, тобто організацією нетрадиційних занять з боку викладача, які спонукають на реальну конкретну активність з боку студента. Але професійна направленість студента, що стимулює та мотивує до вивчення іноземної мови ще залишається в колі зору серед дослідників.

Список літератури:
1. Заброцький М. М. Педагогічна психологія / М. М. Заброцький. – К., 2000. – 356 с.
2. Занюк С. С. Психологія мотивації: Навчальний посібник / С. С. Занюк. – К.: Вид. «Либідь», 2002. – 304 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2003.
4. Маркова А. К., Орлов А. Б., Фридман Л. М. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. – М., 1983.
5. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб: «Питер», 1999. – 368 с.
6. Тарнопольський О. Студент у функції викладача англійської мови як іноземної: вплив на ставлення до навчання та навчальну мотивацію (мовний ВНЗ) / О. Тарнопольський, Ю. Дегтярьова // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: зб. наук. пр.: в 2 ч. / за ред. В. Т. Сулими, С. Н. Денисенко. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – Ч. 2. – С. 37–40.
7. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М.: А. С. К., 2001. – 64 с.
8. Gary N. Chambers. Motivating language earners modern languages in practice; 12, Multilingual Waters, 1999.
9. Мотиви навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16280414/pedagogika/motivi_navchannya

Олишевич В.Н.
Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗИТИВНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ВУЗ К ИЗУЧЕНИЮ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация
Определяются условия, которые формируют позитивную мотивацию студента к учебно-познавательной деятельности в процессе изучения иностранного языка. Сформулировано понятие мотивации студента к изучению английского языка. Основательно рассмотрена мотивационная сфера студента-личности, которая стимулирует к обучению иностранному языку в процессе подготовки специалиста в вузе. Рассматриваются специфические условия для преподавания материала по иностранному языку, которые мотивируют студентов к активной работе. Определяется интерес как самая сильная мотивация студентов к поисковой деятельности.
Ключевые слова: мотивация, мотив, обучение, сфера, студент, личность, интерес.

Olishevych V. M.
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING STUDENTS' POSITIVE MOTIVATION TO THE STUDYING OF FOREIGN LANGUAGES IN UNIVERSITIES

Summary
The conditions which form the students' positive motivation to the learning and cognitive activity in the process of the studying a foreign language are determined. The concept of students' motivation to the studying of English has been formulated. The motivational sphere of a student-personality, which stimulates to the learning of foreign language in the process of specialist training in university, is thoroughly examined. We consider the specific conditions for teaching material in a foreign language that motivate students to an active work. The interest as the strongest motivation of students to a search activity is determined.
Keywords: motivation, motive, learning, sphere, student, personality, interest.

УДК 374.7:377.44:005

МАРКЕТИНГОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проценко Н.Д.
Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти
у Черкаській області

У статті досліджується необхідність упровадження маркетингу в діяльність професійно-технічних навчальних закладів. Аналізуються поняття – освітній продукт та послуга. Пояснюється маркетингова компетентність як складова професіоналізму керівників професійно-технічних навчальних закладів. Пропонується модель маркетингової компетентності керівників. Надається характеристика компонентам маркетингової компетентності керівників ПТНЗ. Розглядається модель розвитку маркетингової компетентності керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Ключові слова: керівники ПТНЗ, маркетинг, освітній маркетинг, освітні продукти та послуги, маркетингова компетентність, компоненти компетентності, модель розвитку компетентності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Очікування українського суспільства від сучасної освіти спрямовані на її конкурентоспроможність у європейському та світовому освітніх просторах, формування покоління молоді, що буде мати необхідні знання, уміння та компетентності для інтеграції в соціум на різних вікових рівнях, буде захищеною та мобільною на ринку праці, спроможної робити особистий духовно-світоглядний вибір та буде здатною до навчання впродовж життя. Знання та вміння для людей, у ринкових відносинах, набувають конкретного, прагматичного змісту, стають основним джерелом статку та виживання. Тому сучасний професійно-технічний навчальний заклад (далі – ПТНЗ) має бути готовим виконати будь-яке замовлення для споживача (потенційних учнів, слухачів, роботодавців, держави) – надання можливості для отримання бажаних знань, умінь для економічно-активного населення, підготовка робітника затребуваного кваліфікаційного рівня, формування якісного трудового потенціалу як для регіону так і держави. Сьогодні можна констатувати, що ПТНЗ є суб'єктами як ринку праці так і ринку освітніх послуг професійної освіти. На державному та побутовому рівнях в освітньому просторі все частіше користуються економічними поняттями, притаманними характеристиці ринку: освітній продукт, освітня послуга, освітня пропозиція, конкуренція, сегментація ринку, якість освітнього продукту чи послуги, розробка нового освітнього продукту чи послуги, або просування вже існуючих. Результатом діяльності навчального закладу стає особливий соціальний продукт та послуга, які можуть купуватись, поширюватись, обмінюватись, але мають особливі характеристики: невідчутність, непостійність якості, невіддільність від виробника, нездатність до зберігання (так званий комплекс «4Не»).

Сьогодні актуальним є розвиток професійно-технічної освіти як соціально-значимої, максимально доступної та відкритої освітньої системи, суб'єкта освітнього ринку та ринку праці. Тому існуюча мережа українських навчальних закладів, які забезпечують професійно-технічне навчання економічно-активного населення (від 15 до 70 років) знаходиться в активному пошуку альтернативних систем, форм та методик організації навчального процесу, які були б економічно обґрунтовані та забезпечували належну якість освітнього продукту, формували його споживчу цінність. На ринку освітніх послуг України пропозиція перевищує попит, змушує керівників навчальних закладів переосмислювати управлінські підходи, відмовлятись від усталених традицій і минулих стереотипів. Вони впритул підійшли до розуміння того, що для прийняття управлінських рішень необхідно використовувати технології маркетингу. Тому особливого значення набуває маркетингова компетентність керівників, яка суттєво впливає на позитивний імідж навчального закладу серед учнівської молоді та їх батьків шляхом надання диференційованих освітніх послуг; зростання професіоналізму педагогів, спрямованих на якість навчального процесу; удосконалення навчального середовища відповідно до вимог роботодавців; реалізацію ефективних комунікативних актів щодо конкуренції та затребуваності; позитивну соціалізацію всіх учасників навчального процесу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз проблем управління сучасними ПТНЗ та пропозиції щодо їх вирішення пропонують вчені-дослідники В. Радкевич, Г. Єльникова, В. Свистун, Л. Шевчук, Л. Сергеєва, Т. Десятов. Активне упровадження технологій маркетингу в управлінську діяльність навчальними закладами розпочалось з 90-х років минулого століття. Особливість освітнього (соціального) маркетингу розкрили вчені Ф. Котлер, І. Альошина, В. Гордін, В. Іванов, Є. Голубков, М. Кіннелл, Д. Макдугал, Т. Оболенська, освітній маркетинг в системі вищої освіти – В. Сарджент, Ю. Петруня, Л. Віткін, В. Полторак, Л. Карамушка, Є. Голубков, в системі загальноосвітніх шкіл – Б. Девіс та Л. Еллісон, В. Григораш, В. Зверєва.

С. Гаркавенко, О. Панкрухін, С. Скибінський, А. Романов розробили методологічні засади маркетингу як наукової дисципліни при підготовці фахівців. Структуру та зміст компетентностей досліджували: як складний багатовимірний феномен (М. Волошина, Б. Ельконін, Дж. Равен, П. Третьяков, С. Шишов та ін.), змістове наповнення (В. Бездухов, А. Маркова, С. Мишина, О. Правдіна та ін.), моделювання процесу формування компетентності (В. Введенський, В. Болотов, В. Серіков та ін.), визначення основних видів (І. Зимня, Г. Селевко, П. Третьяков, Т. Шамова, В. Ягупов та ін.), у системі ПТО для педагогічних працівників (В. Баркасі, Г. Данилова, С. Демченко, О. Дубасенюк, Г. Єльникова, І. Єрмаков, О. Мармаза, Т. Мацевко, І. Міщенко, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Свистун, В. Семиченко, Т. Сорочан, В. Стрельников, Л. Хоружа, Л. Шевчук, О. Юртаєва тощо), компетентності керівників ПТНЗ (Г. Єльникова, Л. Петренко, Т. Чернова). Формування та розвиток маркетингових компетентностей керівників навчальних закладів в системі післядипломної освіти вивчали В. Савченко, З. Рябова.

© Проценко Н.Д., 2015

Виділення раніше не визначених проблем. Проте, не зважаючи на велику кількість досліджень, присвячених темі ефективного управління навчальними закладами, використання маркетингових технологій в управлінській діяльності, розвитку компетентностей керівників, вивчення наукових джерел, нормативно-розпорядчих документів у сфері професійно-технічної освіти, міжнародних документів щодо навчання упродовж життя, дало змогу виявити об'єктивну потребу розробки моделі розвитку маркетингової компетентності керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Мета статті. Отже, метою даного дослідження є спроба дати визначення сутності маркетингової компетентності керівників ПТНЗ, описати її компоненти, запропонувати модель розвитку маркетингової компетентності керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Керівники ПТНЗ у своїй діяльності зустрічаються з дилемою: прийняття рішень потребує сучасних (маркетингових) методів, а наявна педагогічна або технічна освіта не сформувала таких знань та умінь. Вбачаючи потребу додаткових знань, умінь керівники навчальних закладів мають змогу отримати другу вищу освіту, пройти курси підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти. Але це процеси тривалого часового виміру. Найбільш мобільним, багатовекторним способом опанування додатковими компетентностями є самоосвіта з обов'язковою адресною методичною підтримкою у міжкурсовий період. Керована самоосвіта з питань освітнього маркетингу потребує наявності науково-методичного супроводу: методичних рекомендацій щодо маркетингових досліджень, заходів, практикумів, тренінгів, які розвивають маркетингову компетентність. Координувати процес самоосвіти керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації може навчально-методичний центр професійно-технічної освіти в регіоні. Маючи певний ресурс (повноваження, кадровий, інформаційно-технічний, навчально-методичний, розробки, методики моніторингових досліджень) регіональна методична структура може стимулювати процес самоосвіти керівників ПТНЗ, створювати умови щодо усвідомленого розвитку своїх компетентностей, формувати їх готовність до реалізації маркетингових технологій.

Керівники ПТНЗ, які мають повноваження приймати рішення певної ваги, доступ до первинної інформації щодо функціонування ввіреного ПТНЗ, можливості вести перемовини із суб'єктами як освітнього ринку так і ринку праці, повинні:

1. **знати** – нормативно-розпорядчі документи в галузі професійно-технічної освіти щодо вимог розробки, впровадження та просування освітніх пропозицій (процедури ліцензування, атестації), вимоги до якості освітніх пропозицій (державні стандарти, навчально-плануюча документація), основні поняття економічного та маркетингового характеру (властивості та закони ринку, бізнесу, сегментація споживачів, конкурентів, реклама, брендінгу), причинно-наслідкові зв'язки між ними;

2. **вміти** – аналізувати наявну інформацію щодо внутрішніх ресурсів ПТНЗ (матеріально-технічна, навчально-методична бази, кадровий потенціал), діяльності конкурентів, вимог ринку праці, орієнтувати діяльність педагогічного колективу на запити кінцевого споживача (учня, слухача), організовувати та реалізовувати маркетингові проекти (як колективна діяльність), раціонально використовувати фінанси, матеріально-технічну базу, кадровий потенціал та сприяти їх оновленню, володіти сучасними методами аналізу бізнес-інформації;

3. **розуміти** – місію ПТНЗ на регіональному та державному рівнях, реальні можливості закладу та потреби споживачів (учнів, роботодавців, держави), доцільність, корисність, реальність та перспективність прийнятих рішень.

Сьогодні лише формується розуміння, завдання, зміст та технології маркетингової діяльності керівника ПТНЗ. З урахуванням аналізу функцій керівників, напрямків діяльності та їх результатів з точки зору маркетингу вважаємо, що ***маркетингову компетентність керівників ПТНЗ*** можна представити як специфічну професійну компетентність, характеристику суб'єкта управлінської діяльності, яка включає:

– систему спеціальних знань ринкової економіки та маркетингу;

– навички та уміння у напрямку розробки стратегічного та тактичного планування функціонування ПТНЗ з максимальним економічним ефектом;

– досвід з маркетингових досліджень, розробки нового освітнього продукту та послуги, просування існуючих;

– професійно-важливі якості (логічне мислення, мобільність у пошуку альтернативних рішень, креативне мислення, комунікабельність);

– позитивне ставлення до своєї управлінської діяльності.

Зважаючи, що маркетинг – це інтегроване та багатовекторне явище (поєднання різних видів діяльності), процес створення, планування, просування продуктів та послуг за допомогою обміну, який задовольняє потреби споживачів [1], вивчення закономірностей динаміки ринку, можливостей конкретної фірми (підприємства) для більш ефективної адаптації її виробництва, технологій та структури, розробки нового продукту на запити та вимоги кінцевого споживача [2], співпраця всіх зацікавлених в розробці та просуванні продуктів [3], то *маркетингова компетентність керівників ПТНЗ на нашу думку – це інтегративні знання, вміння із різних наук (економічної, інформаційно-комунікаційної, управлінської, аналітичної тощо), важливі якості для аналізу, синтезу бізнес-інформації, масштабного мислення (регіонального та державного), готовність та здатність все це використати за потреби маркетингових досліджень ринків праці та освіти, розробки та просування освітніх продуктів і послуг.* Для кращого розуміння маркетингової компетентності можна виокремити її складові або компоненти.

Ми погоджуємося із думкою науковців А. Ганфт [4, с. 87]., А. Воєводи [5], М. Михаськової [6], що «компетентність» індивіда залежить від конкретної направленості його діяльності, складається з таких компонентів: когнітивного (знання), практично-творчого (уміння), ціннісно-орієнтаційного (спроможність та готовність до успішного вирішення завдань). Спираючись на думку Дж. Равена [7], що «компетентність багатокомпонентна», нами пропонуються наступні компоненти структури маркетингової компетентності керівників ПТНЗ: мотиваційний, когнітивний, праксеологічний, професійно важливі якості.

Для конкретизації змісту кожного окремого компонента ми дотримувалися таких ***принципів***: об'єктивності, цілісності, формальної логіки, детермінізму, єдності зовнішніх впливів і внутрішніх умов.

Запропоновані нами компоненти маркетингової компетентності керівників ПТНЗ можуть стати

основою для змісту, об'єму та форм організації їх післядипломної освіти, що дозволить з мінімальними витратами (фінансовим та часовими) організувати керовану самоосвіту.

Компоненти за своїм характером є наскрізними, тобто їх слід розвивати цілеспрямовано як у процесі вирішення конкретних управлінських завдань, організованого планового підвищення кваліфікації, самоосвіти та керованої самоосвіти у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Мотиваційний компонент відображає основні потреби, мотиви, цінності та мотивацію маркетингової компетентності керівників ПТНЗ, дає можливість з'ясувати їх ціннісне ставлення до освітнього маркетингу. Даний компонент наповнюється змістом через:

– *інтереси:* зацікавленість маркетингом, як технологією ефективного управління ПТНЗ для стабільного функціонування на ринку освітніх послуг та ринку праці;

– *потреби:* потреба раціонального використання існуючих ресурсів ПТНЗ, отриманні довготривалого державного фінансування; потреба в продовженні трудового контракту керівників із засновниками та власниками ПТНЗ;

– *мотиви:* усвідомлення відповідальності за прийняті рішення, поєднання вирішення власних потреб через успішне функціонування навчального закладу, збільшення власних та всього колективу матеріальних статків в межах правового поля; розробка стратегії сталого функціонування навчального закладу; досягнення високого професіоналізму, визнання як управлінця, задоволення інтелектуальних, духовних, особистісних потреб;

– *цінності:* створити затребуваний на регіональному рівні навчальний заклад, забезпечити роботою (педагогічною, обслуговуючою) жителів територіальної громади, зменшити міграційні процеси в регіоні, наповнити його кваліфікованим трудовим потенціалом;

– *ставлення:* позитивне ставлення до проблем навчального закладу (проблеми відкривають нові можливості).

Отже, цей компонент є дуже важливим у розвитку маркетингової компетентності керівника ПТНЗ, є базисом для актуалізації та реалізації інших компонентів.

Когнітивний компонент включає комплекс знань різних галузей наук, знання економічної теорії розвитку ринкових відносин, маркетингу в обсязі необхідного для вирішення питань розробки, впровадження та просування освітніх пропозицій, ефективного існування на ринку:

– *політехнічні:* вимоги до виробничих технологій, які моделюються в ПТНЗ; знання техніки, для організації навчально-виробничого процесу, вимоги до її експлуатації; знання з охорони праці під час навчального процесу;

– *маркетингові:* знання структури освітнього ринку та ринку праці (суб'єкти, об'єкти), технологій маркетингового дослідження (моніторинг, бенчмаркінг), профорієнтації, реклами, формування партнерських стосунків;

– *педагогічні:* основи організації навчально-виробничого та виховного процесів, методи та форми удосконалення освітніх продуктів та послуг, вимоги до педагогічних працівників, особливість управління ними;

– *соціальні:* знання загальних законів, закономірностей і тенденцій розвитку суспільства, ринку праці, трудового потенціалу регіону; знання економічних секторів регіону, успішних та перспективних підприємств-замовників робітничих кадрів; усвідомлення соціальної відповідальності за якість надання освітніх послуг та пропозиція освітніх продуктів, раціональне використання бюджетних коштів та оперативне управління ресурсною базою ПТНЗ;

– *управлінські:* знання основних нормативно-розпорядчих документів в сфері професійно-технічної освіти, трудового законодавства; схильність до міжособистісної взаємодії з людьми; знання повноважень, можливостей лінійних та функціональних керівників; знання правил і вимог кваліфіковано формулювати завдання, контролювати їх виконання; розумітись на педагогічних та виробничих інноваціях; знання про відповідальність за ухвалені рішення; знання культури спілкування та вирішення конфлі*ктів;*

– технологічні: знання технології модернізації матеріально-технічної бази ПТНЗ, створення та моделювання виробничих процесів; розробка різноформатної рекламної продукції.

Праксеологічний компонент відображає навики, уміння, досвід маркетингової діяльності керівників ПТНЗ:

– *маркетингові навики:* автоматичне використання Інтернет-ресурсу для пошуку необхідної інформації; автоматичний пошук необхідної інформації в офіційних статистичних формах; виконання попередніх розрахунків (примірні) щодо можливостей навчального закладу, фінансових витрат та потреб; використання сучасних засобів спілкування;

– *маркетингові вміння:* організовувати маркетингові дослідження секторів освітнього ринку (потенційних споживачів, конкурентів), ринку праці (потенційних та платоспроможних роботодавців) та за їх результатами приймати рішення, аналізувати стан внутрішнього середовища ПТНЗ, якість освітніх продуктів та послуг; «читати» зміст цифрової інформації; спілкуватись із представниками влади, соціальними партнерами, роботодавцями, потенційними учнями, слухачами; фільтрувати за змістом, корисністю рекламну продукцію; розмежовувати повноваження між лінійними та функціональними керівниками ПТНЗ; організовувати роботу всього педагогічного колективу з використанням творчого потенціалу учнів для вивчення регіонального ринку праці, виготовлення рекламної продукції, просування існуючих освітніх послуг, позиціонування ПТНЗ серед всіх зацікавлених суб'єктів; організація роботи з розробки нових освітніх пропозицій (продуктів – ДС ПТО, методичних засобів навчання; послуг – нові професії, різні рівні підготовки, форми та терміни навчання); адекватне реагування на конкурентів;

– *маркетинговий досвід:* практика маркетингових досліджень, моніторингу якості освітніх послуг та продуктів, вивчення позитивного досвіду діяльності конкурентів, організація рекламної діяльності, співпраця із суб'єктами освітнього ринку та рину праці; аналіз сильних та слабких сторін діяльності ПТНЗ, визначення подальших можливостей та ризиків функціонування закладу; впровадження проектних технологій для спрощення прийняття оптимальних управлінських рішень; комунікабельність, правдивість;

– *логічне мислення:* це особливий вид мислення, орієнтований на позитивне рішення з мінімальними витратами; цей стиль мислення інтегрує в єдину систему знання з різних галузей науки та практики, використовуючи:

1. аналітичність, яка необхідна для розуміння сутності документів, подій, інформації, вибору адекватних засобів маркетингової діяльності;

2. практичність (направленість), яка необхідна для поєднання теорії та практики, вміння реалізовувати свої плани в реальній управлінській діяльності;

3. прогностичність – це здатність до передбачення, прогнозування подій, вибору правильної стратегії в типових і складних ситуаціях управлінської діяльності. Критерієм істинності такого мислення є практика з корисними результатами.

Професійно важливі якості та здібності – це індивідуальні якості керівника ПТНЗ, що суттєво впливають на ефективність і успішність його маркетингової діяльності: швидкість адекватної реакції на подразники; кмітливість у непередбачених ситуаціях; виваженість у прийнятті рішень; вміння концентруватись на головному; креативність; винахідливість; відчуття колективізму; позитивний світогляд; відчуття міри; комунікабельність; здібність до навчання упродовж життя.

Таким чином, запропоновані нами компоненти маркетингової компетентності директорів ПТНЗ, реалізовані належним чином, дозволять їм приймати оптимальні, економічно обґрунтовані рішення щодо подальшого функціонування ПТНЗ на ринку освітніх послуг, задовольняючи потреби ринку праці як на регіональному так і державному рівнях.

Як свідчить аналіз наукової літератури, нормативно-розпорядчої документації в галузі освіти, стратегічних прогнозів економічного розвитку регіонів та практичного досвіду діяльності ПТНЗ Черкаської області, маркетингова компетентність є об'єктивно необхідною керівникам для успішного управління навчальним закладом, стратегічного визначення ввірених ПТНЗ на діючих ринках освіти та праці. Дана компетентність може розвиватись в процесі управлінської діяльності або цілeнаправленого навчання (керована самоосвіта). Нажаль, розвиток маркетингової компетентності керівника ПТНЗ не отримав належного відображення в існуючій системі закладів післядипломної освіти. У зв'язку з цим необхідні радикальні зміни у підвищенні кваліфікації керівників у міжкурсовий період. Відповідно, професійно компетентному керівникові у напряму освітнього маркетингу, потрібна певна база знань, умінь, навичок, ідей, інтересів, якостей тощо.

Провідною ідеєю нашого дослідження є розвиток маркетингової компетентності керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації, як відкритої педагогічної системи, на основі використання методологічних принципів, методів педагогіки, активних та оптимальних форм їх реалізації, з мінімальними затратами часу і ресурсів. У нашому дослідженні також використовувались положення концепції неперервної освіти – освіти впродовж життя, що має виняткове значення як для держави, так і для самої особистості: Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2014 р.) [8], Концепція розвитку післядипломної освіти (2006 р.), Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (2000 р.) [10], Концепція розвитку сучасної інноваційної системи (2009 р.) [11], Концепція спрямованої самоорганізації в управлінні освітою (Г. Єльнікова) [12].

Нами було запропоновано створення практико-орієнтованого навчального середовища на базі регіонального навчально-методичного центру професійно-технічної освіти для розвитку компетентностей керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації: орієнтація діяльності на компетентісний підхід організованих заходів, упровадження сучасних інтерактивних методів та форм роботи із педагогічними кадрами та керівниками.

У процесі експерименту були створені творчі групи керівників, які розробляли нові освітні продукти на вимоги роботодавців: державні стандарти професійно-технічної освіти на 9 професій та типові навчальні плани, програми на 2 професії. Для маркетингових досліджень зовнішнього та внутрішнього середовища ПТНЗ був розроблений та апробований методичний інструментарій з використанням технології бенчмаркінгу. Для наповнення керівників знаннєвою базою з освітнього маркетингу нами розроблено тематику та зміст коучингів та практикумів, із методичним супроводом (опорні конспекти, презентації, функціональні схеми). Для просування освітніх пропозицій та вивчення економічного потенціалу регіонів, позиціонування навчальних закладів серед потенційних споживачів, регіональних соціальних партнерів, роботодавців нами запропоновано «портфель» проектів, який дозволяє максимально використати науковий, креативний потенціал всіх учасників освітнього процесу (педпрацівників, учнів, роботодавців, соціальних партнерів) в умовах жорсткої обмеженості часу та матеріальних ресурсів.

Висновки та пропозиції. Для ефективного розвиту маркетингової компетентності керівників ПТНЗ у міжкурсовий період підвищення кваліфікації необхідно всім учасникам освітнього процесу усвідомити необхідність упровадження освітнього маркетингу, максимально використати можливості та повноваження регіональних навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти, узагальнити та підготувати до видання комплекс маркетингових інструментів для управлінської діяльності.

Список літератури:

1. The American Marketing Association (AMA), 2008.
2. Бурцева Т. А., Сизов В. С., Цень О. А. «Управление маркетингом». – М. 2010. – 22 с.
3. Панкрухин А. П. «Маркетинг»: Учеб. Для студентов, обучающихся для студентов, обучающихся по специальности 061500 «Маркетинг» / Гильдия маркетологов. – 3-е изд. – М.: Омега-Л, 2009. – 658 с.
4. Hanft A., Zilling M.: (2011) Lebenslanges Lernen und Weiterbildung an Hochschulen – Deutsche Hochschulen im internationalen Vergleich. In: Beitrdge zur Hochschulforschung, 33. Jahrgang, 4/2011. – S. 84-103.
5. Воєвода А. Л. Формування фахової компетентності майбутніх учителів математики засобами розвитку пізнавальної активності: дис. кандидата пед. наук: 13.00.04 / Аліна Леонідівна Воєвода. – Вінниця, 2009. – 241 с.
6. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: дис. кандидата пед. наук: 13.00.02 / Марина Анатоліївна Михаськова. – К., 2007. – 228 с.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: [текст] / Равен Дж.; [пер. с англ]. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
8. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html
9. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html

10. Концепції розвитку національної інноваційної системи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80
11. Єльникова Г. В. Управлінська компетентність / Г. Єльникова. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

Проценко Н.Д.
Учебно-методический центр профессионально-технического образования
в Черакасской области

МАРКЕТИНГОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА РУКОВОДИТЕЛЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация
В статье исследуется необходимость использования маркетинга в деятельность профессиональных учебных заведений. Анализируются понятия – образовательный продукт и услуга. Объясняется маркетинговая компетентность как составляющая профессионализма руководителей профессиональных учебных заведений. Предлагается модель маркетинговой компетентности руководителей. Дается характеристика компонентам маркетинговой компетентности руководителей профессиональных учебных заведений. Рассматриваются методы развития маркетинговой компетентности руководителей профессиональных учебных заведений в межкурсовой период повышения квалификации.
Ключевые слова: руководители профессиональных учебных заведений, маркетинг, образовательный маркетинг, образовательные продукты и услуги, маркетинговая компетентность, компоненты компетентности, модель развития компетентности.

Protsenko N.D.
Training Center of Technical and Vocational Education
in Cherkasy Oblast

MARKETING COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONALISM OF THE LEADERS OF VOCATIONAL SCHOOLS

Summary
The present article deals with the importance of the introduction of marketing to vocational schools' activity. The analyzed concepts are educational product and service. The major task of this study is to provide the explanation of marketing competence as a component of the professionalism of the leaders of vocational schools. The model of the marketing competence of the leaders is suggested. The paper provides the characteristic of components of the marketing competence of leaders of vocational schools. The model of the development of the marketing competence of leaders of vocational school during the period between courses for heightening qualification is suggested.
Keywords: leaders of vocational schools, marketing, educational marketing, educational product and service, marketing competence, components of marketing competence, model of development of the competence.

УДК 374.31-057.87:621.01

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «РОБОЧІ МАШИНИ»

Трутень С.С., Пашинський Л.М.
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка

У статті розглядається зміст поняття «самостійна навчальна робота», аналізуються шляхи її організації під час підготовки студентів до аудиторних занять з навчальної дисципліни «Робочі машини» у педагогічному вузі.

Ключові слова: самостійна навчальна робота студентів, педагогічний вуз, «робочі машини», підготовка до занять, ІНДЗ, курсова робота.

Постановка проблеми. Однією з основних тенденцій розвитку вищої педагогічної освіти є виховання високоосвіченої активної особистості, спроможної реально вплинути на темп і якість розбудови освітянського простору в Україні. Вимоги сучасного суспільства до фахової підготовки вчителів передбачають необхідність ефективного пошуку оптимальних шляхів оновлення системи освіти, нового підходу до організації навчально-виховного процесу, розробки таких методів і форм навчання, які можуть забезпечити надання необхідних знань студентові в залежності від його індивідуальних здібностей і потреб.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування самостійності мислення студентів, уміння отримувати і аналізувати інформацію, знаходити адекватні рішення для розв'язання проблемних ситуацій, використовувати в практичній діяльності нові інформаційні технології.

На сучасному етапі розвитку вища школа поступово переходить на нові методи навчання – від традиційної передачі інформації до керівництва самостійною навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Неможливо навіть уявити подальше удосконалення процесу навчання і виховання майбутніх вчителів без добре організованої самостійної роботи студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній літературі можна зустріти різні визначення самостійної роботи студентів, зміст яких ґрунтується на спробі авторів поєднати її з ознаками певних традиційних категорій дидактики. Так, В.А. Козаков визначає її за процесуальною ознакою навчання, як частину навчальної роботи, що повинна бути обов'язково виконана, як своєрідний мінімум, який гарантує здобуття знань і практичних навиків [3, с. 92]. І.М. Чередов розглядає її за способом організації навчального матеріалу і учнів, визначає її як форму організації навчального процесу [6, с. 81]. Б.П. Єсіпов визначає самостійну роботу за ступенем педагогічного керівництва з боку викладача і відведеним на її виконання часом [2, с. 76].

Визнані дидакти А.М. Алексюк [1], П.І. Підкасистий [4] самостійну роботу розгладають як засіб формування творчо-інтелектуальних знань і вмінь. Відсутність єдності у підходах вчених до визначення самостійної роботи студентів затруднює осмислення змісту і застосування її в навчальному процесі, ускладнює осмислення викладачами своєї ролі у ставленні до студентів, які самостійно працюють над освоєнням навчального матеріалу.

Тому **метою даної статті** є розкриття нових підходів до ефективної організації самостійної роботи студентів на прикладі підготовки студентів до аудиторної та позааудиторної роботи з курсу «Робочі машини».

Процес створення системи навчання як організованого цілого, в якому взаємодія складових важливіша від кожної окремої частини, може забезпечити необхідні передумови самостійної роботи в залежності від індивідуальних особливостей студента, що сприятиме реалізації важливої мети – формуванню його самостійності.

Виклад основного матеріалу. Викладач у процесі організації самостійної роботи студентів поетапно здійснює її функціонування:

- планування (визначення цілей та методів їх досягнення);
- процес організації (забезпечення взаємозв'язку окремих компонентів системи навчальної діяльності);
- керівництво (поточний та підсумковий контроль діяльності студентів з наступною корекцією для досягнення мети);
- зв'язок (передача інформації, яка забезпечує прийняття власних рішень студентом) [4].

Самостійна робота майбутніх вчителів над вивченням дисциплін спеціальної фахової підготовки повинна бути організована таким чином, щоб реалізувати основні функції: пізнавальну, самоосвітню, прогностичну, корегуючу та виховну.

Такі актуальні завдання, як професіоналізація навчання, виховання у студентів потреби у знаннях, формування у них пізнавальної розумової активності і самостійності, здатності до творчості, можуть бути ефективно розв'язані у педагогічному вузі під час фахової підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Так, на спеціальності «Технологічна освіта» в процесі вивчення дисципліни «Робочі машини» через систему завдань для самостійної роботи викладач має реальні можливості створювати необхідні умови для поєднання творчих пізнавальних дій і поступової зміни мотивації учіння – від зовнішньої стимуляції з боку викладача до більш глибокої внутрішньої мотивації студента.

Суттєвою умовою успішної організації продуктивної самостійної навчальної роботи студентів є озброєння їх методичними основами.

Досвід показує, що організацію такої роботи можна розглядати, як одну з найважливіших умов успішності навчальної діяльності. В основу організації аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів нами покладені такі принципи:

- формування у студентів стійкої позитивної мотивації самоосвіти й самовдосконалення;
- точне планування з урахуванням норм часу, змісту, об'єму і видів самостійної роботи;
- створення методичних рекомендацій з окремих тем і розділів навчальних дисциплін;
- навчання студентів навичкам самостійної роботи;
- самостійна навчально-пізнавальна діяльність;

© Трутень С.С., Пашинський Л.М., 2015

· оволодіння знаннями базується на загальних закономірностях ознайомлення з додатковою літературою [2].

Змістовна роз'яснювальна робота з ознайомлення студентів із методикою позааудиторних занять і опрацювання наукової літератури значно впливає на активізацію їх навчальної діяльності.

Стимул для самостійної роботи створюється на проблемно-пошукових лекціях і лабораторних заняттях. Поставлена проблема спонукає студента самостійно вивчати і аналізувати додаткову літературу.

У вищій школі є такі форми самостійної роботи, які потребують довготривалої самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Це курсові та дипломні роботи, а також спеціальні навчальні і дослідницькі завдання. Їх виконання планується і здійснюється у наукових проблемних групах під керівництвом викладача індивідуально кожним студентом. Співпраця викладача і студента у процесі наукової роботи відіграє важливу роль в оволодінні студентом методикою наукового пізнання та навичками самостійної пошукової роботи, яка здійснюється у різноманітних формах: від збору первинних матеріалів і початкової їх обробки до розробки питань із заданої наукової тематики і виконання роботи в цілому. У плані роботи проблемної групи студенти отримують індивідуальні завдання.

Виконання таких завдань вимагає уміння працювати в бібліотеці, допомагає проявляти певний ступінь інтелектуальної активності та розвивати творчі здібності і уміння самостійно здобувати знання в процесі навчання у вузі і після його закінчення.

Так, методично правильно організована навчальна діяльність студентів в процесі вивчення деталей швейної машини в курсі «Робочі машини» сприяє формуванню уміння працювати з науковою літературою, виділяти і розрізняти головну та другорядну інформацію, здійснювати критичний аналіз та виражати власне ставлення до змісту, формулювати узагальнення і робити висновки. В кінцевому результаті це дає можливість підготувати майбутніх спеціалістів, які мають прагнення до безперервної самоосвіти, уміють швидко адаптуватися до змін і самостійно приймати адекватні рішення.

Самостійна робота студентів завжди була найважливішим складовим елементом навчального процесу. Вона розрахована на формування науково-професіональних якостей майбутнього вчителя. Конкретне призначення самостійної роботи полягає в тому, щоб сформувати у кожного студента допитливість, здібності аналітичного мислення.

Самостійна робота студентів розширює сферу входження в досліджувану проблему. Проведення самостійної роботи з літературою, практикуми й інші види діяльності не можуть зводитися до так званого закріплення того, що почув і записав студент на лекції. У самостійній роботі, особливо з курсу «Робочі машини», студент розширює і поглиблює свої знання, наукові підходи та переконання. Отже, самостійна робота студентів є продовженням аудиторних занять в процесі оволодіння програмним матеріалом. Крім того, самостійна робота повинна формувати наукові інтереси, розширяти науковий світогляд, допомагати включатися в технологічні дослідження, що більше усього захоплює студентів [3].

Самостійна робота, аналітично проведена в розумній логічній системі, формує дуже важливі професійні якості молодого вчителя. Адже в школі творча розробка і проведення занять, виховна робота, навчальна діяльність вимагають від учителя самостійної підготовки, роботи з методичною та науковою літературою, осмислення передового досвіду вчителів-новаторів.

Розширення і перебудова самостійної роботи студентів неодмінно призводить до зростання її виховної ролі. Відомо, що трудове професійне виховання починається в навчальному процесі. Навчання – це праця, і нелегка праця. А самостійна робота (активна розумова діяльність в аудиторії, а потім і цілеспрямована навчально-пізнавальна діяльність після занять) має особливий виховний потенціал: потрібні вольові зусилля, організованість, планомірність – необхідні чинники самовиховання.

Тому в процесі вивчення дисциплін «Робочі машини» особлива увага приділяється організації самостійної роботи студентів, під час якої доцільно використовувати різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності. Вона забезпечує розвиток таких важливих якостей особистості, як творча активність, ініціативність, в процесі пізнавальної діяльності, розширення та поглиблення знань під час самостійного пошуку необхідної інформації.

На теоретичних та лабораторно-практичних заняттях студентам пропонують такі форми самостійної роботи:

– опрацювання лекційного матеріалу з використанням конспекту лекцій, підручника, довідкової літератури;

– вивчення окремих змістових модулів курсу (тем або питань), що передбачені для самостійного опрацювання з метою реферування, анотовування, складання тезисного плану, конспекту тощо;

– реферування першоджерел;

– аналіз, синтез, порівняння, узагальнення явищ, фактів, закономірностей, викладених у друкованих джерелах інформації, з метою підготовки відповідей на поставлені напередодні запитання;

– складання таблиць, графіків, ілюстрацій; виконання графічних робіт;

– виконання вправ;

– підготовка додаткового матеріалу до лекції відповідно до заданого плану;

– підготовка до виступу на семінарському занятті;

– підготовка до проведення та захисту лабораторних (практичних) робіт;

– переклад іноземних текстів технічного спрямування;

– розв'язання і письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру;

– підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів;

– виконання домашніх завдань, домашніх модульних робіт;

– підготовка до проведення контрольних заходів (здача змістових модулів, написання модульних контрольних робіт, іспитів тощо);

– моделювання процесів, уроків, навчальних занять, позакласних виховних заходів;

– виконання творчих завдань, які передбачають самостійне складання задач, тестових завдань, комплексу вправ тощо та їх оформлення;

– використання кейс-методів (ситуаційні завдання);

– виконання групових проектів;

– оформлення звітів за результатами практик, виконання науково-дослідних робіт, творчих завдань;

– підготовка наукових доповідей, анотацій, статей, тез;

– виконання підготовчих, інформаційних самостійних робіт;

– робота з пошуковими системами мережі «Інтернет».

Важливою складовою самостійної роботи студентів є івиконання індивідуальних завдань.

Індивідуальні завдання виконуються студентами самостійно із забезпеченням необхідних консультацій з окремих питань з боку викладача та можуть бути в двох основних формах: інформаційні та ідивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ).

Інформаційні передбачають поєднання опрацювання довідників, словників, огляд фахових журналів, Інтернет-сайтів з виконанням практичних робіт (складання комплексу вправ, бібліографії досліджуваної проблеми, словникової вибірки, підготовку тез, конспектів).

Індивідуальні навчально-дослідні завдання – вид індивідуального завдання навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру, що виконується на основі самостійного вивчення частини програмового матеріалу або його систематизації та узагальнення, для практичного застосування. ІНДЗ – є завершеною теоретичною або практичною роботою, може охоплювати одну, декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

ІНДЗ – це окремий обов'язковий змістовий модуль, який виконується самостійно й оцінюється як частка навчального курсу з урахуванням у загальній оцінці за курс. Питома вага ІНДЗ у загальній оцінці з дисципліни, залежно від складності та змісту завдання, може становити від 25% до 40%.

Зміст, структура, порядок подання та захисту ІНДЗ, критерії оцінювання розробляються викладачем і доводяться до відома студентів до початку його виконання.

Охарактеризуємо також інші форми самостійної роботи студентів.

Курсова робота (КР) з навчальної дисципліни – це індивідуальне завдання, яке передбачає розробку сукупності документів (розрахунково-пояснювальної або пояснювальної записки, при необхідності – графічного, ілюстративного матеріалу), та є творчим або репродуктивним рішенням конкретних завдань щодо об'єктів діяльності фахівця, які виконані студентом самостійно під керівництвом викладача згідно із завданням, на основі набутих із даної та суміжних дисциплін знань та умінь.

– Розрахунково-графічна робота (РГР) – індивідуальне завдання, яке передбачає вирішення конкретної практичної навчальної задачі з використанням відомого, а також (або) самостійно вивченого теоретичного матеріалу. Значну частину такої роботи складає графічний матеріал, який виконується відповідно до чинних нормативних вимог та з обов'язковим застосуванням комп'ютерної графіки, якщо це визначено завданням.

– Реферати, аналітичні огляди тощо – це індивідуальні завдання, які сприяють поглибленню і розширенню теоретичних знань студентів з окремих тем дисципліни, розвивають навички самостійної роботи з навчальною та науковою літературою. Ця форма індивідуальних завдань рекомендується для теоретичних курсів і дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклів. В одному семестрі кількість рефератів з різних дисциплін не може бути більше трьох. На виконання реферату з дисципліни у робочій навчальній програмі необхідно передбачити не менше 10-15 годин СРС.

– Контрольні роботи, що виконуються під час СРС (ДКР) – це індивідуальні завдання, які передбачають самостійне виконання студентом певної практичної роботи на основі засвоєного теоретичного матеріалу. Контрольні роботи, як і розрахункові роботи, можуть передбачати певний ілюстративний матеріал.

– Консультація – форма навчального заняття, при якій студент отримує від викладача відповіді на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Усі ці види та форми самостійної роботи студентів організовуються за інноваційними програмами, а саме використовують комп'ютерні технології з мультимедійними програмами, запроваджують дистанційні форми організації, інформаційно-комунікативні технології, засобами ігрових форм організації і т.д.

Висновки. Отже, дидактичною умовою творчої активності студентів, які навчаються в педагогічному вузі, є раціональна організація їх навчальної і наукової роботи, яка є резервом підвищення ефективності процесу навчання і якості підготовки спеціалістів. У зв'язку з цим у сучасному вищому навчальному закладі все більшого значення набуває організація самостійної роботи студентів під керівництвом викладача на основі активних методів і новітніх засобів навчання.

Список літератури:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України / А. М. Алексюк. Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Борис Петрович Есипов. – М.: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
3. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов: [учеб. пособие для ФПК вузов по дисциплине «Педагогика и психология высшей школы»] / В. А. Козаков. – К.: Высш. шк., 1989. – 251 с.
4. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование / Павел Иванович Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с
5. Титаренко В. П., Цина А. Ю. Організація самостійної підготовки студентів до аудиторних занять // Зб. наук. праць ПДПУ. – Вип. 2 (41). – Серія «Педагогічні науки». – Полтава, 2005. – С. 141-157.
6. Чередов И. М. Методика планирования школьных форм организации обучения. – Омск, 1983.

Трутень С.С., Пашинський Л.Н.
Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия
имени Т.Г. Шевченко

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «РАБОЧИЕ МАШИНЫ»

Аннотация
В статье рассматривается содержание понятия «самостоятельная учебная работа», анализируются пути ее организации во время подготовки студентов к аудиторным занятиям по учебной дисциплине». Рабочие машины» в педагогическом вузе.
Ключевые слова: самостоятельная учебная работа студентов, педагогический вуз, «рабочие машины», подготовка к занятиям, ІНДЗ,курсовая работа.

Truten S.S., Pashunskuy L.M.
Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy
named after Taras Shevchenko

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDY OF COURSE «WORKING MACHINES»

Summary
In the article, the content of the concept «independent educational work» is examined. The ways of its organization during preparation of students to class exercise on educational discipline «Working Machines» in pedagogical higher educational institution are analysed.
Keywords: independent educational work of students, pedagogical higher educational institution, «Working Machines», preparation to classes, individual research project, term paper.

УДК 378.016

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Фурс Т.І.
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

Стаття присвячена теоретичному аналізу складових професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Зазначається необхідність впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту. Розглядаються ключові компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Аналізується зміст професійної компетентності майбутнього учителя іноземних мов. У ході теоретичного аналізу пропонується структура професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.
Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації, інтеграції соціальних та економічних систем до європейського простору зумовлюють необхідність докорінної реформації системи освіти. Фахова підготовка повинна забезпечувати майбутнього спеціаліста всіма необхідними вміннями, навичками та особистісними характеристиками для того, щоб він відповідав новим професійним стандартам та був конкурентоспроможним на європейському ринку праці. Не виключенням є проблема якісної підготовки фахівця такого рівня у сфері освіти. З огляду на це, основним завданням вищого педагогічного навчального закладу є підготовка вчителя відповідного рівня для високоякісної роботи в сфері освіти, конкурентоспроможного на міжнародному ринку праці, здатного орієнтуватись у суміжних галузях знань та діяльності, підготовленого до професійної та соціальної мобільності. Основним напрямом модернізації освіти у багатьох країнах Європи є орієнтація освітніх стандартів та навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його впровадження. У процесі становлення компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті гострим стало питання щодо формування професійної компетентності та визначення її складових, ключових компетентностей майбутнього вчителя іноземних мов. Науковий пошук у вирішенні поставленої проблеми триває і дотепер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективного впровадження компетентнісного підходу у вищу педагогічну освіту та визначення ключових компетентностей майбутнього вчителя іноземних мов знайшла відображення у багатьох наукових працях педагогів та психологів. Проблема визначення та диференціації термінологічного апарату в межах компетентнісного підходу висвітлена у працях І.О. Зимньої, О.М. Мутовської, Дж. Равена, Р. Уайта, Н. Хомського, А.В. Хуторський та ін. Питання визначення сутності компе-

© Фурс Т.І., 2015

тентнісного підходу до організації педагогічного процесу вивчали С.У. Гончаренко, О.І. Пометун, О.П. Савченко, Н.Ф. Сергієнко, О.В. Сухомлинська та ін. Роботи О.В. Березовської, І.П. Тригуб присвячені вивченню міжкультурної компетентності вчителів іноземних мов. О.Г.Дем'яненко досліджувала кросскультурну компетентність учителів іноземних мов. Вивченням перекладацької компетенції займались А.В. Головня, О.А. Ізмайлова, В.М. Коміссаров, О.В. Кондратьєва, О.М. Любченко, І.М. Чепурна, І.І. Шахновська та ін. Проблему визначення поняття, структури професійної компетентності педагога розглядали В.М. Введенський, Т.Б. Волобуєва, В.М. Гриньова, І.А. Зязюн, В.О. Сластьонін та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вищезазначені роботи присвячені проблемам впровадження компетентнісного підходу у вище освіту, визначення та класифікації ключових компетентностей майбутнього спеціаліста, а також структури професійної компетентності. Проте якісні зміни вищої освіти потребують постійного оновлення засобів впровадження компетентнісного підходу в освіту. Детального вивчення потребує структура та зміст професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов з урахуванням усіх культурних та економічних зрушень сьогодення та орієнтації на європейське соціальне замовлення кадрів. Дослідження змісту окремих складових професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов дозволить розробити ефективні методики їх формування та професійної компетентності зокрема.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення теоретичного аналізу змісту та структури професійної компетентності майбутніх учитлеів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Існують різні підходи до визначення поняття професійної компетентності та її складових. Л.К. Маркова розглядає професійну компетентність учителя через процесуальні й результативні показники. Так, до перших дослідник включає три блоки – педагогічну діяльність, педагогічне спілкування й особистість учителя. До других – два блоки, це – навчання й навченість, виховання і вихованість. В середині кожного з них науковець визначає об'єктивно необхідні вміння, знання та вимоги до психологічних якостей учителя. Виходячи з цього, автор тлумачить професійну компетентність, як «обізнаність учителя про знання й вміння та їх нормативні ознаки, що необхідні для виконання цієї праці; володіння психологічними якостями, бажаними для її виконання, реальна професійна діяльність згідно з еталонами та нормами» [6, с. 84]. До змісту професійної компетентності І.А. Зязюн включає знання предмета, методики його викладання, педагогіки й психології та рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно-значущі якості [3, с. 34]. До структури професійної компетентності педагога В.В. Радул поряд з базовими (науковими) знаннями й вміннями відносить і ціннісні орієнтації спеціаліста, мотиви його діяльності, стиль взаємовідносин із людьми, з якими він працює, його педагогічну культуру, здатність до розвитку свого творчого потенціалу [7, с. 68].

Ключові компетентності – це багатовимірне утворення, що відноситься до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціальним шляхом структурований комплекс якостей особистості, що дають можливість ефективно брати участь в багатьох соціальних сферах, і які роблять внесок в розвиток якості суспільства та особистого успіху, що можуть бути застосовані у багатьох життєвих сферах [9, с. 5]. Професійно компетентний фахівець може і повинен бути підготовлений за час навчання в педагогічному вищому закладі освіти, в нього мають бути сформовані всі необхідні для майбутнього вчителя складові професійної компетентності, ключові компетентності, які дозволяють йому успішно здійснювати педагогічну діяльність [9, с. 54].

Зарубіжні та вітчизняні вчені стверджують, що ключові компетентності є змінними, їм властива рухлива і перемінна структура, тобто вони залежать від пріоритетних напрямів соціуму, мети і завдань освіти, особливостей і здатності самовизначення особистості в суспільстві [4, с. 8]. В Україні ключові компетентності визначаються в освітньо-кваліфікаційних характеристиках. Зарубіжні та вітчизняні педагоги створили різні класифікації ключових компетентностей необхідних для вчителя. Європейський центр соціальних та економічних досліджень визначає наступні ключові компетентності вчителя: предметну, педагогічну, технологічну, «навчити навчатись», міжособистісну, міжкультурну, соціальну, громадську, ініціативну та культурну [8, с. 157]. Для формування вищезазначених компетентностей сформульовані певні умови, такі як:

– впровадження компетентнісного підходу в освітні державні стандарти;

– розширення практичної орієнтації підготовки майбутніх учителів;

– поєднання теоретичної та практичної складової педагогічної освіти;

– чітке визначення початкового практичного періоду випускника, який розпочинає свою професійну діяльність [8, с. 159].

У рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» українськими педагогами визначений перелік ключових компетентностей: компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що характеризується як цілісне індивідуальне утворення і є процесуальною основою оволодіння знаннями та умінням; компетентність у сфері соціального життя, що передбачає здатність проектувати стратегії свого життя, відповідно до норм і правил суспільства та інших чинників; загальнокультурна компетентність; громадянська компетентність; компетентності з інформаційних та комунікаційних технологій [8, с. 112].

Вітчизняні педагоги також досліджують ключові компетентності майбутнього вчителя іноземних мов. Учені зазначають такі з компетентностей, як: іншомовну комунікативну, лінгвістичну, фонологічну, граматичну, загальноосвітню, лексичну, дискурсивну, інформаційну, розмовну, функціональну, прагматичну, культурологічну, лінгво-культурологічну, стратегічну, соціальну, соціокультурну, соціолінгвістичну, інтеракціональну та ін. На думку О.Л. Бердичевського, підготовка вчителя іноземних мов до діяльності, крім лінгвістичної (мовної), мовленнєвої (він називає її комунікативною), лінгвокраїнознавчої і навчальної (навчально-пізнавальна) повинен також оволодіти й лінгвометодичною компетенцією [1, с. 86]. За своєю природою вона передбачає опанування іноземною мовою на адаптивному рівні, який визначається конкретною педагогічною ситуацією, й оволодіння вміннями педагогічного спілкування (такими, як управління інтелектуальною діяльністю учнів, стимулювання їхньої мовленнєвої діяльності, організація мовленнєвої діяльності учнів, контроль мовленнєвої діяльності школярів тощо) [1, с. 86].

На думку Т.А Долгової професійна компетентність учителя іноземної мови складається зі спеці-

Таблиця 1

Структура професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов

Складові професійної компетентності	Зміст складових професійної компетентності
Іншомовна комунікативна компетентність	Граматичні, лексичні, фонетичні навички та вміння, мовленнєві вміння (читання, говоріння та його різновиди, письмо), спеціальні знання, уміння і навички з профільних предметів.
Педагогічна компетентність	Знання теоретичного матеріалу з педагогіки, педагогічної етики та культури, здатність підібрати підхід до учнів, налагодити контакт.
Методична компетентність	Теоретичні та практичні знання сучасних технологій навчання іноземних мов, здатність добору адекватних підходів, методів та прийомів навчання ІМ, упорядкування навчального матеріалу, його систематизації,.
Соціокультурна компетентність	Розуміння контекстів висловлювань, знання з історії країни, мова якої вивчається, її культури, етичних та соціальних норм.
Інформаційна компетентність	Вміння користуватись новітніми ІКТ, добирати якісні, достовірні та доцільні джерела інформації та знаходити оптимальні шляхи її обробки й використання.
Особистісна компетентність	Набір особистісних якостей та психологічна підготовка до реалізації результативної педагогічної діяльності.

Джерело: розроблено автором

альної компетенції (предметні і непредметні знання, які розвивають особистість, тобто знання загальних та основних навчальних дисциплін), технологічної (методичної), управлінської (організаторської, менеджерської) та комунікативної компетенцій. Особливістю комунікативної компетенції автори вважають її органічне входження до складу спеціальної, технологічної та управлінської компетенцій як засобу їх реалізації [2, с. 209].

Т.М. Комарницька зазначає, що в майбутнього вчителя іноземних мов повинні бути сформовані такі види компетенцій, як особистісна, яка передбачає усвідомлення значущості ролі вчителя, соціальна (здатність затверджувати статус свого предмета в освітній концепції України), спеціальна, яка, в свою чергу, на думку дослідника, поділяється на мовну (доскональне володіння вчителем мовою, його вміння навчити інших) і філологічну компетенції (володіння самими сучасними теоретичними знаннями з культурології) та дидактико-методична, до якої відносяться володіння сучасними принципами комунікативної дидактики, орієнтованої на діяльнісний підхід до мови як інструменту до дії, когнітивний підхід, при якому учень є суб'єктом учбового процесу, й інтеркультурний підхід [5, с. 162].

Окрім вищеназваних компетентностей В.О. Коваль підкреслює значення формування життєвих компетентностей учителя-філолога, а саме: спеціальна і професійна компетентність щодо дисциплін, які викладаються; методична компетентність щодо способів формування знань та вмінь студентів; соціально-психологічна компетентність щодо спілкування; диференціально-психологічна компетентність щодо мотивів, здібностей, орієнтованості студентів; аутопсихологічна компетентність щодо досягнень та недоліків особистісної діяльності. Кожна з вказаних компетентностей, в свою чергу, передбачає формування певних умінь, навичок та особистісних характеристик [4, с. 5].

Узагальнюючи вищезазначені погляди щодо визначення ключових компетентностей майбутнього вчителя, є можливим відтворити структуру професійної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов (таблиця 1).

На нашу думку саме такі складові, як: іншомовна комунікативна компетентність (ІКК), педагогічна, методична, соціокультурна, інформаційна та особистісна компетентності є основними у формуванні педагога-професіонала, так як містять всі необхідні знання, навички, вміння та особистісні якості для успішної реалізації процесу навчання. Педагогічна та методична компетентності визначають рівень підготовки вчителя до роботи з учнями, його спроможність керувати та реалізувати навчальний процес. Сформованість інформаційної компетенції дає змогу вчителеві ефективно працювати в сучасних умовах інформаційного суспільства. ІКК є визначною для роботи вчителя іноземних мов, грає ключову роль у здійсненні процесу навчання предмету. Соціокультурна компетентність виступає як окремий показник спроможності вчителя до реалізації міжкультурної комунікації та як засіб формування іншомовної компетентності. Особистісна компетентність створює психологічний та соціальний портрет вчителя. Проте такий поділ не є кінцевим. Кожна компетентність складається з певного набору компетентностей, компетенцій та ЗУНів.

Висновки і пропозиції. Одним із пріоритетних завдань сучасної професійної освіти є ефективне впровадження компетентнісного підходу в процес підготовки спеціалістів різних напрямів. Для реалізації цього завдання актуальним є визначення ключових компетентностей майбутнього спеціаліста. Пошук ключових компетентностей майбутніх учителів іноземних мов є досі актуальним через постійне вдосконалення професійної освіти та нагальної необхідності покращення навчання іноземним мовам. Існують різні підходи щодо визначення змісту та структури професійної компетентності, класифікації ключових компетентностей майбутніх учителів іноземних мов. В ході теоретичного аналізу було відтворено структуру професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, що містить такі складові: іншомовна комунікативна компетентність, педагогічна компетентність, методична компетентність, соціокультурна компетентність, інформаційна компетентність та особистісна компетентність. Перспективою дослідження є розробка методики формування складових професійної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Список літератури:
1. Бердичевский А. Л. Концепция подготовки учителя иностранного языка // ИЯШ – 1990. – № 4. – С. 94-100.
2. Долгова Л. А., Захарова Л. П., Шилова Л. Н. Культурная модель профессионального развития учителя // Языковое образование в национально-культурном наследии России: исторические традиции, современность, взгляд в будущее. Тезисы докладов к конференции. – М.: АПК и ПРО, 2001. – С. 207-210.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. / С. С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
4. Єльникова Г. В. Про впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищого навчального закладу / Г. В. Єльникова // [Електронний ресурс]. Теорія та методика управління освітою. – Режим доступу: http://tme.umo.edu.ua
5. Комарницька Т. М. Кваліфікаційна характеристика вчителя іноземної мови в контексті сучасних наукових, психолого-педагогічних теорій, методів та технологій навчання // Міжнародне співробітництво та університетська освіта: Матеріали міжнародної наукової конференції: Вид-во МФ НаУКМА, 2000. – С. 161-165.
6. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Сов. педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82-88.
7. Радул В. В. Соціальна зрілість молодого вчителя / В. В. Радул. – К.: Вища шк., 1997. – 268 с.
8. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. – М.: Издательство Института образования человека. – 2013. – 73 с.
9. Чуб Є. В. Компетентнісний підхід в освіті. Сучасні технології навчання, орієнтованого на дію: Методичний посібник – Новосибірськ: ГЦРО, 2009. – 66 с.
10. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82-88.

Фурс Т.И.
Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко

СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация
Статья посвящена изучению составляющих профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков. Раскрывается необходимость внедрения компетентностного подхода в высшее педагогическое образование. Рассматриваются ключевые компетентности будущего учителя иностранных языков. Анализируется содержание профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков. В результате теоретического анализа предлагается структура профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков.
Ключевые слова: компетентностный подход, ключевые компетентности, профессиональная компетентность.

Furs T.I.
T.H. Shevchenko Chernihiv National Pedagogical University

THE STRUCTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE

Summary
The article is devoted to the investigation of elements of the future foreign language teacher's professional competence. The necessity of the competence approach implementation in higher pedagogical education is revealed. Key competences of the future foreign language teacher are observed. The essence of the future foreign language teacher's professional competence is analyzed. As a result of the theoretical analysis, the structure of the future foreign language teacher's professional competence is suggested.
Keywords: competence approach, key competences, professional competence.

МЕДИЧНІ НАУКИ

УДК 616-073.96

ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ РУТИННОГО ПРИМЕНЕНИЯ КОМБИНИРОВАННОГО СУТОЧНОГО МОНИТОРИРОВАНИЯ АРТЕРИАЛЬНОГО ДАВЛЕНИЯ И ЭЛЕКТРОКАРДИОГРАММЫ У ПАЦИЕНТОВ С АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ

Буряк В.В., Наумова В.А.
Запорожский государственный медицинский университет

Исследование посвящено изучению функционального состояния сердечно-сосудистой системы у пациентов с артериальной гипертензией на основе рутинного применения комбинированного суточного мониторинга артериального давления и электрокардиограммы. Выявлены клинические особенности функциональной характеристики сердечно-сосудистой системы у пациентов с артериальной гипертензией и наличием в анамнезе кардио-васкулярных осложнений. Установлено, что негативная динамика изучаемых параметров ассоциирована с эволюцией патогенетических этапов основного заболевания.

Ключевые слова: артериальная гипертензия, инфаркт миокарда, функциональное состояние, суточное мониторирование артериального давления, холтеровское мониторирование.

Актуальность. Артериальная гипертензия (АГ) представляет собой одно из наиболее распространенных клинически значимых патологических состояний во всем мире, являясь важнейшей причиной инвалидизации и преждевременной смертности вследствии сердечно-сосудистых заболеваний в развитых странах [1, с. 2]. По данным Всемирной организации охраны здоровья в настоящее время во всем мире насчитывается свыше 1 млрд человек страдающих АГ, степень которой тесно связана с повышеным риском сердечно-сосудистых осложнений [5, с. 24]. Согласно современных представлений, прогноз больных с АГ зависит не только от уровня артериального давления (АД), но и от наличия структурно-функциональных изменений со стороны органов-мишеней, имеющихся факторов риска и сопутствующих клинически значимых состояний [6, с. 1462].

На сегодняшний день наиболее достоверным и информативным способом диагностики повышенного АД, а также оценки эффективности проводимой антигипертензивной терапии является один из методов исследования функционального состояния сердечно-сосудистой системы – суточное мониторирование АД (СМАД), позволяющий оценить как традиционные однократные измерения АД, так величины такового в период сна и бодрствования, в том числе на фоне приема гипотензивных препаратов. Рутинное использование СМАД в условиях повседневной жизнедеятельности пациента открывает дополнительные диагностические возможности, позволяя более точно верифицировать начальные отклонения в суточном ритме и величине АД, точнее отражать тяжесть гипертонии и ее прогноз [4, с. 82].

Холтеровское мониторирование (ХМ) электрокардиограммы (ЭКГ) представляет собой высокочувствительную и специфичную методику, при помощи которой осуществляется суточное наблюдение за сердечной деятельностью пациента. Актуальность данной методики заключается в том, что она позволяет диагностировать функциональные нарушения сердечно-сосудистой системы на ранних этапах развития, фиксировать безболевую ишемию миокарда, выявить скрытые и транзиторные нарушения ритма и проводимости в том числе [2, с. 22].

Цель исследования. Изучить функциональное состояние сердечно-сосудистой системы и возможную прогностическую значимость рутинного применения комбинированной методики суточного мониторирования артериального давления и холтеровского мониторирования электрокардиограммы у пациентов с артериальной гипертензией на разных этапах патогенетической эволюции заболевания.

Материалы и методы. Нами было обследовано 37 пациентов с АГ 1-3 степени (первая клиническая группа) и 32 пациента с АГ и инфарктом миокарда (ИМ) в анамнезе (вторая клиническая группа), средний возраст которых составил 59,02±2,18 лет. Обе группы были сопоставимы по полу, возрасту, длительности и степени тяжести основного заболевания.

Всем пациентам проводилось комплексное обследование функционального состояния сердечно-сосудистой системы с использование аппарата СМАД и ХМ ЭКГ «DiaCard» DC-03500P производства компании «Сольвейг» (Украина) и последующим рассчетом исследуемых показателей согласно общепринятой методики анализа результатов данного исследования на основе сопоставимого программного обеспечения.

Статистическая обработка данных проводилась с помощью рекомендованных для медико-биологических исследований методик, соответствующих критериям доказательной медицины [3, с. 31]. Результаты исследования были обработаны с применением статистического пакета «STATISTICA® for Windows 6.0» (StatSoft Inc., № AXXR712D833214FAN5). Статистически значимыми считали различия при P<0,05.

Результаты исследования. Анализ полученных данных показал, что в группе пациентов с АГ и ИМ в анамнезе большинство изучаемых параметров достоверно превышают таковые в кагорте пациентов первой клинической группы (табл. 1). Так, формирование АГ характеризуется превышением целевых значений системного АД: среднесуточные значения систолического АД (САД) и диастолического АД (ДАД) у пациентов второй клинической группы были выше аналогичных показателей среди лиц без сердечно-сосудистых осложнений в анамнезе на 6,93% (P<0,05) и 5,68% (P<0,01) соответственно.

Показатели нагрузки давлением и скорость утреннего подъема (СУП) достоверно увеличивались у пациентов второй клинической группы исключительно по САД, а именно: индекс времени (ИВ) – на 24,68% (P<0,01), индекс измерений (ИИ) – на 16,84% (P<0,05), СУП – на 31,98% (P<0,01). Данные изменения соответствуют достаточно устойчивой систолической АГ, более выраженной среди указанной группы больных, что неблагоприятным образом сказывается на повышении потенциально-

МЕДИЧНІ НАУКИ

© Буряк В.В., Наумова В.А., 2015

го риска возникновения повторных кардио-васкулярных эпизодов.

Динамика показателей системного АД в течении суток у всех пациентов с АГ характеризовалась отсутствием достаточного ночного снижения, что выражалось в формировании специфического профиля – «non-dipper», при этом более негативной была тенденция в отношении САД. Перенесенный в прошлом ИМ отражался на достоверном уменьшении суточного индекса (СИ) по САД на 46,13% (P<0,05) и ДАД – на 55,21% (P<0,05). Указанные изменения гемодинамического профиля, характеризующие функциональное состояние сердечно-сосудистой системы, отражались на достоверном увеличении показателей вариабельности САД и ДАД во второй группе наблюдения на 61,6% (P<0,05) и 20,16% (P<0,05) соответственно, являясь при этом адитивным фактором кардиоваскулярного континума.

По результатам проведения ХМ ЭКГ установлено, что наличие АГ сопровождается возникновением следующих клинически значимых нарушений сердечного ритма (табл. 2). При сопоставимом количестве одиночных вентрикулярных и суправентрикулярных эпиэодов (ВЭ и СВЭ соответственно), наличие постинфарктного кардиосклероза характеризуется достоверным увеличением средней частоты возникновения парных и групповых экстрасистол (ЭС), в большей степени желудочковых, а также кратковременных эпизодов пароксизмальной тахикардии и аллоритмии преимущественно вентрикулярного происхождения.

На фоне регулярного синусового ритма у пациентов второй клинической группы зарегистрировано достоверное увеличение частоты парных желудочковых и наджелудочковых ЭС на 98,12% (P<0,01) и 9,94% (P<0,05) соответственно, групповых вентрикулярных и суправентрикулярных ЭС – на 23,82% (P<0,01) и в 2,51 раза (P<0,01) соответственно. Следует отметить, что достоверныех отличий в частоте регистрации суправентрикулярной аллоритмии в группах наблюдения не выявлено (P>0,05), а кратковременные эпизоды пароксизмальной тахикардии исключительно наджелудочкового генеза были характерны только для больных второй группы наблюдения. Частота возникновения эпизодов желудочковой би-, три- и квадригеминии у пациентов с перенесенным ИМ увеличивадась в среднем на 67,96% (P<0,05), 35,26% (P<0,01) и 25,28% (P<0,05) соответственно по сравнению с лицами, имеющими изолированную АГ.

Дополнительный анализ вариабельности сердечного ритма позволил установить, что достоверных различий в усредненных показателях временной и спектральной характеристики в группах наблюдения выявлено не было. Однако, повышение потенциального риска повторных кардиальных событий сопровождалось тенденцией к увеличению мощности спектра низких частот в пассивном периоде мониторирования. Показатель, характеризующий отношение мощности низкого спектра к высокому, во второй группе составил 4,2 и 2,9 в активном и пассивном периоде соответственно, тогда как у больных без ИМ в анамнезе отмечались менее выраженные циркадные колебания аналогичных показателей (в период бодрствования и сна – 2,5 и 2,2 раза соответственно). Таким образом, формирование неблагоприятного гемодинамического профиля, ассоциированного с постинфарктными изменениями миокарда характеризуется изменением нормального взаимоотношения функционального состояния парасимпатического и симпатического отделов автономной нервной системы в сторону увеличения активности последнего.

Выводы. 1. Наличие постинфарктных изменений миокарда характеризуется формированием неблагоприятного гемодинамического профиля и повышением частоты возникновения различных нарушений сердечного ритма у пациентов с артериальной гипертензией.

2. Указанные изменения возникают на фоне повышенной активности симпатического отдела вегетативной нервной системы, что может рассматриваться в качестве неблагоприятного предиктора повторных кардио-васкулярных событий в патогенетической эволюции артериальной гипертензии.

3. Рутинное проведение методики комбинированного суточного мониторирования артериального давления и холтеровского мониторинга сердечного ритма потенциально имеет важное прогностическое значение в оценке функционального статуса сердечно-сосудистой системы.

Таблица 1

Результаты анализа суточного мониторирования артериального давления у обследованных лиц

Показатели	Пацинты с АГ (n=37)		Пациенты с АГ и ИМ (n=32)	
	САД	ДАД	САД	ДАД
	1	2	3	4
Средние значения, мм рт.ст.	157,21±4,35	89,12±1,36	168,11±7,04 $P_{1-3}<0,05$	94,18±0,6 $P_{2-4}<0,01$
ИВ, %	54,17±2,49	44,85±2,01	67,54±4,21 $P_{1-3}<0,01$	49,15±3,82 $P_{2-4}>0,05$
ИИ, %	44,23±4,04	41,25±1,17	51,68±1,09 $P_{1-3}<0,05$	42,94±1,04 $P_{2-4}>0,05$
СИ, %	4,15±0,18	8,04±0,94	2,84±0,25 $P_{1-3}<0,05$	5,18±1,37 $P_{2-4}<0,05$
Вариабельность, мм рт.ст.	18,25±4,34	15,18±0,25	29,4±4,28 $P_{1-3}<0,05$	18,24±1,37 $P_{2-4}<0,05$
СУП, мм рт.ст. /час	17,01±1,14	6,05±1,25	22,45±0,97 $P_{1-3}<0,01$	7,62±1,09 $P_{2-4}>0,05$

Таблица 2

Результаты анализа холтеровского мониторирования электрокардиограммы у обследованных лиц

Показатели	Пацинты с АГ (n=37)		Пациенты с АГ и ИМ (n=32)	
	ВЭ	СВЭ	ВЭ	СВЭ
	1	2	3	4
Одиночные ЭС	127,5±3,14	78,16±4,2	131,17±2,12 $P_{1-3}>0,05$	69,78±5,33 $P_{2-4}>0,05$
Парные ЭС	45,21±7,39	92,45±1,95	89,57±11,85 $P_{1-3}<0,01$	101,65±2,84 $P_{2-4}<0,05$
Групповые ЭС	34,17±4,53	14,84±1,82	42,31±3,41 $P_{1-3}<0,01$	37,21±4,95 $P_{2-4}<0,01$
Бигеминия	34,08±4,35	14,2±2,31	57,24±4,68 $P_{1-3}<0,05$	11,23±2,4 $P_{2-4}>0,05$
Тригеминия	40,21±5,4	7,02±0,84	54,39±4,66 $P_{1-3}<0,01$	9,34±1,5 $P_{2-4}>0,05$
Квадригеминия	67,14±4,65	24,05±3,1	84,11±7,17 $P_{1-3}<0,05$	27,5±2,24 $P_{2-4}>0,05$

Список литературы:
1. Ермакович И. И. Профилактика хронических неинфекционных заболеваний на популяционном уровне [Электронный ресурс] / И. И. Ермакович, В. А. Чернышов // Здоров'я України. – 2004. – № 108. – Режим доступа к журн.: http: //www.health-ua.org/article/health/892.html
2. Макаров Л. М. Холтеровское мониторирование ЭКГ (3-е издание) / Л. М. Макаров. – М.: Медпрактика – 2008. – 75 с.
3. Основы компьютерной биостатистики: анализ информации в биологии, медицине и фармации статистическим пакетом MedStat / [Лях Ю. Е., Гурьянов В. Г., Хоменко В. Н., Панченко О. А]. – Донецк: Издатель Папакица Е. А., 2006. – 214 с.
4. Рябыкина Г. В. Холтеровское и бифункцирнальное мониторирование ЭКГ и артериального давления / Г. В. Рябыкина, А. В. Соболев. – М.: Медпрактика – 2010. – 320 с.
5. Сіренко Ю. М. Гіпертонічна хвороба / Ю. М. Сіренко. – К.: Здоров'я, 2009. – 240 с.
6. Guidelines for the management of arterial hypertension: European Heart Journal Advance Access originally published online on June 11, 2007 // Europ. Heart J. – 2007. – Vol. 28, № 12. – P. 1462–1553.

Буряк В.В., Наумова В.О.
Запорізький державний медичний університет

ПРОГНОСТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ РУТИННОГО ЗАСТОСУВАННЯ КОМБІНОВАНОГО ДОБОВОГО МОНІТОРУВАННЯ АРТЕРІАЛЬНОГО ТИСКУ ТА ЕЛЕКТРОКАРДІОГРАМИ У ПАЦІЄНТІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ

Анотація
Дослідження присвячено вивченню функціонального стану серцево-судинної системи у пацієнтів з артеріальною гіпертензією на тлі рутинного застосування комбінованого добового моніторингу артеріального тиску та електрокардіограми. Виявлені клінічні особливості функциональної характеристики серцево-судинної системи у пацієнтів з артеріальною гіпертензією та наявністю в анамнезі кардіо-васкулярних ускладнень. Встановлено, що негативна динаміка параметрів, що вивчаються асоційована з еволюцією патогенетичних етапів основного захворювання.
Ключові слова: артеріальна гіпертензія, інфаркт міокарда, функціональний стан, добове моніторування артеріального тиску, холтерівське моніторування.

Buriak V.V., Naumova V.O.
Zaporizhzhia State Medical University

PREDICTIVE VALUE OF ROUTINE APPLICATION OF COMBINED DAILY MONITORING OF ARTERIAL BLOOD PRESSURE AND ELECTROCARDIOGRAM IN HYPERTENSIVE PATIENTS

Summary
This article is devoted to study of cardio-vascular system functional status in patients with arterial hypertension in case of routine application of combined daily monitoring of arterial blood pressure and electrocardiogram. There are found the clinical features of cardio-vascular system functional characteristic in hypertensive patients and presence of cardio-vascular complications history. It is set that negative dynamics of the studied parameters is associated with underlying disease pathogenic stages evolution.
Keywords: arterial hypertension, myocardial infarction, functional status, daily monitoring of arterial blood pressure, Holter monitoring.

УДК 616.133.33-004.6

КЛІНІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕМОДИНАМІЧНИХ ТА РЕМОДЕЛІНГОВИХ АБЕРАЦІЙ У ПРАКТИЧНО ЗДОРОВИХ ОСІБ

Буряк В.В., Наумова В.О.
Запорізький державний медичний університет

Дослідження присвячено вивченню вікових і клінічних особливостей, а також взаємозв'язку васкулярного ремоделювання та брахіоцефальної гемодинаміки. Доведено, що у практично здорових осіб з віком має місце інтенсифікація процесів васкулярного ремоделювання та зменшення показників брахіоцефальної гемодинаміки. Встановлено негативний кореляційний взаємозв'язок між показниками, що вивчаються.
Ключові слова: васкулярне ремоделювання, брахіоцефальна гемодинаміка, внутрішня сонна артерія, вікові особливості, взаємозв'язок.

Актуальність. На даний час одним з пріоритетних напрямків кардіологічної та терапевтичної практики вважається корекція факторів ризику серцево-судинних захворювань та попередження уражень органів-мішеней, яке представлено досить широким спектром патоморфологічних проявів з боку артеріальних судин, у тому числі і екстракраніального відділу брахіоцефального басейну. Перспективи вивчення субклінічних уражень органів-мішеней досить широко обговорюються серед критеріїв оцінки загального кардіо-васкулярного ризику, оскільки безсимптомні зміни серцево-судинної системи є найважливішими проміжними стадіями, які пов'язують фактори ризику з певнеми ускладненнями та смертністю [7, с. 240]. У якості одного з субклінічних уражень артеріальних судин розглядається збільшення товщини інтимо-медіального сегмента (ТІМС), яке є важливою складовою загального процесу васкулярного ремоделювання та в значній мірі визначає віддалений прогноз [6, с. 79]. При цьому встановлено, що збільшення ТІМС сонних артерій є незалежним предиктором серцево-судинних ускладнень – ці дані підтверджуються тим, що і атеросклероз (верифікований за збільшенням ТІМС у біфуркації), і судинна гіпертрофія (ТІМС загальної сонної артерії (ЗСА)) впливають на несприятливий прогноз [14, с. 1775]. При тому, що ТІМС ЗСА вважається чутливим маркером прогресування системного атеросклерозу, зниження рівня об'ємного мозкового кровотоку розглядається як незалежний фактор розвитку інсульту та інших церебро-васкулярних подій [15, с. 209].

У даний час недостатньо вивченим є питання взаємозв'язку між показниками, що характеризують особливості судинного ремоделювання та стан кровотоку в екстракраніальному відділі брахіоцефальних артерій (БЦА). Попередньо отримані дані вказують на формування особливого гемодинамічного статусу у пацієнтів зі стенотичними ураженнями БЦА, у зв'язку з чим доцільним виявилося подальше дослідження особливостей судинного ремоделювання та брахіоцефального кровотоку [1, с. 15]. Таким чином, найбільш високі значення ТІМС супроводжуються суттєвим зниженням регіонарної об'ємної швидкості мозкового кровотоку по внутрішнім сонним артеріям, що призводить до погіршення перфузійних характеристик головного мозку [2, с. 14]. Погіршення кровотоку, зумовлене гіперплазією інтими та атеросклеротичним ураженням артеріальних судин було встановлено і раніше в експериментальних дослідженнях [11, с. 909].

Вікові особливості мають вплив на структурні та функціональні параметри артерій, що було продемонстровано у ряді досліджень [16, с. 467]. Зміни, які виникають з віком в артеріальних судинах, представлені зокрема потовщенням судинної стінки [12, с. 2510]. Дуже показові дані були отримані у дослідженні M. L. Muiesan і співавт., (2008) за результатами якого встановлена чітка негативна динаміка ТІМС ЗСА в залежності від віку, при цьому середня швидкість відповідного збільшення склала 0,009 мм на рік [10, с. 1].

Мета дослідження. Встановити вікові та клінічні особливості, а також взаємозв'язок процесів патологічного васкулярного ремоделювання та стану брахіоцефальної гемодинаміки у практично здорових осіб.

Матеріали і методи. До дослідження було залучено 35 практично здорових осіб (20 чоловіків та 15 жінок, середній вік – 52,7±1,71 років), які не мали супутніх станів, здатних суттєво впливати на показники, що вивчалися.

Вимірювання вихідного рівня артеріального тиску (АТ) проводилося за методом Короткова [6, с. 79]. Для виключення прихованої коронарної недостатності всім пацієнтам проводилася проба з дозованим фізичним навантаженням (велоергометрія).

Визначення типу можливо наявної дисліпідемії проводилося за розрахунком методом біохімічного аналізу в автоматичному режимі вмісту компонентів ліпідного спектру плазми крові [13, с. 143].

Стан мозкового кровотоку оцінювався за допомогою імпульсно-хвильової дуплексної кольорової допплерографії. Ехолокація екстракраніального відділу брахіоцефальних судин здійснювалася на апараті SONOLINE VERSA PLUS (SIEMENS, Німеччина) з використанням лінійного датчика з частотою 13 МГц за загальноприйнятою методикою [9, с. 769]. До програми дослідження входила візуалізація артерій, оцінка характеру ремоделювання судинного русла та розрахунок об'ємної швидкості (FV) у басейні внутрішньої сонної артерії (ВСА).

Оцінка стану ремоделювання екстракраніального відділу БЦА проводилася шляхом вимірювання ТІМС ЗСА в поздовжньому перетині дистального сегмента на відстані 1 см до біфуркації на ділянці, де стінки артерії паралельні одна одній. ТІМС оцінювали по задній, віддаленій від датчика стінці і розраховували за правилом «переднього краю» як відстань між двома лініями інтерфейсу: від межі розподілу між внутрішньою вистилкою (інтимою) та просвітом артерії до межі між медією та адвентицією артерії. В якості кінцевої змінної в аналіз включали найбільше значення ТІМС праворуч або ліворуч [3, с. 59].

Стандартні виміри швидкостей проводили за доплерівською кривою, отриманою для ВСА на відстані не менше 1-2 см дистальніше каротидного синусу, щоб уникнути турбулентності [4, с. 293]. До-

© Буряк В.В., Наумова В.О., 2015

плерівський кут був настільки малий, наскільки це було можливо, але не більше 70°. Для поліпшення відтворюваності результатів визначення швидкісних характеристик проводили під одним і тим самим кутом [8, с. 500].

Статистична обробка даних проводилася за допомогою рекомендованих для медико-біологічних досліджень методик, які відповідають критеріям доказової медицини [5, с. 312]. Результати дослідження було оброблено із застосуванням статистичного пакету ліцензійної програми «STATISTICA® for Windows 6.0» (StatSoft Inc., № AXXR712D833214FAN5). Статистично значимими вважали відмінності при P<0,05.

Результати дослідження. Відповідно до загальноприйнятої класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я усі суб'єкти були розподілені в групи працездатного (4 особи молодого віку – до 45 років, 20 осіб зрілого віку – від 45 до 60 років) і непрацездатного (11 осіб похилого віку – від 60 років і старше) віку.

Встановлено, що 80% пацієнтів мали ті чи інші фактори потенційно підвищеного ризику формування серцево-судинної патології, а саме: 13 осіб – тютюнопаління, 9 осіб – обтяжлива спадковість за серцево-судинними захворюваннями, 2 особи – ожиріння, 7 осіб – дисліпідемія (І та IV типи – 3 і 4 особи відповідно), при цьому середні значення показників загального холестерину, ліпопротеїдів високої, низької та дуже низької щільності, тригліцеридів і індексу атерогенності становили 3,88±0,21 ммоль/л, 1,59±0,21 ммоль/л, 1,76±0,05 ммоль/л, 0,53±0,06 ммоль/л, 1,17±0,12 ммоль/л і 1,88±0,23 одиниць відповідно.

Вихідний рівень системного АТ становив 128,7±0,88/80,17±1,1 мм рт.ст. (в т.ч. середній та пульсовий АТ – 96,34±0,76 і 48,53±1,46 мм рт.ст. відповідно), що відповідало наявності нормального та підвищеного нормального рівня АТ у 10 і 25 осіб відповідно.

Середні значення FV в руслі ВСА та ТІМС ЗСА становили 626,97±3,3 мл/хв і 0,76±0,04 мм відповідно. Слід зазначити, що у 11 суб'єктів дослідження останній показник складав 0,9 мм і більше, що відповідає наявності проявів патологічного васкулярного ремоделювання в системі каротид.

Вікові особливості досліджуваних параметрів наведені в табл. 1. Виявилося, що збільшення віку обстежених суб'єктів асоціювалося з вірогідним зростанням ТІМС ЗСА на 55,38% (P<0,05) та зниженням показників FV ВСА на 5,2% (P<0,05).

Таблиця 1

Вікові особливості васкулярного ремоделювання та брахіоцефального кровотоку

Показник	Працездатний вік (n=24)	Непрацездатний вік (n=11)	Δ_{2-3}, %
ТІМС ЗСА, мм	0,65±0,13	1,01±0,03	+55,38 P<0,05
FV ВСА, мл/хв	636,9±9,22	603,78±10,3	-5,2 P<0,05

Стан брахіоцефальної гемодинаміки також залежав від наявності чи відсутності проявів патологічного судинного ремоделювання (FV ВСА складала 606,64±11,25 мл/хв та 634,74±7,53 мл/хв відповідно), що відповідало вірогідному зменшенню церебральної перфузії в системі каротид на 4,43% (P<0,05) при збільшенні ТІМС ЗСА.

Встановлені вікові та клінічні особливості підтверджуються даними кореляційного аналізу, за результатами якого доведено позитивну взаємозалежність віку пацієнтів та проявів субклінічного ураження артеріального русла (r=0,94, P<0,01), а також негативний зв'язок FV ВСА з ТІМС ЗСА (r=-0,94, P<0,01) і віком пацієнтів (r=-0,98, P<0,01). Будь-якої вірогідної динаміки вищевказаних показників в залежності від статі, рівня системного АТ, а також типу дисліпідемії встановлено не було (P>0,05).

У ході проведення процедури покрокового регресійного аналізу при виявленні параметрів, що детермінують зміну FV ВСА, було отримано рівняння такого вигляду: FV ВСА=669,7-65,5* [ТІМС ЗСА]-0,02* [вік пацієнтів].

Адекватність зв'язку залежної величини та предикторів в рівнянні лінійної регресії перевірялася за допомогою F-критерію Фішера, який також вказує на високу якість виявленої закономірності (F=34,37, P<0,001), а також свідчить, що взаємозв'язок, який спостерігався, між залежним та незалежними аргументами невипадковий і дозволяє визначити виявлену закономірність як реальний факт, а не наслідок випадкових флюктуацій даних. Досить високе значення коефіцієнту детермінації (0,94) свідчить про добре наближення лінії регресії до даних, які спостерігалися, (одержане рівняння описує більше 90% всієї дисперсії FV ВСА в групі практично здорових осіб) і про можливість побудови досить якісного прогнозу щодо стану брахіоцефальної гемодинаміки. За величиною середньоквадратичної помилки передбачення регресійного рівняння (3,22) – основної величини вимірювання якості моделі, можна зробити висновок, що виявлений рівнянням зв'язок досить показовий для оцінки співвідношення між ознаками.

Аналіз стандартизованих β-коефіцієнтів незалежних змінних регресійної моделі з оцінкою їх значимості згідно Т-статистики, свідчить, що рівень церебральної перфузії в найбільшій мірі визначається такими предикторами, як наявність ремоделювання артеріального русла та вік суб'єктів.

Висновки. 1. За результатами проведеного дослідження вірогідно встановлено, що вік є об'єктивним фактором, який зумовлює одночасне формування у практично здорових осіб ремоделінгових та гемодинамічних аберацій у вигляді збільшення товщини інтимо-медіального сегменту загальної сонної артерії та зниження показників об'ємного мозкового кровотоку по внутрішній сонній артерії відповідно.

2. Стан брахіоцефальної гемодинаміки додатково може бути зумовлений показником товщини інтимо-медіального сегменту загальної сонної артерії, визначення якого рекомендується з метою оцінки прогнозу мозкової гіпоперфузії у практично здорових осіб, і в той же час не залежить від таких детермінант, як гендерна ідентифікація, стан системного гемодинамічного профілю, плазмовий рівень компонентів ліпідного спектру тощо.

Список літератури:

1. Буряк В. В. Ліпідний спектр та вміст гомоцистеїну у хворих з артеріальною гіпертензією, асоційованою з патологією екстракраніальних артерій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: спец. 14.01.11 «Кардіологія» / В. В. Буряк. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
2. Визир В. А. Взаимосвязь провоспалительной активации и тяжести стенотических поражений брахиоцефальных артерий атеросклеротической природы у больных с артериальной гипертензией / В. А. Визир, А. Е. Березин, А. В. Демиденко // Артериальная гипертензия. – 2007. – № 216. – С. 14–18.
3. Главацкий А. Н. Редукция кардиоваскулярного ремоделирования и тромбоцитарной активации у пациентов с гипертонической болезнью в сочетании с сахарным диабетом 2-го типа в процессе терапии блокаторами ренин-ангиотензиновой системы / А. Н. Главацкий // Укр. мед. часопис. – 2008. – № 4 (66), ч. VII-VIII. – С. 59–63.
4. Клінічна доплерівська ультрасонографія / П. Аллан, П. Даббінс, М. Позняк, Н. МакДікен. – Львів: Медицина світу, 2000. – 293 с.
5. Реброва О. Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ STATISTICA / О. Ю. Реброва. – М.: МедиаСфера, 2002. – 312 с.
6. Рекомендації Української асоціації кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії / ННЦ «Інститут кардіології ім. М. Д. Стражеска» АМН України. – К., 2008. – 4-те вид. – 79 с.
7. Сіренко Ю. М. Гіпертонічна хвороба / Ю. М. Сіренко. – К.: Здоров'я, 2009. – 240 с.
8. Aaslid R. Cerebral hemodynamics / R. Aaslid // Transcranial Doppler / eds.: Newell D. W., Aaaslid R. – New York: Raaven, 1992. – 500 p.
9. Aaslid R. Non-invasive transcranial Doppler ultrasound recording of flow velocity in basal cerebral arteries / Aaslid R., Markwalder T. M., Nornes H. // J. Neurpsurgery. – 1982. – Vol. 57. – P. 769–774.
10. Determinants of the structure of resistance-sized arteries in hypertensive patients / Muiesan M. L., Boari G., Rizzardi N. [et al] // Blood Press. – 2008. – Vol. 18. – P. 1–8.
11. Hyperhomocysteinemia increases intimal hyperplasia in a rat carotid endarterectomy model / Southern F. N., Cruz N., Fink L. M. [et al] // J. Vasc. Surg. – 1998. – Vol. 28. – P. 909–918.
12. Impaired endothelium-dependent vasodilation in patients with insulindependent diabetes mellitus / Johnstone M. T., Creager S. L., Scales K. M. [et al] // Circulation. – 1993. – Vol. 88. – P. 2510–2516.
13. Laboratory tests handbook / [Jacobso D. S., DeMott W. R., Grady H. J. et al]. – Hudson, 1996. – 143 p.
14. Plasma homocysteine as a risk factor for vascular disease: the European concerted action project / M. Graham, L. Daly, H. Refsum [et al] // JAMA. – 1997. – Vol. 277 (22). – P. 1775–1781.
15. Trochu J.-N. Y a-t-il une place pour les statines dans le traitement de l'insuffisance cardiaque? / J.-N. Trochu // Ann. de Cardiologie et d'Angéiologie. – 2004. – Vol. 53 (4). – P. 209–216.
16. Vascular function in the forearm of hypercholesterolaemic patients off and on lipid-lowering medication / Stroes E. S., Koomans H. A., de Bmin T. W. [et al] // Lancet. – 1995. – Vol. 346. – P. 467–471.

Буряк В.В., Наумова В.А.
Запорожский государственный медицинский университет

КЛИНИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕМОДИНАМИЧЕСКИХ И РЕМОДЕЛИНГОВЫХ АБЕРРАЦИЙ У ПРАКТИЧЕСКИ ЗДОРОВЫХ ЛИЦ

Аннотация
Исследование посвящено изучению возрастных и клинических особенностей, а также взаимосвязи васкулярного ремоделирования и брахиоцефальной гемодинамики. Доказано, что у практически здоровых лиц с возрастом имеет место интенсификация процессов васкулярного ремоделирования и снижение показателей брахиоцефальной гемодинамики. Установлена обратная корреляционная взаимосвязь между изучаемыми показателями.
Ключевые слова: васкулярное ремоделирование, брахиоцефальная гемодинамика, внутренняя сонная артерия, возрастные особенности, взаимосвязь.

Buriak V.V., Naumova V.A.
Zaporizhzhia State Medical University

CLINICAL CHARACTERISTICS OF HEMODYNAMIC AND REMODELLING ABERRATIONS IN HEALTHY PERSONS

Summary
This article is devoted to study of age and clinical features as well as relationship of vascular remodelling and brachiocephalic hemodynamics. It is set that healthy persons have age intensification of vascular remodelling and decrease of brachiocephalic hemodynamics indicators. There was inverse correlation between the studied parameters established too.
Keywords: vascular remodelling, brachiocephalic hemodynamics, internal carotid artery, age features, relationship.

УДК 616.314-008.4:616.314-02

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЕТІОЛОГІЇ ДИСКОЛОРИТІВ ЗУБІВ

Дуднікова М.О.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Проблема діагностики, лікування і профілактики дисколоритів зубів продовжує залишатися одним із актуальних завдань сучасної стоматології. В наш час відмічається збільшення числа чинників, що сприяють зміні кольору зубів серед різних груп населення. Дана робота присвячена дослідженню чинників, що викликають зміну кольору твердих тканин зубів, а також їх систематизації. Встановлено, що дисколорити зубів можуть бути викликані дією екзогенних або ендогенних чинників на різних етапах їхнього морфогенезу. Виявлено, що найбільше на зміну відтінків зуба впливає мінералізований та пігментований зубний наліт.

Ключові слова: дисколорити зубів, тверді тканини зуба, зубний наліт, зовнішнє та внутрішнє забарвлення.

Постановка проблеми. Зміна кольору зубів (дисколорити) у людей різного віку є поширеним ураженням твердих тканин зубів. Так, згідно даних Г.І. Ронь, поширеність стійких дисколоритів зубів в структурі стоматологічної захворюваності, становить 14,8%, звертання пацієнтів для їх корекції – 4,2%, що в 3,5 рази нижче, ніж поширеність даного виду порушень. За даними С.Ю. Максюкова, дисколорити зубів у осіб молодого віку є досить частим патологічним станом і зустрічаються у 89% випадків [1, с. 114-116]. Відмічено, що 56,6% підлітків та осіб молодого віку не задоволені кольором своїх зубів, тобто сучасна молодь у своїй більшості мотивована мати більш світліший відтінок емалі. Це відповідає результатам досліджень інших вчених, що виявили стурбованість осіб молодого віку кольором своїх фронтальних зубів [2, с. 22-23].

Колір коронок зубів і властиві їм колірні характеристики відіграють важливу роль в сприйнятті зовнішнього вигляду людини, формуванні його іміджу та самооцінки. Таким чином, вони справляють значний вплив на якість життя людини, обумовлену її стоматологічним здоров'ям. Зростаючі естетичні вимоги пацієнтів до кольору зубів викликають необхідність ефективної допомоги пацієнтам з дисколоритами зубів, що на сьогоднішній день є актуальною медико-соціальною проблемою [3, с. 297-304; 4, с. 5-9].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження механізму формування дисколоритів зубів в залежності від етіологічних факторів.

Виклад основного матеріалу. Від природи людина має власний колір зубів, найчастіше різних відтінків біло-жовтого кольору. Кількість пігментів в інтактних тканинах зубів різна у кожної людини, тому всі мають різний колір зубів. Також він залежить від структури емалі та дентину, розташованого під емаллю, та їх співвідношення. Існують різні причини змін кольору зубів: локальні порушення забарвлення емалі; вогнищева демінералізація зуба; вікові зміни; флюороз; гіпоплазія; зміна кольору при спадкових захворюваннях [5, с. 111-114].

Дисколорація – це зміна кольору твердих тканин зубів внаслідок дії екзо- або ендогенних чинників на різних етапах їхнього морфогенезу [6, с. 56-58]. Дисколорити є поширеним патологічним станом, що зустрічається у будь-якому віці в осіб обох статей [7, с. 517-518].

Зміни кольору твердих тканин зубів можуть бути вродженими (порушення розвитку і мінералізації, спадкові) або набутими та різного ступеню інтенсивності.

За глибиною ураження аномалії кольору поділяють на поверхневі пігментації (утворення на зубі) та глибокі пігментації. За числом уражених зубів виділяють локальні (зміна кольору поодиноких зубів) та системні аномалії кольору твердих тканин зубів [8, с. 324-330].

За поширеністю розрізняють окремі плями на емалі, забарвлення 1/3-1/2 частини поверхні зуба, повністю пігментовану коронку зуба, пігментацію у поєднанні з дефектами твердих тканин [9, с. 376-342].

Залежно від стану пульпи виділяють пігментації інтактних та девітальних зубів [10, с. 629-632].

Залежно від етіології виникнення і глибини ураження емалі та дентину виділяють зовнішні (тимчасові) і внутрішні (постійні) дисколорити. Зовнішнє забарвлення обмежене тільки поверхнею зуба, внутрішнє – викликане відкладанням або проникненням барвників у дентин і/або емаль. Зовнішні чинники, що викликають зміну кольору зубів, наступні:

– харчові пігменти; до продуктів з високим вмістом барвників належать кава, чай, соки, деякі ягоди, які забарвлюють зуби у кольори від світло-коричневого до чорного;

– пігментований зубний наліт; жовто-коричневий і навіть чорний наліт на зубах (переважно у пришийковій ділянці на язиковій поверхні) спостерігають у курців; білий зубний наліт утворюється внаслідок недотримання правил гігієни порожнини рота;

– медикаменти, які застосовують для полоскання порожнини рота; розчини етакридину лактату і калію перманганату можуть надати зубам жовтого або коричневого відтінку, розчин хлоргексидину біглюконату – чорного;

– професійні шкідливості й екологічні фактори; під впливом брому та йоду шийки зубів набувають жовтого кольору, свинцю – фіолетового; при надмірній кількості у воді заліза зуби набувають стійкого синюватого забарвлення [11, с. 463-464; 12, с. 24-36].

До внутрішніх факторів, які викликають зміни кольору зубів, відносяться: вікові зміни (вестибулярні поверхні передніх зубів стають плоскими, емаль втрачає прозорість, шар емалі стоншується, на ньому збільшується кількість мікротріщин і як наслідок – жовтуватий відтінок твердих тканин зубів), зміни кольору зубів при системних захворюваннях, зміни кольору при захворюваннях зубів та внаслідок їх лікування. Жовті зуби характерні для хворих з розладами функції жовчного міхура, коричневий колір може свідчити про зниження імунітету, перламутровий – є можливою ознакою анемії, молочно-білий – може свідчити про підвищену активність щитоподібної залози, а також може бути ознакою поганої мінералізації твердих тканин зубів. Темно-жовта з червоним відтінком емаль на жувальній поверхні нижніх і верхніх молярів свідчить про гіперфункцію наднирників, рожевий колір твердих тканин зубів може виникати внаслідок крововиливу у пульпу при інфекційних та вірусних

© Дуднікова М.О., 2015

захворюваннях [13, с. 291-310]. Зміна кольору зубів відбувається і при сухості в порожнині рота. У пацієнтів віком старше 45 років відмічене зростання фізіологічної гіпосалівації внаслідок хропіння, дихання ротом при захворюваннях верхніх дихальних шляхів тощо. В результаті знаходження зубів в умовах сухої порожнини рота відбувається зміна їх кольору, збільшення інтенсивності кольору і яскравості, поява білизни емалі [14, с. 42-43].

Природний колір емалі може маскуватися зубним нальотом, який особливо легко та швидко утворюється при поганому гігієнічному догляді за порожниною рота. Зубний наліт локалізується у ретенційних пунктах зуба: ямках та фісурах, на контактних поверхнях (від ясен до контактних пунктів) та у пришийковій ділянці на язиковій та вестибулярній поверхнях. Велика кількість нальоту на нижніх зубах обумовлена його кращою фіксацією через близьке розташування вивідних протоків під'язикової слинної залози. Це призводить до того, що значно частіше наліт змінює колір зубів нижньої щелепи [15, с. 129-133].

Поява на зубах зеленого нальоту викликана проникненням у них хромогенних грибів Існує думка, що причиною зеленого забарвлення нальоту є хлорофіл, що виділяють ці мікроорганізми. При мікроскопічному дослідженні зелений пігмент виявляється у міжпризматичних просторах емалі. Існують також припущення щодо забарвлення нальоту у зелений або бурий колір пігментами крові внаслідок кровотечі з маргінальних ясен. Клінічно зелений наліт виявляється у вигляді облямівки в приясенній частині зуба. Емаль у цій ділянці стає тьмяною, набуває сіруватого відтінку. Найчастіше зелений наліт зустрічається у дітей [16, с. 58-60].

Найбільше на зміну відтінків зуба впливає щільний пігментований наліт. Звичайно, утворення такого нальоту пов'язане з вживанням забарвлених напоїв (кава, чай) і палінням. Будь-яка кількість пігменту змінює відтінок кольору тієї ділянки зуба, на якій він локалізується. Встановлено, що пігментований наліт, локалізований на вестибулярній поверхні, у 100% випадків змінює колір зубів. Темний пігментований наліт підвищує інтенсивність кольору, знижуючи природну білизну зубів, і надає зубам нових сіруватих відтінків [17, с. 73-78].

Змінюють колір зубів і щільні мінералізовані зубні відкладення. Зубні відкладення можуть мати різну насиченість – від білуватих до темно-коричневих [18, с. 80-83]. Світлі зубні відкладення, що містять світло-жовтий пігмент, змінюють колір зуба та його інтенсивність. Так, за даними Н.В. Новак (2008), світлі зубні відкладення, маючи власний світло-жовтий пігмент і різну товщину, при пропусканні відбитого світла, викривлюють відтінок зуба, зміщуючи його в більш жовту частину спектра. Одночасно з цим, такий наліт маскує істинну інтенсивність кольору зуба. В зубах, що мають високі значення насиченості, інтенсивність кольору знижується, у світлих, слабко насичених кольором зубах – підвищується.

В наш час дисколорити зубів все частіше зустрічаються в молодому віці, в основному внаслідок неправильного харчування та шкідливих звичок, найчастіше куріння [19, с. 389-395]. В осіб, що палять, відбувається екзогенне, системне, поверхневе та глибоке забарвлення зубів. Найбільш характерним є утворення темно-коричневого, майже чорного нальоту, вздовж шийок зубів, а також на тих поверхнях, які не приймають участі у жуванні та погано очищаються. Утворенню нальоту курця сприяє погана гігієна порожнини рота. Також може відмічатися пігментація по периметру пломб, вкладок, вздовж тріщин зубів [20, с. 52-56; 21. с. 351-360].

Обґрунтовано зміну кольору зубів при захворюваннях пародонта [22, с. 55-61; 23, с. 19-21; 24, с. 324-328; 25, с. 83-84]. Мікробний наліт (бляшка) визнаний провідним етіологічним чинником запальних захворювань пародонта. Бляшка містить мікроорганізми з високою патогенністю, здатністю до адгезії до тканин зуба і виділенням ферментів інвазивності (ендотоксинів). ВООЗ визначає таку групу мікроорганізмів як пародонтопатогенна мікрофлора. Продукти життєдіяльності мікроорганізмів здатні ініціювати ланцюг реакцій з боку макроорганізма, наслідком якої стає деструкція та руйнування тканин пародонта [26, с. 39-40].

Запальний процес у тканинах пародонта починається з утворення зубної бляшки, оскільки в ній створюються сприятливі умови для розмноження аеробних і анаеробних мікроорганізмів. При виникненні запального процесу в глибині ясенної кишені знижується рівень вмісту кисню і порушується кровообіг, що сприяє розвитку інфекційного процесу, головним чином за рахунок анаеробних мікроорганізмів [27, с. 72-73]. Крім того, наявність ураження тканин пародонта негативно позначається на стані пломб з композиційних матеріалів [28, с. 34-40]. Так, невідповідність кольору реставрації твердим тканинам коронок зубів виявлено у 32,8% пломб. З іншого боку, захворювання пародонта сприяє подальшому накопиченню зубного нальоту, прогресуванню запального процесу і руйнуванню пародонта.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проблема діагностики, лікування і профілактики дисколоритів зубів продовжує залишатися одним з актуальних і до кінця невирішеним науковим завданням сучасної стоматології. В наш час відмічається збільшення числа чинників, що сприяють зміні кольору зубів серед різних груп населення. Все це потребує підвищення рівня надання допомоги пацієнтам зі зміною кольору твердих тканин зубів.

Список літератури:

1. Максюков С. Ю. Структура системных и местных причин дисколоритов и деминерализации твердых тканей зубов у лиц молодого возраста / С. Ю. Максюков, О. И. Шахбазов, Д. Н. Гаджиева, Э. В. Курбатова // Вестник новых мед. технологий. – 2012. – № 3. – С. 114–116.
2. Ландинова В. Д. Мотивация подростков при выборе средств гигиены полости рта / В. Д. Ландинова, Е. С. Таболина, Е. И. Фукс // Институт стоматологии. – 2010. – № 1. – С. 22–23.
3. Llewellyn C. D. The impact of stomatological disease on oral health-related quality of life / C. D. Llewellyn, S. Warnakulasuriya // Eur. J. Oral. Sci. – 2003. – Vol. 111, № 4. – P. 297–304.
4. Ронь Г. И. Влияние отбеливания зубов на качество жизни пациентов, страдающих различными формами дисколоритов / Г. И. Ронь, М. В. Горюнова // Пробл. стоматологии. – 2005. – № 4. – С. 5–9.
5. Бондарик Е. А. Естественный цвет зубов и причины его изменения // Мед. журнал. – 2010. – № 1. – С. 111–114.
6. Зубачик В. М. Класифікація дисколорацій зубів / В. М. Зубачик, В. В. Кононенко, В. В. Синиця // Вісн. стоматології. – 2001. – № 1. – С. 56–58.
7. Терещенко М. А. Зубы. Гармония формы и цвета / М. А. Терещенко // Актуальные проблемы современной медицины: материалы 62-й Междунар. науч. конф. студентов и молодых учених. – Минск: БГМУ, 2008. – Ч. 2. – С. 517–518.

8. Brook A. H. The clinical measurement of tooth colour and stain / A. H. Brook, R. N. Smith, D. J. Lath // Int. Dent. J. – 2007. – Vol. 57, № 5. – P. 324–330.
9. Yamamoto S. Principal component analysis for dental shade color / S. Yamamoto, Y. Hosoya, N. Tsumura, K. Ogawa-Ochiai // Dent. Mater. – 2012. – Vol. 28, № 7. – P. 736–742.
10. Kleter G. A. Discoloration of dental carious lesions (a review) / G. A. Kleter // Arch. Oral. Biol. – 1998. – Vol. 43, № 8. – P. 629–632.
11. Sulieman M. An overview of tooth discoloration: extrinsic, intrinsic and internalized stains / M. Sulieman // Dent. Update. – 2005. – Vol. 32, № 8. – P. 463–464.
12. Sapir S. Differential diagnosis of tooth discoloration, staining and pigmentation / S. Sapir // Refuat Hapeh Vehashinayim. – 2005. – Vol. 22, № 2. – P. 24–36.
13. Hattab F. N. Dental discoloration: an overview / F. N. Hattab, M. A. Qudeimat, H. S. al-Rimawi // J. Esthet. Dent. – 1999. – Vol. 11, № 6. – P. 291–310.
14. Лукиных Л. М. Изменение цвета зубов – признак соматической патологии и не только / Л. М. Лукиных, Г. А. Пашинян, М. Л. Жданова, С. Е. Жданов // Cahtedra. – 2009. – № 1. – С. 42–43.
15. Dedonno M. A. Dental anxiety, dental visits and oral hygiene practices / M. A. Dedonno // Oral. Health Prev. Dent. – 2012. – Vol. 10, № 2. – P. 129–133.
16. Окушко В. Р. Эмаль, микробы, пенетрирующий кариес / В. Р. Окушко // Новое в стоматологии. – 2004. – № 2. – С. 58–60.
17. Proctor G. B. Salivary proteins interact with dietary constituents to modulate tooth staining / G. B. Proctor, R. Pramanik, G. H. Carpenter, G. D. Rees // J. Dent. Res. – 2005. – Vol. 84, № 1. – P. 73–78.
18. Терехова Н. В. Особенности цвета постоянных зубов у лиц молодого возраста / Н. В. Терехова // Соврем. стоматология. – 2011. – № 2. – С. 80–83.
19. Henson S. T. Influence of dental esthetics on social perceptions of adolescents judged by peers / S. T. Henson, S. J. Lindauer, W. G. Gardner [et al] // Am. J. Orthod. Dentofacial. Orthop. – 2011. – Vol. 140, № 3. – P. 389–395.
20. Чухловин А. Б. Стоматологические проблемы курильщиков и пути их решения / А. Б. Чухловин, А. А. Тотолян, Ю. Г. Трофимова [и др] // Клин. стоматология. – 2007. – № 2. – С. 52–56.
21. Xiao J. The prevalence of tooth discolouration and the self-satisfaction with tooth colour in a Chinese urban population / J. Xiao, X. D. Zhou, W. C. Zhu [et al] // J. Oral. Rehabil. – 2007. – Vol. 34, № 5. – P. 351–360.
22. Борисенко А. В. Актуальні проблеми етіології, патогенезу та класифікації захворювань пародонта / А. В. Борисенко // Наук. вісн. Нац. мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця. – 2004. – № 1/2. – С. 55–61.
23. Утянская Е. В. Влияние местных факторов на развитие воспалительных заболеваний тканей пародонта / Е. В. Утянская, С. Н. Ларионов, Л. Н. Горбатова // Стоматолог. – 2005. – № 3. – С. 19–21.
24. Koshi E. Risk assessment for periodontal disease / E. Koshi, S. Rajesh, P. Koshi, P. R. Arunima // J. Indian Soc. Periodontol. – 2012. – Vol. 16, № 3. – P. 324–328.
25. Антоненко М. Ю. Обґрунтування стратегії профілактики захворювань пародонта в Україні / М. Ю. Антоненко // Східноєвроп. журн. громад. здоров'я. – 2012. – № 1. – С. 83–84.
26. Парахонский А. П. Патогенез и последствия воспалительных заболеваний пародонта / А. П. Парахонский // Соврем. пробл. науки и образования. – 2006. – № 6. – С. 39–40.
27. Сапронова Е. В. Микробиологические особенности содержимого пародонтальных карманов у больных с воспалительно-деструктивными заболеваниями тканей пародонта / Е. В. Сапронова, Е. А. Еденюк, Н. М. Каргальцева [и др] // Институт стоматологии. – 2007. – № 34. – С. 72–73.
28. Радлинский С. В. Реставрация зубов и пародонт/ С. В. Радлинский // ДентАрт. – 2001. – № 3. – С. 34–40.

Дудникова М.О.
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЭТИОЛОГИИ ДИСКОЛОРИТОВ ЗУБОВ

Аннотация
Проблема диагностики, лечения и профилактики дисколоритов зубов продолжает оставаться одной из актуальных задач современной стоматологии. В настоящее время отмечается увеличение количества факторов, способствующих изменению цвета зубов среди различных групп населения. Данная работа посвящена исследованию факторов, вызывающих изменение цвета твердых тканей зубов, а также их систематизации. Установлено, что дисколориты зубов могут быть вызваны действием экзогенных или эндогенных факторов на разных этапах их морфогенеза. Выявлено, что чаще на изменение оттенка зуба влияет минерализованный и пигментированный зубной налет
Ключевые слова: дисколориты зубов, твердые ткани зуба, зубной налет, внешнее и внутреннее окрашивание.

Dudnikova M.O.
National O. Bogomolets Medical University

MODERN ASPECTS OF TEETH DISCOLORATION ETIOLOGY

Summary
Problem of diagnosis, treatment and prevention of teeth discoloration continues to be one of the urgent tasks of modern dentistry. Nowadays, the number of factors that cause teeth discoloration among different population groups increases. This work is devoted to research of factors that cause discoloration of hard tissues and their systematization. It was found that teeth discoloration can be caused by the action of external and internal factors at different stages of their morphogenesis. It was found that mineralized and pigment dental plaque mostly affects changing of tooth colour.
Keywords: teeth discoloration, hard tooth tissues, plaque, external and internal colour.

УДК 616.314-084-053.2

ВИХІДНІ УМОВИ ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПРОФІЛАКТИКИ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ В УКРАЇНІ

Еліашова А.
Пряшівський університет в Пряшові (Словаччина)
Мочалов Ю.О., Клітинська О.В., Розлуцька В.З
Ужгородський національний університет

На сьогодні, карієс зубів та його ускладнення є найбільш поширеними захворюваннями серед населення України. Карієс зубів для України є медичною, економічною та соціальною проблемою. Стоматологічна галузь охорони здоров'я України стала комерціалізованою, для практиків відсутні економічні стимули вести профілактичну роботу серед населення. Вивчено досвід моделі профілактики стоматологічних захворювань, впровадженої в Словацькій республіці. Проект Міжнародного Вишеградського фонду № 51400731 «Дослідження модернізації надання стоматологічної допомоги дітям на прикладі Східної Словаччини».

Ключові слова: карієс, стоматологія, профілактика, моделі, реформування.

Вступ. Це дослідження було виконано за підтримки Міжнародного Вишеградського фонду (проект № 51400731 «Дослідження модернізації надання стоматологічної допомоги дітям на прикладі Східної Словаччини»).

На сьогодні, карієс зубів та його ускладнення є найбільш поширеними захворюваннями серед населення України. Хворіють як дорослі, так і діти. Тенденції по розвитку захворюваності лишаються негативними протягом останніх десяти років, і їх підтримують цілий комплекс несприятливих факторів. Сьогодні карієс зубів і запальні захворювання пародонта є найпоширенішими захворюваннями в Україні з майже 100 – відсотковим ураженням дитячого і дорослого населення (80-98% в залежності від віку та території проживання).

Україна не є унікальним регіоном в плані поширеності карієсу, таке захворювання доволі інтенсивно поширене на всій території країн, що раніше входили до складу СРСР (за винятком Прибалтики). Якщо провести аналіз показників поширеності карієсу зубів у світі та провести аналогію із рівнем с0ціально-економічного розвитку країни, то можна виявити тенденцію по вищому поширенню карієсу зубів в країнах із так званою «перехідною» економікою, країнах «третього світу» і країнах, котрі нещодавно зазнали сильних соціальних потрясінь.

Якщо врахувати високу собівартість лікування карієсу зубів та його ускладнень, високу технологічність цього виду медичної допомоги, а відповідно і обмежену доступність його для широких верств населення, то можна прийти до висновку, що карієс зубів в Україні – це медична, економічна і соціальна проблема. Якщо з приводу двох перших аспектів вплив карієсу є очевидним, то відносно соціального аспекту його відображення можна віднайти у зміна якості життя уражених осіб, та впливу потреб в стоматологічному лікуванні на формування сімейного (особистого) бюджету [1, 2, 3].

Ймовірні причини поширення карієсу зубів в Україні

Щодо ймовірних причин високої поширеності карієсу зубів у населення України, то можна виявити кілька їх груп:

1) медичні – недоліки організації та надання стоматологічної допомоги населенню, недорозвинена ланка профілактики стоматологічних захворювань на практиці;

2) економічні – комерціалізація стоматології – стоматологи більш зацікавлені в лікуванні карієсу та його ускладнень, а ніж у проведенні профілактичних заходів; стоматологічна медична допомога і послуги є мало доступними для переважної більшості населення України внаслідок їх високої собівартості;

3) соціальні причини – низька або повністю відсутня культура правильного гігієнічного догляду за порожниною рота; розвинені традиції нераціонального широкого споживання легких рафінованих вуглеводів; стоматофобія у дітей та дорослих, яка часто є психологічною проблемою і частково медичною – причина її це недоступність сучасних технологій знеболення стоматологічних маніпуляцій для широкого загалу практичних стоматологів;

окремо можна віднести особливості приготування їжі – лінь жування та висока гомогенізація продуктів харчування

4) екологічні причини – не досліджені повністю, проте є доведені кореляції між забрудненням навколишнього середовища промисловими відходами, важкими металами та продуктами розпаду побутової хімії, що непрямо впливає на стан стоматологічного здоров'я; сюди можна віднести і ненаправлену селекцію мікроорганізмів, стійких до антибіотиків і антисептиків, що формується внаслідок широкого застосування таких засобів в промисловості та при централізованому виробництві продуктів харчування; надмірне використання побутових антисептиків і т. п. [4]

Сучасний стан стоматологічної допомоги населенню в Україні

На сьогодні в Україні працюють наступні типи стоматологічних медичних закладів:

1) стоматологічні поліклініки;

2) стоматологічні відділення при ЛПЗ загального профілю;

3) стоматологічні кабінети, розміщені на базі інших установ (в тому числі і немедичного профілю);

4) самостійні стоматологічні кабінети і центри.

За типом власності: 1) державні; 2) комунальні; 3) приватні.

За підпорядкуванням: 1) МОЗ; 2) місцевих рад; 3) відомчі;

4) приватні структури, які підпорядковуються своїм власникам

Щодо поширеності окремих видів, то серед «бюджетних» закладів переважають стоматологічні поліклініки в комунальній власності, серед приватних – невеликі стоматологічні центри та приватні зуботехнічні лабораторії.

Сьогодні в Україні в практику впроваджені найсучасніші наукові розробку в галузі стоматології, особливо естетичної реставрації зубів, дентальної імплантації, суцільно-литого і безметалевого стома-

© Еліашова А., Мочалов Ю.О., Клітинська О.В., Розлуцька В.З, 2015

тологічного протезування, технології профілактичної стоматології в Україні є малорозвиненими. На таку думку наводить аналіз кількості публікацій в фахових та спеціалізованих виданнях, тематика доповідей спікерів науково-практичних конференцій та форумів, тематика курсів тематичних удосконалень, практичних семінарів та ворк-шопів. В темпах впровадження новітніх технологій в стоматологічній практиці Україна належить до світових лідерів. Але водночас такі технології лікування часто є високовартісними і відповідно недоступними для широкого загалу пацієнтів в Україні.

Медична реформа в Україні, метою якої було загальне запровадження первинної ланки надання медичної допомоги – сімейної медицини-загальної практики і одночасне зменшення обсягів надання високоспеціалізованої і стаціонарної медичної допомоги, фактично ліквідувала стоматологічну медичну допомогу у структурі первинної ланки медичної допомоги, особливо в мережі державних і комунальних лікувально-профілактичних закладів. Спочатку стоматологічна допомога була включена до вторинної і третинної медичної допомоги, а в подальшому було запропоновано передати стоматологічну допомогу в функції сімейних лікарів (які зазвичай лише початково знайомляться зі стоматологічною нозологією і зовсім не вивчають технологію стоматологічних маніпуляцій). Такий стан речей не сприяє належному наданню стоматологічної допомоги населенню, взагалі виключає можливість централізованого проведення профілактики стоматологічних захворювань та сприяє подальшій комерціалізації стоматологічної галузі. Так як стоматологічні відділення і поліклініки протягом тривалого часу переводилися на госпрозрахунковий спосіб фінансування або перетворювалися на приватні структури взагалі. Комерціалізація стоматології призвела до бурхливого розвитку приватної стоматологічної допомоги, проте такі заклади більше розвиваються у столиці, великих містах і промислових центрах, де жорстка конкуренція призводить до інтенсивного впровадження нових технологій в практику, а також існує медична інфляція, до яких можна додати специфічний тиск страхових і асистантських організацій, які постійно шукають медичні бази для обслуговування власних клієнтів – застрахованих за договорами добровільного медичного страхування осіб [5, 6, 7, 8, 9].

Стан профілактичної роботи в стоматологічній допомозі України

На території України, в різних її регіонах, проблема карієсу, його поширення і профілактики інтенсивно досліджувалася протягом останніх 40 років. Результати багатьох науково-дослідних робіт впроваджувалися в практику. Тобто, ще в радянські часи було створено систему стоматологічної диспансеризації населення, існувала система шкільної стоматології та практика обов'язкових профілактичних медичних оглядів серед населення, під час яких вивчався і стоматологічний статус, організовувалося централізоване фторування води, вітамінізація населення та ін. З огляду на тривалу економічну та соціальну кризу в Україні, частина рекомендацій виконувалася, частина не доводилася до практичного втілення. На сьогодні робочих програм захисту стоматологічного здоров'я, які б діяли на загальнонаціональному рівні, – немає. Профілактика стоматологічних захворювань обов'язково вивчається у вищих навчальних медичних закладах в складі курсів терапевтичної стоматології, дитячої стоматології та окремо. Її методики вивчають студенти стоматологічних факультетів, лікарі-інтерни, слухачі циклів спеціалізації та передатестаційних циклів. Проте стимулів для лікаря-стоматолога-практика займатися профілактичною роботою, а особливо фінансових заохочень, немає. Тенденція до перетворення спеціалізованої стоматології на так звану «сімейну стоматологію» призвела до зменшення кількості дитячих стоматологів, що негативно відображається на доступності стоматологічної допомоги для дітей і відповідно на поширенні ускладнень карієсу у дітей.

В Україні залишається нелегалізованим такий вид допомоги як «дентальна (зубна) гігієна», хоча необхідні навчальні і робочі програми і освітньо-кваліфікаційні характеристики були створені, така спеціальність не внесена до Державного класифікатора професій і відповідно такі фахівці не мають права працювати, що суперечить загальносвітовим тенденціям та міжнародній практиці [10].

Словацький і Швейцарський досвід профілактики стоматологічних захворювань

Серед різних систем профілактики стоматологічних захворювань, які працюють в різних частинах світу, доволі цікавою виглядає система, впроваджена в Швейцарській конфедерації, а згодом і в Словацькій республіці. Такий досвід може бути корисним для української охорони здоров'я тим, що до початку роботи систем країни мали подібну до України епідеміологічну ситуацію в плані стоматологічної захворюваності, а також несприятливі природні умови (біогеохімічні дефіцити фтору та йоду), які несприятливо відображаються на стоматологічному здоров'ї населення [11].

Основними заходами системи профілактики Швейцарії, а згодом і Словаччини, стало не фторування продуктів харчування, а гігієна порожнини рота – у вигляді формування особливого інституту в національній системі охорони здоров'я, – дентальної гігієни, гігієнічного навчання дітей та дорослих, постійної і всебічної підтримки цього процесу. Країни включили в національні професійні класифікатори спеціальність «зубний гігієніст», створили і розвинули системи підготовки таких спеціалістів. Поряд із тим почала постійно працювати програма гігієнічного навчання дітей дошкільних та шкільних освітніх закладів, гігієнічне навчання може проводитися і для більш старших категорій населення. Воно може бути проведено повторно після профілактичного огляду лікаря-стоматолога. Консультації лікаря-стоматолога з приводу догляду за порожниною рота виведено в окремий оплачуваний вид стоматологічних послуг, що виступає додатковим стимулом для практичного стоматолога займатися питаннями стоматологічної профілактики у власній діяльності [12, 13, 14, 15].

Отже, на сьогодні Україна має значні проблеми із поширеністю стоматологічних захворювань, усталена пострадянська система стоматологічної медичної допомоги перебуває в стані глибокої кризи і стагнації, стоматологічна допомога комерціалізована, вона є дорогою і недоступною для більшості населення.

Позитивний досвід Швейцарії та Словацької республіки пропонує використати доволі просту та економічно обґрунтовану схему системи профілактики стоматологічних захворювань, що потребує більше тісної і ефективної взаємодії між органами управління освітою та медициною, центральними органами та місцевими громадами, при мінімумі затрат із державного бюджету та мінімальною собівартістю медикаментозної частини заходів стоматологічної профілактики.

Список літератури:

1. Задорожна І. В. Поширеність та інтенсивність карієсу зубів у дітей України: результати клініко-епідеміологічного обстеження / І. В. Задорожна, В. В. Поворознюк // Боль. Суставы. Позвоночник [Електронний ресурс] режим доступу: http://www.mif-ua.com/archive/article/38691
2. Поворознюк В. В. Структурно-функціональний стан зубів і пародонта у дітей, що проживають у різних регіонах України / В. В. Поворознюк, І. В. Задорожна, Т. Д. Павлюк // Вісник стоматології. – 2011. – № 4. – С. 105–106.
3. Езерська О. В. Стан гігієни порожнини рота у дітей шкільного віку / О. В. Езерська, У. О. Стадник // Клінічна стоматологія. – 2013. – С. 41-42.
4. Біденко Н. В. Ранній карієс у дітей: стан проблеми в Україні та у світі / Н. В. Біденко // Соврем. стоматология. – 2007. – № 1. – С. 66-71.
5. Павленко О. В. Шляхи реформування системи надання стоматологічної допомоги населенню України. Дискусія / О. В. Павленко, О. М. Вахненко // Современная стоматология. – 2013. – № 2. – С. 180-181.
6. Лехан В. Н. Реформа здравоохранения в Украине: ожидания и перспективы / В. Н. Лехан, С. Ф. Глузман / Новости медицины и фармации. – 2011. – 22 (350).
7. Леонтьев В. К. Модели стоматологической помощи населению в условиях рынка / В. К. Леонтьев // Современная стоматология. – 2010. – № 1. – С. 7-9.
8. Самарин Н. А. Коммерциализация сферы здравоохранения / Н. А. Самарин // Наука и образование: хозяйство и экономика, предпринимательство, право и управление. – 2012. – № 5. [Електронний ресурс] режим доступу: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com _content&view=article&id =1224&Itemid=106
9. Бердышева Е. «Здоровье не купишь»: о противоречиях маркетизации жизненно важных благ на примере рынка стоматологических услуг в Москве / Е. Бердышева / Laboratorium. – 2012. – № 2. – [Електронний ресурс] режим доступу: http://www.soclabo.org/index.php/laboratorium/ article/view/35/109
10. Деньга О. В. Основные принципы работы школьного стоматологического кабинета в современных условиях / О. В. Деньга, О. Э. Рейзвих, Е. Г. Шварцнау // «Інновації в стоматології». – 2013. – № 2. – С. 60-64.
11. Koval'ova E. Zdravé zuby po celý život alebo kedy bude mať Slovák zdravý chrup / E. Koval'ova a kol. – Košice: Expolly spol. s.r.o., 2001. – 64 s.
12. Čarnoka T. Preventívna stomatolygia / T. Čarnoka, E. Koval'ova. – Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta zdravotníctva, 2006. – 143 s.
13. Správa o stave zdravotníctva na Slovensku / [Ed.: Hlavatý T., Liptáková A. et al]. – Bratislava: Ministerstvo zdravotníctva SR, 2011. – 244 s.
14. Stomatologická starostlivosť v SR 2012. Ročník 2013. ZŠ-15/2013. – Bratislava: Národné centrum zdravotníckych informácií, 2013. – 40 s.
15. Zubnolekárska starostlivosť v SR 2013 / Štatistické prehľady 6/2014. – Bratislava: Národné centrum zdravotníckych informácин, 2014. – 8 s.

Элиашова А.
Прешовский университет в Прешове (Словакия)
Мочалов Ю.А., Клитинская О.В., Розлуцкая В.З.
Ужгородский национальный университет

ИСХОДНЫЕ УСЛОВИЯ ДЛЯ ПРИМЕНЕНИЯ РАЦИОНАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ПРОФИЛАКТИКИ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ В УКРАИНЕ

Аннотация
В настоящее время, кариес зубов и его осложнения являются наиболее распространенными заболеваниями среди населения Украины. Кариес зубов для Украины является медицинской, экономической и социальной проблемой. Стоматологическая отрасль здравоохранения Украины стала коммерциализированной, для практиков отсутствуют экономические стимулы вести профилактическую работу среди населения. Изучен опыт модели профилактики стоматологических заболеваний, внедренной в Словацкой республике. Проект Международного Вышеградского фонда № 51400731 «Исследование модернизации оказания стоматологической помощи детям на примере Восточной Словакии».
Ключевые слова: кариес, стоматология, профилактика, модели, реформирование.

Eliasova A.
University of Presov in Presov (Slovakia)
Mochalov Yu.O., Klitynska O.V., Rozlutska V.Z.
Uzhhorod National University

INITIAL CONDITIONS FOR RATIONAL MODELS APPLICATION IN PREVENTION OF DENTAL DISEASES IN UKRAINE

Summary
Today, dental caries and its complications are the most common diseases among the population of Ukraine. Dental caries for Ukraine is medical, economic and social problem. Dental care in Ukraine has become very commercialized, for practitioners there is no economic incentive to perform preventive work among the population. An experience of prevention of dental diseases model implemented in the Slovak Republic is presented. The project of the International Visegrad Fund № 51400731 «Research of modernization of dental care for children by the example of Eastern Slovakia».
Keywords: caries, dentistry, prevention, models, reform.

УДК 616-091:611.957-089.844

ГІСТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ ЯЄЧКА ПІД ВПЛИВОМ КОНТАКТУ СІМ'ЯНОГО КАНАТИКА З ПОЛІПРОПІЛЕНОВИМ ІМПЛАНТАТОМ

Москалюк О.П., Давиденко І.С., Шкварковський І.В., Нестерчук А.П., Курка С.В.
Буковинський державний медичний університет

В роботі наведено гістологічні зміни яєчка під впливом контакту сім'яного канатика із поліпропіленовим імплантатом. Описані зміни сперматогенного епітелію, що можуть призвести до безпліддя. Доведено негативний вплив імплантата на кровотік в яєчковій артерії та вені, внаслідок чого розвивається хронічна ішемія яєчка. Показано, що при розмежуванні імплантата та сім'яного канатика зменшуються негативні зміни в яєчку. При хірургічному лікуванні пахвинних гриж необхідно попереджувати контакт імплантата та сім'яного канатика.

Ключові слова: пахвинна грижа, поліпропіленовий імплантат, яєчко, сперматогенний епітелій, сім'яні трубочки.

Постановка проблеми. Хірургічне втручання залишається єдиним методом лікування пахвинних гриж [2, 5, 11, 12]. Від 4% до 6% всіх операцій у хірургічних відділеннях виконуються з приводу пахвинних гриж [1, 2, 5]. В Україні щорічно виконується близько 60 тисяч операцій з приводу пахвинних гриж, але результати лікування ще не можуть вважатися задовільними, оскільки рецидив визначається в середньому, в кожного десятого прооперованого хворого [1, 2, 5, 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щорічно в Європі виконується більше мільйона операцій при пахвинних грижах, при яких більше 2/3 – з використанням сітчастих імплантатів [10, 11, 12]. Більшість досліджень у герніології присвячене вивченню надійності того або іншого способу операції – зменшенню кількості рецидивів [4, 6, 7]. Однак, деякими дослідниками встановлено, що в 45-59% випадків пахвинна алогерніопластика призводить до достовірного зниження сперматогенної і гормональної функцій яєчка [3, 4, 6, 9]. Крім небезпеки рецидиву операції грижесічення мають ряд інших ускладнень, зокрема, порушення кровообігу в яєчку [4, 8, 9]. Це пов'язане з тим, що більшість сучасних алопластичних методик грижесічення передбачають прямий контакт імплантата із сім'яним канатиком [8, 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід хірургічного лікування пахвинних гриж дозволяє говорити про актуальність та необхідність детального вивчення питання стану репродуктивної функції після герніопластик [3, 4, 6, 9].

Втягнення структур сім'яного канатика в сполучнотканинний рубець, що утворюється, веде до зниження кровотоку по яєчковим артеріям і венам [6, 9]. Зниження артеріального кровотоку яєчка призводить до розвитку гіпоксичної атрофії яєчка. Утруднення венозного відтоку крові обумовлює порушення терморегуляції мошонки, що ще більше підсилює розвиток хронічної ішемії яєчка [4, 6, 8, 9]. Гіпоксія яєчка супроводжується некробіотичними змінами сперматогенного епітелію із втратою сперматогенезу, що в кінцевому результаті може призвести до безпліддя [1, 6, 7]. Тому актуальним є вивчення стану сперматогенного епітелію яєчка в експерименті.

Мета статті. Встановити гістологічні зміни яєчка при контакті сім'яного канатика із сітчастим імплантатом та обґрунтувати метод пахвинної алогерніопластики.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження проведено на 66 статевозрілих самцях кролів віком від 90 до 120 днів, масою 3,2-4,5 кг, без видимих ознак захворювань. Усіх тварин утримували в умовах віварію в режимі 12-годинного світлового дня з вільним доступом до води та їжі. При виконанні дослідження керувались загальноприйнятими світовими та вітчизняними законами про проведення експериментів на тваринах.

Для проведення експерименту в тварин вибривали шерсть в пахвинній ділянці. Під тіопенталовим наркозом розрізом до 3 см довжиною перпендикулярно до середньої лінії розсікали шкіру та підшкірно жирову клітковину в пахвинній ділянці на 2 см краніальніше від входу в мошонку. Розсікали парієтальну пластину піхвової оболонки. Враховуючи анатомічні особливості кролів, а саме – вільне сполучення порожнини мошонки з черевною порожниною, фіксували яєчко в мошонці. Після цього з допомогою затискача Більрота з м'яких тканин виділяли сім'яний канатик на відстані 1 см.

В експерименті використовували поліпропіленовий імплантат фірми «Ethicon» (Johnson & Johnson, США) розмірами 1,0х1,0 см. Операцію виконували рандомізовано справа або зліва для більшої достовірності отриманих даних. Залежно від методу фіксації сітчастого імплантату експериментальні тварини поділені на 2 групи, по 28 тварин в кожній групі. В контрольній групі сітчастий імплантат фіксували до тканин пахвинної ділянки окремими вузловими швами з допомогою проленових лігатур 3-0, досягаючи прямого контакту сім'яного канатика з імплантатом. В основній групі імплантат відмежовували від сім'яного канатика з допомогою поверхневої фасції. Післяопераційну рану зашивали внутрішньошкірним швом. Для вивчення анатомічних особливостей кролів та контролю вихідних гістологічних показників було прооперовано 10 інтактних тварин.

Тварини виводились з експерименту на 7, 21, 42 та 90 добу після операційного втручання по 7 тварин у кожній групі спостереження шляхом передозування тіопенталового наркозу. За загальноприйнятою методикою робили забір яєчок. Отримані фрагменти тканин фіксували в 10% розчині нейтрального формаліну. Після гістологічної проводки у висхідній батареї спиртів матеріал заливали в парафін. Зрізи, виконані на санному мікротомі, товщиною 4-5 мкм фарбували гематоксиліном і еозином. Отримані гістологічні препарати вивчали у світловому мікроскопі.

Слід відмітити, що діаметр звивистих сім'яних трубочок (ЗСТ) інтактних тварин становив – 207,5±0,33 мкм, кількість шарів сперматогенного епітелію (СЕ) була – 11,7±0,53, сполучнотканинна строма становила 8,4±0,66%. Безпосередньо самі ЗСТ на поперечному розрізі мали вигляд шести- або п'ятикутників, які були відділені один від одного прошарками пухкої сполучної тканини з вмістом великої кількості судин мікроциркуляції. В свою

© Москалюк О.П., Давиденко І.С., Шкварковський І.В., Нестерчук А.П., Курка С.В., 2015

чергу, ЗСТ були розділені сполучнотканинними перетинками (септами) на часточки.

При вивченні характеристик ЗСТ виявлено, що більшість з них непошкоджені – 98,5±0,49%, пошкоджені – 1,5±0,49%. Спорожнілих ЗСТ не виявлено. Дані показники свідчать про фізіологічну регенерацію СЕ.

На 7 добу експерименту в тварин як контрольної так і основної груп спостерігалося достовірне зменшення діаметра ЗСТ відносно показника інтактних тварин –197,3±3,79мкм та 199,4±1,73 мкм відповідно (p<0,05). При цьому на 7 добу експерименту в тварин контрольної групи відмічено виражений набряк строми яєчка, лейкоцитарна інфільтрація та чисельні периваскулярні крововиливи. Значно зростає (97,8±0,30%) кількість ЗСТ з пошкодженим СЕ. Поряд з цим з'являються ЗСТ з дезорганізацією та тяжким ступенем пошкодження сперматогенного епітелію і перетворенням їх у клітинний детрит, що ускладнює ідентифікацію окремих клітин (Рис. 1). Кількість шарів СЕ різко зменшується порівняно з показником інтактних тварин – 4,0±0,27. Різко зменшилась і кількість ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм – 1,5±0,18%, з'явились спорожнілі сім'яні трубочки – 0,6±0,25%. Строма склала 16,1±0,81% за рахунок набряку. Змін з боку клітин Лейдіга та Сертоллі не виявлено.

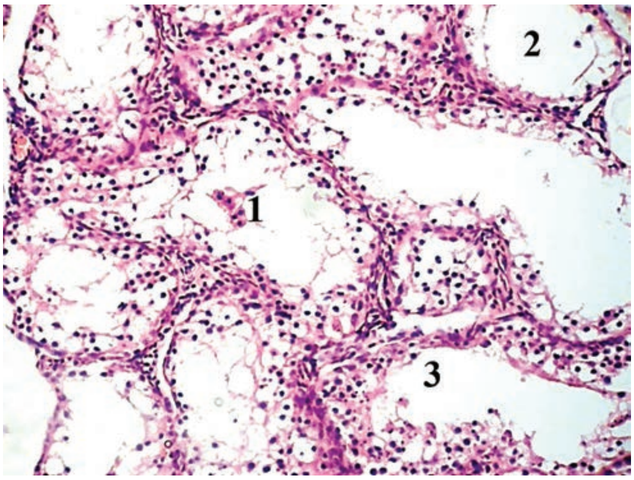

Рис. 1. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 7 добу експерименту, контрольна група тварин:
1 – клітинний детрит у просвіті ЗСТ;
2 – спорожніла ЗСТ;
3 – ЗСТ з тяжким ступенем пошкодження сперматогенного епітелію.

За нашими спостереженнями на 7 добу експерименту в тварин основної групи відмічено набряк строми яєчка, навколо кровоносних судин зустрічаються поодинокі дрібновогнищеві крововиливи. Також зростає кількість ЗСТ з пошкодженим СЕ – 94,9±0,21% (Рис. 2). Однак даний показник достовірно нижчий відносно контрольної групи (p<0,001).

Тяжкого ступеню пошкодження СЕ у тварин основної групи не виявлено. Поряд зі збільшенням кількості ЗСТ з пошкодженим СЕ зменшилася їхня кількість з непошкодженим СЕ – 4,5±0,20%. Хоча даний показник високодостовірно вищий в тварин основної групи відносно контролю (p<0,001). З'явились спорожнілі сім'яні трубочки – 0,5±0,14%. Також достовірно кращою відносно тварин контрольної групи є кількість шарів СЕ – 5,3±0,22 (p<0,001). Строма склала 14,0±1,51% за рахунок набряку. Змін з боку ендокриноцитів та підтримуючих клітин не виявлено.

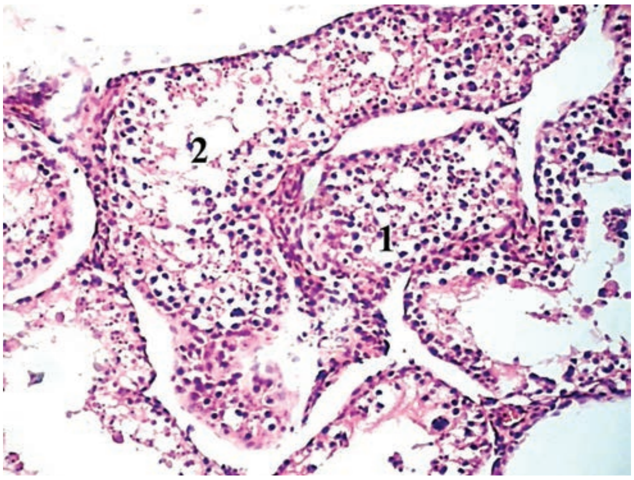

Рис. 2. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 7 добу експерименту, основна група тварин:
1 – ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм;
2 – ЗСТ з пошкодженим сперматогенним епітелієм.

У тварин контрольної групи на 21 добу експерименту спостерігалось погіршення стану СЕ (Рис. 3). Діаметр ЗСТ був меншим порівняно з інтактними тваринами – 199,9±1,46 мкм. Спостерігались деформовані, зморщені ЗСТ, в більшості з них мав місце важкий ступінь пошкодження сперматогенного епітелію (кількість ЗСТ з пошкодженим СЕ була – 83,9±0,73%) або відсутність останнього взагалі – спорожнілі ЗСТ становили – 13,0±0,72%. Збільшення кількості спорожнілих ЗСТ вказує на ураження клітин Сертолі, нормальне функціонування яких необхідне для диференціювання статевих клітин. Лише 3,0±0,24% ЗСТ були з непошкодженим сперматогенним епітелієм.

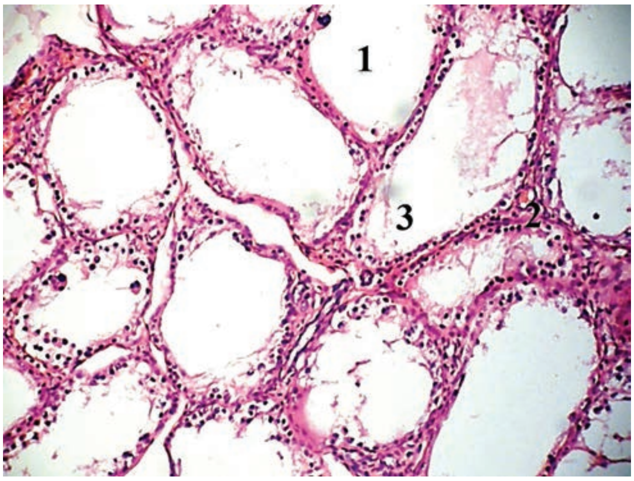

Рис. 3. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 21 добу експерименту, контрольна група тварин:
1 – спорожніла ЗСТ;
2 – повнокрів'я строми з лейкоцитарною інфільтрацією;
3 – ЗСТ з тяжким ступенем пошкодження сперматогенного епітелію та клітинним детритом.

Загальна кількість клітин СЕ значно зменшена в усіх звивистих сім'яних трубочках – кількість шарів СЕ склала 1,8±0,22. В частини ЗСТ виявлялася

редукція шарів клітин сперматогенного епітелію, в просвіті яких наявний клітинний детрит. Такі трубочки (зі злущеним епітелієм та клітинним детритом) розташовувалися невеликими групами, що, на нашу думку, свідчить про нерівномірне (секторально-часточкове) порушення кровообігу в яєчку.

Також на 21 добу експерименту в тварин контрольної групи виявлено порушення шаровості (розшарування) і паралелізму між окремими шарами власної оболонки ЗСТ, накопичення лімфоїдних елементів навколо інтраорганних кровоносних судин. В деяких випадках з'являлось розшарування або лізис базальної мембрани капілярів, розходження міжендотеліальних стиків, вихід через них в інтерстиціальну тканину еритроцитів, плазми та інших елементів вмісту капілярів. Спостерігалося набухання ендотелію інтерстиціальних судин та початкові ознаки тромбоутворення. За рахунок набряку спостерігалося збільшення сполучнотканинної строми – 14,8±0,74%.

В клітинних елементах гематотестикулярного бар'єра (ГТБ) – виявлено вакуолізацію цитоплазми, лізис мембранних структур. При вивченні морфофункціональної характеристики ендокринних клітин яєчка на 21-у добу експерименту в тварин контрольної групи зафіксовано зменшення кількості великих та середніх клітин Лейдіга з одночасним відносним збільшенням малих.

Натомість у тварин основної групи на 21 добу експерименту відбувається поступове відновлення стану СЕ (Рис. 4).

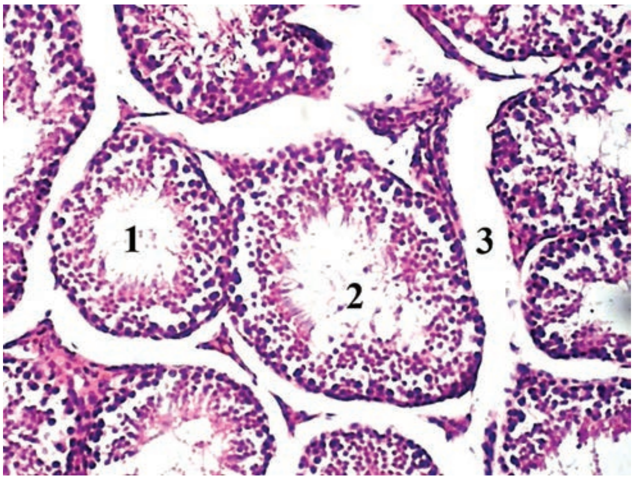

Рис. 4. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 21 добу експерименту, основна група тварин: 1 – ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм; 2 – ЗСТ з частково пошкодженим сперматогенним епітелієм; 3 – помірний набряк строми.

Високодостовірно відносно контролю збільшувалась кількість ЗСТ з непошкодженим СЕ – 20,1±0,86% ($p<0,001$). Деформації ЗСТ та важкого ступеню пошкодження сперматогенного епітелію не виявлено. Кількість ЗСТ з пошкодженим СЕ не перевищувала 79,3±0,83%, що достовірно нижче показника контрольної групи ($p<0,05$). На 21 добу експерименту в тварин основної групи кількість спорожнілих ЗСТ (0,6±0,22%) практично не змінювалась порівняно з 7 добою і була достовірно меншою за такий же показник групи контролю ($p<0,001$). Однак діаметр ЗСТ також був меншим порівняно з інтактними тваринами – 201,7±1,98 мкм.

Загальна кількість клітин СЕ залишалась на рівні показника 7 доби і була значно більшою порівняно з контролем в усіх звивистих сім'яних трубочках – кількість шарів СЕ склала 5,6±0,26 ($p<0,001$). Порушень з боку структурної організації ЗСТ та строми виявлено не було. За рахунок вогнищевого набряку зберігався збільшений відносний показник сполучнотканинної строми – 13,5±0,57%. Застій крові не відмічався. У тварин основної групи кількісні та якісні показники клітин Лейдіга не відрізнялись від інтактних тварин.

На нашу думку, така відмінність в гістологічних показниках пояснюється значним погіршенням кровопостачання яєчка внаслідок втягнення судин сім'яного канатика в рубець навколо імплантату в тварин контрольної групи, що ще більше підсилює порушення СЕ після операційної травми. Крім того в тварин групи контролю відмічено зменшення кількості клітин Лейдіга та, відповідно, зниження синтезу стероїдних статевих гормонів, які забезпечують нормальний сперматогенез, що ще більше погіршує процес відновлення СЕ. Натомість в тварин основної групи відбувається відновлення сперматогенного епітелію за рахунок збереження кровопостачання яєчка.

На 42 добу в контрольній групі тварин мало місце значне зменшення кількості ЗСТ з пошкодженим сперматогенного епітелію (6,4±1,53%), що свідчить про його регенерацію внаслідок відносно успішної адаптації до гіпоксії.

Кількість ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм становила – 93,4±1,43%, проте їх власна оболонка потовщена, місцями зруйнована. Кількість ЗСТ зі злущеними клітинами зменшилася до 0,3±0,18%. Поряд з відновленням структури ЗСТ відмічено збільшення кількості клітин сперматогенного епітелію, що відображено в збільшенні його шарів – 8,9±0,22. Однак, клітини сперматогенного епітелію заповнюють сім'яні трубочки нерівномірно, а в частині з них до власної оболонки ЗСТ прилягають тільки підтримуючі клітини, сперматогонії та поодинокі сперматоцити. Також у тварин контрольної групи спостерігається збільшення сполучнотканинних елементів строми яєчка за рахунок їх проліферації, особливо помітно збільшується кількість фібробластів (Рис. 5).

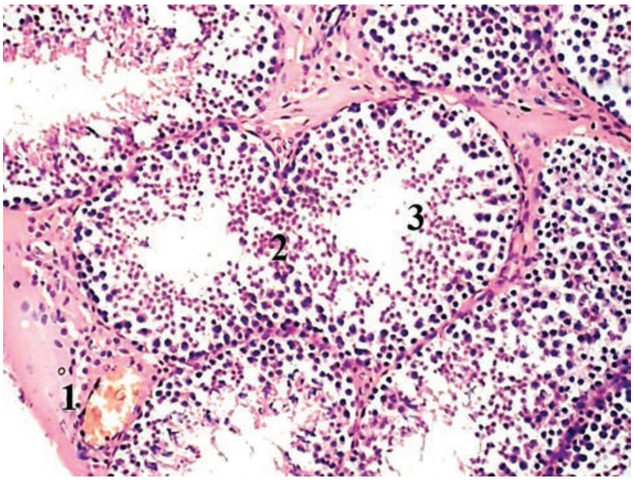

Рис. 5. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 42 добу експерименту, контрольна група тварин: 1 – розростання строми з повнокров'ям; 2 – дезорганізація власної оболонки ЗСТ; 3 – ЗСТ з частково пошкодженим перматогенним епітелієм.

Відмічено розростання молодої сполучної тканини з лімфоїдною інфільтрацією строми яєчка, про що свідчить збільшення відносного показника строми – 17,2±0,31%. Звивисті сім'яні трубочки розділені значними прошарками інтерстиційної сполучної тканини, в котрій має місце набряк і проліферація фібробластів. Внаслідок збільшення відносної кількості сполучнотканинної строми спостерігається зменшення діаметру ЗСТ у контрольній групі тварин – 182,0±3,07 мкм.

Також відмічено периваскулярну лімфоїдну інфільтрацію, явища плазморагії. По ходу кровоносних судин, виявлено поодинокі клітини Лейдіга інтерстиційні ендокриноцити, що мають невелике ядро, в деяких випадках спостерігається пікноз ядер. Стінка гемокапілярів яєчка нерівномірно потовщена за рахунок набряку цитоплазми ендотеліоцитів та розширення базального шару, просвіт капілярів звужений. Виявлено застій крові на 2 бали.

У тварин основної групи на 42 добу експерименту спостерігається ще більш виражене відновлення сперматогенного епітелію порівняно з тваринами групи контролю (Рис. 6). Кількість ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм становила 95,0±0,58%, пошкодженим – 4,8±0,59%. Зменшилась кількість спорожнілих ЗСТ – 0,2±0,07%. Збільшується кількість шарів сперматогенного епіталію (9,3±0,44), що за своєю структурною організацією близький до інтактних тварин.

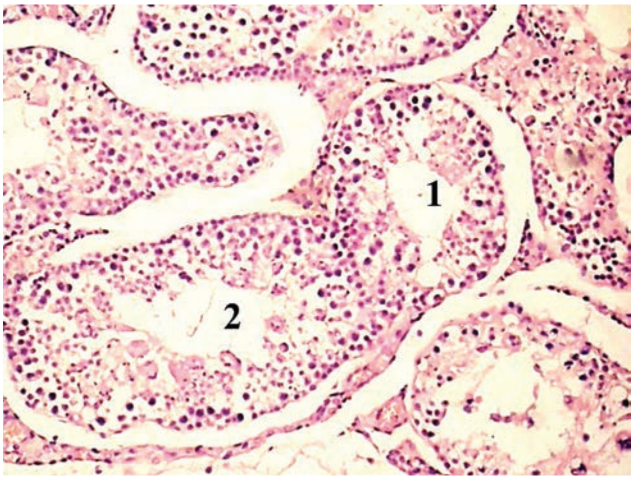

Рис. 6. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 42 добу експерименту, основна група тварин: 1 – ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм; 2 – ЗСТ з частково пошкодженим сперматогенним епітелієм.

Поряд з відновленням сперматогенного епітелію відмічено зменшення відносної кількості строми (11,4±0,69%), достовірно відносно контрольної групи (p<0,001). Враховуючи наведені дані стає зрозумілим відновлення діаметра ЗСТ (203,1±2,04 мкм), що вірогідно більше показника групи контролю (p<0,05) та не відрізняється від діаметра ЗСТ інтактних тварин (p>0,05). Морфофункціональних порушень клітин Лейдіга та розладу регіонарного кровотоку на 42 добу експерименту в тварин основної групи не виявлено.

На нашу думку, така відмінність в гістологічних показниках пояснюється фізіологічним відновлення сперматогенного епітелію в умовах гіпоксії яєчка, про що свідчить розростання сполучної тканини в тварин контрольної групи. Натомість в тварин основної групи відбувається достовірне відновлення діаметра ЗСТ за рахунок зменшення кількості сполучнотканинної строми при збереженні кровопостачання яєчка.

На 90 добу після введення тварин в експеримент в контрольній групі відмічається поява атрофічних змін в яєчку та збільшення кількості сполучнотканинних елементів (Рис. 7). Стінка звивистих сім'яних трубочок потовщена за рахунок розростання в ній, як і в інтерстиції яєчка, сполучнотканинних елементів. Ще більше зменшується діаметр сім'яних трубочок і становить 156,1±4,51 мкм.

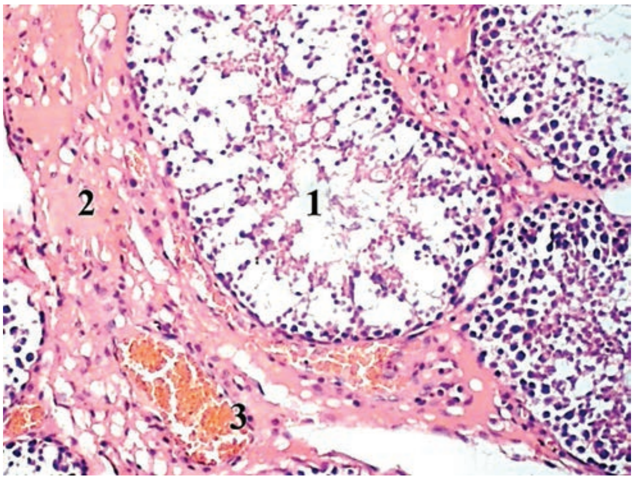

Рис. 7. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 90 добу експерименту, контрольна група тварин: 1 – ЗСТ з пошкодженим сперматогенним епітелієм; 2 – склероз строми; 3 – застій крові у венулах.

Зменшується кількість клітин сперматогенного епітелію (шари – 6,8±0,34, що достовірно (p<0,05) нижче такого ж показника контрольної групи тварин на 42 добу), в багатьох випадках на власній оболонці ЗСТ трапляються гігантські багатоядерні сперматиди, що свідчить про порушення процесу мейозу. Спостерігалась периваскулярна лімфоїдна інфільтрація, відносне зменшення кількості сім'яних трубочок, деструкція їх власної оболонки. Погіршується структура ЗСТ: непошкоджені становлять 84,5±1,14%, пошкоджені – 13,9±1,18%. Збільшується кількість спорожнілих ЗСТ – 1,5±0,21%. Відмічено нерівномірне розширення міжтрубчастого простору та міжчасточкових септ за рахунок розвитку склерозу. Найбільш виражені явища склерозу спостерігались навколо повнокровних венул у міжчасточкових септах. В інтерстиціальній тканині досліджуваного яєчка тварин контрольної групи відзначено наявність як периваскулярного так і екстрацелюлярного набряку. Судини білкової оболонки яєчка ін'єковані темною кров'ю, що свідчить про застійні явища в органі (застій крові на 4 бали). Ядра ендотеліоцитів гемокапілярів набувають неправильної форми, порушується структура контактів між ендотеліоцитами. В міжканальцевій сполучній тканині стінка кровоносних судин потовщена, ядра клітин Лейдіга деформовані.

Поряд з розладом регіонарного кровотоку в яєчку, вираженими деструктивними змінами сперматогенного епітелію і ГТБ, чітко простежувались склеротичні зміни в яєчку, що відображено у відносному збільшенні показника сполучнотканинної строми, що становив 19,5±1,03%. Прогресуюче збільшення кількості зрілого колагену слід розці-

нювати як вплив хронічної гіпоксії. Відбувається розвиток склерозу та гіалінозу строми, що свідчить про порушення циркуляції міжклітинної рідини та ще більше підсилює явища гіпоксії в яєчку. На фоні загального орхосклерозу виникали осередки некротичних змін в органі.

На 90 добу експерименту явних ознак порушення сперматогенезу в основній групі тварин нами не виявлено, вивчені показники наближені до норми (Рис. 8). В 95,9±1,31% ЗСТ спостерігався відновлений сперматогенез (непошкоджений СЕ), пошкоджені ЗСТ становили 3,5±1,35%. Дані показники вірогідно кращі за відповідні показники контрольної групи (у всіх випадках p<0,001). Лише в 0,2±0,12% виявлено спорожнілі сім'яні трубочки, що достовірно менше показника групи контролю (p<0,05).

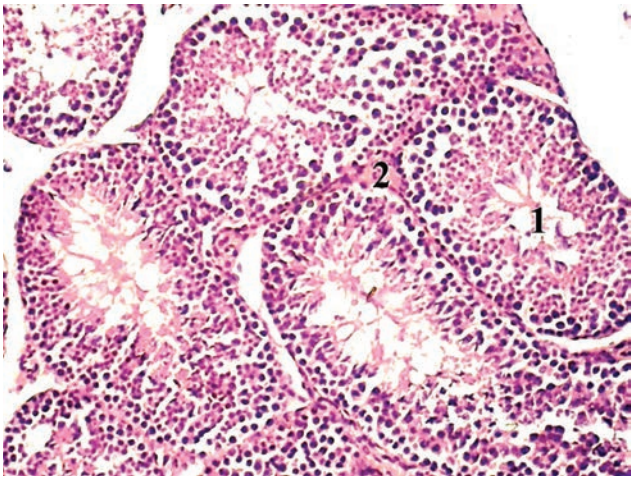

Рис. 8. Гістологічна картина яєчка на стороні операції на 90 добу експерименту, основна група тварин: 1 – ЗСТ з непошкодженим сперматогенним епітелієм; 2 – дрібновогнищевий набряк строми.

В тварин основної групи явищ гіпоксичного гіпосперматогенезу не виявлено, про що свідчить показник відновлення кількості шарів СЕ – 10,1±0,36, достовірно відносно контролю (p<0,001). Також не виявлено перитубулярного та септального склерозу, що підтверджується достовірним (p<0,001) зменшенням відносної кількості строми.

На нашу думку, виявлені зміни пов'язані з явищами гіпоксії яєчка в тварин контрольної групи, що розвиваються внаслідок втягнення сім'яного канатика в сполучнотканинний рубець, що утворився навколо поліпропіленового імплантата.

Висновки і пропозиції. При аналізі отриманих в ході експерименту даних відмічено тенденцію в змінах кількості шарів сперматогенного епітелію. На 7 добу експерименту спостерігається зменшення даного показника в обох групах дослідних тварин, відносно інтактних. В подальших термінах спостереження в тварин основної групи даний показник поступово збільшується, наближаючись до показника інтактних тварин, що можна пояснити меншим впливом імплантата на яєчко. Натомість в контрольній групі тварин даний показник різко падає на 21 добу експерименту, частково відновлюється на 42 добу, що пояснюється регенерацією СЕ, та знову зменшується на 90 добу, що пояснюється виникненням гіпоксії яєчка та розвитком склерозу строми.

Також показовими є зміни показника відносної кількості сполучнотканинної строми яєчка. На 7 добу експерименту спостерігається збільшення даного показника в обох групах дослідних тварин, відносно інтактних, що пояснюється розвитком набряку внаслідок операційної травми. В подальших термінах спостереження в тварин основної групи даний показник поступово зменшується, наближаючись до показника інтактних тварин, що можна пояснити відсутністю явищ гіпоксії в яєчку. Натомість в контрольній групі тварин даний показник поступово збільшується в динаміці спостереження внаслідок розвитку склерозу строми, як реакція на гіпоксію яєчка.

Отримані результати дають підставу загострити увагу на проблемі впливу поліпропіленового сітчастого імплантату на репродуктивні органі при пахвинній герніопластиці та доводять необхідність розмежування імплантату й сім'яного канатика.

Список літератури:

1. Аладдин А. М. Анализ осложнений после паховой герниопластики и их профилактика / А. М. Аладдин, А. С. Чукиев, В. И. Гюнтер // Анналы хирургии. – 2008. – № 4. – С. 53-56.
2. Ахмед М. М. Хирургическое лечение больных с паховой грыжей / М. М. Ахмед // Хірургія України. – 2012. – № 2. – С. 99-107.
3. Влияние герниопластики на герменативную функцию / А. В. Протасов, Д. Ю. Богданов, Ф. К. Хачмамук и др. // Эндоскопическая хирургия. – 2007. – № 3. – С. 60-64.
4. Влияние сетчатого имплантата на репродуктивную функцию при паховой герниопластике (экспериментальное исследование) / А. В. Протасов, Г. А. Кривцов, Л. М. Михалева [и др] // Хирургия. – 2010. – № 8. – С. 28-32.
5. Вплив виду та способу імплантації сітчастого протеза при алопластиці пахових гриж на перебіг післяопераційного періоду / М. І. Тутченко, С. М. Піотрович, О. В. Васильчук, І. В. Клюзко // Український Журнал Хірургії. – 2011. – № 4. – С. 48-51.
6. Глодан О. Я. Вплив на сперматогенез тривалої фіксації сім'яного канатика під час пластики пахвинного каналу / О. Я. Глодан // Клінічна та експериментальна патологія. – 2009. – Т. VIII, № 4 (30). – С. 20-22.
7. Грицуляк Б. В. Гістоультраструктура звивистих сім'яних трубочок яєчка після пластики задньої стінки пахвинного каналу / Б. В. Грицуляк, В. Б. Грицуляк, О. Є. Халло // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – 2009. – Т. 8, № 4. – С. 43-45.
8. Милюков В. Е. О влиянии паховой грыжи и ее оперативного лечения традиционными способами на репродуктивную функцию мужчин / В. Е. Милюков, А. М. Киселенко // Анналы хирургии. – 2006. – № 3. – С. 13-17.
9. Панікова Т. М. Защемлена пахвинна грижа як одна з причин розвитку безпліддя у чоловіків / Т. М. Панікова // Медицина транспорту України. – 2008. – № 4. – С. 64-66.
10. Рязанов Д. Ю. Значення операції Ліхтенштейна при хірургічному лікуванні пахової грижі / Д. Ю. Рязанов // Одеський медичний журнал. – 2009. – № 6 (116). – 73-74 с.
11. Assessment of postoperative outcomes after laparoscopic total extraperitoneal versus Lichtenstein repair for inguinal hernia / E. Aytac, S. Demiryas, T. Mizrakli [et al] // Hernia. – 2010. – Vol. 14, Suppl. 1. – P. 35.
12. European Hernia Society guidelines on the treatment of inguinal hernia in adult patients / M. P. Simons, T. Aufenacker, M. Bay-Nielsen [et al] // Hernia. – 2009. – Vol. 13. – P. 343-403.

Москалюк А.П., Давыденко И.С., Шкварковський И.В., Нестерчук А.П., Курка С.В.
Буковинский государственный медицинский университет

ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЯИЧКА ПОД ВЛИЯНИЕМ КОНТАКТА СЕМЕННОГО КАНАТИКА ИЗ ПОЛИПРОПИЛЕНОВЫМ ИМПЛАНТАТОМ

Аннотация
В работе приведены гистологические изменения яичка под влиянием контакта семенного канатика с полипропиленовым имплантатом. Описанные изменения сперматогенного эпителия, которые могут привести к бесплодию. Доказано негативное влияние имплантата на кровоток в яичковой артерии и вене, в результате чего развивается хроническая ишемия яичка. Показано, что при разграничении имплантата и семенного канатика уменьшаются негативные изменения в яичке. При хирургическом лечении паховых грыж необходимо предупреждать контакт имплантата и семенного канатика.
Ключевые слова: паховая грыжа, полипропиленовый имплантат, яичко, сперматогенный эпителий, семенные трубочки.

Moskaliuk O.P., Davydenko I.S., Shkvarkovskyi I.V., Nesterchuk A.P., Kurka S.V.
Bukovinian State Medical University

HISTOLOGICAL CHANGES OF TESTICLE UNDER THE INFLUENCE OF CONTACT OF THE SPERMATIC CORD WITH POLYPROPYLENE IMPLANT

Summary
This paper presents the histological changes of testicle influenced by contact of spermatic cord with polypropylene implant. It describes changes of spermatogenic epithelium, which can lead to infertility. Negative effect of the implant on blood flow in the testicular artery and vein, resulting in development of chronic ischemia of testicles, is proved. It is shown that the demarcation of the implant and the spermatic cord, adverse changes in the testicle reduce. In the surgical treatment of inguinal hernias, it is necessary to prevent contact of the implant and the spermatic cord.
Keywords: inguinal hernia, polypropylene implant, testicle, spermatogenic epithelium, seminal tubules.

УДК 616.12-005.4+616.379-008.64+616.155.194]:[159.922+159.923]-07-085

ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАТУС ХВОРИХ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ, ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ 2-ГО ТИПУ ТА АНЕМІЮ

Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Чимпой К.А.
Буковинський державний медичний університет

У статті висвітлені психосоматичні особливості перебігу ішемічної хвороби серця, цукрового діабету 2-го типу та анемії у хворих літнього та старечого віку. Встановлено, що супутній анемічний синдром призводить до суттєвого погіршення показників «самопочуття», «активності» та «настрою». Ступінь виразності виявлених змін прямо корелює з рівнем тяжкості анемії та ступенем гіперглікемії. Включення телмісартану у схему комплексного лікування даної категорії хворих призводить до вірогідної нормалізації досліджуваних показників та покращення їх психосоматичного статусу. Отримані результати дослідження дозволяють рекомендувати застосування телмісартану у лікуванні хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію літнього та старечого віку.
Ключові слова: ішемічна хвороба серця, цукровий діабет 2-го типу, анемічний синдром, опитувальник САН, телмісартан.

Постановка проблеми, аналіз досліджень та публікацій. Ішемічна хвороба серця (ІХС) за своєю етіологією відноситься до психосоматозів – багатофакторних органічних захворювань, у виникненні, перебігу та висході яких, як припускається, нарівні зі спадковою схильністю і дією різноманітних інших факторів зовнішнього середовища важлива роль належить психосоціальним та особистісним впливам (Плотников В.В., Завьялов А.В., Северьянова Л.А., 2002).

Пусковим механізмом психосоматичної реакції є емоційний стрес [1, с. 499; 2, с. 241] – стан вираженого емоційного збудження (крайній прояв кваліфікується як афект), що виникає під впливом психологічного конфлікту. Емоційні реакції, що формуються за таких умов, володіють властивостями домінанти, гальмуючи інші види психічної активності, порушуючи психічну адаптацію індивідуума та емоційний гомеостаз [4, с. 239].

Мета дослідження. Встановити імовірні змін психосоматичного статусу хворих на ІХС, цукровий діабет (ЦД) 2-го типу з супутньою анемією різного ступеня тяжкості та оцінити можливий вплив телмісартану на показники самопочуття, активності та настрою у обстежених пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. Проведено комплексне обстеження 120 хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та анемію, які знаходились на стаціонарному лікуванні в кардіологічному відділенні Обласного госпіталю для інвалідів Великої Вітчизняної війни (м. Чернівці). Середній вік пацієнтів склав 76,04±1,84 роки. Усі обстежені пацієнти в залеж-

© Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Чимпой К.А., 2015

ності від супутньої патології були розподілені на наступні підгрупи: I – хворі на ІХС з супутнім ЦД 2-го типу (n=12), II – хворі на ІХС з супутньою анемією різного ступеня тяжкості (n=32), III – хворі на ІХС, що супроводжувалась супутніми анемією та ЦД 2-го типу (n=76). Контрольну групу для порівняльних досліджень склали 12 пацієнтів з ІХС без супутнього анемічного синдрому (АС) та ЦД 2-го типу, вік яких статистично вірогідно не відрізнявся від середнього віку хворих дослідної групи та відповідав їм у розподілі за статтю.

Хворі II дослідної групи мали наступний розподіл залежно від ступеня тяжкості АС (рис. 1): II А підгрупа – хворі на ІХС з анемією легкого ступеня тяжкості (гемоглобін більше 91 г/л) – 20 осіб (16,66% від загальної кількості обстежених хворих дослідної групи), II Б підгрупа – хворі на ІХС з супутньою анемією середнього ступеня тяжкості (гемоглобін – 71-90 г/л) – 12 осіб (10,00%). Пацієнти III дослідної групи також були поділені на підгрупи залежно від рівня гемоглобіну: III А підгрупа – 38 пацієнтів (31,67%) з ІХС, ЦД 2-го типу та АС I ступеня тяжкості, III Б підгрупа – хворі на ІХС, ЦД 2-го типу та АС II ступеня тяжкості – 38 осіб (31,67%).

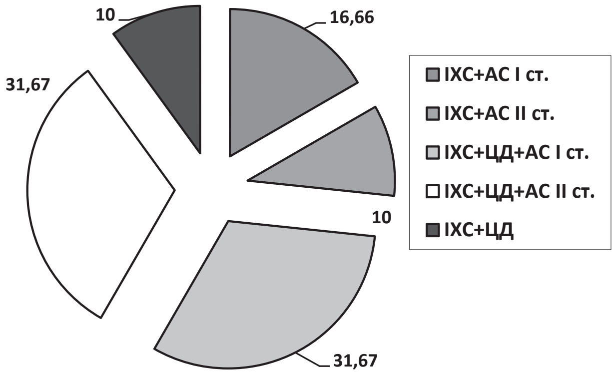

Рис. 1. Розподіл хворих дослідних груп на підгрупи залежно від наявності та ступеня тяжкості супутньої анемії, %

Програма немедикаментозного лікування хворих усіх вікових категорій включала:
- відмову від куріння;
- уникнення вживання алкоголю;
- адекватний питний режим (до 1,5-2 л/добу) та дотримання оптимальної дієти (зменшення вживання насичених жирів та холестеролу);
- контроль маси тіла;
- психоемоційне розвантаження;
- належну фізичну активність.

Усі обстежувані пацієнти отримували базисну терапію основного та супутніх захворювань, яка включала бета-адреноблокатор, антитромботичні препарати, статини, інгібітори АПФ, метаболічні препарати, за необхідності – нітрати, гіпоглікемічні препарати групи сульфанілсечовини (глімепірид, глібенкламід).

Крім того, для досягнення мети роботи додатково призначали телмісартан. Зважаючи на це, хворі на ІХС, ЦД 2-го типу та анемію додатково були розподілені на групи в залежності від призначеного лікування: III а група – хворі, які отримували лише базисну терапію (56 чоловік); III б група – хворі, яким у схемі базисної терапії проводили заміну інгібітора АПФ блокатором рецепторів ангіотензину II телмісартаном (МІКАРДІС®, Boehringer Ingelheim, № держреєстрації UA/2681/01/01 від 18.11.2009).

Телмісартан призначали по 40 мг на добу 1 раз на день після їжі. Загальна тривалість лікування в стаціонарі складала 21-24 дні, крім того, рекомендували хворим продовжити прийом зазначених препаратів у амбулаторних умовах до 3-х місяців.

Показник психосоматичного статусу визначали за тестом САН. Тест слугує для швидкої оцінки самопочуття, активності та настрою (за першими літерами цих функціональних станів і названий опитувальник).

Досліджуваних просили співставити свій стан з різними ознаками за багатоступінчастою шкалою. Шкала складалась з індексів (3 2 1 0 1 2 3) і розміщувалась між тридцятьма парами слів протилежного значення, що відображали швидкість і темп перебігу функцій (активність), силу, здоров'я, втому (самопочуття), а також характеристики емоційного стану (настрій). Пацієнти повинні були вибрати та відмітити цифру, що найточніше відображала їх стан на момент обстеження.

Аналіз отриманих даних показав, що в усіх групах обстежуваних мало місце зниження показників самопочуття, активності та настрою (табл. 1). Так у хворих контрольної групи показники самопочуття склали 4,3±0,18 балів, активності – 4,1±0,18 балів, настрою – 4,6±0,15 балів. Серед хворих на ІХС з супутнім анемічним синдромом рівень показників був ще нижчим (3,5±0,16 балів, 4,2±0,07 балів, 3,9±0,19 балів відповідно), причому самопочуття знижувалось статистично вірогідно порівняно із таким показником групи контролю (p<0,05). Опитування хворих із поєднаним перебігом ІХС та цукрового діабету виявило лише вірогідне зниження показника самопочуття на 17% порівняно з контрольною групою (p<0,05). Нами було відмічено і деяке погіршення рівня активності та зниження настрою у цій групі спостереження, однак статистично вірогідного характеру виявлені зміни не носили (p>0,05).

Таблиця 1

Показники психосоматичного статусу пацієнтів з ішемічною хворобою серця, цукровим діабетом 2 типу та анемією (M±SEM)

Групи обстежених	Самопочуття	Активність	Настрій
Контроль (n=12)	4,3±0,18	4,1±0,18	4,6±0,15
I група (n=12)	3,6±0,11*	3,9±0,12	3,8±0,07
II група (n=32)	3,5±0,16*	4,2±0,07	3,9±0,19
III група (n=76)	2,1±0,09* # ¤	2,5±0,11* # ¤	2,0±0,22* # ¤

*Примітка: * – різниця вірогідна проти групи контролю (p<0,05); # – різниця вірогідна проти хворих I групи (p<0,05); ¤ – різниця вірогідна проти хворих II групи (p<0,05)*

Найсуттєвіші зміни психосоматичного статусу пацієнтів мали місце при ускладненні ІХС цукровим діабетом та АС. Так середній показник самопочуття у хворих цієї групи склав 2,1±0,09 балів, що було статистично вірогідно нижче за такий показник у групі контролю, а також вірогідно різнилось від значень самопочуття хворих I та II дослідних груп (p<0,05 у всіх випадках). Середні значення настрою у обстежуваних III групи склали 2,0±0,22 балів, що було на 43% нижче, ніж у групі контролю, та на 51 та 53% менше ніж у I та II групі відповідно (різниця статистично вірогідна, p<0,05 у всіх випадках). Аналізуючи зміни рівня активності у хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та анемію, відмічали статистично вірогідне зниження її показника в 1,64 раза порівняно із контрольною групою (p<0,05), у

Таблиця 2

Зміна показників психосоматичного статусу хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2 типу та анемію у динаміці лікування

Показник	Контроль (n=12)	Стандартна терапія (n=56)		Оптимізована терапія (n=20)	
		До лікування	Після лікування	До лікування	Після лікування
Самопочуття, од.	4,3±0,18	1,9±0,19	2,7±0,11¤	2,0±0,07	4,1±0,53¤
Активність, од.	4,1±0,18	2,5±0,10	3,1±0,23*	2,7±0,13	4,0±0,34¤
Настрій, од.	4,6±0,15	2,1±0,24	2,6±0,47#	2,0±0,39	4,7±0,56¤

*Примітка: * – різниця вірогідна при порівнянні значень до та після лікування (p<0,05); ¤ – різниця вірогідна при порівнянні значень до та після лікування (p<0,001); # – різниця вірогідна при порівнянні з контрольною групою (p<0,05)*

1,56 рази – проти групи хворих на ІХС та цукровий діабет (p<0,05) та у 1,68 рази у порівнянні з пацієнтами з ІХС та анемією (p<0,05).

Цікавим на нашу думку виявився той факт, що деякі показники психосоматичного статусу пацієнтів прямо залежали від ступеня важкості супутнього анемічного синдрому. Проведений дисперсійний аналіз встановив (рис. 2), що показник самопочуття статистично вірогідно знижувався у міру прогресування ступеня тяжкості АС у хворих із поєднаним перебігом ІХС та анемії, складаючи 3,7±0,11 балів у ІІА підгрупі та 3,1±0,09 балів у ІІБ підгрупі відповідно (різниця статистично вірогідна, p<0,05).

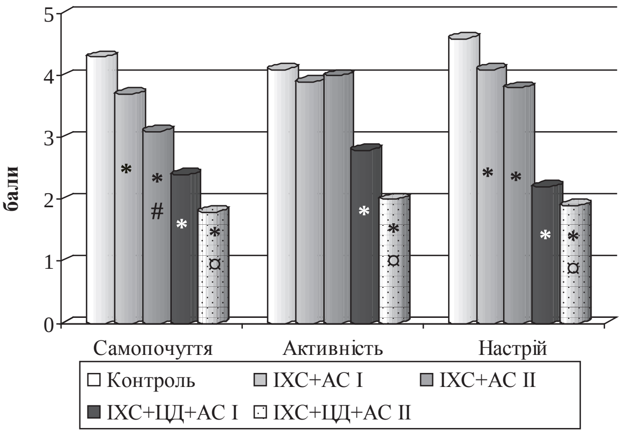

Рис. 2. Психосоматичний статус хворих із ішемічною хворобою серця та цукровим діабетом залежно від ступеня тяжкості супутньої анемії

*Примітка: * – різниця вірогідна проти хворих контрольної групи (p<0,05); # – різниця вірогідна хворих із ІХС та АС І ступеня (p<0,05); ¤ – різниця вірогідна хворих із ІХС, ЦД та АС І ступеня (p<0,05)*

Подібну закономірність спостерігали і у хворих ІІІ обстежуваної групи: у осіб ІІІА підгрупи даний показник склав 2,4±0,05 балів та статистично вірогідно різнився від такого у ІІІБ підгрупі (1,8±0,08 балів, p<0,05). Відмічали також статистично вірогідне зниження показника настрою у міру прогресування ступеня тяжкості анемії у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу (2,2±0,09 балів та 1,9±0,11 балів у хворих ІІІА та ІІІБ підгрупи відповідно, p<0,05). Натомість помічена нами тенденція до зниження такого показника у обох підгрупах ІІ групи не носила статистично вірогідного характеру (p>0,05). Зниження середнього значення показника активності у міру прогресування ступеня важкості супутнього АС, що носило статистично вірогідний характер, мало місце лише у ІІІ групі обстежуваних хворих (p<0,05).

Таким чином, можна припустити, що анемічний синдром та цукровий діабет 2-го типу негативно впливають на перебіг ІХС, погіршуючи психосоматичний статус пацієнтів. Імовірно, встановлені зміни психосоматичного статусу пов'язані з певними нейро-гуморальними та фізіологічними реакціями і передбачають інтенсивну активацію центральної нервової системи в серцево-судинній регуляції, що сприяє порушенню кардіоваскулярної функції. Єдиний пусковий механізм психосоматичної реакції – це емоційний стрес – стан вираженого емоційного збудження (крайній прояв кваліфікується як афект), що виникає під впливом психологічного конфлікту. Емоційні реакції, що формуються за таких умов, володіють властивостями домінанти, гальмуючи інші види психічної активності, порушуючи психічну адаптацію індивідума та емоційний гомеостаз [3, с. 175]. Хронічна гіпоксія, що має місце за умов тривалого перебігу анемії, ймовірно, збільшує ступінь виразності зазначених змін, що підтверджується прогресуючим погіршенням показників психосоматичного статусу у міру прогресування ступеня тяжкості анемічного синдрому у наших пацієнтів. На нашу думку, корекція рівня гемоглобіну, можливо, матиме позитивний вплив на психосоматичний статус пацієнтів, а отже і на перебіг ІХС та ЦД.

У ході комплексного лікування хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію спостерігали значне покращення усіх показників їх психосоматичного статусу (табл. 2). У групі пацієнтів, яким проводили лікування за традиційною схемою, у ході анкетування за опитувальником САН відмічали статистично вірогідне зростання показника самопочуття на 42% у порівнянні із аналогічним значенням до лікування (p<0,001), активності та настрою – на 24 (p<0,05) та 23% відповідно (p>0,05). Серед хворих, яким рекомендували оптимізовану схему терапії основного та супутніх захворювань, у динаміці лікування відмічалось більш виразне підвищення показників самопочуття у 2,05 рази (p<0,001), активності – у 1,48 раза (p<0,001).

Найбільш виразних змін у ході лікування з використанням телмісартану згідно опитувальника САН зазнав показник настрою: мало місце його вірогідне збільшення у 2,35 раза (p<0,001) у порівнянні з таким показником до лікування. Слід зазначити, що лише у пацієнтів, яким призначали оптимізовану терапію, основні показники психосоматичного статусу досягали відповідних значень контрольної групи.

Висновки і пропозиції. При ІХС та ЦД 2-го типу спостерігається істотне зниження здатності еритроцитів до деформації. При ускладненні поєднаного перебігу ІХС та діабету ще й супутньою анемією має місце вірогідне зростання КЗЕД, особливо при приєднанні АС легкого ступеня. У міру прогресування ступеня тяжкості супутньої анемії у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу, спостерігається й вірогідне зниження індексу деформабельності еритроцитів. Подібна тенденція залежності змін КЗЕД від ступеня важкості АС має місце і при поєднаному перебігу ІХС та АС. Призначення телмісартану у схемі комплексного лікування вказаної категорії хворих призводить до вираженого покращення реологічних властивостей крові, зокрема здатності еритроцитів

до деформації. Запропонована схема диференційованої терапії може бути використана при лікуванні хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію літнього та старечого віку.

Список літератури:

1. Chronic mental stress is a cause of essential hypertension: presence of biological markers of stress / M. Esler, N. Eikelis, M. Schlaich, G. Lambert [et al] // Clin. Exp. Pharmacol. Physiol. – 2008. – Vol. 35, № 4. – P. 498-502.
2. Fava G. A. Psychosomatic renewal of health care / G. A. Fava, E. Offidani // Panminerva Med. – 2010. – Vol. 52, № 3. – P. 239-248.
3. Mental vulnerability – a risk factor for ischemic heart disease / L. F. Eplov, T. Jorgensen, M. Birket-Smith, J. Petersen [et al] // J. Psychosom. Res. – 2006. – Vol. 60, № 2. – P. 169-176.
4. New diagnostic concept of adjustment disorders in psychosomatic outpatients – symptom severity, willingness to change, psychotherapy motivation / S. Dannemann, F. Einsle, F. Kampf, P. Joraschky [et al] // J. Psychosom. Med. Psychother. – 2010. – Vol. 56, № 3. – P. 231-243.

Павлюкович Н.Д., Павлюкович А.В., Чимпой К.А.
Буковинский государственный медицинский университет

ПСИХОСОМАТИЧЕСКИЙ СТАТУС БОЛЬНЫХ ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ СЕРДЦА, САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2-ГО ТИПА И АНЕМИЕЙ

Аннотация
В статье освещены психосоматические особенности течения ишемической болезни сердца, сахарного диабета 2-го типа и анемии у больных пожилого и старческого возраста. Установлено, что сопутствующий анемический синдром приводит к существенному ухудшению показателей «самочувствия», «активности» и «настроения». Степень выраженности выявленных изменений прямо коррелирует с уровнем тяжести анемии и степенью гипергликемии. Включение телмисартана в схему комплексного лечения данной категории больных приводит к вероятной нормализации исследуемых показателей и улучшения их психосоматического статуса. Полученные результаты исследования позволяют рекомендовать применение телмисартана в лечении больных ишемической болезнью сердца, сахарным диабетом 2-го типа и анемией пожилого и старческого возраста.
Ключевые слова: ишемическая болезнь сердца, сахарный диабет 2-го типа, анемический синдром, опросник САН, телмисартан.

Pavliukovych N.D., Pavliukovych O.V., Chympoi K.A.,
Bukovinian State Medical University

PSYCHOSOMATIC STATUS OF THE PATIENTS WITH CORONARY ARTERY DISEASE, DIABETES MELLITUS TYPE 2 AND ANEMIA

Summary
The article is dedicated to the psychosomatic peculiarities of the elderly and senile patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia. It is established that concomitant anemic syndrome leads to a significant decreasing of the «health», «activity» and «mood» figures. The degree of the revealed changes directly correlates with the severity of anemia and the degree of hyperglycemia. The inclusion of telmisartan in the scheme of complex treatment of the patients leads to eventual normalization of the investigated parameters and improving of their psychosomatic status. The results of research allow recommending the prescription of telmisartan for elderly and senile patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia.
Keywords: coronary artery disease, diabetes mellitus type 2, anemic syndrome, questionnaire, telmisartan.

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

УДК 582.998:16:504.5:546.175

ДОСЛІДЖЕННЯ НІТРАТНОГО ЗАБРУДНЕННЯ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ ВИДІВ РОДУ CARDUUS L

Баланчук Т.І.
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова
Мазулін О.В.
Запорізький державний медичний університет

Перспективним джерелом для одержання сучасних фітопрепаратів є види роду Carduus L. Антропогенне забруднення нітратами рослинної сировини призводить до шкідливого фармакологічного впливу. Методом іонометрії встановлено накопичення нітратів в траві, коренях та відварах (1:10) Carduus nutans L., Carduus acanthoides L. із різних місць зростання. Рослинна сировина, заготовлена під час цвітіння, потребує контролю якості за показником забруднення нітратами.

Ключові слова: антропогенне забруднення, нітрати, нітрозаміни, відвари, іонометричний аналіз, трава, корені, будяк колючий (Carduus acanthoides L.), б. поникли́й (Carduus nutans L.).

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної фармації є контроль якості рослинної сировини та фітопрепаратів за накопиченням шкідливих, екологічно небезпечних забруднювачів, що можуть виявляти негативний вплив на організм людини. В наш час лікарська рослинна сировина (ЛРС) й фітопрепарати складають до 35% лікарських засобів сучасного ринку ліків [13, 16]. Існуючий в Україні фітохімічний аналіз ЛРС, зборів і препаратів з неї, передбачає лише визначення товарознавчих показників, вмісту діючих речовин та радіонуклідів [4]. Однак, слід зазначити, що рівень забруднення навколишнього середовища приводить до накопичення інших небезпечних речовин в рослинах під час вегетації та їх перехід до ЛРС і фітопрепаратів. Це насамперед: нітрати (солі азотної кислоти), нітрозаміни, важкі метали, активний хлор, пестициди, інсектициди, дибутилфталат [2, 3, 10-12, 14, 18, 20]. Відомо, що нітрати у великих кількостях негативно впливають на здоров'я, здатні провокувати загострення хронічних та виникнення нових патологій серцево-судинної, дихальної та видільної систем, розвиток анемії [5, 10, 11]. В організмі людини частина нітратів відновлюється бактеріальною мікрофлорою до нітритів, які при взаємодії з амінами шлунку утворюють N-нітрозо сполуки з канцерогенною та мутагенною дією [14].

Нітрати потрапляють у ґрунт в основному у вигляді селітри, яку застосовують в хімічній та харчовій галузях, виробництві скла і фотоматеріалів, одержанні азобарвників та багатьох органічних сполук, а також при недотриманні технологій використання добрив і засобів хімізації у сільському господарстві [2, 5, 11, 12]. Рівень накопичення нітратів у ЛРС залежить від її виду, місця заготівлі, морфологічної частини, вмісту вологи, інтенсивності сонячної радіації, використання нітратних добрив, кислотності ґрунтів. Визначення присутності та кількісного вмісту нітратів у рослинній сировині, якувикористовують в медицині, має велике наукове та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями вітчизняних та закордонних вчених встановлено, що нітрати можуть накопичуватися в лікарських та плодоовочевих рослинах під час вегетації [5, 10-12, 14, 18]. В той же час, відомості щодо вмісту нітратів у більшості видів рослин та ЛРС у літературі відсутні. Не розроблена відповідна нормативна документація та фармакопейна стаття, що свідчить про недостатню увагу до цієї проблеми [1, 4, 6]. Широко відомий в народній медицині України рід будяк (Carduus L.) з ботанічної точки зору відносять до порядку Asterales, родини Asteraceae. Він нараховує до 120 видів рослин, розповсюджених в країнах Європи, Азії, Північної Африки. В умовах України росте до 30 основних представників. Найбільш поширеними є: будяк колючий (Carduus acanthoides L.), б. поникли́й (Carduus nutans L.).

Рослини постійно зустрічаються в різних регіонах України по обочинах доріг, полів, на сухих пагорбах, пустирях, пасовищах,засмічених місцях [7, 15, 17]. В сучасній медицині траву та корені широко використовують у вигляді настоїв та відварів (1:10) як протизапальні, протимікробні, протипухлинні, заспокійливі, протиепілептичні та гепатопротекторні засоби [8, 9, 21-23]. До нашого часу не проведено дослідження відносно наявності та можливості накопичення нітратів в траві та коренях Carduus acanthoides L., Carduus nutans L., які є перспективними для заготівлі та медичного застосування.

Постановка задачі та її розв'язання. Метою роботи є розробка ефективного та доступного для використання методу контролю якості рослинної сировини Carduus acanthoides L. та Carduus nutans L. за накопиченням нітратів та визначення їх концентрації під час вегетації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будяк колючий широко розповсюджений як бур'ян майже по всій території Європи та України, іноді створюєсуттєві зарості біля забруднених ділянок. Це дворічна добре розвинута, невибаглива рослина з жорстко колючим стеблом, висотою від 120 до 200 см. Листя членисто-роздільне, сірого кольору, зубчасте, колюче, осереднє. Його довжина суттєво зменшується від основи до верхівки. Квітки пурпурові, зрідка біло-рожеві, зібрані в поодинокі корзинки на верхівці стебла та його гілок. Трубчасті квітки зібрані у волохи.

Плід звичайна сім'янка, ребриста, жовто-коричнева, довжиною 8–10 мм, по краю з зубчастим ободком, який закінчується чубчиком. Цвіте в червні-серпні [8, 15, 19].

Будяк поникли́й частіше зустрічається в степово-лугових товариствах, як типовий представник. Це багаторічна рослина з прямостоячим стеблом, висотою від 90 до 120 см. Листя перисто-надрізане, сірого кольору, зубчасте, колюче. Його довжина зменшується від основи до верхівки рослини. Квіткові корзинки дуже колючі, крупні, шароподібні, поникли́, яскраво-пурпурові, складаються з трубчатих квіток.

Плід звичайна сім'янка, ребриста, жовто-коричнева, довжиною 8–10 мм, по краю з зубчастим ободком, що закінчується чубчиком. Цвіте в травні-липні [8, 15, 19].

Хімічний склад рослин на наш час є маловивченим. Відомо, що трава містить флавоноїди, гідроксикоричні кислоти, кумарини, органічні кислоти,

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

© Баланчук Т.І., Мазулін О.В., 2015

неорганічні елементи, ефірну олію, сесквітерпенові лактони [8, 9].

Рослинну сировину (суцвіття з облиствленими верхівками довжиною до 30 см (трава) та корені) було заготовлено в різних регіонах України в період цвітіння (травень–липень 2013–2014 рр.).

Присутність нітратів в досліджуваній сировині визначали фармакопейною реакцією з дифеніламіном у концентрованій сульфатній кислоті [4, 6].

Кількісний вміст досліджували методом іонометрії на приладі іонометр ЕВ-74, обладнаний нітрат–селективним електродом типу ЕІ–NO_3- (мВ). Для порівняння використовували хлорсрібний електрод ЕВЛ–1 МЗ.

Наважку рослинної сировини (10 г) подрібнювали до порошкоподібного стану і переносили в мірну колбу ємністю 100 мл, додавали 50 мл 1% розчину алюмокалієвих галунів ($KAl(SO_4)_2x12H_2O$), ретельно перемішували 3 хв., вимірювали потенціал розчину та за допомогою калібрувального графіка розраховували вміст сполук [10-12].

Для визначення вмісту нітратів у настоях (1:10) та відварах (1:10) з досліджуваної рослинної сировини використовували по 10 мл аналізованих лікарських форм. Результати досліджень наведено в табл. 1, 2.

Відомо, що згідно санітарних норм, які регламентують вміст нітратів у питній воді для населення, гранично допустимі концентрації (ГДК) не повинні перевищувати 10 мг/л; у трав'янистих сільськогосподарських рослинах 300-370 мг/кг; кореневищах та коренях 400-450 мг/кг [14].

Одержані результати свідчать про те, що в траві досліджуваних зразків рослинної сировини вміст нітратів складав від 99,43+7,74 мг/кг до 200,63+18,30 мг/кг; коренях від 210,83+19,34 мг/кг до 390,61+31,60 мг/кг, що не перевищувало існуючих санітарних норм ГДК.

Встановлено, що накопичення нітратів у коренях рослин було суттєво вищим, ніж у траві. Перехід цих речовин до настоїв та відварів становив від 50 до 72% щодо їх початкової концентрації в досліджуваній сировині.

Таким чином, рослинна сировина видів роду Carduus L. потребує додаткового визначення показника вмісту нітратів при проведенні контролю якості, що дозволить підвищити терапевтичну ефективність та безпечність лікарських засобів на її основі.

Висновки: 1. Методом іонометрії в траві та коренях будяку звичайного (Carduus acanthoides L.) та будяку пониклого (Carduus nutans L.) встановлено накопичення потенційно небезпечних нітратів. В траві від 99,43+7,74 мг/кг до 200,63+18,30 мг/кг; коренях від 210,83+19,34 мг/кг до 390,61+31,60 мг/кг.

2. Перехід нітратів у настої та відвари з рослинної сировини становив від 50 до 72% щодо їх початкової концентрації.

3. Достатньо високий рівень вмісту нітратів у досліджуваній рослинній сировині свідчить про необхідність їхнього визначення при проведенні контролю якості під час заготівлі.

4. Рослинна сировина з видів, які відносять до бур'янів, має бути заготовлена згідно всіх існуючих стандартів для запобігання забруднення нітратами та іншими небезпечними речовинами антропогенного походження.

Таблиця 1

Результати кількісного визначення накопичення нітратів у траві та настоях з трави (1:10) Carduus acanthoides L., Carduus nutans L., ($\bar{x} \pm \Delta \bar{x}$), % μ=6, (травень-липень) 2013–2014 рр.

№ п/п	Найменування	Місце заготівлі	Вміст у траві	Вміст у настоях
1.	Carduus acanthoides L.	Донецька обл., м. Дружковка	132,65±10,54	88,90±7,62
2.	Carduus acanthoides L.	Запорізька обл., м. Токмак	162,32±13,50	101,47±9,70
3.	Carduusacanthoides L.	Донецька обл., м. Краматорськ	200,63±18,30	118,40±9,09
4.	Carduus acanthoides L.	Запорізька обл., м. Мелітополь	123,32±11,70	77,61±6,74
5.	Carduus acanthoides L.	Херсонська обл., м. Нова Каховка	146,54±12,70	81,22±6,78
6.	Carduus nutans L.	Дніпропетровська обл., м. Нікополь	138,10±11,55	82,16±6,70
7.	Carduus nutans L.	Київська обл., м. Пирятин	200,41±18,55	123,22±10,30
8.	Carduus nutans L.	м. Ялта, АР Крим	189,50±16,73	116,19±9,03
9.	Carduus nutans L.	м. Хмельницький	99,43±7,74	66,64±4,44
10.	Carduus nutans L.	Дніпропетровська обл., м. Солене	102,62±8,77	60,95±4,39

Таблиця 2

Результати кількісного визначення накопичення нітратів у коренях та відварах з коренів (1:10) Carduus acanthoides L., Carduus nutans L., ($\bar{x} \pm \Delta \bar{x}$), % μ=6, (травень-липень) 2013–2014 рр.

№ п/п	Найменування	Місце заготівлі	Вміст у коренях	Вміст у відварах
1.	Carduus acanthoides L.	Донецька обл., м. Дружковка	268,06±22,74	155,32±13,62
2.	Carduus acanthoides L.	Запорізькаобл., м. Токмак	364,11±30,20	241,55±21,23
3.	Carduus acanthoides L.	Донецька обл., м. Краматорськ	390,61±31,60	244,56±20,22
4.	Carduus acanthoides L.	Запорізькаобл., м. Мелітополь	299,90±26,54	187,91±15,81
5.	Carduus acanthoides L.	Херсонська обл., м. Нова Каховка	277,41±23,73	174,33±15,32
6.	Carduus acanthoides L.	Дніпропетровська обл., м. Нікополь	259,19±22,41	167,56±13,43
7.	Carduus nutans L.	Київська обл., м. Пирятин	244,22±21,57	144,56±12,53
8.	Carduus nutans L.	м. Ялта, АР Крим	210,83±19,34	131,45±11,74
9.	Carduus nutans L.	м. Хмельницький	377,65±33,81	222,19±20,41
10.	Carduus nutans L.	Дніпропетровська обл., м. Солене	366,60±33,30	217,41±18,22

Список літератури:

1. Аналитическая химия в создании, стандартизации и контроле качества лекарственных средств /Под ред. член.-кор. НАН Украины В. П. Георгиевского. – Х.: НТМТ, 2011. – Т. 1. – 464 с.
2. Артамонов В. И. Растение и чистота природной среды / В. И. Артамонов – М.: Наука, 1986. – 172 с.
3. Влияние экологических загрязнений на качество растительного сырья и препаратов / А. В. Мазулин., Н. А. Калошина., Ю. М. Пискун., Л. П. Осаул // Лекарства – человеку: сб науч. трудов по материалам V Междунар. науч.-практ. конф. (Каунас, 3-5 нояб. 1997 г.) – Каунас, Т. 5, 1997. – С. 255-256.
4. Государственная Фармакопея СССР. Вып. 11. Общие методы анализа [2-е изд., доп]. – М.: Медицина, 1987. – 336 с.
5. Двораковский М. С. Экология растений / М. С. Двораковский – М.: Высш. шк., 1983. – 190 с.
6. Державна Фармакопея України / МОЗ України. [1 вид]. – Х.: 2001. – 556 с.

7. Коротченко І. А. Степова рослинність Київського плато [Текст] / І. А. Коротченко, Т. В. Фіцайло // Наукові записки. – 2003. – Т. 21: Біологія та екологія. – С. 20-25.
8. Кортиков В. Н. Полная энциклопедия лекарственных растений / В. Н. Кортиков, А. В. Кортиков. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 797 с.
9. Кьосев П. А. Лекарственные растения: самый полный справочник / П. А. Кьосев. М.: Эксмо – Пресс, 2011. – 939 с.
10. Мазулин А. В. К определению содержания нитратов в растительном сырье / А. В. Мазулин, Н. А. Калошина, Секлави Фадель Рида // Лекарства – человеку: сб. науч. трудов по материалам междунар. конф., Харьков, 3-5 окт. 1996 г. – Х., 1996. – С. 195-197.
11. Мазулин А. В. Экологическая оценка лекарственного сырья – важный фактор совершенствования его стандартизации / А. В. Мазулин, Н. А. Калошина, В. С. Доля // Человек и его здоровье: сб. научн. работ – Курск, 1999. – Вып. 2. – С. 243-244.
12. Мазулін Г. В. Екологічний моніторинг лікарських рослин / Г. В. Мазулін, А. В. Мазулін, Муіз Мохамед // Матеріали 11 з'їзду Українського ботанічного товариства, Харків, 25-27 верес. 2001 р. – Х., 2001. – С.228.
13. Машковский М. Д. Лекарственные средства.: 14-е изд., перераб. и доп. / М. Д. Машковский – М.: ООО «Издательство Новая волна», 2002. – Т. 1. – 540 с.
14. Опополь Н. И. Нитраты (гигиенич. аспекты проблемы) / Н. И. Опополь, Е. В. Добрянская – Кишенев: Штиинца, 1986. – 114 с.
15. Определитель высших растений Украины [Текст] / Д. Н. Доброчаева [и др]; под ред. Ю. Н. Прокудина. – К.: Наук. Думка, 1987. – 548 с.
16. Прончeнко Г. Е. Лекарственные растительные средства / Под ред. А. П. Арзамасцева, И. А. Самылиной. – М.: ГЭОТАР – МЕД. – 2002. – 288 с.
17. Рандушка Д. Цветовой атлас растений / Д. Рандушка, Л. Шемшак, И. Габерова. – Братислава: «Обзор» – 1990. – 411 с.
18. Филипцова Г. Г. Основы биохимии растений [Текст] / Г. Г. Филипцова, И. И. Смолин. – Минск.: БГУ. – 2004. – 136 с.
19. Цвелев Н. Н. Определитель сосудистых растений Северо-Западной России [Текст] / Н. Н. Цвелев. – СПб.: Изд-во СПУВА, 2000. – 781 с.
20. Экологический контроль лекарственного растительного сырья по содержанию нитратов / А. В. Мазулин, Н. А. Калошина, В. С. Доля, Секлави Фадель Рида // Досягнення сучасної фармації – в медичну практику, Харків, 10-12 жовт., – Х., 1996. – С. 162-163.
21. Jordon-Thaden I. E. Chemistry of Cirsium and Carduus / I. E. Jordon-Thaden, S. M. Louda // Biological Systematic and Ecology. – 2003. – Vol. 31, № 12. – P. 1353-1396.
22. Kozyra M. The analysis of flavonoids in the flowering herbs of Carduus acanthoides L. / M. Kozyra, K. Glowinak, M. Roguszewska // Current Issues in Pharmacy and MedicalSciences. – 2013. – Vol. 26. – № 1. – S. 10-15.
23. Wojdylo A. Antioxidant activity and phenolic compounds in 32 selected herbs. / A. Wojdylo, J. Oszmianski, R. Czemerys – Food Chemistry. – Vol. 105. – 2007. – P. 940-949.

Баланчук Т.И.
Винницкий национальный медицинский университет имени Н.И. Пирогова
Мазулин А.В.
Запорожский государственный медицинский университет

ИССЛЕДОВАНИЕ НИТРАТНОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ РАСТИТЕЛЬНОГО СЫРЬЯ ВИДОВ РОДА CARDUUS L.

Аннотация
Перспективным источником для получения современных фитопрепаратов являються виды рода Carduus L. Антропогенное загрязнение нитратами растительного сырья приводит к проявлению токсичности. Методом ионометрии установлено накопление нитратов в траве, корнях и отварах (1:10) Carduus nutans L., Carduus acanthoides L. из разных мест произростания. Растительное сырье, заготовленное в период цветения, требует контроля качества по показателю загрязнения нитратами.

Ключевые слова: антропогенное загрязнение, нитраты, нитрозамины, отвары, ионометрический анализ, трава, корни, чертополох колючий (Carduus acanthoides L.), ч. поникший (Carduus nutans L.).

Balanchuk T.I.
Vinnitsa National N. Pirogov Medical University
Mazulin O.V.
Zaporizhzhia State Medical University

THE STUDY OF NITRATE CONTAMINATION OF HERBAL RAW MATERIAL OF SPECIES OF GENUS CARDUUS L.

Summary
Promising source of modern herbal medicinal products are species of genus Carduus L. The toxic effect is present in herbs and roots with nitrate content. Analysis by ionometric metod revealed a total nitrate content in herbs, roots and infusions (1:10) of Carduus nutans L., Carduus acanthoides L. The herbs and roots of Carduus acanthoides L., Carduus nutans L. should be monitored for nitrate content.

Keywords: anthropogenic contamination, nitrates, nitrosamines, infusions, ionometric analysis, herbs, roots, Carduus acanthoides L., Carduus nutans L.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 75.047

ТЕМАТИЧНИЙ ЦИКЛ «ПОРИ РОКУ» В ОБРАЗОТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА: ПИТАННЯ ЖАНРОВОЇ СПЕЦИФІКИ

Капшик І.Й.
Київський університет імені Бориса Грінченка

Досліджено еволюцію тематичного циклу «Пори року» в європейському образотворчому мистецтві від доби середньовіччя до сьогодення. Висвітлено передумови виникнення та специфіку інтерпретації зображення сезонних змін у європейському живописі. З'ясовано існування жанрових взаємовпливів у формуванні образно-символічної системи мистецьких творів на тему «Пори року». Виявлено еволюцію художньої мови під впливом естетично-філософських ідей. Розкрито символіко-алегоричні, композиційні та колористичні особливості тематичних циклів «Пори року» в контексті розвитку європейського мистецтва.

Ключові слова: пори року, європейське мистецтво, пейзаж, побутовий жанр, портрет, архетип, візуальний образ.

Постановка проблеми. У мистецькому просторі мегаполісів та інформаційному електронному середовищі образам природи залишається не так багато місця. Здебільшого це окремі пейзажі, не пов'язані наскрізною ідеєю життя природи, чи взагалі, краєвиди для комп'ютерного інтерфейсу. Проте, тема сезонних змін природи являє собою уособлення життєвого циклу з насиченим символічним контекстом як у європейському, так і світовому мистецтві.

Аналіз процесу становлення та розвитку теми «пори року» як серії мистецьких творів, від доби середньовіччя і до сьогодення дає змогу виявити синтез жанрів, зокрема, поєднання пейзажу і побутового жанру, портрету і натюрморту, тощо. Дослідження загальнолюдських архетипних образів крізь призму еволюції тематичного циклу «Пори року» є актуальною проблемою сучасного мистецтвознавства

Аналіз останніх джерел і публікацій. Відображення незмінного розвитку природи у живописних творах є образним втіленням уявлень людини про циклічний устрій Світу. Це одна із «вічних» тем, що не перестає бути об'єктом досліджень і для сучасних науковців. У роботі Т. Ю. Серікової [5] порівнюються образи, створені Пітером Брейгелем та сучасними художниками-пейзажистами, підіймається актуальна для сучасного мистецтва тема архетипів. Метою наукового дослідження Е. Л. Балкинд [2] стало вивчення проблеми хронотипу в образотворчому мистецтві. Особисту увагу автор приділяє засобам відображення плинності часу, залучаючи зображення циклічності природи в мистецьких творах. Головна тема дисертаційного дослідження К. С. Єгорової [3] – історія становлення європейського пейзажу як самостійного жанру живопису від XV до XX століття. Автор акцентує увагу на витоках пейзажного жанру, поступовому формуванні його мотивів і типів в сюжетних картинах і портретах.

У національному мистецтвознавстві окремі аспекти розвитку пейзажного жанру висвітлювалися у дисертації І. В. Луценко [4]. Автор окреслив особливості композиційних засад та колористики пейзажного жанру в живописі Закарпаття.

Отже, питання жанрової специфіки у дослідженні тематичного циклу «Пори року» залишається недостатньо висвітленим. Поданий матеріал, не претендуючи на вичерпність, розкриває дану проблематику у контексті розвитку європейського мистецтва.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Спираючись на аналіз художніх творів європейського мистецтва від доби Середньовіччя до сьогодення, досліджується формування і розвиток жанрової специфіки та образно-символічної системи мистецьких циклів на тему «Пори року».

Головною метою статті є аналіз жанрової специфіки тематичного циклу «Пори року», еволюція і трансформація художнього втілення архетипу циклічності природи.

Виклад основного матеріалу. Зображення сезонів у образотворчому мистецтві є образним художнім втіленням людських уявлень про циклічний устрій Світу. Річний кругообіг природних змін часто зображувався художниками як алегорія людського життя. На кожному історичному етапі людина усвідомлює себе невід'ємною частиною природи, проводячи паралелі циклічності руху і аналогії між природними явищами та періодами людського життя.

Зображення природи у всій своїй повноті та складності вперше входить у європейський живопис у XV столітті. Французькі художники брати Лімбург (Поль, Ерман та Жеаннскен) стали відомими завдяки створенню «Пишного Часослова герцога Беррійського» (1409-1416). Часослов починався календарем, який було оздоблено дванадцятьма мініатюрами із знаками зодіаку та зображенням сезонної праці і розваг у різні пори року.

Зображення природи постає у єдності з людським життям, підкреслюючи ідею світового кругообігу. У мініатюрах пейзаж ще не виступає самостійним жанром, але створює певну атмосферу, настрій, вказує на сезонність природних явищ. На кожній з мініатюр зображено елементи астрологічної символіки: небесну на півсферу із сонячною колісницею, знаки зодіаку, число днів місяця. Брати Лімбург створили своєрідний синтез мистецтва та астрології, котрий сприймався як цілісний художній образ людиною пізнього Середньовіччя.

Історичні та соціальні події доби Ренесансу – великі географічні відкриття, Реформація та поширення протестантизму, призвели до зміни теоцентричної моделі світогляду на антропоцентричну. Майстер пейзажу та жанрових сцен Пітер Брейгель Старший отримав прізвисько «Мужицький» за серію «Пори року», створену протягом 1565 року. До нашого часу збереглося лише п'ять картин з цієї серії: «Мисливці на снігу»,»Сінокос», «Жнива», «Повернення стада», «Сутінковий день».

Автор майстерно зображує красу рідної природи у нерозривному взаємозв'язку з повсякденним життям фламандських селян. Фігури людей художник виводить на передній план. Пітер Брейгель не лестить своїм героям, не намагається їх прикрасити – вони живі, кумедні, реалістичні. Брейгель демонструє взаємозв'язок людини і природи у циклічному колі сезонних змін. Жанровість картин, реалістичність зображення побуту фламандців підкреслю-

© Капшик І.Й., 2015

ється гармонійними пейзажами. Доба Відродження привертає увагу європейських митців до ідеалів гуманізму, розкриває нові шляхи вивчення людської природи як прояв інтересу до земного життя.

Досліджуючи еволюцію тематичного циклу «Пори року» в європейському образотворчому мистецтві, варто звернути увагу на творчість італійського художника Джузеппе Арчимбольдо [1]. При дворі Максиміліана ІІ у 1573 році Арчимбольдо створює першу серію алегоричних картин «Пори року» на честь новорічного свята. Друга серія під такою ж назвою була написана при дворі імператора Рудольфа І. Як справжній представник ман'єризму, Арчимбольдо змінював пластику обличчя завдяки вдалому поєднанню різних природних форм, втілюючи ідею тісного взаємозв'язку людини та природи. Художник порівнює пори року із віком людини: весна – юність, літо – молодість, осінь – зрілість, а зима – старість. Алегоричні портрети серії «Пори року» являють собою оригінальний синтез портретного та натюрмортного жанрів. Автор з фантазією створює гротескні портрети, демонструючи перевтілення людини в дари природи.

У XVII столітті пейзаж сформувався як самостійний жанр. Французький живописець Нікола Пуссен з 1660 по 1664 рр. створює цикл «Пори року», який складається з чотирьох монументальних полотен: «Весна» (Земний рай), «Літо» (Руф і Вооз), «Осінь» (Дарунки землі обітованої), «Зима» (Потоп). Пейзажні мотиви підпорядковуються біблійним сюжетам і посилюють їх емоційне сприйняття. Сутність людського гріхопадіння як ідейна основа циклу презентується як шлях від безхмарного «Земного раю» до драматичного «Всесвітнього потопу». Художник міркує над філософськими питаннями життя, смерті, природи в житті людини.

З поширенням у Європі стилю рококо трансформується і погляд на функції образотворчого мистецтва. Твори живописців вже не примушують людину розмірковувати над філософськими питаннями, а розважають, прикрашають оселі, створюють грайливий настрій. Серія «Пори року» (1749) була написана Франсуа Буше на замовлення фаворитки Людовіка XV, маркізи Помпадур. «Пори року» Буше відображають сцени приємного дозвілля, що милують око витонченістю ліній і ошатним колоритом. У композиціях «Весна» та «Осінь» автор втілив популярний для доби рококо жанр пасторалі. Сцени купання («Літо») й катання на санчатах («Зима») презентують світ безтурботного життя, переданий витонченою грацією.

У 1896 році чеський художник Альфонс Муха створив серію «Пори року». Цикл складався з чотирьох плакатів із зображенням німф, що символізували розквіт і згасання природи. Стрункі постаті вродливих жінок у вишуканих сукнях органічно вплітаються у ніжні візерунки рослин. Лінії орнаменту несли в собі напруженість духовно-емоційного і символічного сенсу. У модерні ми не зустрінемо традиційного жанру пейзажу, де зображені дерева і квіти. Художника цікавить не природа в цілому, а окремі її частини – квітка, листя як елементи декоративної орнаментальної структури.

Мікалоюс Чюрльоніс – литовський композитор та художник, у творчій спадщині якого нараховується три цикли картин: «Зима», «Весна», «Літо». Майстер вперше продемонстрував їх публіці на другій литовській виставці у 1908 році. У циклі «Літо» (1907-08) дерева стають матеріалом для створення узагальненої образної конструкції, заснованої на ритмічних повторах і чергуванні пластичних елементів. Цей та інші цикли, що зображують пори року («Весна», 1907-08; «Зима», 1906-07), відтворюють не стільки реальні моменти життя природи, скільки узагальнені образи зими, літа, весни, пропущені крізь призму сприйняття художника, так звані «пейзажі душі». Це символічні композиції, підпорядковані ідеям воскресіння та звеличенням життя.

Чюрльоніс намагався створити своєрідний «музикальний живопис», що має пластичні відповідності у засобах музичної виразності, ритмі ліній, площин та форм. Живописні полотна Мікалоюса Чюрльоніса вирізняються поєднанням символізму з елементами литовського декоративно-прикладного мистецтва, прагненням до синтезу мистецтв і пошукам аналогій у музиці.

Монументальні панно П'єра Боннара, створені у 1912 році на замовлення московського колекціонера І. Морозова, також присвячені темі сезонних змін у природі. Панно «Весна» («Рання весна у селі»), «Літо» («Танок»), «Осінь» («Восени. Збирання фруктів») прикрашали сходи оселі мецената у Москві. Боннар не копіює природні пейзажі і не намагається досягти реалістичності, а завдяки власній фантазії, оспівує велич природи та місця в ній людини.

Програмний живопис надихає і художників початку XXI ст. Алегоричні парні жіночі образи, об'єднані у цикл «Пори року» (2007) презентовані російською художницею Іриною Котовою. Кераміст і художник-декоратор за освітою, Котова використовує у живописі декоративні елементи, успадковані від традиційного народного мистецтва, поєднані з класичними художніми техніками. Індивідуальний стиль та насичена кольорова гама надають особливої виразності її творам. «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима» уособлюють жіночий світогляд та пріоритети, подані крізь призму природних змін, залежно від життєвого періоду (пори року). Кольорова палітра жанрових композицій серії відповідає певному сезону, а романтичні жіночі образи у стилі модерн нагадують міфічних Богинь.

Висновки та пропозиції. Кожне покоління європейських митців з доби Середньовіччя і до наших днів переосмислює тему природи, зокрема, циклу «Пори року», відповідно філософським та естетичним уподобанням епохи. Обраний братами Лімбург синтез пейзажу та астрологічної символіки окреслював не тільки пору року, а й образ відповідного місяця у Часослові – однієї із неперевершених пам'яток пізньої готики Середньовіччя. Художники презентували сезонні зміни через пейзаж і жанрові сцени, де ідея руху життя людини підпорядковується астрології і космосу.

Жанрові сцени Пітера Брейгеля Старшого гармонійно поєднувалися із панорамними пейзажами. Захоплення природою доби Ренесансу постає тут у всій своїй багатовимірності. Оригінальний синтез портретного та натюрмортного жанрів створив талановитий представник ман'єризму – Джузеппе Арчимбольдо. У його «Порах року» вже простежується втрата ренесансної гармонії між природою та людиною, що відображає істотну трансформацію світосприйняття від середніх віків до Нового часу. Сутність людського гріхопадіння покладено в основу сезонного циклу Ніколи Пуссена. За допомогою біблійних сюжетів автор розмірковує над питаннями життя і смерті, місцем людини у природі, а пейзаж у картинах посилює емоційне сприйняття робіт.

Тільки у XVII столітті пейзаж перестає бути фоном для портретів, релігійних, жанрових картин і відокремлюється як самостійний жанр. Примхливий стиль рококо, світ насолоди та приємного дозвілля XVIII століття відтворив у серії «Пори

року» Франсуа Буше. Провідні ідеї гедонізму знайшли своє відображення у жанрі пасторалі. Пейзаж картин тільки підкреслював грайливий настрій, запрошуючи глядача у світ розваг.

Тематичний цикл «Пори року» не набув поширення у XIX столітті. Позитивізм як підґрунтя реалізму сприяв дослідженню природних явищ і розвитку жанру пейзажу, проте філософські узагальнення й світоглядні концепції, органічно презентовані крізь призму тематичного циклу, залишилися осторонь провідних мистецьких процесів. Художники кінця XIX – початку XX ст. протиставили дослідженню внутрішньої сутності природних явищ виявлення їх гармонії і краси. Один з найбільш відомих представників стилю модерн – Альфонс Муха, створив серію плакатів «Пори року», де вишукані портрети жінок органічно поєднуються з рослинними орнаментами. Всебічне прагнення до синтезу мистецтв знайшли своє втілення у циклах пір року Мікалоюса Чюрльоніса. Художник намагався у своїх роботах поєднати напрям символізму з елементами литовського декоративно-прикладного мистецтва, прагнув до пошуків аналогій у музиці. Естетика символізму і переваги імпресіонізму початку XX ст. надихнули П'єра Боннара на створення монументальних панно «Пори року».

Сучасні художники продовжують свої творчі пошуки в означеній темі. Алегоричні жіночі образи Ірини Котової із циклу «Пори року» поєднують вишукану декоративність традиційного народного мистецтва з класичними художніми техніками, а портретний жанр набуває філософської узагальненості.

Аналіз жанрової специфіки тематичного циклу «Пори року» в європейському живописі продемонстрував унікальну динаміку синтезу жанрів, обумовлену впливом певних історичних та культурних чинників. Поєднання пейзажу і побутового жанру, портрету і натюрморту дозволили художникам презентувати філософські й символічні аспекти єдності людини і природи.

Список літератури:

1. Барт Ролан. Арчимбольдо: Чудовища и чудеса // Метафизические исследования: Альманах лаборатории метафизических исследований. – СПб.: Алетейя, 2000. – Т. XIII: Искусство. – С. 332-343.
2. Балкінд К. Л. Хронотоп в образотворчому мистецтві // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія. – 2013. Т. 26 (65). – № 4. – С. 246-255.
3. Егорова К. С. Пейзаж в нидерландской живописи XV века / К. С. Егорова. – М.: Искусство, 1999. – 71 с.
4. Луценко І. В. Еволюція жанрів живопису Закарпаття першої половини XX ст. / І. В. Луценко // Мистецтвознавство [зб. наук. праць / гол. ред. А. Бокотей] 13. – Львів, 2013. – С. 163-172.
5. Серикова Т. Ю. Архетип в пейзаже [Электроний ресурс] – Режим доступу: http://archvuz.ru/2010_4/14 (24 березня 2015 р.)

Капшик Инна Иосифовна
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ЦИКЛ «ВРЕМЕНА ГОДА» В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ НАСЛЕДИИ ЕВРОПЕЙСКОГО ИСКУССТВА: К ВОПРОСУ ЖАНРОВОЙ СПЕЦИФИКИ

Аннотация
Исследуется эволюция тематического цикла «Времена года» в европейском изобразительном искусстве от средневековья до современности. Освещены предпосылки возникновения и специфики интерпретаций изображения сезонных изменений природы в европейской живописи. Показана наявность жанровых взаимовлияний в формировании образно-символической системы худоественных призведений на тему «Времена года». Выявлено эволюцию художественного языка под влиянием эстетическо-философских идей. Раскрыты символико-аллегорические, композиционные и колористические особенности тематических циклов «Времена года» в контексте развития европейского искусства.
Ключевые слова: времени года, европейское искусство, пейзаж, бытовой жанр, портрет, архетип, визуальный образ.

Kapshyk I.Y.
Borys Grinchenko Kyiv University

SEASONAL IMAGERY IN THE HERITAGE OF EUROPEAN VISUAL ARTS. QUESTIONS OF GENRE SPECIFICITY

Summary
The aim of this article is to explore how the depictions of seasonal events in European painting have been evolving throughout history. The author provides an insight into the factors that gave rise to and shaped the image of cyclic seasonal changes in European visual arts. The article shows the gradual transformation of artistic movements in Europe since the late Middle Ages by describing how archetypes formed the basis for the conception of seasons. The article illustrates the blending of new ideas of plasticity with new artistic movements and their effect on the emergence of said movements. This study offers a new perspective on the role of compositional, cultural and visual aspects of the series of artworks depicting seasons on the mutual influence of European artists.
Keywords: seasons, European art, scenery, petit genre, portrait, archetypes, visual image.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.944.1

ПРОФІЛАКТИКА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ (ЗАКОНОДАВЧОЇ)

Арефнія С.В.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук

В статті освітлюється фактори виникнення та розвитку професійного вигорання та напрямки його профілактики та психокорекції у державних службовців законодавчої гілки влади (Верховна Рада України). В статті запропоновано вивчення професійного вигоряння та розробка програми профілактики та психокорекції спираючись на положення системного та генетичного підходів згідно з якими професійне вигоряння має розглядатися: – у єдності чотирьох аспектів: структурного, функціонального, онтологічного та генетичного; – з полісистемних позицій, а не в рамках якоїсь однієї системи (професії, соціальної сфери); – як деструктивну тенденцію професійного розвитку особистості, відслідковуючи динаміку розвитку основних складових даного феномена й механізмів їхнього виникнення.

Ключові слова: профілактика, психокорекція професійного вигорання, державний службовець, професійний розвиток особистості, державний орган влади.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток особистості в системі професіоналізації, починаючи від підготовки особистості до свідомого вибору професії та завершуючи пост-професійним періодом її життєдіяльності має велике значення щодо формування професійних та особистісних якостей, психологічного, емоційного стану.

Розглядаючи основні проблеми професіоналізації особистості такі, як професійна орієнтація, вибір професії, професійне самовизначення, професійна адаптація, психологічний супровід професійної діяльності слід зазначити, що це вибір, який здійснюється в результаті аналізу внутрішніх ресурсів суб'єкта вибору професії та співвідношення їх із вимогами професії.

Специфіка державної служби, полягає у тому, що низка соціальних потреб державного службовця (потреба в позитивній оцінці його ролі в суспільстві, потреба у визнанні, в самоповазі, в матеріальному забезпеченні, інші особистісні значущі цілі) є доволі соціально фрустрованими. Зрозуміло, що ця ситуація не може не бути психотравмуючою для цієї категорії працівників. Водночас оцінка суспільством соціально-професійної категорії державних службовців спотворюється особистісними проблемами самого державного службовця і, закріплюючись, стає його своєрідною соціальною позицією, багато в чому визначаючи його подальший професійний розвиток і життєвий шлях. Тому тільки відповідність компетентності державного службовця вимогам його посади, баланс між стресом і розслабленням, між службою і приватним життям і є головним запобіжником емоційного професійного «вигоряння».

Державна служба розглядається нами як вид професійної діяльності, що полягає у виконанні державним службовцем органів державної влади компетенцій цих органів. При цьому варто підкреслити відмінність такого розуміння державної служби від її розширювального тлумачення як роботи в державних організаціях взагалі. Тобто, у контексті даного дослідження буде розглядатися тільки постійна оплачувана професійна діяльність в органі законодавчої влади, що полягає в забезпеченні функціонування цього органу.

Для виявлення як внутрішніх, так і зовнішніх протиріч професійного становлення державних службовців та їх професійного вигоряння доцільно коротко схарактеризувати суть різних підходів до модельного опису й побудови органів державної влади.

Аналіз генезису професійного становлення державних службовців показує, що протягом всієї історії розвитку систем державного керування використовувалися й продовжують використовуватися, щонайменше, три принципово різних моделі роботи владних органів, ролі й місця в них державних службовців:

– розгляд системи влади як механізму, а її службовців – як деталей («гвинтиків») такого механізму;

– порівняння систем управління з усіма її складовими з єдиним організмом (використовуються аналоги з живими організмами);

– різні варіанти антропологічно орієнтованих моделей влади, у яких активно використовуються аналогії, насамперед із соціальними аспектами життєдіяльності людини (наприклад, життєві цикли управлінських структур описуються в термінах «дитинство», «отроцтво», «рання зрілість», «розквіт».

Для визначення теоретичних та методологічних засад профілактики професійного вигоряння доцільно розглядати професійне становлення, як таке, що полягає в знаходженні державним службовцем можливостей до *особистісної самореалізації засобами професії в умовах твердої регламентації його діяльності*.

Необхідно визначити принципи становлення державного службовця як повноправного суб'єкту професійної діяльності, що прагне до вершин виконання своїх посадових обов'язків і використовує рішення професійних завдань як засіб особистісного саморозвитку. Важливо зазначити, що терміни «особистість» та «особистість держслужбовця» – теоретичні поняття різного ступеня узагальнення. Друге з них фіксує приналежність до певної соціально-професійної групи, де проявляються риси, що характеризують її ставлення до державної служби, до своєї трудової діяльності, цілей і завдань держапарату, методів роботи, взаємин у колективі. Особистість держслужбовця не тільки об'єкт, але й суб'єкт суспільних відносин, соціальна активна особистість, що має власну життєву позицією й спрямованістю, які визначаються потребами, інтересами, ідеалами й мотиваціями діяльності.

На думку А.К. Маркова особистісний простір ширше професійного й істотно впливає на нього [1]. Отже, принципово важливим виявляється органічне сполучання завдань особистісного розвитку із завданнями розвитку професійного. Таким чином, концептуальним положенням при розробці профілактики професійного вигоряння держслужбовців є положення *про максимальне саморозкриття особистості при досягненні нею вершин професійної*

© Арефнія С.В., 2015

майстерності, підпорядкованість завдань професійної підготовки завданням досягнення людиною самореалізації засобами обраної нею професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна констатувати зростання в останні роки уваги з боку вчених різних галузей науки до проблем професіоналізації державних службовців. Опубліковані соціологічні, політологічні, соціально-психологічні, історико-філософські роботи (Ф.Д. Демідов [7], В.Г. Ігнатов, В.І. Кушлин, П.Н. Лебедєв, В.І. Матирко, Н.С. Нечипоренко, Є.В. Охотський, А.В. Оболонський [8], Н.С. Слєпцов, А.І. Турчинов, Г.Г. Філіппов)

Методологічною основою сучасних концепцій професіогенезу українських та російських науковців є суб'єктний і особистісно-діяльнісний підходи (теорії Е. Зеєра, Є. Клімова, А. Маркової, Г. Нікіфорова, М. Пряжнікова і О. Пряжнікової, В. Рибалки) [3].

За Т. Кудрявцевим критеріями професійного становлення особистості є ставлення особистості до професії та рівень виконання діяльності.

Щербич Л.І. зазначає, що кар'єра – це, як «безперервний процес успішного просування по сходам адміністративної, соціальної, професійної, майнової й іншої ієрархії з метою досягнення вищого статусу й відповідних йому рівня й якості життя» [2, с. 51].

Д. Сьюпер (Super, 1971) пропонує визначати успішність професійної діяльності за об'єктивними та суб'єктивними критеріями. Об'єктивними критеріями він визначає – стабільність роботи, досягнутий статус у професійному середовищі; дохід, що приносить наявна посада. Суб'єктивними критеріями називається задоволеність життєвою ситуацією, суб'єктивна оцінка своїх досягнень. Найбільш важливим, на наш погляд, є положення, про те, що задоволеність роботою й життям у цілому залежить від того, наскільки адекватні можливості знаходить людина для реалізації своїх здібностей, інтересів, особистісних властивостей і життєвих цінностей у професійній діяльності.

Основними ознаками професійних криз на думку Н.Б. Іванцової є: втрата відчуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, зниження власної оцінки, втома, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей [5].

Проявом негативного впливу професії на особистість є поява різноманітних *професійних деформацій* (або *професійних деструкцій* – ці терміни вживають зазвичай я к синонімічні), різновидом якої є феномен психічного вигоряння.

Феномен професійного вигоряння доцільно розглядати в контексті професійної кризи, психологічного відчуження, втрати смислів як причин і наслідків професійно-особистісної деформації.

Основними психологічними детермінантами розвитку професійно обумовлених деструкцій є: – конфлікти професійного самовизначення, – кризи професійного становлення, – професійна дезадаптація. Складовими цих детермінант виступає:

– Нереалістичні цілі
– Помилкові смисли праці
– Професійні та міжособистісні конфлікти
– Відсутність цілісної професійної свідомості
– Деформація особистості
– Припинення професійного розвитку
– Порушення соціально-професійної самоактуалізації

Невідповідність професійній дійсності

Постановка завдання:

– Визначити специфіку професійної діяльності працівників державних органів влади.

– Створити теоретичну модель розвитку професійного вигорання.

– Знайти напрямки профілактики професійного вигорання у державних службовців державних органів влади.

– Визначити корекційні мішені подолання професійного вигорання держслужбовців.

Основний матеріал. Професійна діяльність державного службовця законодавчого органу влади складна і відповідальна. У межах регламентованих завдань та поставлених обов'язків він здійснює аналітичні, контрольні операції на одному з напрямків роботи підрозділу, бере участь в узагальненні практики законодавства та ходу реалізації державної політики у відповідних сферах управління та забезпечення їх виконання. Державний службовець Верховної Ради України бере участь у розробці різних постанов, документів, заходів щодо виконання чинного законодавства, розвитку економіки, культури, освіти тощо. До його обов'язків входить підготовка проектів рішень та пропозицій керівництву щодо виконання доручень органів виконавчої влади вищого рівня. Він бере участь у розробці проектів нормативних та організаційно-методичних документів, інформаційно-аналітичних матеріалів, пов'язаних з прийняттям та виконанням управлінських рішень, а також відповідей на звернення та заяви, що надійшли на розгляд [9].

Професія державного службовця потребує від людини володіння певними індивідуально-психологічними якостями: комунікативними здібностями та здатністю вислуховувати; урівноваженістю поведінки; рухливістю нервової системи. Через такі значні навантаження, які дає ця професія, державна служба не рекомендується людям з розладами серцево-судинної та нервової системи; тим, хто страждає нервово-психічними захворюваннями; має інфекційні та алергічні хвороби [9].

Специфіка професійної діяльності законодавчого органу влади полягає у соціально-економічних умовах в державі: жорстке ієрархічне управління, не високе матеріальне заохочення, невизначені перспективи кар'єрного росту, перебільшене соціальне значення статусу державного службовця, відсутність психологічної підтримки та супроводу державних службовців, фінансування на реабілітаційні або оздоровчі програми для працівників, які зазнали «професійного вигорання» та соціально-психологічних умов праці: високі вимоги до відповідальності, кваліфікованості, професіоналізму, правильної організації роботи, обмеження часу на виконання термінових завдань, висока психоемоційна напруга, інтенсивність праці, інтелектуальні та психологічні навантаження, важкі умови адаптації, психологічна некомпетентність керівних органів та керівництва щодо підтримки здорового клімату в колективі. Всі ці фактори можуть призводити до індивідуальних та особистісних деструктивних проявів професійного вигорання.

Професійне вигоряння полісистемне утворення, що включено в ряд взаємодіючих систем різного рівня, де базовою системою, у якій зароджується й розвивається вигоряння, є система професійного становлення особистості. Вигоряння є професійним феноменом, елементом підсистеми професійні деструкції, тобто формується й проявляється в професійній діяльності, негативно впливаючи на її протікання й результати. Воно є проявом повного професійного регресу особистості та підсистемою особистості.

Феномен вигоряння є причиною й наслідком психологічного відчуження й незадоволеності самореалізацією.

Виходячи з того, що професійне вигоряння призводить до особистісних змін професіонала розробка моделі корекції та профілактики має включати модель особистості та теоретичні засади її розвитку. В основу теоретичної моделі покладено:

– *концепцію психічного вигоряння* В.Є. Орла, яка дає цілісне уявлення про психічне вигоряння, його структуру, особливості впливу на особистість професіонала й параметри його професійної діяльності й життєдіяльності в цілому, джерела виникнення й динаміку розвитку. В. Є. Орьол об'єднав джерела виникнення вигорання у три великі категорії залежно від характеру причин, що обумовлюють виникнення вигоряння: організаційні, індивідуальні та інтерперсональні. [6]; – *концепцію структури професійних параметрів необхідних для виконання діяльності* В.В. Рибалки; *інтегративно-особистісний підхід* Г. Балла; – *концепцію суб'єкт-ресурсного розвитку професіонала* Н.Є. Водопьянової, яка дозволяє системно проектувати заходи попередження та корекції професійного вигоряння.

Таблиця 1

Теоретична модель розвитку професійного вигорання

Організаційні фактори	**Індивідуальні фактори**
- Умови роботи - Зміст праці - Соціально-психологічні аспекти роботи	

Підсистема спрямованості		**Інструментальна підсистема**		
Потреб-нісно-мотива-ційний	*Цілеутво-рюючий*	*Інфор-маційно-пізна-вальний*	*Операцій-но- ре-зульта-тивний*	*Емо-ційно-почут-тєвий*
- Смисли - Мотивація - Цінності: ціннісні орієнтації та ціннісні уявлення - Духовний потенціал - Цілі		- Тривожність та нервова напруга - Рівень адаптованості - Задоволення сьогоденням та минулим - Самоставлення - Локус-контроль – Я, життя		
Ресурсні підсистеми - Система ресурсів когнітивно-рефлексивної регуляції: *«ресурси рефлексії»* - Система психологічної регуляції: *«ресурси самопідтримки»* - Системою механізмів когнітивного й поведінкового подолання дійсних і майбутніх труднощів: *«ресурси подолання»* Система самоконтролю й задоволеності особистими досягненнями й професійною самореалізацією – *«ресурси особистих досягнень»*				

Організаційними факторами професійного вигорання є: умови роботи – жорстке ієрархічне управління; не високе матеріальне заохочення; високий рівень відповідальності; досить регламентований час на виконання термінових завдань; обмеженість факторів підвищення мотивацій персоналу; висока стресогеність; висока психоемоційна напруга; істотні навантаження на зоровий та мовно-руховий апарат. Зміст праці – висока інтенсивність праці; насиченість дій; інтелектуальні навантаження; необхідність інтенсивного сприйняття; переробки й інтерпретації великих обсягів інформації; підтримка та відповідність статусу державного службовця; відповідальна робота з високопоставленими статусними посадовцями; робота з важливою конфіденційною документацією. Соціально-психологічні аспекти – невизначені перспективи кар'єрного росту; відсутність визнання результативності праці; неможливість адекватної оцінки результатів праці; труднощі адаптації в колективі; невідповідність вимог до займаної посади; відсутність психологічної підтримки та супроводу державних службовців; також інтерперсональні: труднощі міжособистісних взаємодій; дифузність професійної ідентифікації, тощо.

Індивідуальними факторами професійного вигорання можуть бути: низький рівень адаптованості; низька самоцінність, саморозуміння та самосприйняття; занижений рівень самоповаги, самовпевненості та самоцінності; внутрішня конфліктність; підвищена тривожність та нервова напруга; трудоголізм; низькі комунікативні здібності; прагнення до кар'єрного росту, тощо.

Отже, ми розуміємо, що подолання та профілактика професійних деструкцій, і зокрема, професійного вигоряння потребує комплексного підходу.

Першочергове завдання у збереженні стабільності організації, і її людських ресурсів – профілактика і подолання негативних наслідків організаційних стресів.

Профілактика вигорання повинна охоплювати широкий спектр заходів, з одного боку тих, що, пом'якшують дію організаційних стрес-факторів, а з іншого тих, що дозволяють активізувати особисті ресурси персоналу, щоб ефективно долати негативні наслідки професійних і організаційних стресів.

Психологічна допомога суб'єктам праці має бути спрямована на підвищення суб'єктної активності; це сприятиме зниженню вираженості професійного вигоряння й смислового відчуження.

Висновки.

1) Рушійною силою профілактики та подолання професійних деформацій є процес саморозвитку. Цілеспрямований і систематичний розвиток самосвідомості є базовою умовою психолого-педагогічної корекції професійних деформацій. Основними компонентами усвідомленої регуляції діяльності є прийняття суб'єктом мети діяльності та прийнята суб'єктом програми перетворень. Технологія корекції спрямована, насамперед, на зміну самоставлення. Однак оскільки ставлення до себе формується на основі уявлень про себе, сполучених з самооцінкою, і проявляється в поведінці, в систему психокорекційних впливів утягуються всі компоненти Я-концепції. Механізми самоусвідомлення, самоприйняття, прийняття інших і самовизначення є провідними у цьому процесі.

2) Робота з профілактики професійного вигоряння та професійних деструкцій має носити комплексний характер і може реалізовуватися за двома основними напрямками.

Організаційний напрям. Систематична та погоджена робота психолога й інших посадових осіб з своєчасного виявлення працівників, що потребують надання психологічної допомоги; постійний психологічний супровід та моніторинг, створення сприятливих умов для життєдіяльності фахівців, що попереджають їх психологічне й фізичне перевантаження.

Психолого-педагогічний напрям. психологом спеціальних процедур по наданню психологічної допомоги конкретним фахівцям (колективам) методами психологічного консультування, психокорекції, психореабілітації, психологічного навчання й освіти (спеціалізована психологічна допомога).

3) У заходах здійснення профілактики опора має бути на методологічний принцип суб'єктності, а саме на такі параметри як:

Таблиця 2

Профілактика та корекція професійного вигорання

Ресурсне забезпечення корекційних впливів	
Система задіяних ресурсів особистості	Результат корекції
1 етап – подолання професійного вигоряння *Ресурси подолання професійного вигоряння*	
«Ресурси рефлексії» Система когнітивно-рефлексивної регуляції, що забезпечує керування іншими ресурсами, усвідомлення наявних та відсутніх ресурсів та задоволеність якістю життя.	- підвищення сензетивності особистості; - формування позитивної життєвої позиції, - підвищення емоційної стійкості в коммуникаціях, - формування загальної задоволеності якістю життя та таких його парціальних параметрів як задоволеність самоконтролем, роботою, особистісними успіхами, здоров'ям, психологічним благополуччям
«Ресурси самопідтримки» Система психологічної регуляції, що підтримує впевненість або переконаність у власних можливостях контролю ситуацій сьогодні й у майбутньому, досягнення поставлених цілей	- стабілізація параметрів самоставлення; - стабілізація самооцінки - гармонізація системи смисложиттєвих орієнтацій - розширення самоактуалізаційних ресурсів
«Ресурси подолання» Система механізмів когнітивного й поведінкового подолання наявних і майбутніх труднощів, що забезпечують розширення ресурсної бази: чим частіше використовуються проактивні й екстенсивні копінг-стратегії, тим меншою є вираженість професійного вигоряння	- формування адаптаційний стратегій - формування ефективних копінг-стратегій - формування алгоритмів використання допінг-стратегій
«Ресурси особистих досягнень» Система самоконтролю й задоволеності особистими досягненнями й професійною самореалізацією	- формування критеріїв оцінки власних професійних досягнень; - формування навичок професійної самопрезентації; - усвідомлення власних професійних досягнень
Мотиваційно-спонукальні ресурси	- формування системи цінностей та їх гармонізація; - усвідомлення наявних та постановка нових життєвих; - опанування навичок стратегічного планування;
Ресурси цілеутворення планування та реалізації професійних інтенцій	- розвиток навичок цілеутворення; - розвиток навичок планування кар'єри; - розвиток навичок планування кар'єри; - розвиток навичок саморозвитку
Ресурсне забезпечення корекційних впливів	
Система задіяних ресурсів особистості	Результат корекції
2 етап – професійно-особистістний розвиток суб'єкта праці Ресурси розвитку	
«Ресурси рефлексії»	- ревізія та корекція життєвого сценарію - підтримка позитивної життєвої позиції, - розвиток комунікативної компетенції, - розвиток навичок рефлексії
Мотиваційно-спонукальні ресурси	- моніторинг власних цінностей - моніторинг життєвих цілей та намірів; - розвиток навичок стратегічного планування;
Ресурси цілеутворення планування та реалізації професійних інтенцій	- розвиток навичок цілеутворення; - розвиток навичок планування кар'єри; - розвиток навичок планування кар'єри; - розвиток навичок саморозвитку
Моніторинг професійного та особистісного благополуччя суб'єкта праці Здійснюється систематично із залученням всіх доступних ресурсів суб'єкта праці	

Корекційні мішені				
Блок спрямований на корекцію підсистеми *спрямованості* (потребно-мотиваційну)		Блок спрямований на корекцію *інструментальної* підсистеми		Блок спрямований на корекцію саморегуляції особистості
- корекція смислової сфери особистості; - корекція мотиваційної системи особистості; - корекція погребової сфери особистості; - розвиток духовності особистості.		- усвідомлення особистісних характеристик; - оптимізація ставлення до себе; - нормалізація самооцінки; - опанування навичок ціле покладання; - опанування навичок ухвалення рішення; - усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності; - усвідомлення себе суб'єктом спілкування		- засвоєння навичок психологічної саморегуляції; - засвоєння навичок подолання стресу; - формування ефективних стратегій адаптації.

Результат психокорекційного впливу
Комплексне усвідомлення себе, підвищення рівня самосвідомості. Подолання ознак професійного вигорання, подолання професійних деформацій. Стабілізація процесу професіоналізації та кар'єрного просування. Підвищення рівня соціально-психологічної адаптованості

– активне орієнтування у новій ситуації, матеріалі;
– усвідомлення структури своєї діяльності, якостей особистості, етапів життєвого шляху;
– ініціатива, цілепокладання, планування, передбачення;
– виключність у діяльність;
– прагнення до саморегуляції (самоконтролю, самокоррекції, самокомпенсації),
– володіння прийомами саморегуляції;
– усвідомлення суперечностей свого розвитку, їх усунення, забезпечення балансу і гармонії;
– орієнтація особистості на саморозвиток і самооновлення;
– прагнення до самореалізації та творення;
– планування свого професійного шляху, структурування і впорядкування свого професійного досвіду та досвіду інших;
– духовний розвиток особистості, підтримка душевного стану та духовне задоволення.

4) Рушійною силою профілактики та подолання професійних деформацій є процес саморозвитку. Фундаментальною *психологічною умовою* ефективної професіоналізації та кар'єрного зростання, реалізації особистістю власних цілей і цінностей є перехід на більш високий рівень розвитку самосвідомості. Подолання професійних деформацій базується на сходжені від егоцентризму до більш високого рівня свідомості.

Список літератури:

1. Маркова А. К. Психология профессионализма. Издательство: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996 г.
2. Щербич Л. И. Карьера женщины: ее смысл и значение // Сопдальная феминология. – Самара: Изд-во «Самарский ун-т». – 1997. – С. 49-58.
3. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. Монографія / За ред. Г. О. Балла – К. ІППППЩ АПН України, 1998 – 190 с.
4. «Подходы зарубежных и отечественных ученых к профессиональному самоопределению» (Д. Сьюпер, Э. Гинзберг, Дж. Холланд).
5. Іванцова Н. Б. Періодизація професійного розвитку особистості / Н. Б. Іванцова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – Т. 8. – Вип. 7. – С. 105-114.
6. Орел В. Є. Современные проблемы исследования синдрома выгорания у специалистов коммуникативных профессий: коллективная монография; под. ред. В. В. Лукьянова, Н. Е. Водопьяновой, В. Е. Орла и др. – Курск, 2008. – С. 13-34.
7. Философия: Учебно-методический комплекс для подготовки бакалавров Философия Том (часть) 1: Учебник – («Учебники Российской академии государственной службы при Президенте РФ-бакалавриат») / Демидов Ф. Д. – 120 с.
8. Оболонский А. В. Мораль и право в политике и управлении. – М.: Изд. Дом ГУ-ВШЄ. – 2006. – 262 с.
9. Синявський В. В. Професіограми і психограми професій. Методичний посібник. Книга IX. – Київ, 2004. – 187 с.

Арефния С.В.
Институт педагогического образования и образования взрослых
Национальной академии педагогических наук

ПРОФИЛАКТИКА И ПСИХОКОРРЕКЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ РАБОТНИКОВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ ВЛАСТИ (ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ)

Аннотация
В статье освещаются факторы возникновения и развития профессионального выгорания и направления его профилактики и психокоррекции у государственных служащих законодательной ветви власти (Верховная Рада Украины). В статье предложено изучение профессионального выгорания и разработка программы профилактики и психокоррекции опираясь на положения системного и генетического подходов в соответствии с которыми профессиональное выгорание должно рассматриваться: – в единстве четырех аспектов: структурного, функционального, онтологического и генетического; – с полисистемных позиций, а не в рамках какой-то одной системы (профессии, социальной сферы); – как деструктивную тенденцию профессионального развития личности, отслеживая динамику развития основных составляющих данного феномена и механизмов их возникновения.
Ключевые слова: профилактика, психокоррекция профессионального выгорания, государственный служащий, профессиональное развитие личности, государственный орган власти.

Arefniia S.V.
Institute of Pedagogical Education and Adult Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

PROPHYLAXIS AND PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF PROFESSIONAL BURNOUT OF PUBLIC OFFICIALS (LEGISLATORS)

Summary
The article highlights the factors of occurrence and development of professional burnout and its prevention and correction of public employees of the legislative branch (Parliament of Ukraine). The article suggests a study of professional burnout and the development of a program for prevention and correction based on the systematic and genetic approaches in which professional burnout should be considered: – in the unity of the four aspects: structural, functional, ontological and genetic; – with polysystemic positions, not within one system (profession, social sphere); – as a destructive trend of personal professional development, tracking the dynamics of the development of the main components of this phenomenon and mechanisms of their occurrence.
Keywords: prevention, psychological correction of professional burnout, civil servant, professional development of the person, public authority.

УДК 336.72

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ З ВИСОКИМ РІВНЕМ ВИЗНАЧЕНОСТІ СТИЛЮ ЖИТТЯ

Бачинська Х.П.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано психологічні аспекти стилю життя, його головні складові. Проаналізовано зв'язки стилю життя з особистісною зрілістю, системою життєвих орієнтацій та компонентами мотиваційної структури особистості у студентів. Встановлено, що студенти, які характеризуються чітким уявленням щодо власного стилю життя характеризуються вищим рівнем особистісної зрілості, а саме: високим рівнем відповідальності, незалежністю, сформованою життєвою філософією.

Ключові слова: стиль життя, особистісна зрілість, система життєвих орієнтацій, мотивація, рання дорослість.

Постановка проблеми. Прагнення молодої людини здійснити свої мрії бажання часто проявляється у роботі над собою, у вдосконалені, у виборі оточуючих, у способі життя. У цей період людина стає більш самостійною, в неї є більше можливостей себе проявляти. Робити те,що їй подобається, або принаймні, слідувати якимось своїм поглядам, переконанням. У ранній дорослості стиль життя починає проявлятись найвиразніше, це пов'язано із широкими можливостями молодої людини проявляти себе самостійно, відповідально, соціально активно, творчо.

Психологічні концепції стилю життя значною мірою можна прослідкувати у працях А. Адлера, де стиль життя – це той унікальний спосіб, який вибирає людина для реалізації своїх життєвих цілей. Стиль життя вважається тісно пов'язаним з спрямованістю особистості та її мотивацією. За А. Адлером, властивий людині стиль життя, дає змогу передбачити її майбутнє. Тому завданням психології «виявити єдність в кожній людині: у її мисленні, почуттях, діях, у її, так званому, свідомому і несвідомому – в будь-якому виявi її особистісних властивостей, і це буде ключем до розуміння її поведінки» [1, с. 24-28]. В диспозиційній психологічній теорії концепт стилю життя схожий з поняттями риси особистості, де стиль життя – це вся сукупність рис людини, які проявляються у прагненні до дії, у прагненні досягти певної мети. Синонімом стилю життя можна вважати концепцію життєвого сценарію Е. Берна, який формується, під впливом батьків і служить своєрідним психологічним імпульсом, що штовхає людину вперед, назустріч її долі, Водночас Е. Фром визначає стиль життя як бачення людиною своєї особистості в культурному аспекті [8]. Спільним у всіх психологічних концепціях визначення стилю життя є те, що це поняття служить для позначення особливостей досягнення людиною значущої цілі свого життя та способу її реалізації.

Цим психологічне трактування стилю життя різниця від соціологічного, у якому акцентується на зовнішніх виявах стилю життя і на тому, як різні люди з різними стилями взаємодіють між собою. З соціологічного погляду, стиль життя являє собою систему практик, що повторюються у повсякденній поведінці і визначають статус людини в соціальному просторі. В стиль життя включаються практики в найрізноманітніших сферах: це споживання і дозвілля, праця і доходи, здоров'я, участь в політиці і релігії та ін. Стиль життя значно пов'язаний із поняттям смаку і трактується як типові форми життєдіяльності людей, умови їх праці та побуту [3, 5, 6, 7].

Стиль життя студентів – надзвичайно бурхливий і різноманітний, часто від відрізняється від того, який був у період, коли вони ходили до школи, більше залежали від батьків. Студент – це доросла людина, яка обирає свій спосіб життя, має своїх погляди щодо формування життя. Але більшість людей у студентські роки часто не знають, чого вони хочуть, чи правильно вони обрали свій шлях, у них появляються сумніви. Тому необхідно прослідкувати, які ж такі психологічні особливості студентів допомагають визначитися із стилем їхнього життя, які основні тенденції проявляються у цьому виборі, вивчити структури та психологічні механізми стилю життя, без якого не можливе пізнання себе, розкриття і вдосконалення своїх здібностей і таланту. Опираючись на погляди А. Адлера визначивши стиль життя людини, можна визначити основні цілі, яким людина слідує.

До позитивних стилів життя належать: стиль соціальної активності, морального авторитету, творчого життя, патріотизму; естетичний, діяльності, сімейного життя, інтелекту, любові та дружби, професійний.

До негативних стилів належать: споживацький, домінування та влади, гедонізму (задоволення), ощадливості, пасивного спостереження, шахрайства, недовіри, ненависті до людей, цинізму, скептицизму. Ці стилі життя мають негативний вплив на стосунки із іншими людьми та розвиток самої людини..

Студентський вік включений в контекст життєвого шляху – в цей час створюються умови для самовизначення. Студент стає суб'єктом життя і здійснює рух до справжньої свободи та автономії [4, с. 32]. Власне те, що студент стає суб'єктом життя дає йому змогу самостійно визначитися зі стилем свого життя. А проблема постає у тому, який стиль обрати і що потрібно для цього визначення. Тому проблема дослідження полягає у виокремленні основних стилів життя, притаманних студентам та психологічних складових визначеного стилю життя у ранній дорослості.

Метою дослідження є виокремлення психологічних особливостей студентів із визначеним рівнем стилю життя

Мета статті – презентувати психологічну інтерпретацію стилю життя у студентському віці

Основний матеріал. За А. Адлером, стиль життя у ранній дорослості проявляється у можливості для постановки цілей свого життя та можливостей подолання комплексу неповноцінності, який був сформований в дитинстві. У цьому віковому періоді чітко формуються складові життєвого стилю: уявлення людини про себе ким вона є, уявлення про речі, які її оточують, а також і про те, що світ вимагає від людини. Крім того саме на період ранньої дорослості припадає вирішення трьох головних завдань, які характеризують стиль життя за А. Адлером: це самореалізація у роботі, дружбі і любові. Ці життєві

© Бачинська Х.П., 2015

завдання займають чільне місце у житті студентів і є необхідні для їх саморозвитку удосконалення, здобуття особистісної зрілості, відчуття себе щасливим [2].

Стиль життя студентів може охоплювати усі сфери їхньої діяльності: роботу, навчання, особисте життя, стосунки з друзями, протилежною статтю і саме в цих сферах він виявляється становленням самосвідомості, а отже і розвитком особистісної зрілості, чітким формуванням структури мотивації, формуванням системи життєвих орієнтацій та формуванням уявлення про своє майбутнє та місце у ньому. Тому необхідно дослідити основні показники досягнень цілей особистості, за допомогою чого людина визначає ціль і за допомогою чого вона її досягає. З теоретичного аналізу літератури помітно, що основними індикаторами стилю життя є те, що сприяє досягненню цілей людини: смисложиттєві орієнтації, мотиви та особистісна зрілість.

Для емпіричного вивчення стилю життя студентів було застосовано опитувальник «Стиль життя» Ч. Матусевича, метою якого є визначення домінуючого уявлення про стиль життя юнацтва. В опитувальнику представлено опис 21 стилю життя, характерного для різних людей, причому стилі життя відображають основні цінності людини. Для дослідження особливостей стилю життя було обрано «Опитувальник особистісної зрілості» О. С. Штепи, який дає змогу визначити рівень особистісної зрілості: високий рівень, необхідний рівень та критичний рівень. «Опитувальник компонентів мотиваційної структури» В. Гербачевського, що визначає домінуючі мотиви особистості. «Опитувальник системи життєвих орієнтацій» Д. А. Леонтьева, що дає змогу з'ясувати змістові життєві орієнтації особистості, що складають основу образу Я.

У дослідженні взяли участь 40 студентів віком 18-23 роки львівських та тернопільських ВУЗів. Результати дослідження групи опрацьовано за допомогою порівняльного та кореляційного аналізу програмного пакету Statistica-10.

За результатами дослідження виявлено, що більшість студентів має чітко визначений стиль життя. Це можна пояснити тим, що досліджувані віком 18-23 роки мають чіткі уявлення про свої цінності та вподобання і знають, чого хочуть в майбутньому. Частка осіб з невизначеним стилем життя становить 20%. Встановлено, що у цих досліджуваних спостерігається невідповідність між реальним та уявним стилем життя.

Виявлено, що студентам найбільше подобаються такі стилі життя: творчий стиль (16%), стиль морального авторитету (11%), стиль сімейного життя (11%), стиль любові та дружби (9%).

Найменше студентам подобається стиль пасивного спостереження (0%, цинізму та скептицизму (0%) та гедонізму і задоволення (0%).

За допомогою порівняльного аналізу за критерієм Мана-Уїтні виявлено, що досліджувані, із визначеним стилем життя, вищі бали присвоювали стилю життя соціальної активності та нижчі бали споживацькому стилю, студенти із визначеним стилем активно включалися у вирішення соціальних проблем, насамперед, дбаючи про суспільні, загальні справи, а власні особові справи оцінювалися ними як другорядні. Водночас досліджувані, із несформованим стилем життя вважали, що життя заборгувало перед ними, намагалися взяти від нього все, але самі не робили творчого внеску, працювали так, щоб тільки не нажити неприємностей. До визначених стилів життя належали стиль творчості, сімейного життя, морального авторитету, любові і дружби, комфортності життя.

Кореляційний аналіз за Спірменом оцінок різних стилів життя показав, що якщо студенти обирають за головний певний позитивний стиль життя, то часто доповнюють його іншими позитивними стилями життя (рис. 1). Існує прямий взаємозв'язок між комфортністю життя, діяльністю, сімейним життям, творчістю та інтелектом. Це можна пояснити тим, що всі перераховані стилі є складовими цілого життя людини і від того, наскільки щаслива сім'я, чи наскільки успішно працює і творить людина буде залежати її комфорт і, навпаки.

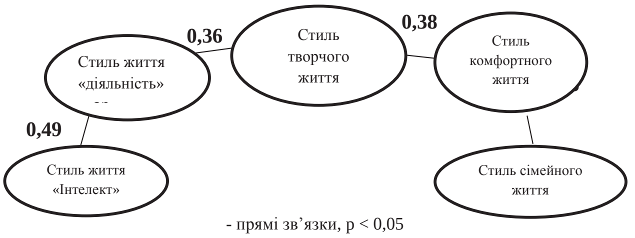

Рис. 1. Кореляційна плеяда зв'язків позитивних стилів життя у осіб з визначеним стилем життя

Виявлено зв'язки між позитивними та негативно забарвленими стилями життя (рис. 2). Якщо людина обирає стиль життя любові та дружби, тоді вона схильна до опуртонізму – до життя без неприємностей і горя, до контактів з людьми, намагаючись поводять себе так, щоб всім сподобатися. Неприйнятим для цього стилю є стиль шахрайства та домінування і влади, оскільки для них характерні індивідуальне вміння жити, а інших людей вони розглядають як фон для визначення своєї діяльності. Зв'язок стилю шахрайства з професійним стилем, свідчить, що людина прагнучи знати всі «ходи і виходи», всі можливості щодо реалізації своїх справ і вміння досягти того, чого хоче, водночас прагне професійної майстерності.

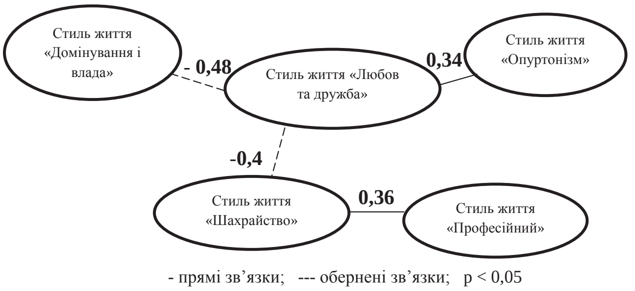

Рис. 2. Кореляційні плеяди зв'язків між позитивними та негативними стилями життя у досліджуваних, які мають визначений стиль життя

Виявлено прямі зв'язки між визначеністю стилю життя та такими рисами особистості як відповідальність, життєва філософія, креативність та автономність, показники яких є критерієм високого рівня особистісної зрілості (рис. 3). Отже, можна спрогнозувати, що для студентів із визначеними стилями життя характерні здатність до самостійного прийняття рішення, уміння ризикувати та завершувати розпочату справу, готовність довіряти собі та здатність до самовизначення, здатність втілювати власний погляд на життя в результатах діяльності та усвідомлювання власної реальності у контексті навколишнього світу в пошуках сенсу життя.

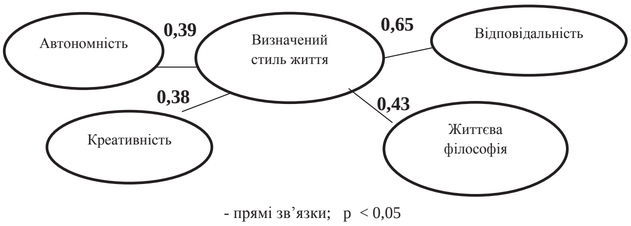

Рис. 3. Кореляційна плеяда зв'язків визначеного стилю життя та компонентами особистісної зрілості особистості

На статистично значимому рівні не виявлено кореляційних зв'язків між визначеністю стилю життя та компонентами мотиваційної структури, цей факт може свідчити про те, що для осіб як із сформованим так і не сформованим стилем життя характерно досягати своїх цілей без звернення до певного мотиву.

Було виявлено зв'язки між визначеним стилем життя та смисложиттєвими орієнтаціями (рис. 4). Для визначеного стилю життя характерний високий рівень поставлення цілей життя, а саме наявність в житті цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і часову перспективу. Водночас визначений стиль життя відображає лише ті цілі, які людина прагне досягнути, а не яких вона вже досягнула і втілила в життя. Чим вищий рівень визначеності стилю життя тим нижчий рівень локусу контролю життя. Ми це пояснюємо тим, що особи з визначеним стилем життя переконані у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна і безглуздо що – небудь загадувати на майбутнє.

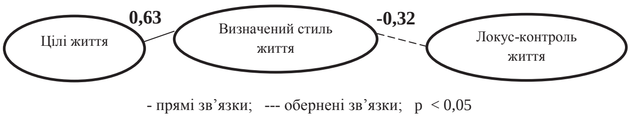

Рис. 4. Кореляційна плеяда зв'язків визначеного стилю життя з смисложиттєвими орієнтаціями

Отже, студенти найчастіше визначені із такими стилями життя: творче життя, сімейне життя, стиль любові та дружби, ці стилі життя вони доповнюють між собою. Визначитися із стилем життя молодим людям допомагає їх особистісна зрілість, та смисложиттєві орієнтації.

Висновки. Стиль життя визначається як унікальний спосіб пристосування до життя і взаємодії з ним, який вибирає людина для реалізації своїх цілей. Доросле життя людини лише фіксує і зберігає стиль життя і тому дає можливість передбачати людську поведінку. У період ранньої дорослості найбільше можливостей для прояву свого стилю життя. Важливими складовими стилю життя у цьому періоді є уявлення людини про себе, про місце у цьому світі, уявлення про свою кінцеву ціль і усі засоби, які можуть допомогти у реалізації цієї цілі.

Не всі студенти мають чітко сформований стиль свого життя, що свідчить про їх недостатній рівень особистісної зрілості та невміння ставити конкретні цілі в своєму житті. Для студентів характерне різноманіття мотивів, проте немає чіткої тенденції, яка б вказувала на те, що у ранній дорослості визначений чи невизначений стиль життя має характерні мотиви, ймовірно, це пов'язана із недостатньою кількістю досліджуваних (перспективи досліджень).

Важливим дослідження стилю життя студентів є для педагогічної психології, оскільки, серед фундаментальних знань, що одержує учень у школі і студент у ВНЗ, недостатньо предметів, які дають можливість проявити свій стиль життя, його особливості, а разом з тим свою індивідуальність та унікальність.

Рекомендації студентам щодо визначення свого стилю життя. Останнім часом часто чуєш від молодих людей «я не знаю, чого я хочу в цьому житті «, «я не знаю, ким я хочу бути», а важливо знати, важливо визначитися і тоді всі сили спрямовувати в те, що подобається. Для цього необхідно вміти ставити перед собою чіткі цілі та шляхи їх досягнення. У такий спосіб молоді люди зможуть сформулювати свій стиль життя, який характеризуватиме їх як особистісно зрілих, впевнених, відповідальних людей, що сприятиме їх саморозвитку та збагаченню. Важливо звернути увагу на мотиви своєї діяльності, адже це те, що є способами досягнення цілей і, якщо в людини сформований конкретний мотив, це буде сприяти швидшому і ефективнішому досягненні цілей.

Визначивши свій стиль життя, молода людина зможе ефективніше організувати своє життя, не розпорошувати увагу на додаткові речі, та досягти того чого прагне. Коли людина все життя в пошуку себе, тоді у неї немає часу на втілення себе у те, що справді подобається, у те, що робить її щасливою і приносить користь її та оточуючим. Важливо пам'ятати, що визначений стиль життя, це не поставлена в рамки одна лінія розвитку, що не дає права звернути в сторону, це лінія, яка доповнюється багатьма іншими, взаємодіє з іншими, вона звивиста і розгалужена, але людина знає, що ця лінія існує, що це її лінія і що вона веде її у потрібному напрямку.

Рекомендації викладачам, щодо організації навчальної діяльності студентів. Було виявлено, що студентам найбільше обирають стиль творчого життя. Тому під час навчання доцільно надавати їм більше можливостей для творчості та самовираження, більше творчих завдань. Оскільки більшість студентів зовсім не обирають стиль життя як «пасивне спостереження», потрібно організовувати заняття, де б студенти не були просто пасивними поглиначами інформації, а мали б змогу брати активну участь у самостійному здобутті цієї інформації. Крім того, більшість студентів надають перевагу стилю сімейного життя та любові і дружби, відповідно, у навчальних курсах з психології акцентувати увагу на стосунках у сім'ї, на вихованні, на стосунках із протилежною статтю, батьками, рідними, взаємовідносинах з друзями

Список літератури:

1. Адлер А. Наука жить / А. Адлер [пер. с англ]. Port-Royal; Киев.: 1997. – 79 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер [пер. с англ] – М.: 1993. – 202 с.
3. Бурдье П. Социология политики / П. Бурдье [пер. с фр]. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Лановенко Ю. Категріальний апарат досліджень перебігу життя людини // Соціальна психологія. № 22. – 2013. – С. 29-36.

5. Масланцева Н. Ю. Социологическии основания концепции стиля жизни // Вестник Челябинского государственного университета. – № 31 (212). 2010. – Философия. Социология. Культорология. – Вып. 19. – С. 147-150.
6. Сафарян А. В. Понятие «Стиль жизни» в социологии [Електронний ресурс] 2008. Режим доступу: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/3/Safarian/
7. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер [пер. с англ]. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
8. Фрейджер Р., Фэйдимен Д. Личность: теории, експерименты упражнения. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 864 с.

Бачинская К.П.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТУДЕНТОВ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ СТИЛЯ ЖИЗНИ

Аннотация
Проанализированы психологические аспекты образа жизни, его главные составляющие. Проанализированы связи образа жизни с личностной зрелостью, системой жизненных ориентаций и компонентами мотивационной структуры личности студентов. Установлено, что студенты, которые характеризуются четким представлением о собственном стиля жизни характеризуются высоким уровнем личностной зрелости, а именно: высоким уровнем ответственности, независимостью, сложившейся жизненной философией.
Ключевые слова: стиль жизни, личностная зрелость, система жизненных ориентаций, мотивация, ранняя взрослость.

Bachynska Kh.P.
Ivan Franko National University of Lviv

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF STUDENTS WITH HIGH LEVELS OF CERTAINTY LIFESTYLE

Summary
The article contains analysis of psychological aspects of lifestyle of the students and the main components of the lifestyle. Connections of lifestyle of students with their personal maturity, life orientations, motivational structure are investigated. Research has found that students, who have a clear idea about their lifestyle, are mature personalities distinguished by a high level of responsibility, independence, formed life philosophy.
Keywords: lifestyle, personal maturity, system of life orientation, motivation, early adulthood.

УДК 316.6:004.7

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРПРОСТОРУ

Іванків І.І.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

В статті проаналізовано поняття кіберпростору. Розглянуто основні підходи до визначення даного поняття. Здійснено аналіз поняття кіберпростору з позиції соціальної психології, соціального конструктивізму. Основний акцент у статті зроблено на проблемі формування ідентичності підлітка в кіберпросторі. Аналізуються основні особливості кіберпростору як фактору соціалізації підлітка, а також роль соціальної мережі в формуванні ідентичності підлітка.
Ключові слова: кіберпростір, текстуальність, ідентичність підлітка, соціальна мережа, кіберсоціалізація.

Постановка проблеми. Глобальним явищем сучасного інформаційного суспільства є функціонування нової соціальної реальності – кіберпростору. З кожним днем у житті людини з'являються все нові так звані девайси, які сприяють соціальному спілкуванню людей у зазначеному середовищі тай у суспільстві все більше акцентують увагу на кіберпросторі, а також його не від'ємній присутності у нашому повсякденному житті. Спостерігається все більше дослідження кіберпростору у філософії, соціології, правознавстві, психології тощо. Значна аудиторія користувачів кіберпротору – це підлітки, їх діяльність у цьому середовищі найрізноманітніша. Так, особливий інтерес привертає питання формування ідентичності підлітка під впливом кіберпростору, який без сумніву є на сьогодні додатковим або переважаючим інститутом, агентом соціалізації особистості підлітка. Тому, важливо проаналізувати і вказати основні соціально-психологічні особливості, риси досліджуваного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми ідентичності у психології ведуться давно, так основними дослідниками цього явища є А. Фрейд, Р. Гартман, Е. Еріксон, Дж. Марсія,

© Іванків І.І., 2015

які у своїх напрацювання склали фундаментальні знання, щодо проблеми і саме зараз активно досліджуються сучасниками. Так, особливо популярності набирає дослідження ідентичності через призму соціального конструктивізму та психологічної герменевтики, до їх числа входять такі науковці як Дж. Мід, І. Гофман, Л. Краппман, Х. Теджфел, Дж. Тернер, Н. Чепелєва, О. Зарецька, К. Абульханової-Славської, І. Кона та інші. Розробкою та аналізом питання, які стосуються кіберпростору займаються такі дослідники як О. Войскунський, Р. Хайм, Л. Кондратенко, Р. Вілков, Дж. Сулер, Д. Кельнер, Н. Гонцка та інші.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати нові умови існування сучасного підлітка, а саме в кіберпросторі. Охарактеризувати дане поняття в руслі соціальної психології та розглянути інші підходи. На сонові теоретичного аналізу виділити соціально-психологічні особливості кіберпростору, які розкривають діяльність підлітка у ньому та допоможуть у подальшому краще розуміти вплив цього середовища на формування ідентичності підлітка.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, потрібно розібратись із визначенням поняття «кіберпростір», оскільки в науковій літературі досі тривають дискусії з приводу розмежування понять «віртуальна реальність», «кіберпростір». Ці поняття є різними, але взаємопов'язаними між собою. Термінів «віртуальна реальність» є поширеним, але значно звужує значення цього явища, говорячи про віртуальну реальність виникає подвійне відчуття як те що знаходиться у наших когніціях або те що важко предметно описати, тоді як кіберпростір включає у себе ряд предметних приладів без яких не мислиться Інтернет. Скоріш за все це поняття має місце при описі діяльності людини через віртуальні (придумані) персонажі у соціальних мережах, відеоіграх тощо.

Варто зазначити думку відомого дослідника віртуальної реальності, якого навіть називають філософом кіберпростору, доктор філософії М. Р. Хайм, намагаючись пояснити взаємини між кіберпростором і віртуальною реальністю вказує, що «Кіберпростір – це велика електронна мережа, в якій звернуті віртуальні реальності. Віртуальна реальність лише один із багатьох типів явищ всередині електронного простору» [12]. Також варто погодитись із думкою Л. О. Кондратенко, що віртуальна реальність це штучне середовище, частина кіберпростору, який виступає стосовно віртуальної реальності породжуючою константною реальністю [10].

Так, у дисертаційному дослідженні Вілкова Р. І. «Кіберпростір як соціокультурний феномен, продукт технологічної творчості і проективна ідея» стверджується, що «Кіберпростір – це новий, ризоматичний за своєю топологією, вид семіотичного простору, в якому операції зі знаками здійснюються за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, що полегшують та істотно прискорюють розумову діяльність людей. Кіберпростір виступає як засіб для пошуку можливостей виявлення і розуміння нових шляхів досягнення загальнолюдських цілей... Різниця між віртуальною реальністю і кіберпростіром не є термінологічним казусом. Кожен вид віртуальної реальності має таку сутнісну характеристику, як просторовість. Кіберпростір виступає в якості умови можливості просторових характеристик, пов'язаних тільки з видами комп'ютерної віртуальної реальності» [2]. Дане тлумачення найбільш чітко окреслює його вміст і сприяє розгляду його з точи зору мовних одиниць, а також описує його із позицій психології, герменевтики та сучасного постмодерністського підходу

Як бачимо, у сучасних реаліях існує велика плутанина із визначення поняття «кіберпростору», у ньому присутній великий відбиток технічних наук, що є зрозумілим, оскільки діяльність не мислима без приладів. З іншого боку, більшість не мислить даний термін без застосування до нього соціально-психологічних категорії як взаємодія, комунікація, обмін тощо, тобто те що сприяє або не сприяє нашому особистісному, соціальному розвитку. Саме соціально-психологічна сторона даного середовища інтересує психологію. Акцентуємо увагу на використання саме терміну кіберпростору, оскільки саме він охоплює усю багатовимірність діяльності людини у даному середовищі, де поєднується людина і машина. Тому, кіберпростір виступає перш за все безпосередньо мовною репрезентацією психологічної реальності людей, їх думок, почуттів, страхів, інтересів, життєвих історій тощо.

Як нам відомо, на процес формування ідентичності впливають близькі дорослі. Однак, починаючи з підліткового віку, також значний вплив на цей процес надає група, з якою ідентифікує себе підліток. Це може бути як невелика група, так і цілі співтовариства, в тому числі й Інтернет спільноти. Інтернет вносить постмодерну культуру просто в помешкання і в життя сучасного молодого покоління. Деякі люди отримують за допомогою World Wide Web доступ до чужих культурних форм. Вони беруть участь у дискусіях, створюють власні культурні форми й арени, налагоджують з іншими стосунки і відносять себе до цілковито нового простору. Загалом Інтернет-культура більш фрагментарна, різноманітна та інтерактивна, ніж культура ЗМІ. Тією мірою, якою звук та зображення стають важливою складовою Інтернет досвіду, щораз більше індивідів вдаються до цього емпіричного світу, що досить суттєво відрізняється від попередників – теле- радіо- та друкованих засобів інформації. Сучасна молодь – це перша кібергенерація, перше покоління, яке з самого початку пізнало культуру як культуру мас-медіа та комп'ютерну культуру. Підлітки грають у комп'ютерні та відеоігри, мають у своєму розпорядженні аж надто багато телеканалів, сидять в Інтернеті, створюють угруповання, соціальні взаємини у цілком новому та первинному культурному просторі, позначеним семіотикою поняттям «постмодерний» [9].

Так, Дж. Сулер [13] у своєму підручнику «Психологія кіберпростору» зазначає такі унікальні психологічні особливості даного простору, які пояснюють поведінку людини, а відтак і підлітка. Розглянемо зазначені особливості детальніше, тим самим вказуючи на сучасні соціально-психологічні особливості кіберпростору.

По-перше, зниження відчуттів. Під яким автор розуміє звуження чуттєвого досвіду у людини яка активно використовує Інтернет середовище, тобто переважання зокрема візуальних та слухових відчуттів, але обмеженість у контакті, дотику, спільної дії тощо. Важко не погодитись із твердженнями автора, але сучасні умови все ширше намагаються задіяти наші відчуття, так поява 3d зображень, різноманітних географічно віртуальних подорожей, створення смартфонів, планшетів та багато інших девайсів створюють у більшості людей почуття присутності або мінімальної ілюзію дотику, спільної дії та й навіть постійне бажання бути он-лайн включає розуміння бути присутнім. Так, віртуальний світ чуттєво бідний, але створює все більшу ілюзію, а рамки реальності і уявності стають де-

далі крихкими для людини, а особливо в особистості яка формується, тобто підлітка. Розглядаючи цю особливість досліджуваного простору, можемо припусти, що надмірне захоплення кіберпростором приведе до збіднення комунікації або його утруднення у реальному житті, не бажання заводити реальні відносини, посилює інфантильні уявлення про реальні відносини, формує не адекватну оцінку реальних відносин тощо. Хоча деякі вчені на противагу негативного впливу кіберпростору вказують на використання його як засобу або «поле» нових можливостей для дитини, розвивати його задатки, мисленнєвих та когнітивних процесів, при цьому відводять основну роль дорослому.

По-друге, текстуальність – переважання текстової взаємодії між користувачами Інтернету в вигляді електронної пошти, чатів, форумів, блогів, соцмереж. Потужна сила самовираження та міжособистісних відносин, що на думку автора є унікальним способом представити свою ідентичність та сприймати одне одного он-лайн. Саме ця особливість кіберпростору, виступає відправною точкою у розумінні даного середовища з погляду соціальної психології та психологічної герменевтики та задає цьому простору зрозумілість, зручність, доступність збоку користувачів. Текстова діяльність, починаючи від написання комп'ютерних програм і до елементарних повідомлень у мережі Інтернет показує особливості взаємодії індивідів та їх комунікації, тим самим транслює свої особистісні якості, власну ідентичність, яка і творить тексти у кіберсвіті. Тексти, які зустрічаємо у зовнішньому середовищі, безпосередньо впливають на особистість, особливо під час ранніх етапів розвитку, які формують людину, а в подальшому розвитку людини в менші мірі, але також впливають, в залежності від значущості. Прикладом, впливу на людину тексту є реклама, ЗМІ, Інтернет.

Текст також розглядається як об'єкт дослідження психологічної герменевтики, які находяться на стадії активного дослідження у цій сфері. У цьому психологічному підході текст тлумачиться як модель взаємодії автора та читача. Розглядається як перетворена форма реальної міжособистісної взаємодії автора та читача [11]. Як зазначав Р. Барт: «сутність тексту не в тексті як такому, а в його метатекстовому характері» [1]. Розгляд тексту згідно цього підходу створює можливості для визначення психологічних особливостей тексту і виступати засобом осмислення та фіксації особистісного досвіду, а як наслідок, дослідження суб'єктивної картини світу люди. Іншим варіантом сучасного підходу до тексту є той факт, що він розглядається як засіб осмислення, упорядкування особистісного досвіду, що не тільки є формою відображення розуміння дійсності і самої себе, але і внутрішніх переживань [8]. У постструктуралізмі виявляється новий підхід до вивчення людини і тексту. В центрі уваги постструктуралізму виводять несистемні, неструктуровані явища. При аналізі тексту об'єктом вивчення стає передусім контекст, тобто сукупність індивідуальних явищ та рис, який знаходиться за межами тексту, і визначають не системність [7]. Постструктуралісти готові уподібнити самосвідомість особистості деякій сумі текстів, що на їхню думку, і становить світ людини. Увесь світ в підсумку сприймається як нескінченний, безмежний текст [5]. Даної думки притримуємося і ми у вивченні даного явища.

Однією з форм віртуального спілкування є соціальний сайт, що має певну структуру, спрямовану на презентацію і підтримку стосунків з іншими користувачами Інтернету. З психологічної точки зору соціальну мережу ми розглядаємо як особливий вид соціальної комунікації, спрямованої на взаємодію користувачів Інтернету, з метою задоволення потреб у спілкуванні, знайомствах, передачі та сприйняття інформації в будь-який час, незважаючи на відстань [3]. Н. В. Гоноцка, розглядаючи суспільство як систему комунікацій, використовує образ мережі, сплетеної з безлічі ниток. На її думку «нитки в цьому випадку символізують комунікативні відносини, а їх переплетення, або вузли – індивідів, які у ролі суб'єктів комунікації» [4].

Соціальна мережа є спрощеною пошуковою системою великого кола користувачів, які самі створюють її, а також виступає для молоді оперативним та мобільним засобом комунікації. Також створює усі необхідні умови, виконує безліч функцій для сучасної молоді, звільняє від обтяжливих пошуків, зменшує відстань, а також виконує функцію дозвілля. Соціальні мережі вміщують в собі тексти, які представлені у письмовому вигляді, точніше, у друкованому. Текст набуває нового значення та вигляду, стає новою одиницею висловлювань людини у Інтернет середовищі. Створюючи свої тексти, наративи, користувач у соціальних мережах отримує задоволення соціальних потреб та конструює власну суб'єктивну картину світу, тим самим робить свою реальність сприйнятливішою для себе та інших.

По-третє, гнучкість ідентичності, цьому явищу сприяє відсутність ефекту обличчя до обличчя користувачів кіберсвіту, що в деяких ситуаціях сприяє показувати тільки частину власного, «справжнього Я» або взагалі залишатись анонімом у деяких ситуаціях. До прикладу, дає можливість людині отримати необхідну інформацію, шляхом обману, приховування, а також шляхом анонімності досягти щирості та відвертості, тобто відчути себе самим собою наділивши себе видуманими характеристиками. Відтак, особистість у кіберпросторі приписує собі бажанні характеристики або активно приховує свої істинні характеристики, також цей ефект сприяє адаптивності сучасної людини безпосередньо у цьому середовищі, яке і так швидко змінюється та обновляє свої віртуальні можливості. Тим самим, створює нові способи взаємодії та тенденції у комунікації, а саме головне у сприйнятті, інтерпретації самого тексту у кіберпросторі, що у свою чергу напевне створює типізацію суспільних поглядів і надмірно спрощує процес засвоєння будь якої інформації.

По-четверте, мінливі стани та сприйняття. Надмірне використання Інтернету сприяє надмірній мрійливості, що провокує сюрреалістичний досвід, тобто має на людину казковий ефект все доступності, надмірних можливостей саме тут у кіберпросторі, що в свою чергу захоплює і популяризує таку діяльність. Дану особливість можна порівняти із дозвіллям людини, читанням улюбленої книги, переглядом улюбленого кінофільму, тим самим формує надмірні очікування у реальному житті людини, що у свою чергу приваблює до цього середовища. Також, в контексті цього можна говорити про перепади настрою перебуваючи у кіберпросторі або ж надмірна вимогливість до інших у цьому середовищі, особливо під час комунікації.

По-п'яте, рівність усіх користувачів. Кожен користувач має одинакові можливості проявляти себе, не зважаючи на свій статус у реальному житті, за автором «чиста демократія». Дана особливість на даний час хибна і втрачає свою актуальність, оскільки це пояснюється напевно надмірною соціалізацією цього середовища та внесення в нього рин-

кових відносин через які на певних сайтах або ж ресурсах люди можуть придбати певні можливості, доступ до обмежанної інформації, отримання якихось послуг тощо. Також, яскравим показником не рівності користувачів сьогодні виступає свого роду «хизування» та викладання своїх досягнень у вигляді фото, відео, повідомлення про відвідування різноманітних заходів.

По-шосте, відсутність географічних обмежень. Будь-який користувач може спілкуватись із різними користувачами із цілого світу, замовляти різну продукцію із закордону, тобто географічні дані недоречні. З точки зору соціальної психології, тут можна говорити про розширення соціальних контактів, комунікації із іноземцями, а також про формування нових способів реалізації своїх індивідуальних особливостей та задатків, які можуть перерости у професійне самовизначення. Так, яскравим прикладом такого особливості є волонтерські групи, стажування у інших країнах світу та обмін досвідом між різними користувачами, що у свою чергу сприяє особистісному зростанню кожної особистості та підлітка зокрема.

По-сьоме, гнучкість за часом. Кіберпростір створює унікальні часовий простір, який включає синхронний зв'язок (спілкування в режимі он-лайн) та асинхронний зв'язок (е-майл листування), що формує зручну «зону для роздумів» користувачам під час комунікації одне з одним, а не спонтанна, не обдумана відповідь при живому спілкуванні. Кіберпростір конденсує час, даючи можливість змінювати власні дані у ньому, змінювати програми, тим самим сприяє або пришвидшенню або розтягуванню часу. Загалом у кіберпросторі шляхом інтенсивних змін та перебудов виникає почуття швидкоплинності часу, що переноситься і на реальне сприйняття часу. З точки зору соціальної психології, відбувається зміна сприйняття часових рамок у напрямку пришвидшення або розтягування як часу перебування в самому кіберпросторі, так і часу реального, що місцям може призвести до неадекватної оцінки або навпаки до чіткого планування часу.

По-восьме, соціальна різноманітність. Автор описує цю особливість як механізм фільтрації та перенесення, іншими словами, користувач має можливість спілкуватися із людьми із різних верств, тим самим обираючи свідомо чи не свідомо серед них найбільш значущих і так би мовити вигідних, переносячи на них якісь очікування та соціальну бажаність, збільшує можливість варіативності подій.

По-девяте, записування та зберігання. Текстової інформації у кіберпросторі записується та зберігається автоматично, що сприяє повторному перегляді та переусвідомлені отриманих даних, можливість оперувати ними або посилатись у разі необхідності. Хоча дана особливість має свої переваги, але й також несе у собі ряд загроз для користувача, які проявляються у надмірному занепокоєнні, тривозі, не довіри до роботи у Інтернет середовищі.

По-десяте, «Медіа зрив» під яким розуміється збій роботи комп'ютерних технологій, що приводять користувачів до емоційного зриву та надто пильної уваги, щоб зберегти життя своєї техніки. Такі приклади показують нам міру нашої залежності від техніки, що породжують кіберсвіт. З точки зору соціальної психології, це явище можна приписати до ряду ціннісних орієнтацій сучасної людини, і тим самим показує нам інший аспект і ставлення людини до комп'ютера не як до засобу, а як живої реальності, сфери діяльності.

Також, особливий інтерес складає кіберсоціалізація особистості підлітка, яка впливає на формування його ідентичності і вказує на соціалізуючий вплив даного середовище, що безсумніву сьогодні трактується вченим як мегафактор соціалізації особистості. У підтримку цього науковці виділяють властиві середовищу Інтернет як інституту і агенту соціалізації ознаки: наявність рольової системи, до якої включаються норми і статуси; сукупність звичаїв, традицій і правил поведінки; формальна і неформальна організація; сукупність норм та установ, що регулюють дану сферу суспільних відносин; наявність відокремленого комплексу соціальних дій [6, с. 137].

Отож, соціально-психологічною особливість кіберпростору сміло можна визнати його соціалізуючи фактор, особливо коли мова йде про формування сучасного підлітка, тобто його кіберсоціалізацію. Саме під впливом кіберпростору підліток пробує себе у різноманітних ролях, способах подачі себе, все більш аналізує суспільні тексти, які до прикладу пропонують соціальні мережі, тим сам безпосередньо впливають на його ідентичність.

Висновки та пропозиції. Таким чином, основними соціально-психологічними особливостями кіберпростору можна визначити: кіберсоціалізацію особистості як переважаючи фактор формування ідентичності; текстуальний характер як спосіб розуміння та сприйняття одне одного; гнучкість ідентичності тощо. Так, кіберпростір – це вид семіотичного простору, який включає у себе віртуальну, реальну складову дійсності та опосередковується електроними пристроями. На основі аналізу соціално-психологічних особливостей виявили текстуальний характер кіберпростору, що дозволяє його досліджувати та розглядати у рамках психологічної герменевтики, а також ряд інших особливостей які тим чи іншим чином повторюють соціальне життя особистості. Припускаємо, що соціальні мережі є набільшим осередком діяльності підлітка, а також виступають репрезентатором їх ідентичності через породжувані ними текстами і є фактором кіберсоціалізації.

Список літератури:

1. Барт Р. Лигвистика текста / Барт Р. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. – 1978 – С. 442.
2. Вилков Р. И. Киберпространство как социокультурный феномен, продукт технологического творчества и проективная идея [Электронный ресурс] // Научная библиотека диссертаций и авторефератов. – Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/kiberprostranstvo-kak-sotsiokulturnyi -fenomen-produkt-tekhnologicheskogo-tvorchestva-i-proek#ixzz2VLsRRLGd – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Войскунский А. Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде [Електроний ресурс] 2-я Российская конференция по экологической психологии. Тезисы. – М., 2000. – Режим доступу: http://www.psychology.ru/internet/ecology/01.stm – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
4. Гоноцкая Н. В. Связи: философское исследование взаимоотношения / Гоноцкая Н. В. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – С. 104-105.
5. Гринкевич Г. О. Зміни у житті світової спільноти, що породжуються новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) / Г. О. Гринкевич, О. Й. Гринкевич // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін]. – К.: КиМУ, 2012. – Вип. 5. – 390-400 с.

6. Добреньков В. И. Социологические институты и процессы / Добреньков В. И. –М.: Логос, 2000. – С. 137.
7. Иванов В. И. «Жизненны мир» личности / В. И. Иванов // Філософська думка. 1982. – № 1. – С. 15-17.
8. Каган М. С. Мир общения / М. С. Каган. – М.: Политздат, 1988. – 320 с.
9. Кельнер Д. Перша кібергенерація [Електроний ресурс] Незалежний культурологічний часопис «Ї», молодіжні субкультури № 38, 2005. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n38texts/kellner.htm – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
10. Кондратенко Л. О. Вплив інформаційно-комп'ютерних технологій на когнітивний розвиток дітей (між двома реальностями) / Л. О. Кондратенко // Технології розвитку інтелекту. – 2013. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tri_2013_4_11.pdf – Назва з домашньої сторінки інтернету.
11. Лакофф Дж. Когнитивна семантика / Дж. Лакофф // Язык и интелект. – М., 1995. – 143-184 с.
12. Michael H. The Metaphysics of virtual reality // Virtual reality: theory, practice and promise / Ed. Sandra K. Helsel and Judith Paris Roth. Meckler. Westport and London, 1991. – P. 27–33.
13. Suler J. The basic psychological features of cyberspace. [Электронный ресурс] // In The Psychology of Cyberspace, – Режим доступа: www.rider.edu/suler/psycyber/basicfeat.html – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

Иванков И.И.
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КИБЕРПРОСТРАНСТВА

Аннотация
В статье проанализированы понятия киберпространства. Рассмотрены основные подходы к определению данного понятия. Осуществлен анализ понятия киберпространства с позиции социальной психологии, социального конструктивизма. Основной акцент в статье сделан на проблеме формирования идентичности подростка в киберпространстве. Анализируются основные особенности киберпространства как фактора социализации подростка, а также роль социальной сети в формировании идентичности подростка.
Ключевые слова: киберпространство, текстуальность, идентичность подростка, социальная сеть, киберсоциализация.

Ivankiv I.I.
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CYBERSPACE

Summary
The article analyzes the concept of cyberspace. The main approaches to the definition of this concept are considered. The analysis of the concept of cyberspace from a position of social psychology, social constructionism is conducted. The focus of the article is placed on the problem of adolescent's identity formation in cyberspace. The paper analyzes the main features of cyberspace as a factor in the socialization of adolescents, and the role of social networks in shaping the identity of the teenager.
Keywords: cyberspace, textuality, identity of the teenager, social network, cyber socialization.

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 364-322

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ БЛАГОДІЙНИЦТВА

Борисенко М.І.
Чернігівський національний технологічний університет

В статті проаналізовано поняття громадські об'єднання, благодійність та волонтерство. Визначено правову основу діяльності недержавних організацій соціальної сфери. Визначено основні напрями благодійної та волонтерської діяльності. Проаналізовано основні причини, що спричинили зростання ролі волонтерських організацій у суспільстві. Розкрито особливості благодійної та волонтерської діяльності.

Ключові слова: волонтер, волонтерство, благодійник, благодійність, громадські об'єднання, благодійна організація, волонтерська організація.

Постановка проблеми. В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, доброчинцями, благодійниками, добровольцями. Добровільна праця – один із найяскравіших феноменів людської цивілізації, який свідчить, що на тлі технічного прогресу здійснюється еволюція людського духу. Спираючись на теорію потреб А. Маслоу, можна зробити висновок, що люди, які виконують добровільну роботу, досягли вершини піраміди потреб, тобто реалізують потребу в само актуалізації [8]. І цю потребу вони реалізують шляхом участі в діяльності різних організацій, в тому числі благодійних та волонтерських. Основна мета цих організацій це некомерційна неприбуткова діяльність організацій та фізичних осіб, спрямована на задоволення потреб соціального розвитку. У ширшому розумінні благодійність визначається як «інвестування соціальної сфери» [6]. На думку вчених, сьогодні уряди деяких держав очікують, що добровільні організації прийдуть на зміну державі або ж візьмуться за вирішення нових соціальних проблем. Але, вони не враховують, що добровільні організації в цілому не володіють достатнім фінансовими та іншими ресурсами щоб замінити допомогу держави і тому держава нині постала перед необхідністю залучення до цього процесу недержавних організацій, зокрема благодійних та волонтерських. Благодійність заснована як на волонтерській, так і професійній діяльності благодійників, благодійних організацій та благодійних фондів, яка орієнтована на допомогу та покращення суспільства, окремих його верств чи осіб.

Проаналізувавши вітчизняні і зарубіжні праці, щодо благодійності та волонтерства, благодійної та волонтерської діяльності, можна стверджувати, що перераховані види діяльності досліджувалися вченими. Так питання доброчинності, молодіжного лідерства і волонтерства у вітчизняній науці та практиці досліджували О. Безпалько, О. Брижовата, Р. Вайнола, І. Грига, М. Дейчаківський, Л. Дума, З. Зайцева, А. Зінченко, І. Звєрєва, Н. Заверико, І. Іванова, Н. Івченко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Коваль, Н. Комарова, О. Кузьменко, О. Лисенко, О. Лозовицький, В. Назарук, І. Пінчук, Н. Романова, Ф. Ступак, С. Толстоухова, І. Трубавіна, О. Шатохіна, О. Яременко. При цьому вітчизняні дослідники спрямовують свою увагу на змісті волонтерства, принципах та практичному досвіді організації волонтерської діяльності, питаннях практичної підготовки волонтерів до роботи з різними категоріями населення. Благодійництво і благодійну діяльність досліджували такі науковці, як О. Алексєєва, Б. Бромлей, Я. Буздуган, М. Колісник, Т. Літвінова, Д. Страховський, Ф. Ступак, Г. Ульгорн, В. Чепурнов та інші. Втім, ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її вивчення, особливо що стосується теоретичного аналізу понять благодійності та волонтерства, благодійної та волонтерської діяльності.

Правовою основою проведення благодійної та волонтерської діяльності є відповідні акти чинного законодавства, що регулюють відносини у суспільстві, спрямовані на розвиток благодійної та волонтерської діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечують сприятливі умови для утворення благодійних та волонтерських організацій [1, 2, 3, 4]. Назвемо основні з них: Закон України «Про громадські об'єднання», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закон України «Про волонтерську діяльність».

Починаючи з другої половини 90-х років минулого століття поряд з державними та комунальними закладами соціального захисту в Україні почала формуватися мережа недержавних організацій (НДО) та установ, що надавали соціальні послуги різним соціально незахищеним верствам населення. І саме ці організації почали розробляти і надавати нові види соціальних послуг, які були не характерні для радянської системи соціального захисту та соціального забезпечення [6]. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги«, соціальні послуги це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [2]. Наразі неможливо чітко вказати кількість НДО, які надають соціальні послуги вразливим групам людей. Офіційна статистика не веде обліку недержавних суб'єктів надання соціальних послуг. В Україні також не проводилося спеціальних досліджень щодо виявлення недержавних організацій, які надають соціальні послуги, їх спроможності, кількості та видів послуг, їхніх клієнтів, вартості послуг. НДО можуть відрізнятися своїми організаційними структурами, обсягом та видами послуг, джерелами фінансування, поширенням діяльності на місцевому або національному рівні, спеціалізацією послуг чи специфікою клієнтів. Серед недержавних організацій особливе місце займають благодійні та волонтерські організації. Благодійна організація – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених, як основну мету її діяльності. Благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації«цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах [3]. Основними видами благодійної діяльності є:

1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав;

2) безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права;

© Борисенко М.І., 2015

3) безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав;

4) безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів;

5) благодійна спільна діяльність та виконання інших контрактів (договорів) про благодійну діяльність;

6) публічний збір благодійних пожертв;

7) управління благодійними ендавментами;

8) виконання заповітів, заповідальних відказів і спадкових договорів для благодійної діяльності;

9) проведення благодійних аукціонів, негрошових лотерей, конкурсів та інших благодійних заходів, не заборонених законом.

Благодійні організації здійснюють свою діяльність в багатьох сферах, а саме:

1) освіта;

2) охорона здоров'я;

3) екологія, охорона довкілля та захист тварин;

4) запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їх наслідків, допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;

5) опіка і піклування, законне представництво та правова допомога;

6) соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності;

7) культура та мистецтво, охорона культурної спадщини;

8) наука і наукові дослідження;

9) спорт і фізична культура;

10) права людини і громадянина та основоположні свободи;

11) розвиток територіальних громад;

12) розвиток міжнародної співпраці України;

13) стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів та підвищення конкурентоспроможності України;

14) сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих та міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні;

15) сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану.

Тепер порівняємо напрями діяльності благодійних організацій та волонтерських. Волонтерський рух, як і благодійництво існує вже багато сторіч. І хоча в різних країнах це явище має різні назви, воно є універсальним людським феноменом, який зустрічається в усіх культурах, на всіх рівнях економічного розвитку, серед представників обох статей і людей різного віку. Він є однією з найефективніших форм роботи з молоддю, невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає можливість реалізувати себе у служінні суспільству. Велика кількість громадських організацій поєднує молодих людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції у суспільство.

Волонтерська організація – юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської згідно з вимогами Закону України «Про волонтерську діяльність». Волонтерська діяльність є формою благодійництва. Волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [4]. Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямами:

надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, інвалідами, одинокими, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;

надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

надання волонтерської допомоги за іншими напрямами, не забороненими законодавством [4].

В Україні волонтерство з'явилося на початку 90-х минулого століття, а офіційно його визнано Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року. Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, в яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна. Особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, долучатись до участі у проектах і програмах соціальної спрямованості. Рік тому на київському Майдані українці сформували волонтерські групи для підтримки Революції гідності. Пізніше, коли Росія окупувала Крим і частину територій Донбасу, навчені досвідом Майдану волонтери, розпочали унікальні за розміром і форматом акції з підтримки українських учасників антитерористичної операції і переселенців. Фактично, волонтери взяли на себе функції держави із забезпечення армії, Національної гвардії, добровольчих батальйонів і військових госпіталів усім необхідним. Якби не волонтери, Україна не змогла б дати відсіч ворогові, бо він напав тоді, коли державні інститути майже не працювали.

Вітчизняний науковець З.П. Бондаренко, аналізуючи підходи до визначення волонтерства, яке вітчизняними та зарубіжними науковцями ототожнюється із поняттям «добровільна діяльність», зазначає, що дослідники тлумачать сутність даного феномена як: благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом; добровільну діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям; волонтер – доброволець, громадянин, що бере участь у вирішенні соціально значимих проблем у формі безоплатної праці; основу функціонування громадських організацій, форму громадянської активності населення; національну ідею милосердя та благодійності [11].

Важливим етапом в розвитку волонтерської діяльності в Україні стало прийняття в 2011році за-

кону «Про волонтерську діяльність». Це свідчить про визнання державою волонтерського руху як підвалини громадянського суспільства, виводить його на якісно новий рівень, посилює законодавчу базу щодо організації діяльності волонтерів. Аналіз волонтерської діяльності після прийняття закону показав, що деякі статті потребують змін та доповнень, що залишилися проблеми, які потребують законодавчого вирішення. Насамперед це:

– право фізичних осіб, які не досягли чотирнадцяти років, брати участь у волонтерському русі;

– введення пільг для волонтерів під час вступу до ВНЗ та при прийомі на роботу;

– зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її здійснення за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності;

– обов'язковість страхування волонтерів залежно від виду діяльності та терміну його тривалості;

Крім того, більшість недержавних організацій, в тому числі і волонтерські, мають певні типові проблеми, пов'язані із життєздатністю послуг:

– відсутність регулярного фінансування;

– недостатність відповідних навичок та кваліфікації у лідерів і працівників;

– проблеми з навчанням та підвищенням кваліфікації працівників;

– низька активність і низький рівень довіри до послуг НДО з боку громади;

– недостатня відкритість влади й бажання співпрацювати з НДО.

Вирішення цих проблем сприятиме розвитку волонтерського руху в Україні, підвищить якість надання волонтерської допомоги.

Список літератури:

1. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI / Відомості Верховної Ради України, 2013, № 1, ст. 1.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV / Відомості Верховної Ради України, 2003, № 45, ст. 358.
3. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI / Відомості Верховної Ради, 2013, № 25, ст. 252.
4. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI / Відомості Верховної Ради України, 2011, № 42, ст. 435.
5. Введення в соціальну роботу. Навчальний посібник. – К.: Фенікс, 2001. – 288 с.
6. Буздуган Я. М. Роль благодійних організацій у вирішенні соціальних проблем суспільства // Наукові записки. – ТДПУ. Серія: Економіка. – 2002. – № 12.
7. Івченко Н. М. Участь молоді у волонтерській діяльності як соціально-педагогічна проблема (інтерпретаційний аспект). Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – № 1, 2003. – 192 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность / Перевод с английского А. М. Татлыбаевой – СПб.: Евразия, 1999. – 480 с.
9. Перспективи діяльності громадських організацій з надання соціальних послуг. Для керівників місцевих органів виконавчої влади та громадських організацій. – К.: Друкарня НаУКМА, 2000. – 76 с.
10. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с.
11. Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під редакцією В. Полтавця. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – 236 с.
12. Соціальна служба в Україні: соціально- психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали науково-практичної конференції. 12 травня 2005 року, м. Черкаси / Редакційна колегія: В. В. Москаленко, Н. І. Кривоконь, Н. М. Дембицька. – К.: Фенікс, 2005. – 664 с.
13. Теория и методика социальной работы (Краткий курс). Под общей редакцией академика Академии социальных наук Жукова В. И. – М.: издательство «СОЮЗ», 1994. – 192 с.
14. Теорія соціальної роботи. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Соціальна робота». – Чернігів. 2011. – 100 с.
15. Технологізація волонтерської роботи у сучасних умовах / За редакцією професора А. Й. Капської. – К.: 2001. – 140 с.

Борисенко Н.И.
Черниговский национальный технологический университет

ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
В статье проанализированы понятия общественные объединения, благотворительность, волонтерство. Определены правовые основы деятельности неправительственных организаций социальной сферы. Определены основные направления благотворительной и волонтерской деятельности. Проведен анализ основных причин, которые привели к росту роли добровольных организаций в обществе. Выявлены особенности благотворительной и волонтерской деятельности.
Ключевые слова: волонтер, волонтерство, благодетель, благотворительность, общественные объединения, благотворительная организация, волонтерская организация.

Borysenko M.I.
Chernihiv National Technological University

VOLUNTEERING AS ONE OF THE FORMS OF CHARITY

Summary
In the article, the concepts of public associations, charity, and volunteering are analyzed. Legal bases of the activity of non-government organizations of social sphere are determined. The basic directions of charitable and volunteering activity are determined. The analysis of the basic reasons, which led to an increase in the role of voluntary associations in the society, is carried out. Special features of charitable and volunteering activity are revealed.
Keywords: volunteer, volunteering, benefactor, charity, public associations, charity, voluntary organization.

УДК 504.03

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЦІННІСНОЇ КОМПОНЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Комих Н.Г.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

В статті розглядається екологічні цінності як структурний компонент екологічної культури. Приділяється увага аналізу теоретико-методологічних підходів до дослідження екологічних цінностей, а також результатів конкретних соціологічних досліджень. Доводиться думка, що неактуальність екологічних цінностей в українському суспільстві обумовлена економізацією суспільного життя.
Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, екологічна культура, екологічні цінності, екологічна свідомість.

Постановка проблеми. Однією з характеристик сучасного етапу розвитку світового співтовариства є зростаючий рівень забруднення довкілля, стихійних лих і техногенних катастроф, виснаження природних ресурсів. Екологічні загрози є факторами ризику для життя і здоров'я людини та, як наслідок, дестабілізації соціальних структур і зв'язків. Фактори доступу до природних ресурсів та можливість експлуатації навколишнього середовища зумовлюють відмінності в умовах життєдіяльності різних соціальних груп, опосередковано впливають, таким чином, на соціальну діяльність і соціальні відносини у суспільстві, а також формують певну екологічну культуру.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в Україні склалась вкрай загрозлива екологічна ситуація. Внаслідок бездумного господарювання, нераціонального використання природних ресурсів, перенасичення водних і земельних ресурсів залишками та відходами хімічного, металургійного, гірничорудного і т.п. виробництва, особливо радіоактивними викидами Чорнобильської АС, Україна перетворилась в одну з екологічно найбрудніших країн європейського простору. Без нагальних екологозабезпечуючих змін, спрямованих на радикальне оздоровлення природи і суспільства, підвищення та формування екологічної культури відвернути екологічну катастрофу, здається, майже неможливо. Неефективна в екологічному відношенні політика держави та система виробництва у поєднанні з нерозвиненістю інших соціальних інститутів та економізацією суспільного життя сприяють поступовій девальвації екологічних цінностей – заниженню у свідомості громадян реальної вартості ресурсів природного середовища. Всі ці явища – недоліки механізмів нормативно-правового й економічного регулювання, низький рівень екологічної свідомості та екологічної культури населення, недостатня поінформованість громадян про стан довкілля, їх необізнаність з власними екологічними правами, а також загальна стурбованість населення станом навколишнього середовища підтверджують існування в сучасному українському суспільстві проблемної ситуації та її актуальність.

Підтвердженням того, що екологічні проблеми займають перше місце серед викликів сучасності є те, що основною тематикою на XVII Міжнародному соціологічному конгресі у Гетеборзі була екологічна. [1, с. 196].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стосовно ступеня наукової розробки проблеми екологічної культури, в сучасному світовому та вітчизняному соціологічному дискурсі, на наш погляд можна відмітити такі напрямки та тенденції

- пошук та розробка теорій та методологічних підходів до пояснення та встановлення рівноваги у відношення індивіда з оточуючим середовищем, та як підсумок формування нової екологічної парадигми та розвиток галузі соціологічного знання – соціоекології, або соціології навколишнього середовища (Р. Данлеп, К. Ван Лидер, М. Фішер-Ковальскі, А. Шнайберг, У. Бек, Дж. Уррі, Е. Гідденс, М. Кастельс, Т. Дрідзе, О. Яницький, О.Стегній);
- соціологічний аналіз екологічної культури і екологічної свідомості, ступеня екологізації суспільного життя, екологічні рухи, прогнозування екологічної перспективи (Дж. Александер, О. Бондар, Г. Науменко, А. Радей, Є. Головаха, О. Стегній, Н. Худяєва).

Окремо, слід відмітити, що співробітниками Інституту соціології НАН України регулярно проводяться моніторинг громадської думки, де одними з питань є екологічні проблеми, також вивчаються проблеми пов'язані з наслідками чорнобильської катастрофи. Але, не зважаючи на актуалізацію екологічної проблематики, питання пов'язані з станом екологічної культури в Україні, пошуком причин її не розвинутості, потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті. Враховуючи, представлені думки, була обрана мета статті, яка полягає у спробі надати характеристику аксіологічному аспекту екологічної культури в соціологічному контексті.

Виклад основного матеріалу. Поняття цінність широко використовується у соціологічній та іншій соціально-філософській літературі для того, щоб показати соціальне, культурне, людське значення певних явищ дійсності, які покликані забезпечувати певні потреби індивіда. З розвитком суспільства і його структуруванням, поглибленням духовності людини ускладнювалось і ціннісне сприйняття, охоплюючи все нові потреби. Свій ціннісний світ людина вибудовує в процесі предметно-практичної діяльності, де генетично цінності акумулювали в собі потреби, інтереси, емоційні переживання. Об'єднані в єдиний комплекс вони утворюють цінності орієнтації. Ціннісні орієнтації складають основу світогляду людини, його поведінки, політичних, естетичних, моральних переконань та пріоритетів. Вони є своєрідним стрижнем свідомості, який забезпечує усталеність людини у соціальному світі. Ціннісна орієнтація пов'язана із спрямованістю і змістом соціальної активності індивіда, із усталеністю його життєвих цілей. Таким чином цінності розглядаються як елемент культури та як об'єкт зацікавленості суб'єктів.

У даному розумінні цінності носять суб'єктивний і утилітаристський характер, так як оцінкою дійсності займається конкретний індивід і критерієм оцінки служить задоволення його потреб. Загальновизнаним у соціології є поняття цінностей як загальноприйнятих переконань щодо цілей, які людина вважає істинними і до яких вона повинна прагнути. Також, для соціології є важливим поняттям «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації – оціночне ставлення особистості (групи) до сукупності матеріальних і духовних благ, які розглядаються як предмети (або їх властивості), цілі та засоби для задоволення потреб особистості (групи). Вони виражаються в ідеалах, особистісному сенсі життя і виявляються в соціальній поведінці особистості (групи). Орієнтації відображають ставлення суб'єкта до умов свого буття як результат свідомого, оціночного вибору життєво значущих предметів і об'єктів. Сукупність матеріальних і духовних благ є основою існування певних систем цінностей.

© Комих Н.Г., 2015

Для суспільства споживання, до якого часто за певними параметрами відносять Україну, зростання потреб буде прямо пропорційне зростанню технологічних можливостей їх задоволення. Але в такому випадку в сучасному суспільстві індивід буде розглядатися не як особистість, мікрокосм, а як об'єкт суспільства споживання. Сенс існування духовних, гуманістичних цінностей йде на другий план. Але саме духовні цінності зараз найбільш важливі для формування нового типу суспільства – екологізованного, глобального інформаційного, або «суспільства знання». Нематеріальні, вищі цінності охоплюють всі сфери людської діяльності. Розглядаючи сучасні екологічні глобальні проблеми, можна прийти до висновку, що їхнє рішення неможливо поза світоглядного контексту, гуманістичних і соціальних критеріїв цих проблем. Можна говорити про виникнення небезпеки для культури, якщо розглядати тільки розвиток практичної, матеріальної сторони життя суспільства. Не існує суспільства, світу, вільного від цінностей. В епоху глобалізації цінності стали мати практичний, а швидше, навіть прагматичний характер. Формування багатьох цінностей безпосередньо залежить від практичної сфери діяльності, до якої належить індивід. З. Бауман, відмічає, що під впливом глобалізації відбувається різке зниження, якщо не повна втрата контролю індивіду над процесами і подіями, що впливають на долі людей, що свідчить, на думку вченого, про об'єктивний, непідконтрольний, не передбачуваний, спонтанний і випадковий характер сучасного суспільного розвитку [2, с. 128]. Втрата людиною контролю над більшістю значущих соціальних процесів, внаслідок чого вкрай зростає невизначеність, є, на думку британського соціолога, чи не найбільш головною ознакою постмодерного суспільства, яке він характеризує як індивідуалізоване суспільство. В такому суспільстві людина стає практично беззахисною перед силою процесів, які вона не може контролювати. Це породжує у неї прагнення відмовитися від довгострокових цілей і завдань заради досягнення найближчих цілей, задоволення насущних потреб та отримання негайних результатів, що означає радикальний перегляд усієї системи цінностей і приводить в кінцевому рахунку до дезінтеграції як соціального, так і індивідуального життя.

З. Бауман помічає, що західна культура не винагороджує тривалі зусилля заради якоїсь віддаленої в часі мети, результат необхідний тут і зараз. Постмодерна культура, підкреслює соціолог, «здатна розділити життя на ряд епізодів, які проживають з наміром запобігти будь-які їхні довгострокові наслідки і ухилитися від жорстких зобов'язань, які вимусили нас ці наслідки прийняти. Вічність… не має значення» [2, с. 130]. Суспільство, зокрема, не замислюється над наслідками своєї не екологічної діяльності (засміченням середовища) перестають поважати сімейні традиції та цінності, в підсумку руйнується зв'язок між членами сім'ї і між поколіннями. Традиційні цінності людського співжиття, серед яких головними є Любов, Істина, Справедливість, Добро, втрачають цінність. При цьому теоретик зазначає, що уявлення про ці, безперечно, вічні цінності, дуже розпливчасті або повністю спотворені. В сучасному споживацькому світі людина понад усе цінує гроші, оскільки завдяки їм вона, як їй здається, може задовольнити всі свої потреби і бажання. Вибравши таку життєву орієнтацію, люди починають ставитися до інших не як до особистостей, не як до мети, а як до речей, як до засобів, котрі їм слід використовувати для отримання бажаних результатів. Кожен вважає особистістю, суб'єктом тільки себе, розглядаючи інших як частину ворожого світу. Ставлення людей один до одного з позицій егоцентризму породжує взаємне відчуження, ворожість, неприязнь, що, по суті, є запереченням іншої особистості. У сучасному суспільстві цінність людини-споживача вимірюється насамперед товщиною його гаманця, тому людина намагається якомога вигідніше «продатися», пропонуючи себе в якості товару.

Формування багатьох цінностей на даний момент розвитку суспільства стало залежати від сфери діяльності, до якої належить індивід. На даний момент спостерігається втрата людиною контролю над більшістю соціальних процесів, внаслідок чого вкрай зростає невизначеність. Людина відчуває беззахисність перед тими процесами, які не може контролювати. Саме це породжує відмову від довгострокових цілей і завдань заради досягнення найближчих цілей, задоволення насущних потреб та отримання негайних результатів, що означає радикальний перегляд усієї системи цінностей і приводить в кінцевому рахунку до дезінтеграції як соціального, так і індивідуального життя.

Ми розглядаємо екологічні цінності як компонент екологічної культури, яка є інтегральною категорією, в структурі якої можна виділити перш за все три базових взаємопов'язаних компоненти: 1) екологічні знання: рівень екологічної освіти і просвіти (інтелектуальна компонента); 2) екологічна свідомість: емоційні почуття, морально-естетичні переживання (ціннісна компонента); 3) екологічна діяльність: відповідний запас практичних умінь, навичок у справі охорони природи (діяльнісна компонента).

Проблема екологічних ціннісних орієнтацій у різних контекстах розробляється в соціології, соціальній філософії, культурології, психології та педагогіці. На сьогодні термін «екологічні цінності» використовується в десятках наукових праць як в Україні, так і за кордоном. Що стосується конкретних соціологічних досліджень, особливо емпіричного характеру, стосовно екологічних проблем і екологічних цінностей зокрема, то вони носять поодинокий характер. Але, ряд досліджень привертають увагу і надають певну наукову інформацію теоретичного та емпіричного характеру стосовно стану екологічних цінностей в українському суспільстві.

Привертає увагу теоретико-методологічний підхід до розгляду екологічних цінностей В. Абрамова. Вчений досліджуючи в соціально-філософському руслі формування та еволюцію системи екологічних цінностей особистості, виділяє в ній три підсистеми: цінності життя та його сенсу, моральні цінності й індивідуально-соціальні цінності, що відображають структуру людської діяльності, специфічний спосіб людського існування. Екологічні цінності включено до емпіричного переліку видів цінностей, які є елементами останньої підсистеми. Серед екологічних цінностей вчений, передусім, називає цінності самозбереження життя, здоров'я. Їх доповнюють цінності споживання – конкретно-історичні уявлення про те, що і як має споживати людина. Ще одну групу складають природні цінності – природні матеріали, речовини з певними властивостями, які виконують різноманітні функції в процесі виробництва чи безпосереднього споживання людиною. Науковець наголошує, що природне середовище проживання являє собою не лише матеріальні умови людської життєдіяльності, воно містить певні естетичні й моральні цінності [3, с. 53].

Тому, коли людина змінює навколишній світ за своїм розсудом, підбудовуючи його під себе, не приймаючи до уваги можливості самої природи і свої власні, головне місце посідають споживацькі прагматичні цінності. У результаті настають не тільки екологічні, демографічні кризи, але і духовні, коли колишні світоглядні установки суперечать практиці, яка змінюється під тиском об'єктивних обставин.

Цікавими в методологічному плані є доробки Л. Курняк, яка запропонувала розглядати екологічні цінності студентської молоді в трьох аспектах антропоцентрічному, екоцентричному, природоцентричному. Для групи з *антропоцентричними* уявленнями

характерна орієнтація на цінності матеріально забезпеченого життя та розваг, що є певним індикатором споживацької спрямованості. Зазначені термінальні цінності зміцнюються такими інструментальними, як вихованість, охайність, освіченість, відповідальність. Отже, ці важливі людські якості розглядаються респондентами лише як засоби досягнення мети забезпеченого, безтурботного життя. Така життєва позиція, безумовно, може бути основою для формування переконань у тому, що природа існує для задоволення тих чи інших прагматичних потреб людини, для отримання нею «корисного» продукту.

Для групи з *екоцентричними* уявленнями характерна орієнтація на цінності життєвої мудрості та свободи. Це свідчить про переважаючу спрямованість на власний внутрішній світ, певне прагнення бути розумною, гармонійною, автономною особистістю. Термінальні цінності зміцнюються такими інструментальними, як раціоналізм, сміливість в обстоюванні поглядів. Загалом на такій ціннісній основі можуть формуватися переконання в тому, що розум людини не дає їй привілеїв щодо довкілля, що людина і природа є елементами єдиної системи, повинні розвиватися в єдності.

У групі з *природоцентричними* уявленнями не виявилося характерних лише для неї ціннісних орієнтацій, які б вирізняли цю групу серед інших. Це певною мірою свідчить про те, що природоцентричні світоглядні уявлення не мають у свідомості підлітків і молоді ціннісної основи для трансформації в екологічні переконання. Вони є тільки знанням, яке за психологічною природою не може виконувати установчу та регулятивну функції в організації поведінки у довкіллі [4, с. 15].

Якщо звернутися до конкретно емпіричних соціологічних досліджень, які спрямовані на виявлення екологічних цінностей українців і молоді зокрема, то серед їх обмеженої кількості слід виокремити моніторинг НАН України [5, с. 407-415] та результати соціологічного дослідження, які представлені в щорічній доповіді президенту України [6].

Результати цих двох соціологічних досліджень підтверджують домінування матеріальних цінностей над цінностями екологічної безпеки, чистоти довкілля в свідомості як української молоді, так і населення в цілому.

Певні пояснення домінування в суспільстві такої ціннісної системи ми знаходимо, звернувшись до ідей Р. Інглехарта про постматеріальну природу підтримки екологічних цінностей. Теоретичні доробки вченого базуються на дослідженні дихотомії матеріалістичних та постматеріалістичних цінностей. Він надає чітко розроблену методику визначення того типу цінностей, який в значному ступені визначає поведінку людини як суб'єкта виробництва і споживання. Окрему увагу автор приділяє тій обставині, що розвиток постматеріалістичної мотивації є складним явищем, яке має соціально-психологічну та економічну природу [7, с. 245].

В ракурсі поглядів З. Баумана, зрушення від цінностей модерну до цінностей постмодерну веде до поступового руйнування багатьох з ключових інститутів індустріального суспільства. Зміни здійснюються у політичній сфері зі сходженням цінностей постмодерну падає повага до влади, і посилюється акцент на участі і самовираженні. Ці дві тенденції сприяють: в авторитарних суспільствах – демократизації, а в суспільствах, які вже є демократичними, – розвитку демократії в напрямі більшої партиципаторності, орієнтованості на конкретні проблеми. Але вони ускладнюють становище правлячих еліт. Повага до влади, як було зазначено, зазнає ерозію. В економічній області екзистенційна безпека веде до посилення акценту на суб'єктивному добробуті і якості життя, які стають для багатьох більш високими пріоритетами, ніж економічне зростання. Стрижневі цілі модернізації, економічного зростання та економічних досягнень як і раніше залишаються в ціннісному сенсі позитивними, але їх відносна значимість знижується. Очевидний також поступовий зсув в мотивації людей до праці: з максимізації одержуваного доходу і з забезпеченості працею акцент зсувається в бік більш наполегливого запиту на цікаву і осмислену роботу. Поряд з цим відбувається двояке зрушення в галузі відносин між власниками і менеджерами. Нині, за широко поширеній думці, зростання управління стає функціонально неефективний і перетворюється на загрозу для автономії індивіда. В області сексуальної поведінки, репродуктивності та сім'ї має місце триваюча тривала тенденція відходу від тих жорстких норм, які в аграрному суспільстві являли собою функціональну необхідність. Розвиток ефективної технології регулювання народжуваності разом з процвітанням і державою добробуту підірвали функціональну основу традиційних норм в цій області, в наявності загальний зсув в бік їх більшої гнучкості для індивідуального вибору в сфері сексуальної поведінки, а також набагато більша терпимість в сприйнятті гомосексуалізму.

В області вищих цінностей ми також виявляємо як спадкоємність, так і вражаючі зміни. Однією з провідних тенденцій, які асоціювалися з модернізацією, була секуляризація. Ця тенденція продовжилася, якщо говорити про офіційні релігійні інститути: публіка в більшості передових індустріальних країн демонструє зниження довіри до церков, рідше відвідує церкву і надає менше значення організованої релігії. Це, однак, не означає зникнення духовних запитів, бо ми виявляємо також рівномірно міжкраїнну тенденцію, відповідно до якої люди проводять більше часу в роздумах про сенс і призначення життя. Панування інструментальної раціональності поступається місцем зростаючої заклопотаності вищими цілями.

Висновки і пропозиції. В умовах українського суспільства економізм, пронизує всі структури суспільства, і є домінуючим в соціальних відносинах між індивідами в соціумі обумовлює природу соціально-психологічних відносин. Незадоволення базових фізіологічних потреб, низький рівень соціального самопочуття населення України – це ті фактори, які не сприяють домінуванню постматеріальних цінностей до яких відносяться екологічні.

Враховуючи, що постматеріалістичні цінності обумовлюють економічний та культурний прогрес західних країн, слід замислитися над можливістю залучення нашої країни до кола постіндустріальних держав та формування високої екологічної культури населення.

Список літератури:

1. Бабенко С. Соціологія і соціологи у глобальному вимірі (коментар учасника XVII світового конгресу із соціології Міжнародної соціологічної асоціації «Соціологія в русі») / С. Бабенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг – 2010 – № 4 – С. 196-206.
2. Бауман З. Спор о постмодернизме / З. Бауман // Социологический журнал – 1994 – № 5 – С. 123-138.
3. Копилець Є. До використання поняття «екологічні цінності» в теорії екологічного виховання / Є. Копилець // Гуманізація навчально-виховного процесу: [зб. наук. пр]. – Вип. XLI / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ: СДПУ, 2008.
4. Курняк Л. М. Формування екологічної культури студентської молоді в умовах системних трансформацій в сучасній Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: спец.09.00.01. «філософія освіти» / Л. М. Курняк. – Київ – 2007. – 20 с.

5. Стегній О. Екологічна проблематика: профіль громадської думки. / О. Стегній Українське суспільство, 1994-2009. Моніторинг соціальних змін. [За ред. д.с. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України. – 2009. – 705 с.
6. Становище студентської молоді в України. Щорічна державна доповідь президентові України. [за ред. Ю. О. Павленко, голова редакційної колегії, Р. Г. Драпушко, О. С. Лозовицький, канд. політ. наук, А. О. Мішин, канд. політ. наук]. – Київ. – 2008.
7. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: «Academia», 1999. – С. 245-260.

Комых Н.Г.
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЦЕННОСТНОЙ КОМПОНЕНТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация
В статье рассматриваются экологические ценности как структурный компонент экологической культуры. Уделяется внимание анализу теоретико-методологических подходов к исследованию экологических ценностей, а также результатов конкретных социологических исследований. Приводится идея о том, что неактуальность экологических ценностей в украинском обществе обусловлена экономизацией общества.
Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, экологическая культура, экологические ценности, экологическое сознание.

Komykh N.H.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

SOCIOLOGICAL SURVEY OF VALUE COMPONENTS OF ENVIRONMENTAL CULTURE

Summary
Ecological values as structural component of ecological culture are examined in the article. Attention is paid to the analysis of theoretical and methodological approaches to the study of environmental values, as well as the results of specific case studies. We present the idea that the irrelevance of environmental values in the Ukrainian society is caused by economization of society.
Keywords: value, value orientations, ecological culture, ecological values, ecological consciousness.

УДК 316.6

БЕССМЫСЛЕННОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ОБЪЕКТ В ИССЛЕДОВАНИЯХ СМЫСЛОЖИЗНЕННОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ

Сергиенко Е.В.
Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля

В статье обращается внимание на проблему бессмысленности как социального феномена, превалирующего в жизнедеятельности на индивидуальном, групповом и социетальном уровнях. Акцентируется внимание на всеохватывающем, массовом характере воздействия бессмысленности на осуществление рефлексивной деятельности. Рассматриваются религиозная и светская традиция в трактовках категории бессмысленности с привязкой к потусторонности и посюсторонности бытия. Автором осуществляется попытка систематизации существующих подходов к феномену бессмысленности, на основе чего представляется классификация признаков экзистенциальной фрустрации. Также в статье для апробации бессмысленности как социального объекта, подлежащего социологическому анализу, приводятся примеры форм выражения ее (бессмысленности) в социальной действительности.
Ключевые слова: бессмысленность, экзистенциальный вакуум, экзистенциальная фрустрация, рефлексия, бытие.

Постановка проблемы. Полноценное исследование проблемы смысла жизни невозможно без анализа категории «бессмысленность». Дихотомия «смысл-бессмысленность» является одной из ключевых в процессе изучения смысложизненной проблематики гуманитарными дисциплинами. «Смысл» и «бессмысленность» являются двумя взаимоисключающими категориями, но, тем не менее, они неразрывно связаны. Фактически дихотомия «смысл-бессмысленность» отражает «тонкую грань» перехода сознания индивида к смысложизненной рефлексии, и наоборот, обозначает потерю индивидами представлений о смысле их существования. Ставя вопрос именно о значении категории бессмыс-

© Сергиенко Е.В., 2015

ленности, как социального объекта, стоит заменить, что по нашему мнению, бессмысленность выступает неким показателем непринятия индивидами социальных процессов, в следствие констатируется фрустрация потребности в наполнении содержанием акторами значимой социальной практики.

В то же время рассмотрение проблемы бессмысленности сквозь призму социологической рефлексии приближает социологов к пониманию антагонизма происходящих глобальных изменений на личностном, групповом и институциональном уровнях социальной действительности.

Кроме того, жесткая конфронтация сторон участников украинского кризиса, приводящая к трагическим социальным последствиям, обесценивание, и даже, овеществление ценности человеческой жизни, трансформационные процессы украинского общества, изменение ценностно-нормативной базы социума дает основание автору предположить, что бессмысленность, к сожалению, становится одной из характерных особенностей жизнедеятельности огромного числа представителей украинского социума.

Таким образом, бессмысленность выступает актуальной проблемой экзистенциальной составляющей сознания украинского общества и может быть выбрана в качестве объекта для социологического анализа.

Анализ последних исследований и публикаций. В свое время к проблеме бессмысленности протекания жизни обращались М. Хайдеггер, К. Ясперс, В. Франкл, Э. Фромм, А. Маслоу и т.д. Среди российских ученых, кто поднимал в своих работах данную проблему, следует назвать С. Франка, Е. Трубецкого, В. Ядова, А. Здравомыслова, Д. Леонтьева и других. В Украине проблема бессмысленности освещалась в работах А. Яковенко, Ю. Романенко. Также следует отметить, что проблема бессмысленности может рассматриваться в рамках ценностной проблематики. Значительный вклад в исследование ценностей сделал украинский социолог В. Бакиров.

Выделение раннее не решенной проблемы. Анализ публикаций в социологических изданиях за последние годы показал недостаточную заинтересованность украинских социологов в анализе влияния «повсеместной» бессмысленности в ключе понимания неоднозначности и противоречивости турбулентных социальных явлений и процессов.

Цель статьи. Целью данной статьи является рассмотрение категории бессмысленности в контексте смысложизненной проблематики как социального объекта, а также акцентирование внимания социологического знания на степень влияния социального феномена фрустрации смысложизненных потребностей при понимании неоднозначности и противоречивости социальной действительности.

Изложение основного материала исследования. Как уже обозначалось в начале статьи невозможно полноценно исследовать категорию смысла жизни без анализа бессмысленности. В этом ключе стоит отметить некоторые вопросы, которые целесообразно раскрыть в рамках данной публикации: 1) что есть бессмысленность; 2) каким образом она (бессмысленность) присутствует в жизнедеятельности индивидов; 3) масштабы и степень влияния фрустрации смысложизненных потребностей на осуществление акторами актов повседневной социальной практики; 4) каковы традиции понимания бессмысленности как социального феномена.

Сначала обозначим некоторые характерные признаки понятия бессмысленность и начнем с этимологического наполнения данного термина. Так в «Большом толковом словаре современного русского языка» под редакцией Д.Н. Ушакова под «бессмысленным» следует понимать: 1) лишенный смысла; 2) не умеющий разумно относиться к окружающему, не достигший зрелого разума; 3) выражающий отсутствие мысли» [1]. Апеллируя непосредственно к научным предпосылкам изучения бессмысленности, стоит отметить разнообразие подходов к объяснению и пониманию данного феномена. Так В. Франкл обозначает отсутствие содержанием жизни термином экзистенциальный вакуум. Ученый пишет: «Ныне мы живем в эру разрушающихся и исчезающих традиций. Поэтому, вместо того чтобы новые ценности создавались посредством обнаружения уникальных смыслов, происходит обратное. Универсальные ценности приходят в упадок. Поэтому все большее число людей охватывается чувством бесцельности и пустоты, или, как я это называю, экзистенциальным вакуумом» [2]. В более поздней работе Франкл называет ощущение бессмысленности жизни экзистенциальной фрустрацией, понимая под ней неудовлетворенность людей в «стремлении к смыслу»: «Наши современники страдают не столько от того, что чувствуют себя ущербными по сравнению с другими людьми, сколько от того, что не видят никакого смысла в своей жизни... Человек, страдающей от экзистенциальной фрустрации, не знает, чем заполнить этот экзистенциальный вакуум» [3]. В свою очередь российский ученый Д. Леонтьев, который внес значительный вклад в научное осмысление проблемы смысла с позиции психологического знания, описывает экзистенциальную фрустрацию как неудачу в поиске человека смысла собственной жизни, а экзистенциальный вакуум, как вытекающее из нее (экзистенциальной фрустрации) ощущение утраты смысла [4, с. 3]. Большинство ученых строят свои размышления на убеждении, что индивиды уже пытались производить акты рефлексии по поводу смысложизненных потребностей и потерпели неудачу и в следствие разочарование жизни, при этом упуская из виду, что некоторые индивиды в целом не способны к самоанализу и никогда не производили актов подобного рода мыследеятельности.

Теперь от анализа понятия бессмысленности и его аналогов перейдем к присутствию данного феномена в жизнедеятельности индивидов. Чтобы понять насколько бессмысленность представлена в актах повседневных социальных практик, достаточно привести синонимический ряд, за которым чаще всего, в научных, художественных, публицистический источниках «завуалировано» обозначают данную категорию. Так в различных словарях синонимов обозначены 18-29 слов-синонимов. Например, в «Словаре синонимов» под редакцией В.Н. Тришина приведены 26 синонимов к существительному бессмысленность, среди которых абсурдность, безрезультатность, бессмысленность, безуспешность, бесплодность, бесполезность, бестолковость, бесцельность, глупость, заумность, малосодержательность, напрасность, нелепость, ненужность, неразумие, нерациональность, нерезонность, нецелесообразность, сумбурность, тупость и многие другие [5].

Также рассуждая о масштабности фрустрации смысложизненных потребностей, можно опереться на теоретические выкладки западных мыслителей. Например, Э. Фромм отмечает внутреннюю опустошенность общества, Ж.П. Сартр пишет об абсурдности окружающего мира, К. Ясперс рассматривает тенденцию к разбожествлению как развитие духовной ситуации, которая в последствие ведет к осознанию пустоты бытия [6; 7; 8].

Однако для оценки присутствия бессмысленности как социального феномена в действительности и масштабов распространенности данного социального явления в украинском социуме социологу мало опоры на теоретические выкладки других ученых и лексико-семантического анализа слова, он должен руководствоваться реалиями не только непосредственно украинского измерения, но и учитывать глобальные «вызовы».

Для иллюстрации бессмысленности как одной из проблем, изучаемой социологическим знаниям

автор систематизировал существующие подходы в классификацию, которая учитывает временные, деятельностный, чувственный, рефлексивный, духовный, причинный, диспозиционный, количественный, по степени проявления критерии.

· По временному признаку: изначальная и ситуативная.

· По деятельностному признаку: активная и пассивная.

· По чувственному признаку бессмысленность разделяется на рациональную и иррациональную.

· По степени рефлексивности: осознанная и неосознанная.

· Отталкиваясь от позиции духовных ценностей: религиозная и «светская» бессмысленности.

· По количеству причин: монофакторная и полифакторная.

· В зависимости от диспозиции личности и его социальной группы, либо общества в целом: личностная, групповая и массовая.

· По количественному признаку: одноманентная и перманентная.

· По степени проявления: явная и латентная.

Дадим короткую характеристику некоторым из приведенных нами типов бессмысленности.

Как ранее было заявлено согласно временному признаку бессмысленность дифференцируется на изначальную и ситуативную. Под изначальной бессмысленностью понимается утверждение, согласно которому весь ход человеческой жизни есть сам по себе бессмысленным. Индивидами осознается абсурдность их существования.

В свою очередь ситуативная бессмысленность зависит от конкретной ситуации, события, чувства, которые являются «спусковым механизмом» для переживания индивидами экзистенциальной фрустрации.

При градации бессмысленности по деятельностному признаку на активную и пассивную автор руководствовался идеями Э. Фромма относительно определения, что есть пассивность и активность. Поэтому считаем целесообразным опираться на данные выкладки при характеристике черт активной и пассивной бессмысленности.

Э. Фромм определял активность как любое целенаправленное действие. Пассивность он видит в отсутствие каких-либо видимых результатов, осязаемых достижений. Но если размышлять в таком контексте, что любое осуществляемое целенаправленное действие есть активностью, тогда как может оно являться бессмысленным. Социолог объясняет данный феномен тем, что за активным действием, которое вызвано реакцией на раздражитель, действительно стоит пассивность, т.е. индивид не принимает никаких усилий, чтобы осмыслить направленность социального акта. ««Активность», являющаяся просто реакцией на раздражители или на «направляемость» или принуждение, заявляемое как страстное движение души, на самом деле пассивность, и не важно, насколько сильное движение она может вызвать» [6, с. 238].

Относительно рационального и ирраационального аспектов бессмысленности, следует обратить внимание на несколько фактов. Во-первых, индивид осознает экзистенциальный вакуум, а во-вторых, зависимость от рациональности или иррациональности характера причин, за счет которых произошла фрустрация смысложизненных потребностей.

При исследовании бессмысленности как социального феномена важно понимать, сколько людей осознают/не осознают фрустрации смысложизненных потребностей. При этом следует учитывать фактор опасности «ложной рефлексии» (что нередко приводит к внутреннему конфликту у личности) Т.е. нужно задавать вопрос: если имеет место акт рефлексивной деятельности, то в чем состоит причина обращения к подобной мыследеятельности. Так И. Кон говорит о том, что рефлексивное и рефлексирующие «Я» редко совпадают, поэтому прежде, чем задаваться диллемой о возможности самоанализа индивидов, следует обратиться к вопросу: какие потребности побудили к получению информации о себе у человека. Кон пишет: «Наличие у личности одинаково сильных, но противоположно направленных стремлений вызывает конфликт в системе ее мотивации и подрывает единство «образа Я» [9, с. 248]. Для поддержания устойчивого «Я» индивид использует защитные механизмы, за счет которых из сознания индивидов «стирается» неприемлемая информация об индивиде и окружающем его мире.

Духовный аспект бессмысленности представляет собой ее анализ с позиции религиозного и светского мировоззрений. С одной стороны, бессмысленна, с точки зрения личностных запросов, вся мирская жизнь, но единственный способ обрести смысл – это обращение к религиозным канонам. С другой стороны, – бессмысленность человеческого существования определяется через светские мотивы. Исследователи, рассматривая проблему бессмысленности под углом зрения религиозности, отмечают, что жизнь человека должна быть посвящена служению Богу, отмечая привязку между посюсторонним и потусторонним бытием. В качестве примера процитируем С. Франка: «Мы видели условия достижимости смысла: существования Бога как абсолютного Блага, вечной Жизни и вечного света Истины, и божественность человека, возможность для него приобщиться к этой истинной божественной жизни, на ней утвердить, ею всецело заполнить свою собственную жизнь» [10]. В работах другого мыслителя западной школы Ясперса отмечается тенденция духовной ситуации к разбожествлению, что ведет к бессмысленности бытия. «Это разбожествление – не неверие отдельных людей, а возможное последствие духовного развития, которое в данном случае в самом деле ведет в ничто. Возникает ощущение никогда ранее не испытанной пустоты бытия...» [8]. Однако учеными отмечается и разрыв, присущий вопросу веры и действительности. Так С. Франк пишет о том, что мир не является Богом и человек не может прикоснуться к божественному началу. «Но мир не есть Бог и его жизнь – не божественная жизнь; противоположное утверждение пантеизма может разве отвлеченно соблазнить кого-либо, в живом же опыте мы слишком ясно сознаем несовпадение того и другого: в мире царит смерть, он подчинен всеуничтожающему потоку времени, он полон тьмы и слепоты» [10]. Тогда возникает закономерный вопрос, сколько истинно верующих людей действительно осознают смысл собственного существования, и зависит ли следование догмам религиозной нравственности наполненности глубоким содержанием актов значимой жизнедеятельности индивидов, что позволяет нам перейти к рассмотрению «светской», «мирской» бессмысленности.

В «мирском» обществе отмечается «осуждающий» характер бессмысленности с привязкой к ценностно-нормативной структуре. Таким образом, в социуме утвержден некий «культ» должностного и обязательного характера присутствия смысла в осуществлении жизнедеятельности людьми. А индивидов, которые противоречат смысловым «догмам», как правило, принимают за маргинальных и девиантных личностей. Так социолог П. Бергер отмечает: «Сама возможность маргинального существования в обществе уже свидетельствует о том, что общепринятые смыслы не всемогущи в своей принудительной силе» [11]. Таким образом, через степень проявления маргинальности можно судить о латентной или явной бессмысленности.

Относительно диспозиционного признака экзистенциальной фрустрации и последующей градации на личностную, групповую и массовую пред-

лагаем брать во внимание следующие факторы: а) интеракции между социальными субъектами: «личность-личность», «личность-социальная группа», «личность-общество», «социальная группа-личность», «группа-группа», «группа-общество», «общество-личность», «общество-группа», «общество-общество»; б) дефиницию места личности в групповом и общественном социальном пространстве; в) включенность/не включенность индивида/группы в общество; г) при возникновении противоречий между какой-либо системой координат степень противопоставления между индивидами, группами и обществами.

И, наконец, подходя к рассмотрению бессмысленности в зависимости от степени проявления данного феномена в социальной практики, явная бессмысленность прослеживается в суицидальных настроениях, наркомании, алкоголизме, а латентная является глубоким внутренним переживанием, не имеющих ярко выраженных проявлений в жизнедеятельности индивидов. Однако, стоит учитывать, что рано или поздно латентная фрустрация перестает такой быть и находит выражение в поступках.

При исследовании проявлений бессмысленности следует рассматривать формы ее выражения в жизнедеятельности. Схематично представим их и коротко охарактеризуем некоторые из обозначенных нами форм бессмысленности.

– Бессмысленность как состояние;

– Бессмысленность как экзистенциальное переживание;

– Бессмысленность как реакция на внешний раздражитель;

– Бессмысленность как «выход» агрессии (личностная агрессия, экстремизм, радикализм). В. Франкл утверждает, что проявление агрессии возможно именно там, где наблюдается экзистенциальный вакуум. И если у личности агрессия проявляется в ненависти к другому объекту или субъекту, то на «планетарном» уровне она находит свое выражение в вооруженных конфликтах. «При изучении этой проблемы на антропологическом уровне, – а только на этом уровне и можно обнаружить такой феномен, как стремление к смыслу, – мы, скорее всего, убедилось бы в том, что у людей, в отличие от животных, важными факторами, если не прямыми причинами агрессивности, являются именно неутолённое желание стремление к смыслу, разочарование в жизни и всепроникающее чувство бессмысленности» [3].

– Бессмысленность как результат социальных изменений. Отойдем от индивидуального уровня проблемы смысложизненной фрустрации и сфокусируемся на макрофакторных связях феномена бессмысленности. Так Дж. Александер считает, что в результате социального изменения в виде культурной травмы «рождаются» социальные коллективные смыслы [12]. Равноценно этот тезис социолога мы можем применить к категории бессмысленности и предположить, что в результате социального изменения образуется массовая бессмысленность глобального социума.

– Бессмысленность как результат социальной игры. В результате обострения в целом ряде стран вооруженных противостояний ученые заявляют о присутствии агонального принципа в происходящих событиях. Игра подменяет чувство бессмысленности, заменяя его иллюзорными представлениями о диспозиции человека в социальной реальности.

– Бессмысленность как девиантное поведение;

– Бессмысленность как основополагающая составляющая мировоззрения:

– Бессмысленность как инициатор мотиваций, мотивов, сценариев жизни, целей и смыслов.

Таким образом, бессмысленность как социальный феномен находит свое выражение через действия, поведенческие реакции и чувственное восприятие окружающего социального мира индивидами.

Выводы. Нынешнее глобальное общество стоит на «пороге» разительных трансформаций, для которых отличительной чертой становится его турбулентное состояние. Данное состояние характеризуется амбивалентностью, изменчивостью, нестабильностью, дезориентацией, неорганизованностью, аномией, энтропией, что нередко сопровождается ощущением абсурдности происходящего. При таком состоянии общества наблюдается ситуация, где размываются «смысловые» рамки между смыслом и бессмысленностью. Неотъемлемой чертой социальной реальности становится ощущение бессмысленности существования. А если учитывать, что де-юре украинское общество переживает значимые исторические события, которые трагическим образом отразились на миллионах человеческих судеб, положение о экзистенциальном вакууме, и последующей экзистенциальной фрустрации удваивается, если даже не удесятеряется, и уже касается не отдельных личностей, а всего общества.

Под бессмысленностью учеными понимается ощущение утраты стремления к обретению смысла существования. Однако тут же следует учитывать отсутствие рефлексивной деятельности с целью понять как удовлетворить смысложизненные потребности. Категория бессмысленности широко распространена в повседневных социальных практиках индивидов.

Для адаптации категории бессмысленности как социального объекта социологического анализа автор предлагает систематизировать существующие научные подходы к бессмысленности как социальному феномену и классифицирует ее (бессмысленность) согласно таким признакам: временному (изначальная и ситуативная), деятельностному (активная и пассивная), чувственному (рациональная и иррациональная), рефлексивному (осознанная и неосознанная), духовному (религиозная и светская), по количеству причин (монофакторная и полифакторная), диспозиционному, по количеству проявлений (одномоментная и перманентная) и степени проявления (явная и латентная).

В контексте проявления бессмысленности в социальной реальности ее можно рассматривать как состояние, экзистенциальное переживание, реакцию на внешний раздражитель, выражение агрессии, результат социальных изменений, результат социальной игры, девиантное поведение, основополагающую составляющую мировоззрения и, наконец, как инициатор целей, смыслов, сценариев и мотиваций.

Предполагаем, что, учитывая ужасающие события, переживаемые украинским обществом, бессмысленность станет одной из дефиниций, обозначающих состояние социальной реальности на протяжении нескольких следующих поколений. Поэтому считаем целесообразным дальнейшее количественное (какое число индивидов ощущают смысложизненный вакуум) и качественное (глубину переживания бессмысленности жизни) исследование в рамках социологического знания.

Список литературы:

1. Большой толковый словарь современного русского языка: в 4 т. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ushakovdictionary.ru
2. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / В. Франкл; [пер. с англ. и нем. / общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева]. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с. (Б-ка зарубежной психологии).

3. Франкл В. Страдания от бессмысленности жизни / В. Франкл; [пер. Панков С. С]. – Сибирь: Сибирское университетское общество, 2011. – 103 с. (Серия «Пути философии»).
4. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО) 2-е изд. / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2006. – 18 с.
5. Тришин В. Н. Большой словарь-справочник синонимов русского языка в системе ASIS. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic. academic. ru/dic. nsf/dic_synonims/8793/
6. Фромм Э. Иметь или быть? Ради любви к жизни. / Э. Фромм; [пер. с англ.; предисл. П. С. Гуревича]. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 384 с.
7. Стретен П. Сартр за 90 минут / Пол Стретен [пер. Л. Пирожковой]. – М.: Астрель, 2005.
8. Ясперс К. Духовная ситуация времени / К. Ясперс [пер. М. Левиной]. – Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – С. 288-418.
9. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самопознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
10. Франк С. О смысле жизни / Семен Франк. – [Электронный ресурс].– Режим доступа: http://readr.ru/semen-frank-o-smisle-ghizni.html
11. Бергер П. Приглашение в социологию / П. Бергер [пер. с англ. О. А. Оберемко; под ред. Г. С. Батыгина]. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 168 с. (Серия «Гуманистическая перспектива»).
12. Александер Дж. Смыслы социальной жизни: Культурсоциология [пер. с англ. Г. К. Ольховикова под ред. Д. Ю. Куракина] – М.: Изд. и консалтинговая группа «Праксис», 2013. – 640 с.

Сергієнко Є.В.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

БЕЗГЛУЗДІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ У ДОСЛІДЖЕННЯХ СМИСЛОЖИТТЄВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Анотація
У статті звертається увага соціологічного знання на проблему безглуздості як соціального феномену, що превалює в життєдіяльності на індивідуальному, груповому й соцієтальному рівнях. Автор відмічає всеосяжний, масовий характер впливу безглуздості на здійснення рефлексивної діяльності. Розглядаються релігійна і світська традиція до розуміння категорії безглуздя з прив'язкою потойбічності і поцюсторонності буття. Автором здійснюється спроба систематизації існуючих підходів до феномену безглуздості, на основі чого представляється класифікація ознак екзистенціальної фрустрації. Також у статті для апробації безглуздості як соціального об'єкта, що підлягає соціологічного аналізу, наводяться приклади форм вираження її (безглуздості) в соціальній дійсності.
Ключові слова: безглуздість, екзистенційний вакуум, екзистенціальна фрустрація, рефлексія, буття.

Serhiienko Ye.V.
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

MEANINGLESS AS A SOCIAL OBJECT IN THE RESEARCH OF THE MEANING OF LIFE ISSUES

Summary
In the article, author draws attention to the sociological knowledge of the problem of meaninglessness as a social phenomenon that is prevalent in the life of the individual, group and societal levels. Author notes comprehensive, massive influence of meaninglessness on reflective activities. We consider the religious and secular tradition regarding understanding of the categories of meaninglessness in relation to «here» and «there» of being. The author attempts to systematize the existing approaches to the phenomenon of meaninglessness, which serves as the basis for classification of signs of existential frustration. The article also provides testing of meaninglessness as a social object, which is subject of sociological analysis, and provides examples of forms of its (meaninglessness) expression in the social reality.
Keywords: meaninglessness, existential vacuum, existential frustration, reflection, life.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 347.965.42

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ

Красіловська З.В.
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

Стаття присвячена окремим історичним аспектам виникнення і розвитку інституту медіації. Висвітлено започаткування процедур примирення в культурах найдавніших цивілізацій, а також в Стародавньому Римі та Греції, їх становлення у період середньовіччя та розвиток у країнах буржуазної Європи. На підставі вивчення пам'яток українського права досліджено особливості застосування процедур примирення в Україні на різних етапах її історичного розвитку. Зроблено висновок, про те, що медіація давно відоме для українських традицій державного управління та світу явище, яке зараз лише переживає черговий етап свого відродження.

Ключові слова: примирення, переговори, посередництво, арбітраж, третейський розгляд, медіація, мирова угода.

Постановка проблеми. Починаючи з 2014 року Україна здійснює заходи щодо реформування системи державного управління, зокрема децентралізації влади, що є сучасною формою розвитку демократії у світі. Одним із заходів децентралізації, який надає можливість звузити сферу впливу держави на суспільство, замінити цей вплив механізмами саморегуляції є запровадження інституту медіації, що надасть в розпорядження суспільства нові інструменти і методи, які створять широкі можливості всім громадянам більш ефективно управляти власним життям в якості незалежних учасників. Це означає зміну сучасної демократичної парадигми управління на більш відкриту, відповідну інформаційному суспільству, яка сприяє утвердженню плюралізму, нових цінностей, потреб, методів і процедур. Відтак, необхідним вбачається історичне дослідження джерел даного інституту та відповідність його українським традиціям та праворозумінню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти дослідження історії виникнення і розвитку процедур примирення здійснювалося в наукових працях О. Спектор, Д. Давиденка, Н. Нестор, Ю. Микитина, А. Шабаліна, Г. Тушиної, В. Ермоловича, та інших.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Проте, до питань дослідження генезису процедур примирення та посередництва, в контексті визначення медіації як інноваційного методу вирішення спорів науковці не зверталися.

Метою статті є дослідження історичних передумов виникненню та розвитку інституту медіації шляхом аналізу процедур примирення у окремих державах світу, і в Україні, зокрема.

Виклад основного матеріалу. З офіційної точки зору медіація як самостійний феномен існує з другої половини XX століття, як результат реакції системи державного управління в США на кризу у судовій гілці влади. Однак, насправді, процедури примирення, до яких в тому числі належить й медіація, існують так самодавно як і самі конфлікти.

Як зазначається у літературі, історію вирішення спорів взагалі можна розглядати як історію зміни співвідношення трьох основних її форм: насильницької (анти-правової), судової (за допомогою примусового відновлення порушеного права в судовому порядку) і примирювальної [3, с. 163].

Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що врегулювання конфліктів шляхом залучення третьої особи-посередника не нове явище у правовій культурі країн світу та України, зокрема. Характерні риси цього феномену почали своє формування ще на ранніх етапах виникнення людської цивілізації.

В часи існування первісно-общинного ладу переважала насильницька форма вирішення спорів, яка взагалі не була обмежена. В ході сутичок і збройних зіткнень переможець, нав'язував свою волю тому, хто зазнав поразки. Крім того, звичаї того періоду призводили до того, що суперечка між двома особами швидко переростала у суперечку між родинами, родами, племенами, що значно підвищувало її небезпеку.

У Стародавньому Римі існував так званий принцип Таліону – «око за око», «зуб за зуб»,тобто потерпілий здійснював самосуд, при цьому він брався під захист своєю родиною або своїм племенем, та міг завдати кривдникові шкоди у розмірі, що не перевищувала заподіяний збиток. Така ситуація, коли будь-який спір у племені призводив до застосування насильства, каліцтва, вбивства, підривала життєздатність, загрожувала самому існуванню племені і тому ставала неприйнятною. Відтак, з'являються перші примирителі, роль яких беруть на себе вожді й старійшини –найбільш авторитетні члени племені завдяки своєму віку та особистим якостям. У таких спосіб у первісному суспільстві запобігали поширенню насильства та забезпечували виживання. Основною метою посередництва того періоду було не відплата по заслугах, а підтримання миру і порядку. Щодо відновлення справедливості, то це завдання було другорядним. Вождь і старійшина одночасно були і посередником і арбітром. Слід зазначити, що, на відміну від сучасного інституту посередництва, у той період нейтральна третя особа могла нав'язати сторонам своє рішення. Таким чином, внаслідок застосування примусу, спори часто вдавалася закінчити миром, але не обов'язково на умовах, що цілком задовольняли сторони. Ця мета досягалася не тільки за допомогою переговорів між кланами, але і взборах общини, які скликалися для розгляду спорів. Проте, юрисдикція таких зборів повністю залежала від волі сторін, причому вони завжди могли й не підкоритися його рішенням, тобто третейським судом ця процедура не була. Разом з тим дана форма врегулювання спорів являла собою лише зародки процедури примирення. Вона ще не була справжньою процедурою примирення, оскільки як під час переговорів, так і в зборах сторони вели себе вкрай вороже, були налаштовані на те, щоб не робити жодних поступок, нічого не забувати і не прощати. Однак, цінність зборів общини полягала в тому, що вони дозволяли сторонам знайти більше довіри один до одного, оскільки взаємини між кланами того часу будувалися за принципом «свій-чужий». В цілому, взаємна недовіра було загальним правилом, а добра воля сторін надати свої розбіжності зборам общини свідчила про їх здатність до конструктивних переговорів

На рівні всього племені збори общини вирішували суперечки, обговорювали проблеми дружнім

© Красіловська З.В., 2015

шляхом. Поради давали люди, які користувалися найбільшим авторитетом за свій розум, – witan («обізнана людина», «розумна людина»). Мирову угоду скріпляли клятвою перед богами. Вона мала велике значення для підтримки миру, причому її не можна було порушити, інакше можна було поставити під загрозу ввесь уклад життя сім'ї та племені [3, с. 165].

У цей період у римському праві вперше було здійснено доктринальну розробку й законодавче оформлення інституту мирової угоди, розроблено її цілісну концепцію. Так, Закони XII таблиць передбачали можливість укладання сторонами такої угоди перед початком судочинства (стадія in jure). Надалі, з розвитком римського права, з'являється особливий вид угод, що мають на меті припинення спірних зобов'язань, які отримали назву fransactio – мирова угода [9, с. 103].

Д.Л. Давиденко зауважує, що факт встановлення грошового еквіваленту правопорушення полегшив проведення переговорів з врегулювання спорів [3, с. 164]. Таке відшкодування було відомо римському праву під назвою «композиція» (тобто штраф, що правопорушник сплачував потерпілому). Композиція спочатку мала добровільний, а пізніше обов' язковий характер відповідно до встановленого законом порядку (так звана «законна композиція»). Пізніше, у період середньовіччя, з прийняттям європейськими народами християнства та розвитком писемності, звичаєве право було закріплене в письмових документах, та містило норми про відшкодування заподіяної шкоди, зокрема Салічна правда, а через чотири століття й «Руська правда», містили положення стосовно точного розміру грошових сум, що підлягають сплаті за різні правопорушення й за заподіяння різного роду збитків особі та майну, які раніше визначити було вкрай складно. Така система була відома й англосаксонському праву, де вона мала назву bot [3, с. 165].

У «Саксонському зерцалі» – джерелі права Німеччини XIII ст. також дістав своє відображення принцип відшкодування шкоди. Згіднозі ст. 14 Книги II «Земського права», у випадку необережного вбивства та вбивства в умовах необхідної оборони судова справа, як правило, обмежувалася добровільними угодами про відшкодування збитків потерпілій стороні [9, с. 56].

Цікавим є приклад Стародавньої Греції, якавикористовувала такий суспільно-правовий інститут, як проксенія, що походить від слова «гостинність». Під ним розумілося звернення до посередника з метою налагодження та підтримання зв'язків, ведення переговорів та взаємодії між окремими громадянами, сім'ями, родами, племенами і навіть містами-державами. Такий посередник іменувався як proxenetas [4, с. 162]. У римському праві, починаючи з Дігест Юстиніана,посередник іменувався по різному: internuncius, medium, intercessor, philantropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, і нарешті mediator.

Інститут проксенії був дуже поширений в Стародавній Греції та пізніше запозичений іншими країнами стародавнього світу, увійшовши в практику міжнароднихвідносин.

Ще одним поширеним у Греції способом врегулювання приватних спорів, які сторони не могли залагодити самостійно, була процедура diaetesia, яка включала в себе diallage (діалог, або процедуру примирення) і, при необхідності, krisis (винесення рішення). Використовуючи сучасну термінологію, її можна умовно назвати «посередництво-арбітраж». Ця, а також інші неформальні примирні процедури застосовувалися і для врегулювання спорів із публічною владою. При цьому схиляння сторін до миру було ключовою складовою функцій як арбітра, так і державного судді: krisis міг і не настати, якщо в тому не було потреби. Навіть після винесення рішення судом або арбітражем нерідко робилися заходи щодо примирення сторін для сприяння добровільному виконанню даного рішення, дійсного припинення конфлікту і запобігання нових суперечок. [4, с. 163].

Хоча посередництво та арбітраж були частинами єдиного процесу вирішення спору, концептуально вони відрізнялися. Про це свідчить, зокрема, необхідність принесення клятви арбітрами перед переходом до винесення рішення (чого не робили посередники, наділені лише функцією примирення).

Крім того, античності відома і практика міжнародного арбітражу. Так, у випадку виникнення важливих приватнихчи міжнародних спорів сторони зверталися до дельфійських жерців. Дельфи було найбільш авторитетним святилищем античності. Вони виконували функції посередника не тільки в суперечках між давньогрецькими полісами, але і в суперечках греків зі східними правителями. Джерелом авторитету жерців було духовний і матеріальний вплив (капітал від внесків міст, приношень паломників, храмових ярмарків) [4, с. 166].

Поширеними були різні форми позасудового вирішення спорів й в умовах конфуціанської Азії (Китай, Японія), що було обумовлено особливостями праворозуміння, сформованого в цьому регіоні світу. Як писав відомий французький компаративист Р. Давид, згідно з старокитайської легендою, право було винайдено варварським народом, який був згодом бувзнищений Богом. Іншими словами, право – це зло, і призначене воно для тих, хто не дбає про мораль, для невиправних злочинців і варварів-іноземців. Китайський ж народ прекрасно обходиться і без права. Він не цікавиться тим, які норми містять закони, не звертається до суду і регулює міжособистісні відносини так, як йому підказує здоровий глузд, керуючись не правом, а злагодою і гармонією. Цю гармонію легко відновити завдяки тому, що китайці виховані так, що шукають причини конфлікту не у злій волі або нездатності противника, а у своїх власних помилках, недбальстві. В атмосфері, де кожен готовий визнати свої помилки, людей неважко змусити піти на поступки і погодитися на втручання посередника; страх перед громадською думкою може надати згоді примусового характеру [2, с. 357].

Аналогічна ситуація спостерігається і в Японії. Німецькі вчені К. Цвайгерт і Х. Кётц відзначають, що «...освячене конфуціанської традицією негативне ставлення до вирішення суперечок публічно в державних судах, в усіх прошарках суспільства, і особливо серед селян, призводить до того, що мало хто з громадян користується правами, наданими новими законами. Провідну роль, як і колись, продовжують грати традиційні форми примирливого посередництва і взаємного вирішення суперечок» [17, с. 443].

Існують докази того, що в Єгипті епохи Птолемеїв був також поширений приватний арбітраж, в результаті якого часто укладали мирову угоду. Так, папірусовий лист, який датується 209 р. до н.е., фіксує мирову угоду, яку гречанка уклала з іншою жінкою, мабуть, єгиптянкою, за позовом, що випливаєз образливої поведінки. Поширеною практикою було звернення позивачів до місцевого правителя (стратегу) за вирішенням спору. Нерідко стратег доручав розглянути спір нижчестоящому чиновнику

(epistates) за місцем проживання відповідача, причому зазвичай йому пропонувалося, по можливості, примирити сторони («malista dialus on autous» – «краще примирити їх»), а якщо не вдасться, то повернути справу стратегу для вирішення або направити його в певний судовий орган [4, с. 164].

У мусульманстві теж існувала практика арбітражу (тахкім), посередництва (васата), а також примирення (сульх), започаткована ще за часів пророка Мухаммеда, про що є згадка у Корані: «Якщо ви боїтеся розриву між обома (подружжям), то пошліть суддю із його сім'ї і суддю з її сім'ї; якщо вони побажають примирення, то Аллах допоможе їм».

З розвитком державності, з’являлися суди, які вирішували спори на основі звичаєвого права, а також й за допомогою посередників. Так, у період середньовіччя – часі релігійного (християнського) світогляду, поряд із світськими судами, існували й церковні суди, які очолювали єпископи та священики. Такі суди отримали неабияке практичне значення, оскільки користувалися великим моральним впливом, авторитетом і популярністю серед населення. Звернення за вирішенням спору до церкви стало нормальною практикою, яке приймалося добровільно. Крім того, суди священиків користувалися схваленням, допомогою і підтримкою у імператорів Римської імперії.

Слід зазначити, що при заохоченні до примирення сторін звичаєве і церковне право переслідували різні цілі: світська влада прагнула, в першу чергу, придушити або попередити насильницькі конфлікти в громаді, а церковна влада дбала про спасіння душ. З часом церковні примирителі стали нав'язувати свої послуги, що мало негативні наслідки для сприйняття примирливих процедур суспільством. Священники все частіше втручалися до вирішення спорів навіть у тих випадках, коли сторони до них не зверталися: нерідко за власною ініціативою з'являлися до осіб, які зверталися до світського суду і, посилаючись на божественні настанови, наполегливо переконували відмовитися від судового розгляду та вирішити спір, ґрунтуючись на принципах моральності. Тому Римська держава вживала заходів для того, щоб єпископський третейський суд не втратив статусу добровільного і необов’язкового. Характерною особливістю суперечок періоду середньовіччя було те, що вони, головним чином, відбувалися між фізичними особами і, як зазначалося вище, між сім'ями і родами (до розпаду родового ладу). Так було до часу, коли роль держави в суспільних відносинах була незначною. Найчастіше спори цього періоду виникали з питань землекористування, оскільки при феодальному ладі земля – основний фактор виробництва, і її втрата позбавляла господаря та його родину засобів до існування. Також поширеними були спори між васалами та сенйорами. А згодом й Церква була активним учасником суперечок [3, с. 170].

XI ст. – час відродження ідеї права і підвищення ролі судового розгляду спорів. Формується канонічне приватне право та система торговельного права. Посередництво розвивалосяі при врегулюванні торгових суперечок. В XI-XII столітті в Європі відбулося суттєве зростання торгівлі, з'явилася професія купців. Інтереси стабільного розвитку торгівлі вимагали як зрозумілих і чітких правил торгівлі, так і наявності механізмів оперативного вирішення і врегулювання спорів. Розвиток роз'їздних ярмарків сприяв зростанню числа торгових суперечок. Вироблення правил торгівлі та розв'язання спорів відбувалося на ярмарках у великих торгових центрах (у Шампані, Ліоні, Анвер, Генуї). Самі комерсанти виступали як арбітри та примирителі при врегулюванні торгових спорів. Так з'явився і комерційний арбітраж. Крім ярмарків традиційним місцем для ведення переговорів з урегулювання суперечок, пов'язаних з веденням професійної діяльності, були гільдії і цехи [4, с. 171].

Держава заохочувала сторони застосувати інститут мирової угоди. Кодекс Етельреда (початок XI ст.) встановлював: «Якщо в людини є вибір між примиренням і правом, і вона оберемирову угоду, то вона [мирова угода] буде мати ту саму обов'язкову силу, що й судове рішення». Важливість цього положення пов'язана з тим, що, як вважалося і як часто було в дійсності, судове рішення може залишити одну зі сторін незадоволеною, а тому такою, яка буде прагнути насильницького реваншу.

Багато спорів в Англії й у континентальній Європі в X і XI ст. закінчувалися укладенням мирової угоди, що супроводжувалась обміном подарунками, як підтвердження прагнення до миру і взаємної довіри. Такі мирові угоди часто досягалися завдяки сприянню посередників, якими зазвичай були спільні друзі та сусіди. Цікаво зазначити, що у судах багатьох європейських держав (включаючи Англію) у XII-XIV ст. регулярно проводилися так звані dies amori (дні примирення). Ці дні суди повністю присвячували вживанню заходів щодо примирення сторін.

В 20-і рр. XII ст. в Англії в підручнику з права, відомому як «Закони Генріха I», одним із основних принципів був такий: «Pactum legem vincit et amor iudicim» – угода перевищує право, а мир – судове рішення. [4, с. 171].

У середньовічній Франції процедури примирення були головним способом врегулювання споров. Прикладом може стати південь середньовічно їФранції, Прованс, а також статути міст Арля, Марселя, Ніцци та Авіньйону в XIII–XIV ст. , які передбачали мирне врегулювання спорів між громадянами, наприклад, у конфліктах між близькими родичами [14, с. 27]. Принцип мирного врегулювання спорів базувався на компенсації шкоди. Схожі норми були закріплені в джерелах права Угорщини, Німеччини, Польщі, Сербії, Франції, Чехії, Швеції в XIII–XIV століттях [5, с. 7].

У нотаріальних реєстрах департаментів Овернь і Лангедоку були знайдені тексти мирових угод (accordsprives), складених у XVIII столітті. Ними можна було врегулювати навіть справу про вбивство, коли сільська громада, з’ясовуючи, що вбивство мало поважну причину, бажала уникнути втручання суду і сприяла примиренню сімей [3, с. 172].

До середини XVIII століття інститут суддів-примирителів (faiseurs depaix) широко застосовувався у Голландії.

Більш детально процедуру примирення розглянемо на прикладі французького двохсотлітнього досвіду застосування інституту мирової угоди, який був закріплений у Цивільному кодексі Франції 1804, який увійшов в історію під назвою «Кодекс Наполеона», на основі якого, як відомо, були прийняті цивільні кодекси в багатьох державах світу. Оскільки Україна, як і Франція належить до романо-германської правової сім'ї, вивчення багаторічної традиції цієї держави буде доречним.

Так, головним завданням інституту мирових судів у Франції було примирення сторін, а додатковим – вирішення незначних майнових споров. Тільки після проходження процедури примирення у мирового судді, і в разі її невдачі, можна було звертатися з позовом до суду. Мировий суддя ви-

давав акт про проведення процедури примирення. За наявності цього акту можна було подавати позовну заяву. Процедура судового примирення була закріплена в частині 2 Цивільного процесуального кодексу Франції, який набрав чинності в 1807 році. Цікаво звернути увагу на те, що закон забороняв юристам брати участь у примиренні в якості представників або консультантів сторін, так вважалося, що юристи лише заважають досягненню миру між сторонами. Така логіка зрозуміла: при примиренні суперечка врегульовується відповідно до інтересів сторін, а не до їх прав, і, крім того, юристів підозрювали в матеріальній зацікавленості продовження спору та тривалому судовому розгляді, оскільки від цього залежав розмір їх винагороди. Згодом Конституційні збори вирішили, що примирення, має застосовуватися не лише в мирових судах, а у всіх без винятку [3, с. 173].

У XIX столітті відбулося усвідомлення того, що не слід намагатися врегулювати всі спори мировою угодою, оскільки є суперечки, які доцільніше вирішувати в судовому порядку. В цивільне процесуальне законодавство були внесені істотні зміни: встановлювалося, що спроба примирення не вимагається у провадженні справи другої інстанції; між сторонами, не здатними до мирової угоди; в справах, які не можуть бути припинені миром. Обов'язкова процедура примирення не застосовувалася у справах, що вимагають швидкого вирішення. Було знято заборону юристам бути повіреними в процедурі примирення. Можливо, першим за часом і одним з найбільш переконаних противників обов'язкової процедури примирення був відомий англійський юрист і філософ Ієремія Бентам. Він стверджував, що примирителю неодмінно доведеться вислуховувати сторону, вникати в усі обставини справи, що призведе до затягування процесу і фактично до подвійного судового розгляду. Бентам виділяв такі виняткові випадки, коли доречним є укладення мирової угоди: – витрати судового розгляду перевищують цінність предмета спору, а правопозивача не має твердих підстав; – суперечка виникає між родичами чи сусідами.

«Поза цих випадків, – вважав він, – мирова угода являє собою відмову в правосудді, а держава повинна гарантувати сторонам повне правосуддя, а не правосуддя наполовину». Бентам вважав, що, якщо сторони бажають примиритися, вони досягнуть цього і без судді і що тому функція примирення для судді зайва [3, с. 173].

Інститут мирової угоди був включений до Цивільного кодексу Франції 1804, де йому був присвячений окремий титул в книзі третій «Про окремі способи, якими набувається майно».

На сьогодні процедура примирення обов'язкова в суді дрібних позовів, у раді примирення, у сімейному суді у справах розлучення (ст. 252 ЦПК Франції). У випадку не проведення спроби примирення, рішення суду може бути визнано недійсним.

Щодо існування традицій процедур примирення на території нашої держави, то можна стверджувати, що найдавніші згадки можна знайти в джерелах права часів Київської Русі. Як зазначає Н.В. Нестор, правові норми «Руської правди» закріплювали можливість заміни кровної помсти грошовим викупом за образу [7, с. 165]. Дослідниця тлумачить цю норму як доказ зародження примирення на українських землях. Однак, ми більше поділяємо думку В.Д. Гончаренка, що це швидше розвиток компенсаційного та відновлювального правосуддя [15, с. 28] та Д.Л. Давиденка, який говорить про те, що факт встановлення грошового еквіваленту правопорушення полегшив проведення переговорів з врегулювання спорів [3, с. 60]. Норми Руської правди не дають інформації про те, як, у який спосіб та за чиєю ініціативою відбувалося відшкодування завданої шкоди, і чи у такому випадку був конфлікт вичерпаний чи ні.

Натомість практика примирення простежується у політичній історії Київської Русі. Прикладами попередження конфліктних ситуацій завдяки договірному врегулюванню відносин є такі інститути влади як співправління князів та князівські з'їзди (снеми).

Як відомо, після смерті Володимира Великого між його нащадками розпочалася братовбивча війна. Її завершення пов'язують із досягненням компромісу між Ярославом і Мстиславом, ініціатором якого виступив останній. Літопис руський так описує цю подію: «І послав Мстислав услід за Ярославом (посла) говорячи: «Сиди ти на столі своїм у Києві, оскільки ти єси старший брат, а мені хай буде ся сторона». Та не одважувався Ярослав у Київ іти, допоки вони оба (не) замирилися. І сидів Мстислав у Чернігові, а Ярослав у Новгороді, а в Києві сиділи мужі Ярославові» У 1026 р. «Ярослав зібрав воїв многих, і прийшов до Києва, і вчинив мир з братом своїм Мстиславом коло Городця (Пісочного). І розділили вони по Дніпру Руську землю: Ярослав узяв сю сторону. А Мстислав – ту. І стали вони оба жити в братолюбстві, і перестали усобиця і заколот, і була тиша велика у землі Руській». У цьому уривку з літопису чітко вказано на процедуру укладення угоди про примирення: її ініціював Мстислав, а результатом став територіальний розподіл владних повноважень між братами-князями, який мав силу аж до смерті Мстислава. Цю зустріч Ярослава і Мстислава вважають першим князівським з'їздом.

О.С. Щавельов так відтворює процедуру князівських з'їздів, що склалася стихійно: домовленість про збори; «стояння», тобто зайняття очікувальної позиції на місці проведення з'їзду (як правило це було село або невелике місто); обговорення питань, що виносились на з'їзд; укладення угоди (це було не завжди); спільний бенкет, інколи з роздачею подарунків [18, с. 299]. Процедура медіації у сучасних правових системах теж складається із цих стадій: ініціатива; угода про передачу справи на медіацію; попередні зустрічі; зустріч сторін; укладення угоди.

Незвичною для сьогодення формою закріплення угоди про примирення було хресне цілування. Християнська релігія забороняла клятви як рудимент язичництва. Натомість цілування хреста на знак дотримання укладеної угоди, надання обіцянки розглядалось по-перше, як символ миру та любові між князями, по-друге, як ритуал відвернення диявольських лестощів та ненависті [13, с. 108].

Основним джерелом права що діяло на значній території України на протязі XVI-XVII століть, під час влади Литовського князівства, а згодом Польського королівства були Литовські статути 1529, 1566, 1588 рр. у яких також була передбачена можливість примирення сторін. «Єднанням» (таку назву мало примирення) могли закінчуватися майнові, земельні, а також кримінальні справи [12, с. 135]. Артикул 12 розділ IX передбачав звільнення ґвалтівника від смертної кари, через примирення, якщо зґвалтована ним жінка «захотіла йогособі за чоловіка мати» [12, с. 276]. «Єднання» укладалось у письмовій формі, підписувалось і засвідчувалось печатками свідків (сторонніх людей). Спір залагоджений єднанням не підлягав переданню до суду; у випадку звернення до суду з питанням, яке було врегульоване єднанням, позивач підлягав грошо-

вому стягненню у вигляді сплати відповідачу сім кіп грошей, судді – двох кіп грошей, і підсудку – копи грошей [12, с. 135]. «Єднання» могло укладатися за посередництвом полюбовного суду, судді якого призначалися самими сторонами, що нагадує інститут третейського розгляду. Разом з тим полюбовний суд міг не тільки виносити рішення як третейський суд, але й міг сприяти виробленню рішення самими сторонами, чим наближався до ролі посередника-медіатора у врегулюванні конфлікту. За результатами розгляду полюбовний суд ухвалював компроміс (мирову угоду) сторін конфлікту, підписаний сторонами і засвідчений печатками суддів лист. Компроміс підлягав обов'язковому виконанню, інакше сторона, зобов'язання на користь якої його не виконано, могла звернутися з позовом до земського суду. Земський суд перевіряв законність полюбовного суду та його рішення, підписи та печатки сторін на виданому судом листі, у випадку відповідності закону залишав рішення чинним, а в іншому – скасовував, та виносив законне рішення.

Козацьке право,як правило, не мало нормативного виразу в окремих документах, а носило звичаєвий характер та було згідно з «стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом» [16, с. 121]. Як зазначає Д. Яворницький акти судових козацьких справ вказують на визнання за- порожцями права договору між товаришами. Тобто сторонни кримінального чи цивільногоконфлікту могли завершити судову справу шляхом примирення і укладення відповідного договору про це. Інститут примирення та договору між сторонами був поширений у випадках завдання тілесних ушкоджень, майнових злочинах [16, с. 121]. Примирення не тільки допускалось, а й заохочувалось представниками козацької судової системи. Паланкові судді, курінний отаман та суд, кошовий отаман як остання інстанція намагались примирити конфліктуючих сторін, фактично виконуючи роль медіаторів [6, с. 47].

В актовій книзі Стародубського градського уряду за 1693 рік є запис про досягнення примирення за участю медіаторів між Костем Давидовим та Яковом Радковим, який його побив [1, с. 24]. У тексті документа вживається слово «медіатор», що свідчить про знайомство урядовців з джерелами магдебурзького (міського) права та його використання.

У XVIII ст. збірка права «Права, за якими судиться малоросійський народ» визначала два види примирення: за посередництвом мирителів, обраних сторонами (полюбовний суд) та без посередництва мирителів. Мирителі обиралися сторонами. «Урядники графські» – представники місцевої влади, також могли виступати мирителями. «Спорні сторони» давали письмове зобов'язання не переслідувати мирителів у разі незгоди з їхнім рішенням. Рішення «полюбовного суду» не мало виходити за межі прохань та чолобитних спірних сторін, і навпаки, опустити щось з вимог, не повинно було суперечити справедливості та совісті та містити гарантії виконання у вигляді заруки або штрафу (пункт 3 артикулу 25 глави VII) [8].

Чітко вказувалося у яких випадках укладення угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим виступає обставиною, що пом'якшує покарання.

Не допускалося укладення угоди щодо умисних злочинів, міра покарання за які передбачала смертну кару або тюремне ув'язнення (пункт 9 артикулу 25 глави VII). Примирна угода (укладена без посередників) та приговор мирительський (укладений за допомогою посередників) з дотриманням необхідних вимог змісту і форми вважалися юридичним фактом, що припиняв спір. Апеляція на рішення «полюбовного суду» не допускалася (пункт 11 артикулу 25 глави VII). «Права, за якими судиться малоросійський народ», і зокрема, інститут примирення, в тому числі за допомогою посередників, мали широке застосування на українських землях наприкінці XVIII і на початку XIX століть. Зникла ця практика з приходом радянської влади та запровадженням радянського права.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Традиції примирення мають більш ніж тисячолітню історію. На підставі аналізу історичного досвіду практик посередництва та примирення у різних його проявах, можемо стверджувати, що медіація, яка сьогодні є якісно новою формою посередництва, має досить довгу історію розвитку та не є чужою українським правовим традиціям та ментальності. Розгляду сутності та співвідношенню понять «примирення», «посередництво» та «медіація» буде присвячене подальше дослідження даної проблематики.

Список літератури:

1. Актовая книга Стародубского городского уряда 1693 года / под. ред. В. Л. Модзалевского. – Чернигов: Тип. Г. М. Веселой, 1914. – 130 с.
2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности [Текст] / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М., 1997.
3. Давыденко Д. Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2004. – № 1. – С. 163-176.
4. Давыденко Д. Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции // Третейский суд. – СПб., 2010. – № 5. – С. 161-168.
5. Ермолович В. И. Сравнительный анализ основных институтов средневекового процессуального права Сербии и стран континентальной Европы / В. И. Ермолович // Право и демократия:сб. науч. трудов. / ред кол.: В. Н. Бибило (гл. ред.) и др. – Минск, 2008. – Вып. 19. – С. 117.
6. Микитин Ю. І. Історичний розвиток примирення і посередництва в джерелах права, що діяли на українських землях у XVI-XIX століттях [Електронний ресурс] / Ю. І. Микитин // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2009. – Вип. 21. – С. 44-49.
7. Нестор Н. В. Правове регулювання примирення:історичний погляд / Н. В. Нестор // Держава та регіони. – Сер.: «Право». – 2010. – № 2. – С. 165-168.
8. «Права, за якими судиться малоросійський народ». 1743 / К. А. Віслобоков (упоряд.); Ю. С. Шемшученко (відповід. ред. та автор передм.). – К.: [б.в], 1997. – 547 с.
9. Саксонское зерцало. Памятник, комментарии, исследования / под ред. В. М. Корецкого. – М., 1985.
10. Спектор О. М. Історичні корені виникнення та етапи становлення системи альтернативного вирішення спорів / О. М. Спектор // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 102–107.
11. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О.: Юрид. л-ра, 2004. – Т. III. Кн. 2. – Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – С. 568.

12. Стефанович П. С. Крестоцелование и отношение к нему Церкви в Древней Руси / П. С. Стефанович // Средневековая Русь: сб. науч. трудов. – М.: Индрик., 2004. – Вып. 5. – С. 86-113.
13. Тушина Г. М. Человек перед судом в средневековом Провансе XIII–XIV вв.: источники и современные исследования / Г. М. Тушина // Право в средневековом мире: сб. статей. – СПб., 2001.
14. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. В. Д. Гончаренка, уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький. – 3-тє вид., перероб. – К., 2003.
15. Хрестоматія з історії держави і права україни: навч. посіб. / упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. – К.: Хрінком Інтер, 2003. – 656 с.
16. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х тт. – Том 1. Основы [Текст] / К. Цвайгерт, Х. Кётц. – М.: Международные отношения, 1998.
17. Щавельов А. С. Процедура съезда князей / А. С. Щавельов // Восточная Европа в древности и средневековье: политические институты и верховная власть. – М. – 2007. – С. 297-301.

Красиловська З.В.
Одесский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ

Аннотация
Статья посвящена отдельным историческим аспектам возникновения и развития институту медиации. Освещены начала процедур примирения в культурах древнейших цивилизаций, а также в Древнем Риме и Греции, их становления в период средневековья и развитие в странах буржуазной Европы. На основании изучения памятников украинского права исследованы особенности применения процедур примирения в Украине на разных этапах ее исторического развития. Сделан вывод о том, что інститут медиации давно известное для украинских традиций государственного управления и мира явление, которое сейчас только переживает очередной этап своего возрождения.
Ключевые слова: примирение, переговоры, посредничество, арбитраж, третейское разбирательство, медиация, мировое соглашение.

Krasilovska Z.V.
Odessa Regional Institute Of Public Administration
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

BACKGROUND OF ORIGIN AND DEVELOPMENT OF MEDIATION INSTITUTE

Summary
The article is devoted to individual aspects of the historical origin and development of the institute of mediation. Original conciliation in the cultures of ancient civilizations, as well as in ancient Rome and Greece, their formation during the Middle Ages and development in the countries of bourgeois Europe are investigated. Based on the study of the monuments of Ukrainian law, the features of conciliation in Ukraine at different stages of historical development are studied. It is concluded that the institute of mediation has long been known for Ukrainian society and world, and now it is just going through the next stage of its recovery.
Keywords: conciliation, negotiation, mediation, arbitration, arbitration, mediation, settlement agreement.

УДК 325.455

АНАЛІЗ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Кульчій І.О., Лебедин Т.В.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

В роботі проаналізовано програми розвитку державної молодіжної політики в Україні, здійснено періодизацію формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні, проведено системний аналіз можливостей та потреб молоді, а також запропоновано зміни до проекту Концепції Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року.

Ключові слова: молодь, молодіжна політика, соціальний захист молоді, нормативно-правова база забезпечення молодіжної політики, програма у сфері молодіжної політики, працевлаштування молоді.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань органів державної влади щодо забезпечення розвитку економіки, відкритого суспільства, інтеграції України до світової спільноти є вдосконалення роботи з основних напрямів реалізації державної молодіжної політики, забезпечення повноцінної роботи з молоддю. На сучасному етапі державотворення в Україні продовжується формування та реалізація державної молодіжної політики. Водночас прослідковуємо проблеми молоді, які вимагають вирішення – це забезпечення доступної освіти; забезпечення зайнятості; погіршення стану фізичного і психічного здоров'я; забезпечення житлом; недостатній рівень володіння іноземними мовами, що є поширеними в державах – членах Європейського Союзу тощо. В свою чергу ці проблеми вимагають аналізу попереднього досвіду перетворень в цій сфері, зокрема дослідження та напрацювання подальших організаційних, правових, фінансових та інших заходів перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації державної молодіжної політики залишаються в центрі наукового інтересу багатьох науковців: І. Палій, О. Артюра, О. Балакірєва, М. Головатого, С. Голуба, Ю. Рубана, Б. Савченко, В. Цвєткова, О. Яременко. Державним програмам зайнятості населення приділяли увагу С. Злупко, В. Васильченко, В. Петюх, М. Махсма, Р. Шабанов.

Дослідники та фахівці з питань молодіжної політики зверталися до дослідження програм у сфері державної молодіжної політики. Зокрема, Є. Бородін у своїй монографії «Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991-2004 рр.)» здійснює ґрунтовний аналіз «Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004-2008 рр». як одного з основних документів державної молодіжної політики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте саме комплексного дослідження заходів стосовно державної молодіжної політики, які закріплені в державних і цільових програмах у цій сфері поки що не здійснено.

Мета статті. Аналіз програм розвитку державної молодіжної політики України в контексті реформування системи публічного управління.

Виклад основного матеріалу. У третьому тисячолітті радикально змінюється спосіб життя та формат діяльності людства. Технічний прогрес дозволяє відкривати нові перспективи для людей та створює нові можливості для різних соціальних груп. Надзвичайно підвищується мобільність кожної людини – як просторова, так і соціальна. При цьому найбільш мобільною виявляється молодь, яка завдяки вказаній якості, відіграє все більш значущу роль у суспільно-політичному житті нашої держави. Відтак вказані чинники актуалізують питання формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні [3].

Молодіжна політика з перших років незалежності України стала одним з найважливіших напрямів діяльності органів державної влади. 15 грудня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [5], 5 лютого 1993 р. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [13] та 13 грудня 2001 року Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [12], що є базовими нормативними документами молодіжної політики.

Аналізуючи двадцятичотирирічний досвід формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні можна виділити чотири основних періоди:

1) 1991-1996 рр. – період виокремлення та зміцнення «молодіжного сектору» державного управління та публічної політики;

2) 1996-2004 рр. – період розширення молодіжної складової соціально-гуманітарної політики та поступового її входження до інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді в Україні;

3) 2005-2014 р. – період вдосконалення державного управління у сфері державної молодіжної політики та пошуку інноваційних підходів до її реформування.

4) з 2015 р. – період схвалення Концепції молодіжної політики на 2015 рік; відродження національно-патріотичного виховання молоді (Постанова Верховної Ради України № 26-VIII прийнята 11 грудня 2014 року «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України») [1].

Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. почалося реформування центральних органів виконавчої влади з питань молодіжної політики. Так, з 1999 р. по 2013 р. подібні рішення приймалися вісім разів. Таким чином, шляхом створення, ліквідації та реорганізації Комітетів і Міністерств в галузі молодіжної політики, з липня 2013 року діє Міністерство молоді та спорту України.

Важливість значення загальнодержавних молодіжних цільових програм полягає в тому, що завдяки ним концептуальні положення та норми законодавства перетворюються у конкретні справи, які стосуються молодих громадян. Владі України знадобився певний час для того, щоб склалася традиція молодіжного програмотворення. Майже до кінця 1990-х років комплексного документу зазначеного спрямування не було створено.

© Кульчій І.О., Лебедин Т.В., 2015

Вперше документ зі статусом загальнодержавної молодіжної програми «Молодь України» (Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні) було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 1998 р. [2].

Метою Комплексних заходів було проведення цілісної молодіжної політики, визначеної Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», іншими законодавчими та нормативними актами щодо створення сприятливих умов для життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, підтримки їх інноваційної діяльності, розвитку молодіжних громадських організацій, сприяння роботі у розв'язанні проблем молоді.

Комплексні заходи програми «Молодь України» визначили загальні принципи, головні напрями та основний зміст підтримки і захисту молоді, забезпечення духовно-культурного та фізичного її розвитку, формування морально-правової культури, становлення молодої сім'ї, профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, державної підтримки розвитку молодіжного підприємництва тощо [2].

Наступний результативний досвід молодіжного програмотворення реалізувався у вигляді «Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004 – 2008 роки», затвердженої Законом України від 18 листопада 2003 року [6].

Основними завданнями Програми були: сприяння ініціативі та активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства, розширення її участі у формуванні та реалізації державної політики щодо розв'язання соціальних проблем молоді; поліпшення координації зусиль органів державної влади та громадських організацій у сфері реалізації державної молодіжної політики; підвищення ефективності державної молодіжної політики на регіональному рівні; зміцнення матеріально-технічного та фінансового забезпечення установ, закладів, громадських організацій, що працюють з дітьми та молоддю; підтримка молодіжних і дитячих громадських організацій та їх спілок у реалізації програм, спрямованих на вирішення проблем молоді.

Концептуальний характер «Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004 – 2008 роки» призвів до того, що в ній не визначалися конкретні показники, були відсутні обсяги фінансування за напрямами тощо. Певною мірою це компенсувалося тим, що уряд щорічно на виконання зазначеної програми ухвалював своїм розпорядженням заходи з визначенням відповідальних виконавців.

Враховуючи те, що 2008 р. був останнім роком дії «Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004-2008 роки», саме на рубіж 2008-2009 рр. випало завдання затвердити нову молодіжну програму загальнонаціонального масштабу. Кабінет Міністрів України визначився зі статусом документу, ухваливши 11 червня 2008 р. «Концепцію проекту Загальнодержавної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки». Тоді Уряд доручив Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту розробити та подати на розгляд до 1 вересня 2008 р. проект відповідного закону. Але згодом ситуація кардинально змінилася: замість проекту закону наприкінці роботи з'явився проект урядової постанови [2].

Державну цільову соціальну програму «Молодь України» на 2009-2015 роки Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 28 січня 2009 р. [9]. Такий крок повернув практику ухвалення урядових молодіжних програм, яка існувала в Україні до 2004 р. На наш погляд, статус закону надав би програмі «Молодь України» більшої вагомості, що перенеслося б і на ставленні влади та суспільства до молодіжної політики загалом.

Метою Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 рр. було визначено створення системи всебічної підтримки громадянської активності молоді, спрямованої на самовизначення і самореалізацію, формування необхідних для цього правових, гуманітарних та економічних передумов, надання соціальних гарантій [2].

За двадцять чотири роки існування незалежної Української держави накопичено великий досвід створення загальнодержавних програм за окремими напрямами молодіжної політики, які затверджувалися президентськими указами та урядовими постановами. Основною проблематикою стало працевлаштування молоді, підтримка її талановитих представників, залучення молодих громадян на державну службу та на службу в органах місцевого самоврядування, забезпечення молоді житлом, підтримка молодіжного підприємництва, розвиток молодіжного туризму, підтримка молодих сімей.

Важливими кроками у забезпеченні державної підтримки молоді стало запровадження пільгового довгострокового житлового кредитування молодих сімей та одиноких молодих громадян (2001 р.), пільгового довгострокового кредитування на здобуття вищої освіти (2000 р.), а також конкурсу проектів стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, що передбачало бюджетне фінансування молодіжних організацій (2002 р.) [2].

Що ж стосується працевлаштування молоді, то аналіз зайнятості молодих людей засвідчив, що ситуація на молодіжному ринку праці є доволі нестабільною, внаслідок високого рівня економічної неактивності молоді. Зберігається проблема невідповідності потреб ринку праці та системи фахової освіти.

Законодавчі норми, які регулюють сферу молодіжного працевлаштування, розгалужені. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [13] гарантує забезпечення соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді. З часу прийняття закон мав декілька суттєвих змін, які сприяли розширенню сфер та засобів працевлаштування молоді. Однак згаданий законодавчий акт залишає невирішеним питання рівного забезпечення випускників державних та приватних освітніх закладів першим робочим місцем.

Законодавчо забезпечено й розвиток альтернативних форм задіяності молоді на ринку праці. Однією з таких форм є підприємництво. Проте цей напрям потребує вдосконалення. Наприклад, в Полтавській області для вирішення проблем професійного самовизначення і працевлаштування, формування конкурентоспроможної особистості на ринку праці, орієнтації молоді на само зайнятість і підприємницьку діяльність комунальною установою «Обласний молодіжний центр» Полтавської обласної ради випускникам навчальних закладів та безробітній молоді надаються юридичні консультації, проводяться тренінги з написання резюме та проходження співбесід, семінари «Чинники успішного

працевлаштування» та «Сучасні технології пошуку роботи» (щорічно охоплюється до 1600 осіб), реалізуються проекти «Школа успішного працівника» (щорічно охоплюється до 60 осіб), Школа з основ підприємницької діяльності «Молодь обирає бізнес» (щорічно охоплюється до 80 осіб). Щороку в Полтаві близько 600 осіб отримують консультації з працевлаштування. Загальна кількість молодих осіб, прийнятих на роботу за направленням Центру в рік – до 150 осіб [14].

Аналіз факторів забезпечення зайнятості молоді дозволяє зробити висновок, що молодіжні трудові ресурси в Україні володіють необхідною сукупністю конкурентних переваг. Однак, на підставі результатів аналізу стану ринку праці країни та причин молодіжного безробіття доводиться констатувати, що становище молоді на ринку праці України залишається дуже складним та вимагає не відкладних заходів для стабілізації працевикористання її потенціалу.

Що ж стосується житлового забезпечення молоді, то в 2012 році постановою Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967 була затверджена Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки, що спрямована на подолання тенденції до стрімкого скорочення населення, створення додаткових умов для забезпечення молоді житлом, активізації інвестиційної діяльності у сфері іпотечного кредитування та житлового будівництва для молодих сімей і одиноких молодих громадян [8].

Державною програмою забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки передбачено залучення впродовж 5 років з державного, місцевого та інших джерел коштів у сумі 5460 млн. гривень, що дасть змогу забезпечити житлом у середньому до 3350 молодих громадян щорічно. Таким чином, завдяки участі у цій програмі більш, ніж 16 тис. молодих сімей і одиноких молодих громадян, зареєстрованих у фонді на отримання пільгових кредитів, зможуть отримати власне житло. Виконання Програми сприятиме також створенню умов для формування активної життєвої позиції молоді, розв'язанню їх житлових проблем, поліпшенню демографічної ситуації в країні. Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел, у тому числі власних коштів громадян [15].

Для України актуальним залишається питання формування здорового способу життя серед дітей та молоді. Відповідні правові норми регулювання державної політики у сфері забезпечення здорового способу життя зосереджені у нормативно-правових актах окремих галузей законодавства. Проте, незважаючи на загрозливі тенденції у сфері охорони здоров'я, базового комплексного законодавчого акту щодо регулювання стану здоров'я молоді та сприяння формування здорового способу життя немає.

Серед державних програм, які спрямовані на поліпшення здоров'я молоді є: Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року» [7]; Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки [10]; Стратегія демографічного розвитку на період до 2015 року [11]. Упровадження програм із формування здорового способу життя у вищих навчальних закладах продовжує залишатися актуальною темою.

Щодо підтримки талановитих представників молоді, то рішеннями Президента, парламенту, уряду в Україні було затверджено гранти, стипендії та премії, інші відзнаки для молодих громадян. Увійшло в практику нагородження молодіжних активістів та фахівців з молодіжної політики державними та урядовими нагородами.

Серед відзнак для молоді передусім необхідно назвати Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України (заснована у 1999 р. як Премія Кабінету Міністрів України за вагомі досягнення молоді у різних сферах суспільного життя) та Премію Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування (заснована у 2003 р.) [2].

Діюча державна молодіжна політика потребує удосконалення, щоб відповідати потребам молоді, держави та українського суспільства.

Таким чином, для розв'язання зазначених проблем необхідно провести системний аналіз можливостей та потреб молоді. Здійснити перехід до відкритої моделі молодіжної політики в Україні, в якій молоді люди зможуть осмислено брати участь у прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя.

Усе вищезазначене знаходить відображення у Проекті Концепції Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року. Концепція враховує програмні вимоги і перспективи, декларовані в «Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», молодіжній стратегії Європейського Союзу, а також висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи у рамках Міжнародного огляду національної молодіжної політики України (квітень-вересень 2012 р.) [4].

Метою даної Програми є створення умов для формування конкурентоспроможної, суспільно активної й національно свідомої молоді шляхом відновлення та покращення дії соціальних ліфтів, піднесення ефективності молодіжної політики, вдосконалення правових, соціально-економічних, науково-дослідницьких, організаційних умов успішної соціалізації і самореалізації української молоді, використання її творчого потенціалу в інтересах розвитку суспільства. Виконання Програми за кожним із визначених пріоритетних напрямів передбачає розробку й реалізацію ряду національних проектів, які, водночас, є й механізмами реалізації молодіжної політики.

Процес реалізації Концепції Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року передбачає три етапи:

1-й етап (2015-2016 рр.) – організаційно-законодавчий.

2-й етап (2017-2018 рр.) – експериментально-впроваджувальний.

3-й етап (2019-2020 рр.) – впроваджувальний [4].

Головним результатом реалізації Концепції Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року має стати загальне покращення стану молоді у суспільстві і, як наслідок, збільшення внеску молодих людей у розвиток країни.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проблемами реалізації державної молодіжної політики в Україні є: недосконалість правового регулювання; низький рівень наукового обґрунтування процесу реалізації державної молодіжної політики; низький рівень взаємодії центральних

і місцевих органів виконавчої влади та громадських об'єднань, які представляють інтереси молоді; нечіткість визначення прав і обов'язків молоді та суб'єктів, які беруть участь у реалізації державної молодіжної політики. Для вирішення вказаних проблем доцільно спрямувати зусилля на подальше забезпечення створення належних організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді.

Список літератури:

1. Державна молодіжна політика: здобутки та невирішені проблеми. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_53125_molodizhna-politika-nezalezhnoi-ukraini-z--roku.html
2. Державні молодіжні програми в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_53129_derzhavni-molodizhni-programi-v-ukraini.html
3. Еволюція нормативно-правової бази державної молодіжної політики незалежної України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/06.pdf
4. Концепція Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року (Проект) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://novakraina.org/reform/youth_politics/koncepciya-derzhavnoyi-programi-molodi
5. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні. Верховна Рада України; Декларація від 15.12.1992 р. № 2859-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12
6. Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки. Верховна Рада України; Закон від 18 січня 2005 року № 2353-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031281.html
7. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року. Кабінет Міністрів України; Постанова від 27.12.2006 р. № 1849 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF
8. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2017 роки. Кабінет Міністрів України; Постанова від 24 жовтня 2012 р. № 967 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF
9. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки. Кабінет Міністрів України. Постанова від 28 січня 2009 р. № 41 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF
10. Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки. Кабінет Міністрів України; Постанова від 10.01.2002 р. № 14 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/14-2002-%D0%BF
11. Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року. Кабінет Міністрів України; Постанова від 24.06.2006 р., № 879 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-%D0%BF
12. Про молодіжні та дитячі громадські організації. Верховна Рада України; Закон від 13.12.2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14
13. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні. Верховна Рада України; Закон від 05.02.1993 р. № 2998-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12
14. Про хід виконання обласної Програми з реалізації молодіжної політики, підтримки сім'ї, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2012-2014 роки станом на 01.12.2014 року / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/upload/files/zvit_po_programi_molodsimya_gender_do_2014_r.pdf
15. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Надтока Г. М., Болтівець С. І.; Рябенко В. О.; Митрофанський С. В., Білий А. І., Галайко Б. М]. – К., 2014. – 368 с.

Кульчий И.А., Лебедин Т.В.
Полтавский национальный университет имени Юрия Кондратюка

АНАЛИЗ ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Аннотация
В работе проанализированы программы государственной молодежной политики в Украине, осуществлена периодизация формирования и реализации государственной молодежной политики в Украине, проведен системный анализ возможностей и потребностей молодежи, а также предложены изменения в проект Концепции Государственной программы молодежной политики на период до 2020 года.
Ключевые слова: молодежь, молодежная политика, социальная защита молодежи, нормативно-правовая база обеспечения молодежной политики, программа в сфере молодежной политики, трудоустройства молодежи.

Kulchii I.O., Lebedyn T.V.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

ANALYSIS OF PROGRAM OF STATE YOUTH POLICY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary
The paper analyzes the application of state youth policy in Ukraine, carries out periodization of formation and implementation of state youth policy in Ukraine, conducts a systematic analysis of opportunities and needs of young people and proposes changes to the draft Concept of the State Program on Youth Policy till 2020.
Keywords: youth, youth policy, social protection of youth, regulatory framework to ensure youth policy, program in the field of youth policy, youth employment.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 130.2:791.43/45:128

ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ПРОБЛЕМ ЧЕЛОВЕКА В КУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ПРАВОСЛАВНОГО КИНО

Лебедева Н.А.
Международная Кадровая Академия,
Евразийская Академия телевидения и радио

Исследованы особенности новых, современных, украинских киноработ-победителей Международного фестиваля православного кино вместе с лучшими лентами зарубежных стран. Доказано культурно-философское значение отечественных работ сквозь призму осмысления проблем человека в культурном контексте православного кино.
Ключевые слова: философское, киноискусство, культура, фестиваль, международный, свет, миру.

Постановка проблемы. По мнению современных украинских культурологов, самой характерной чертой массовой культуры есть её коммерческий характер. «В рыночном отношении эта культура рассчитана на основную массу населения, обязательно выступает роль продукта, потребление которого должно приносить прибыль. Для изучения спроса на этот продукт современная западная цивилизация уже давно использует могучий потенциал наук о человеке – социологию, психологию, менеджмент, политологию. Одновременно не только изучаются, но и формируются культурные потребности и желания масс» [3, с. 327]. Отечественные учёные также отмечают экспансию американской массовой культуры. По мнению автора настоящей статьи, в Украине создаются довольно хорошие и качественные образцы современной культуры, достойные широкого распространения в противовес заимствованию и подражанию.

Анализ последних публикаций и исследований. Поскольку киноискусство составляет неотъемлемую часть культуры, рассмотрение развития данного вида искусства не теряет своей актуальности. Большая современная энциклопедия определяет кинематограф как область человеческой деятельности, которая заключается в создании движущихся изображений, и делится на киноискусство (вид современного изобразительного искусства) и киноиндустрию (кинопромышленность – отрасль экономики, которая вырабатывает кинофильмы, мультипликацию, демонстрируя эти произведения зрителям [1, с. 70]. В контексте данного исследования, вызывает интерес также работа кандидата искусствоведения Евгения Александровича Попова «Анимация как вид искусства XX века: к проблеме дефиниции понятия и классификации типов» [4], поскольку в настоящей статье затрагиваются особенности украинских анимационных фильмов-победителей международного кинофестиваля в 2015 году. Достойные украинские киноработы, как правило, демонстрируются в рамках международных фестивалей, сталкиваясь с проблемами кинопроката на родине по причине сложной социально-экономической ситуации и завоёвывают высокое признание.

В рамках V международного научного симпозиума «Гуманитарные и социальные науки в Европе: достижения и перспективы», прошедшего в Вене в 2014 году, было отмечено, что фильмы из программы православного Международного молодёжного кинофестиваля «Свет миру», концентрирующего в себе духовность и любовь, являются фактором, сдерживающим нарастающую в людях агрессию, навязываемую «боевиками» и подобного рода коммерческим телевидением. Фильмы, представляемые на фестиваль, достойны внимания культурологов, искусствоведов и деятелей телевидения, от которых зависит прокатная деятельность. Православное кино способно культивировать добро и любовь в душах людей, противостоять агрессии [7, с. 21].

Выделение нерешённых ранее частей общей проблемы. Всё чаще зритель сталкивается с предложением его вниманию культурного продукта массовой культуры западного образца. Украинские учёные отмечают, что философия и модернистские приёмы не принимаются массой, поэтому спросом пользуется в основном реализм. Однако, умение манипулировать «человеческими инстинктами, доцивилизационными реакциями и импульсами, среди которых эрос, страх, агрессивность» [3, с. 328] способны вызвать опасение за будущее народа, носителя собственного культурного наследия. Подобная проблема характерна не только нашей стране. По словам кандидата философских наук В. Д. Рузина, автора огромного числа научных исследований мирового уровня, на практике многие государства успешно выдержали экспансию новых форматов культуры, адаптируясь к модным течениям, производя свои образцы как высокохудожественных, так и популярных стилей. «Однако они оказались не готовы к защите собственного суверенитета культуры перед экспансией в их пределы рыночно успешных продуктов иной культуры, в сравнении с которыми суверенные культуры оказались неконкурентоспособными» [6, с. 71]. В подобном ключе, поддержка национального продукта, создаваемого не с целью массовости культуры, представляет собой огромную ценность для сбережения лучших традиций, характерных данному народу.

Цель статьи – рассмотреть философское осмысление проблем человека в культурном контексте современного православного кино как альтернативу образцам массовой культуры.

Изложение основного материала исследования. Православное кино способствует духовно-нравственному, патриотическому и художественно-эстетическому воспитанию. В подобном контексте следует отметить украинские фильмы, показавшие высокий идейно-тематический и профессиональный уровень на Международном молодёжном кинофестивале «Свет миру» проводимом под патронатом Православной церкви. В 2015 году фестиваль, посвящённый 1000-летию подвига святых благоверных князей Бориса и Глеба, проводился пятый раз и праздновал свой первый юбилей. За победу в конкурсе боролись 520 фильмов из 10 стран: России, Украины, Беларуси, Казахстана, Узбекистана, Латвии, Армении, Сербии, Германии, Франции [5, с. 1].

Гран-при и первое место Международного молодёжного кинофестиваля «Свет миру» в одноимённой номинации, категории А (участники до 18 лет)

© Лебедева Н.А., 2015

награждён мультипликационный фильм Днепропетровского областного детско-юношеского киноцентра «Веснянка» «Следы на песке» авторов Александры Матяш и Полины Корнюшенко, руководителя Светланы Кольцовой. Данная работа выполнена в технике песочной анимации, хронометраж — 02:01. История создания данной работы выражена словами художественного руководителя проекта Светланы Кольцовой: «Идея появилась после посещения II «Свет миру», в Угличе. Там эту притчу рассказывала нам экскурсовод Настя, и как-то это увиделось для фильма». Философское осмысление человеческой жизни, восприятие Бога человеком, человеческая неблагодарность — вот некоторые проблемы, которые не оставляют равнодушным зрителя. Хотя по времени работа короткая, эмоциональное впечатление она оказывает колоссальное. Человеческие лица, создаваемые из песка, поражают своей мимикой, а образ Бога — добротой и смирением. Драматургия подчёркивается удивительно талантливым и душевным исполнением песни «Следы на песке» автора и исполнителя Светланы Копыловой. Данная киноработа достойна самого широкого распространения в сети кинотеатров и на телевидении, поскольку очень профессиональна и способна научить хорошему, доброму, вечному.

В категории «Анимация» диплом 1 степени присуждён работе «Война и голуби» Валерии Береды, Александры Губаковой, Лидии Железняк, Анны Мешковой под руководством Н. П. Довгяло Днепропетровского областного детско-юношеского киноцентра «Веснянка». Мультипликационный фильм посвящён теме 70-летия Великой Победы. Динамика работы подчёркивается оригинальным цветовым решением, выдержанном колорите. С первых кадров запоминаются глаза главных героев, одушевляющие всю сюжетную канву произведения. Символичны последние кадры фильма: девочка с белым флагом среди парящих вокруг голубей. Призывом к миру проникнута данная работа.

Победителем в номинации «Игровое кино» стал игровой фильм «Выстрел» Андрея Богуна студии «Летающий цветок», хронометражем 09:37, производства 2014 года, Херсонская область. В нём находим глубокое философское осмысление внутреннего конфликта человека, вернувшегося с войны. В праве ли вообще один человек лишать жизни другого? И как потом жить с подобного рода душевным грузом? Фильм соответствует всем драматургическим канонам. Практически в каждом кадре наблюдается высокая художественность. Например, сцена возвращения главного героя с войны. Зритель наблюдает её в зашторенное окно деревенского дома, где из-за простенькой занавески пробивается свет горящей свечи. Неясные объятия, но как человечно — он вернулся домой, к жене и детям… Нарастание конфликта мастерски передано ритмичным чередованием кадров с крупными планами стоп главного героя и человека, которого он убил. Каждый кадр буквально «кричит» зрителю о душевной боли, о неспособности главного героя спокойно жить с тяжким грехом в душе. Но в фильме «красной нитью» проходит ещё одна актуальная тема — братоубийственная война. Понимая весь ужас ситуации, внутренний конфликт героя становится ещё более трагичным. Кинооператор, заслуженный деятель искусств, президент Всероссийского конкурса юных кинематографистов «Десятая муза», член Правления Гильдии кинооператоров России Сергей Васильевич Чернышев высоко отметил данную киноработу: «Поражает художественность этого фильма. Начиная буквально с первого плана, с крупного плана лица главного героя, где очень выражена фактурность. Выразительно, крупно снята голова и мы видим такую деталь, как на реснице героя прилипла маленькая беленькая пушинка, усиливающая напряжение драматургии, которая пронизывает ткань фильма. Фильм философский — раздумье. Фильм о войне и трагедиях, которые она создаёт людям. Очень выразительны в картине портреты детей, которые усиливают авторскую мысль и деликатно занимают своё место в фильме. Прекрасен эпизод, когда мы видим героя, бросающего оружие в воду, словно желая забыть ужасы войны. Авторы мастерски убеждают нас — зрителя, что жизнь не закончена, она продолжается, что жить нужно для детей, для будущих поколений, и это придаёт фильму жизнеутверждающую силу».

Следует также отметить талантливую игру Евгения Андронова, Антонины Буйнестрович, Ивана Богуна, Марины Богун и Максима Богуна.

Фильм Игоря Воронина студента Киевского Национального Университета театра, кино и телевидения им. И. К. Карпенко-Карого при содействии главного режиссёра детско-юношеской киношколы «Кинокиммерия» (г. Херсон), заслуженного работника культуры Украины, члена Союза кинематографистов Украины Виктора Николаевича Быкодира также получил высокую оценку среди финалистов — III премию. Фильм снят с соблюдением классических норм кинематографического искусства, продолжая традицию Дзиги Вертова. Здесь мы не найдём слов, лишь изобразительно-выразительные средства заставляют зрителя философствовать о настоящем искусстве и массовой культуре. Образно раскрыта проблема фильма — ступени, ведущие вниз к массовой культуре, характерной чертой которой «иногда стаёт вульгарность — банальные истины, примитивные чувства и идеи, красиво упакованные и рассчитанные на неприхотливый вкус» [2, с. 326]. Фильм условно можно разделить на две части. В первой с применением разных ракурсов съёмки, и обилия крупных планов мастерски показан путь в массовость, в мир попкорна и пепсиколы, во время просмотра очередного современного шедевра компьютерной графики. Вторая часть фильма — духовный подъём, выраженный ступенями ведущими вверх, ведущими к настоящему искусству, которое создавалось огромными усилиями. Дедушка показывает внучке настоящее доброе кино, малышка смеётся искренне и от души, наблюдая за Чарли Чаплином. Слеза главного героя заставляет зрителя вспомнить о том, что ведь у нашего народа есть так много наилучших культурных образцов, нам совершенно чуждо заимствование и подражание далеко не лучшим западным фильмам. И победы отечественных работ на международном уровне служат тому ярким примером.

Высоко художественный и очень профессиональный фильм совместного производства Украины и Армении, компании «АРО-фильм», авторы Андраник Давтян и Роман Волчак вызвал восхищение как у членов профессионального жюри, так и среди зрительской аудитории. Здесь нет текста потому, что он не нужен. Киноработа посвящена трагической странице истории армянского народа — 100-летию геноцида армян в Османской империи. Потрясающей красотой наполнен изобразительный ряд. Это горные пейзажи, птица, парящая над морем, бескрайние просторы над которыми возвышаются армянские церкви. Во всём присутствует ослепительный белый цвет в начале картины: белизна стен дома, где живут люди, их белые одежды и белое молоко создают ощущение невиновности и

чистоты. Трагедия показана очень художественно и символично, резким движением холодного оружия разрезан гранат на белой скатерти, его красный сок говорит зрителю о кровопролитии. Кульминационны кадры пожарища, в котором возникает изображение человеческого лица... Вечная память жертвам выражена кадрами, где молодые люди стоя с зажжёнными свечами стоят образуя трагическую цифру. Фильм удостоен диплома третьей степени.

В контексте рассмотрения работ-победителей следует отметить зарубежные фильмы, которые также представляют собой достойные кинообразцы. Цикл мультипликационных фильмов «Студии во имя Святого Иоанна воина» Свято-Елисаветенского монастыря (г. Минск) носит название «Для самых маленьких». Он состоит из девяти небольших серий «Слон и Муравей», «Большая Козява и Маленькая Козявка», «Путешествие Устрицы», «Прищепки», «Маленький Пингвин», «Про Лошадку», «Самый яркий Светлячок», «Волк и Совёнок», каждая из которых имеет собственную сюжетную линию, композицию и цветовое решение. Однако, все серии объединены общей идеей – воспитание доброты у детей. Эти мультфильмы интересны также и взрослым. В каждом кадре чувствуется особенное духовное наполнение. Каждая серия несёт в себе жизненную философию: любовь и дружба пронизывают данные анимационные ленты. Рассмотрим, например, работу автора сценария и режиссёра Дмитрия Шестопалова, художника-постановщика Светланы Котляровой «Большая Козява и Маленькая Козявка» по мотивам одноимённой сказки Екатерины Рогач. Мультфильм заставляет задуматься над тем, что люди часто не выразив свою любовь и признательность ближнему, теряют ценный миг собственной жизни, сожалея после. «К той секунде, когда самое уставшее в мире Солнце зацепилось за Землю, Козява решил, что если вдруг ему повезёт встретить друга, он непременно будет с ним внимательным, открытым, искренним, добрым, щедрым, чутким, таким, каким сама того не зная, его научила быть Маленькая Козявка» – итог рассказа за кадром. Яркий и тёплый колорит работы жизнеутверждающе передаёт самые светлые человеческие чувства не только детям, но и взрослым. Образное решение главных героев мультипликационного фильма также вызывает умиление, а музыкальное оформление фильма композитором Людмилой Енко и использованием музыки Иоганна Гофмана «Концерт для мандолины с оркестром (ре мажор)» особенно усиливают эмоциональную составляющую ленты.

Тема фильма «Красный ландыш», режиссер Хаджи-Александр Джурович (12:27), Сербия Белград «Александрия фильм», 2014 – отображает реальные события Второй мировой войны в Сербии. Киноработа имеет возрастное ограничение: лицам до 18 лет смотреть её не рекомендуется. Это понятно с первых кадров картины. Как может человек принять смерть? Это очень сложный вопрос, на который, вероятно ни один философ не даст ответ... Каждый человек хочет жить... В фильме мы видим как сопротивление, так и смирение, и гордое достоинство, выраженное песней. Идея фильма заключается в том, что песню убить нельзя, в ней живёт душа целого народа, она способна увековечить подвиг человека! Это трагическая история песни «Юрьев день», которая появилась 6 мая 1942 года в «поезде смерти» по пути в концентрационный лагерь Ясновац, в котором массово мучили и убивали мужчин, женщин, детей и стариков из-за их религиозной, национальной и политической принадлежности. Обработка песни произведена в 1998 году в Югославии. По сей день эта песня является одной из самых популярных песен в Сербии и на Балканах, очень часто исполняется во время праздников.

Очень содержательна работа «Листок» режиссёра Романа Пожидаева (Башкортостан), автор Зухра Буракаева. Фильм ставит перед зрителем как минимум две проблемы: сбережение народных ремёсел и традиций, которые необходимо осваивать не смотря на современные технические достижения, ибо они представляют собой связь поколений, а также ценность человеческой жизни, которая сравнивается с листком. Маленький мальчик, услышав разговор мамы и врача, касающийся состояния здоровья дедушки, старается продлить жизнь своего родственника, приклеивая жёлтый листок к ветке дерева. Фильм интересен своей композицией, цветовым решением, особенной поэтичностью, выраженной в кадрах сновидений дедушки и счастливой развязкой.

«Осенняя элегия» автора сценария и режиссёра Дмитрия Фетисова (14: 58), (Санкт-Петербург – Ереван, 2015 год) захватывает внимание своей живописностью и художественным построением кадров с первых секунд просмотра. Не смотря на то, что фильм относится к разряду документальных, поразительно художественное решение, наполненное поэтичностью и образной метафоризацией. Даже рассмотрев композицию и цветовое решение первого кадра ощущается некая поэтичность: на фоне ярко-жёлтых осенних листьев наблюдаем мольберт художника с красками и ярко-красным гранатом. Для фильма характерен тёплый колорит и насыщенные цвета. Данная работа рассказывает нам о жизни художника, который довольно долго шёл к своей мечте. Здесь нет случайных деталей: вековые деревья и жёлтые кроны, жёлтый «ковёр» из листвы, ветерок, крупный план пожилого человека и словно контраст – молодой парень, рисующий девушку в ослепительной желтизне осени. Осень не только время года, метафорически автор фильма указывает нам на возраст художника, главного героя. Ритм фильма создаётся повторением кадров в обратном порядке.

«Я родился в Ереване – столице Армении в 1943 году, в семье геолога. Отец был родом из Нагорного Карабаха, мама тоже из Карабаха и происходила из древнего княжеского рода, начало которого относится к шестому веку» – повествует зрителю голос за кадром, сопровождая таким образом чередующийся ряд фотографий. Фотоматериалы, использованные в фильме, предоставлены Дорвардом Акопяном из частного семейного фотоальбома. За кадром изобразительного ряда Дорвард вспоминает о том, как привели его впервые учиться рисованию, как серьёзно он занимался спортом, но самой главной мечтой было поступить в Художественную Академию. Однако его отец был категорически против «потому что все художники грязные и неопрятные...» Здесь мы сталкиваемся с вечной проблемой, когда родители решая за детей их судьбу, удаляют своих чад от настоящего счастья – следовать зову собственного сердца и идти за собственной мечтой. На протяжении всей сюжетной линии эта мечта зовёт и увлекает зрителя в свой прекрасный мир. Достигнув высочайших высот на научном поприще, дождавшись «осени» собственной жизни, Дорвард всё-таки осуществляет свою мечту. Он выучился на художника, проводит выставки, его картины пользуются успехом. Его полотна неповторимые по композиции и сочные в своём цветовом решении. Документальный фильм

захватывает своим живописным, художественным авторским решением и проблематикой, заставляя задуматься над тем, вправе ли мы препятствовать мечте другого человека?

Композиция документального фильма «Три песни о жемчужине» Екатерины Цветковой (совместная работа России и Франции) включает в себя три части, называемых песнями. Это авторский взгляд на то, как воспринимают люди Святого Сергия Радонежского. Своей задачей авторы фильма ставили желание представить Святого Сергия как человека. Герои фильма рассказывают о той духовной помощи, какую они получали, обращаясь в молитвах к святому, и как потом происходила материализация их просьб. Фильм обладает высокой степенью художественности и образности, что выделяет его из ряда документальных.

Фильм Евгения Бакирова Магнитогорского драматического театра «Сочувствие» хронометражем 26:44 создан в память Александру Яркову. Сюжет достаточно трагичен. В результате автомобильной аварии впадает в кому ребёнок. Его отец Дмитрий пьёт, пытаясь вернуть прошлое. Но вернуть прошлое — не в силах человека. Напряжение и конфликт фильма заставляют зрителя проникнутся трагедией. Действие развивается довольно стремительно благодаря ритмическим чередованиям сцен. Фильм наталкивает на раздумье о смысле человеческого бытия. Убедительно сыграли в фильме Лариса Гущина, Юрий Дуванов, Сергей Меледин, Владимир Богданов, Евгений Щеголихин. Финал довольно неожиданный, поэтому такую работу стоит показывать и стоит смотреть.

Жизнеутверждающая игровая работа Ирины Гришиной из Санкт-Петербурга «Старушка и смерть» по одноимённой пьесе Анны Донатовой несёт в себе идею торжества жизни над смертью. Противопоставление передано благодаря образности. Смерть представлена экстравагантной дамой в чёрном. Весёлая старушка, танцующая рок-н-ролл, неосознанно побеждает Даму в чёрном. Крупные планы окна, ветра, куклы усиливают динамику. Оживающая фотография символизирует силу памяти, пока жива память — живы люди… Алла Симак и Янина Архипова мастерски воплотили режиссёрский замысел своей актёрской работой.

Фильм Алексея Белякова «Бритва» по мотивам одноимённого рассказа Владимира Набокова (хронометраж 16: 06, Россия) посвящён дедушке автора Василию Павловичу Зимину. Что может сделать человек, встретив своего врага, при этом имея преимущества? Врага, нанёсшего тяжёлое увечье? Что победит в душе: ненависть или умение прощать? Как бы поступил зритель? Вот такие проблемы ставит перед нами данная игровая кинолента. Талантливое исполнение роли Брадобрея актёром Игорем Савочкиным передаёт всю душевную борьбу главного героя. По праву фильм отмечен, помимо второй премии, за лучшую операторскую работу. Максим Хоменко удачно выбирал ракурсы съёмки, что определило динамическую составляющую картины. Следует отметить также художественность фильма, выражаемую композицией практически каждого кадра, с использованием цветокоррекции.

Игровая лента «Дисконт» Павла Коротких (22:20) производства «TIE pictures» (Россия) ставит перед нами проблему выбора. Фильм снят по рассказу Нила Геймана «Мы можем дать скидку на опт». Гнев и ненависть — как далеко это может зайти, и в праве ли один человек решать судьбы других. Как часто в настоящее время наблюдаются решения в корыстных целях одного человека… Данная киноработа показывает, что нельзя гордыне побеждать в душе человека, поскольку это ведёт к плачевным результатам.

Близка по идейному содержанию игровая работа «Террорист» Вадима Валлиулина. Маленькое зло, порождая большое вполне может вернуться бумерангом — основная идея фильма. Сюжетная линия захватывая комичностью ситуаций, призывает «не рыть яму другому». Рано или поздно возмездие всё равно настигнет, поэтому выбор становится очевидным. Террорист получает урок, став свидетелем подобного возмездия. Грамотная операторская работа Артёма Айсина заставляет зрителя быть в постоянном ожидании следующей сцены.

«Другие люди» Кирилла Косолапова (09:00) рассказывает о милосердии. Перед нами предстают два полярно противоположных образа девушек Кати и Светы. Образ грозного хозяина — директора магазина оказывается обманчивым. Доброта и сердечность Кати заставляют его проявить милосердие, тем самым показывая, что даже один человек бескорыстностью своих поступков может повлиять на окружение. Проникновенная игра известнейшего актёра Льва Дурова заставляет зрителя сопереживать и испытывать волнение вместе с героем фильма.

Фильм Игоря Рябцева «Старше смерти» (хронометраж 26 минут, Россия) по праву стал победителем фестиваля. Это высокопрофессиональная работа имеет огромнейшее практическое значение. Трагедия Второй мировой войны не имеет права на забвение и увековечивание тех, кто ещё жив с помощью средств искусства, культуры, представляет собой святую миссию современников. «Старше смерти» — документальный фильм об узниках концлагерей. Кадры хроники переплетены с рассказом бывшего узника концлагеря, доктора исторических наук Виктора Новикова, который вводит зрителя в сюжетную линию фильма, преподнося точные и достоверные факты с помощью научного подхода. Главный герой фильма — Вали Минигалимович Бекташев — человек удивительной судьбы и несломленного духа. Крупные планы его глаз заставляют зрителя преклонится перед внутренней силой этого человека. Трогателен рассказ Вали о его встрече с татарским поэтом и прозаиком Музагитом Хайрутдиновым. Спустя годы, Вали не скрывает своих слёз. И зритель, проникаясь переживаниями главного героя фильма, тоже плачет… Это не игра, не постановочные кадры, это жизнь, история, настоящая и тяжёлая.

Бекташев вернулся из концлагеря, но Сталинский режим также коснулся его. Лишь только после смерти Сталина, Вали смог устроиться в школу учителем. Пройдя столько испытании он добился своей мечты. Все воспоминания вылились в книгу «Мы старше своей смерти», которая вышла в свет в 1965 году и пережила несколько изданий. Спустя сорок лет, Вали Минигалимович решил написать ещё одну книгу, рассказывающую о его жизни после лагеря смерти, о той несправедливости, с которой встретила его Родина. Выжить в концлагере — это уже подвиг, а в то время, как его однополчане сражались в бою на фронтах, Вали и тысячи узников (вычеркнутых на Родине даже из списка погибших) вели свою борьбу в застенках концлагерей. В смертельной борьбе почти без шансов на выживание они победили, победили собственную смерть.

Гимном жизни можно назвать кадр, где перед зрителем предстаёт отдающий честь, в орденах и медалях преклонных лет мужчина с глазами, в которых огнём горит несломленный дух Человека.

Особенно ценен фильм тем, что Вали Бекташева уже нет среди живых: он умер в 2012 году на 95-м году жизни. Его книга воспоминаний вышла в свет спустя год. Кадры из фильмов «Болотные солдаты», «Дорога в ад», фото из личного архива В. Бекташева не только усиливают эмоциональное влияние, они заставляют долго и настойчиво думать, восхищаясь внутренней силой этого замечательного человека.

Интерес вызвала также киноработа из Латвии «Сила мечты» Даниэля Иоффе. В каждом из нас живёт ребёнок... С первых же кадров фильма, когда перед нами предстаёт взрослый мужчина в поисках своего призвания и достойного существования, монолог за кадром детским голосом показывает драматургическую завязку. Грамотная операторская работа, музыкальное сопровождение способствуют динамике нарастания действия, показывая, что для веры в мечту не существует границ и пределов, и если человек искренен со своей душой – его мечта обязательно исполнится. Образ робота Робина, созданного с помощью 3D моделирования, вызывает восторженное восприятие сюжета среди детей и подростков. Это очень светлый и позитивный фильм, способствующий оптимистичному восприятию современных проблем в понимании молодых людей. Следует отметить также талантливую актёрскую игру Юрия Сафронова, Юрия Луник, Светланы Столяровой.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В результате просмотра и анализа фильмов-финалистов и победителей V Международного молодёжного кинофестиваля «Свет миру» можно сделать вывод о том, что образцы самобытного и качественного кино существуют как альтернатива образцам западной массовой культуре. Такие работы нуждаются во внимании искусствоведов, культурологов и педагогов, спонсоров, руководителей и чиновников телевизионных каналов и кинопрокатчиков. Они необходимы для сбережения и развития наилучших традиций отечественного кинематографа, а также способны воспитывать самые лучшие человеческие качества и развивать самые светлые душевные чувства. Фильмы, создаваемые специально для фестивалей и конкурсов Международного уровня способны составить конкуренцию западным образцам, заполонившим эфиры отечественных телевизионных каналов и кинотеатров.

Список литературы:

1. Велика сучасна енциклопедія. У 10 т. – Т. 5. К-Л / уклад. А. С. Івченко. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 352 с.
2. Культурологія: теорія та історія культури / За ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
3. Культурологія: теорія та історія культури. Вид. 3-тє, перероб. та доп. / За ред. І. І. Тюрменко. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 370 с.
4. Попов Е. А. Анимация как вид искусства XX века: к проблеме дефиниции понятия и классификации типов / Е. А. Попов // Мир науки, культуры, образования – 2011. – № 1 (26). – С. 12-15.
5. Программа фестиваля. V международный молодёжный кинофестиваль «Свет миру» / 1-5 июня 2015. – 2 с.
6. Рузин В. Д. Суверенитет культуры и новые вызовы / В. Д. Рузин // Беларуская думка. – 2015. – № 1. – С. 70-74.
7. Lebedeva N. A. Orthodox movie in the context of counterweight to aggression as «an alternative to evil» // «Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives». Proceedings of the 5th International symposium (September 15, 2014). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2014. – P. 15-21.

Лебєдєва Н.А.
Міжнародна Кадрова Академія,
Євразійська Академія телебачення і радіо

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ЛЮДИНИ В КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОСЛАВНОГО КІНО

Анотація
Досліджено особливості сучасних українських найновіших кінуоробіт-переможців Міжнародного фестивалю православного кіно разом із найкращими фільмами зарубіжних країн. Доведено культурно-філософське значення вітчизняних робіт скрізь призму осмислення проблем людини в культурному контексті православного кіно.

Ключові слова: філософське, кіномистецтво, культура, фестиваль, міжнародний, світло, миру.

Lebyedyeva N.A.
International Personnel Academy in Kiev,
Eurasian Academy of Television and Radio

PHILOSOPHICAL COMPREHENSION OF HUMAN PROBLEMS IN THE CULTURAL CONTEXT OF MODERN ORTHODOX MOVIES

Summary
This work is dedicated to peculiarities of the new, modern, Ukrainian film works-winners of the International orthodox cinema festival with the best films by foreign countries. Their cultural and philosophical significance through the prism of understanding of human problems in the cultural context of Orthodox films is proved.

Keywords: philosophy, cinema, culture, festival, international, world, light.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 070:[904+908+911+913+92/94]+[7.01/79]

СТИЛЬ ВЕДУЧОГО ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА В АВТОРСЬКИХ ПРОГРАМАХ ФОРМАТУ «ТРЕВЕЛ-ЖУРНАЛІСТИКА»

Катріч К.В., Демченко С.В.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Дане дослідження проведене на основі магістерської дисертації «Специфіка авторських концептів формату «тревел-журналістика»: принципи та особливості реалізації». У статті досліджені теоретичні питання ролі ведучого та його стилю у телепрограмах жанру «тревел-журналістика». У роботі використано загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні методи. Так, поряд із загальнонауковим методом системного аналізу залучено і порівняльно-історичний метод, зокрема його парадигматичний, аналогічний, узагальнюючий, індивідуалізуючий і синтетичний аспекти. Одержані результати та їх новизна: вперше досліджені та проаналізовані стилі ведучих тревел-продуктів українського медіаринку. Отримані результати можна використовувати у наступних дослідженнях із суміжних тем.
Ключові слова: тревел-журналістика, телебачення, телепрограма, телеведучий, стиль.

Постановка проблеми. Дослідити вплив стилю ведучого в авторській телепрограмі формату «тревел-журналістика» на прикладі тревел-проектів «Світ навиворіт» (1+1) та «Шалений автостоп» (Новий канал).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формат «тревел журналістика», а також роль ведучого (або тевел-райтера, або тревел-журналіста) досліджували російська дослідниця Тамара Редькіна, санкт-петербурзька дослідниця Інна Показаньєва, а також сучасний дослідник тревел-журналістики, мандрівник та блогер Григорій Кубатьян. Усі дійшли висновків, ведучий тревел-програми – людина, що займається тревел-журналістикою, а саме збиранням та поширенням інформації, що стосується подорожей, історії, культури та традицій різних країн світу.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Порівняння стилю ведучих двох тревел-програм українського медіа ринку «Світ навиворіт» та «Шалений автостоп».

Мета статті: дослідити головні аспекти стилю телеведучого жанру тревел-журналістика, а також порівняти стилі ведучих програм «Світ навиворіт» та «Шалений автостоп».

Виклад основного матеріалу. Подорожі є предметом громадського інтересу та однією зі складових людського дозвілля. Для того, щоб дізнатись, що очікує мандрівника у тій чи іншій країні, а також для тих, хто бажає поповнити свої знання у сфері культури, географії та особливостей інших країн – сучасний вітчизняний медіа ринок пропонує велику кількість спеціалізованих проектів. Такі проекти виконують культурно-просвітницьку, рекреативну, виховну функції.

Сучасний дослідник тревел-журналістики, мандрівник та блогер Григорій Кубатьян надає наступне визначення формату тревел-журналістики: «Це специфічний жанр, який знаходиться на стику серйозної журналістики і простих щоденникових записів [2]. До того ж, він об'єднує літературу та фотомистецтво. Сьогодні ми живемо в епоху, коли люди хочуть не тільки почути про щось, але й побачити очима». Своє визначення сучасному формату тревел-журналістиці надає російська дослідниця Тамара Редькіна: «Тревел-журналістика, або журналістика подорожей – один із динамічно розвиваючихся тематичних напрямків сучасної журналістики, яка представлена адресату у вигляді сукупності тревел-медіатекстів» [8]. Про те, що новий формат журналістики дуже активно розвивається, зазначила у своїй роботі і санкт-петербурзька дослідниця Інна Показаньєва, але вона вказала на те, що сьогодні формат тревел-журналістика сприймається несерйозно, як із боку масового споживача, так і з боку самих журналістів, а також дослідників. Сама ж І. Показаньєва дала наступне визначення терміну тревел-журналістика: «Це особливий напрямок журналістики, який надає масовому споживачеві інформацію про подорожі, зачіпає теми історії, географії, культури, мистецтва, туризму, етики, філософії та інші» [7].

Діяльність телевізійних журналістів знайома всім, хто дивиться телепередачі. Разом з операторами, журналісти телебачення з'являються там, де відбувається щось важливе, що необхідно і цікаво побачити всім. Вони задають своїм екранним співрозмовникам питання, виступаючи представниками глядачів на екрані. У той же час тележурналісти надають регулярний вплив на громадську думку, на уми і серця своїх глядачів.

Згідно з думками дослідника Я. Засурського, існує сім амплуа телевізійного журналіста: репортер, інтерв'юер, коментатор, оглядач, модератор, шоумен та ведучий новин [1]. На сьогодні в Україні потужна журналістська школа, яка готує кваліфікованих спеціалістів серед перших чотирьох професій. На нашу думку, модератор, шоумен та ведучий новин не отримують гідної професійно-практичної підготовки. Про психологічні критерії формування іміджу В. Маргалик писав так: «У випуску новин ми разом з новинами отримуємо деяку психологічну підтримку чи, навпаки, відчуваємо її відсутність. Ведучий – це таке обличчя, на яке хочеться дивитися ще раз» [5].

У тревел-журналістиці ведучий програми (він же тревел-журналіст або тревел-райтер) втілюється у чотирьох, із вище зазначених, амплуа: репортер, інтерв'юер, коментатор та оглядач. Та частіше за все, у тревел-програмах ведучий проводить інтерв'ю, та робить огляди. Так, наприклад у програмі «Світ навиворіт» (1+1, ведучий програми Дмитро Комаров) завжди готується до інтерв'ю заздалегідь: знаходить завжди цікаву особистість – Рубіна Алі (акторка із кінофільму «Мільйонер із нетрів», брат президента США Малік Обама, або ж українці, які проживають у країні, де журналіст проводить експедицію та ін.). А от ведучі програми «Шалений автостоп» (Новий канал, Василь Москаленко, Станіслав Капралов), проводять інтерв'ю раптово, адже специфіка програми передбачає імпровізацію. Так, ведучі проводять інтерв'ю-бесіду із водіями транспорту, які підвозять хлопців до пункту призначення, або ж інтерв'ю із каучсерферами (учасниками програми, які запрошують іноземців на безкоштовну ночівлю).

© Катріч К.В., Демченко С.В., 2015

Огляди у тревел-журналістиці займають велике місце, адже ведучі завжди описують усе, що бачать під час подорожей: Дмитро Комаров «спеціалізується» на дослідженнях нетуристичних звичаїв у тій чи іншій країні. Тож, він робить цікаві огляди помешкань у племінних общинах, або огляд життя людей, які здобувають дорогоцінні камені.

Станіслав Капралов та Василь Москаленко досліджують дешеві (майже безкоштовні) способи подорожувати, тож ведучі завжди роблять акцент на огляді помешкань, які пропонують їм каучсерфери, огляд доступної вуличної їжі, а також огляд безкоштовних розваг.

Щодо амплуа репортеру у тревел-журналістиці, то можна зазначити, що не кожен ведучий вдається до такого способу збирання інформації, адже для зйомки репортажу необхідно готуватися заздалегідь. Так, Дмитро Комаров під час (трьох-чотирьох місячної експедиції) прораховую найяскравіші події, які відбудуться у країні. У циклі програм із Індії, ведучий зняв репортаж про свято Холі. Дмитро Комаров показав не тільки, як проходить свято, але й розповів як до нього готуються, та передісторію.

Ведучі «Шаленого автостопу» майже не знімають репортажі, окрім випадків, коли вони самі «випадково» натраплять на якусь подію. Так, ведучі потрапили на анти-гей-парад, у якому прийняли участь, але ведучі не розповіли про причини організації цього заходу. Для глядачів такий репортаж не надає культурної, естетичної або пізнавальної інформації.

Ведучий-коментатор – такий вид діяльності актуальний для тих ведучих, які працюють у сфері спорт. Але, журналісти тревел-програм також можуть підпадати під категорію «коментатор». Дмитро Комаров у програмі про бій биків на арені виступав таким коментатором: його місце було серед глядачів, але ведучий чітко доповідав про те, що відбувається на «ринзі», як реагують глядачі на такі змагання. Також, під час коментування заходу, ведучий розповідає історію, причини проведення таких змагань, а також після бою, Дмитро Комаров демонструє та коментує наслідки «родео».

Василь Москаленко та Станіслав Капралов не часто виступають у ролі коментатора, але все ж таки вдаються до такого способу збирання інформації. Так, перший сезон «Турція», ведучі зняли майже весь у стилі коментаря. Так, у сюжеті про турецькі мечеті, ведучі коментували усе, що бачать: люди розбуваються, люди моляться, люди п'ють воду. Такий спосіб ретрансляції інформації важко назвати саме коментарем, але опис події із позиції «журналіст» – можна вважати за різновид коментарю.

Російський дослідник телевізійної журналістики Г. Кузнєцов вважає, що процес формування іміджу можна розбити на декілька етапів: виявлення цільової аудиторії, вивчення (принаймні емпіричне) пристрастей телеглядачів, з якими індивідуальний комунікатор планує взаємодіяти. Як домінанту можна виділити трійку працюючого іміджу: вміння говорити мовою своєї аудиторії; знання того, що її сьогодні хвилює; гострота розуму і почуття гумору [3].

Так, журналіст програми «Світ навиворіт» поставив собі за мету зробити програму однаково цікавою для домогосподарки, школяра, студента, менеджера середньої ланки, а також бізнесмена. Дослідивши у дипломній роботі аудиторію програми, ми можемо зазначити, що «Світ навиворіт» програма для дітей: 6-17 років, студентів, домогосподарок, жінок, які знаходяться у декретній відпустці, мандрівники, люди, які цікавляться нестандартними мандрівками.

Аудиторією програми «Шалений автостоп» є – молодь. Оскільки, месседж, який сформували ведучі – безкоштовні подорожі, та безкоштовні розваги, не зважаючи на відсутність умов для проживання. Також, ведучі пропагують подорожі автостопом, що може зацікавити молодь (віком до 27 років), студентів, а також мандрівників.

У ході дослідження ми дійшли до думки, що ведучий програм не красень, він «один з нас, проте у покращеному вигляді. Більш детальну характеристику вдалої майстерності ведучого можна знайти у працях Л. Миргородської, яка зазначає: «Ведучий тримається вільно, проте не розвязано. Впевнений у собі, проте не самовпевнений. Голос та погляд – інструменти, на яких він вміло грає» [9]. Також ми проаналізуємо зовнішній вигляд кожного ведучого та дослідимо, як це впливає на сприймання телепрограми глядачами.

Дмитро Комаров – молодий, енергій чоловік, який завжди знаходиться в активному русі. Ведучий має «робочу уніформу»: чорна футболка із білою наліпкою «Мир наизнанку». Він завжди знімається лише у такій формі одягу, окрім останнього сезону (7 сезон), де він проводить зйомки переважно у буденному одязі: футболка або сорочка та джинси. Також, після повернення Дмитра Комарова із експедиції, редактори програми влаштовують для глядачів конкурси, в яких дарують переможцям «фірмові» чорні футболки із наліпкою «Мир наизнанку».

П'ять сезонів підряд автор не змінював свій стиль: мав волосся середньої довжини; а от у новому сезоні – Дмитро Комаров змінив зачіску на більш сучасну. Також, ведучий завжди залишає наліпку «Мир наизнанку» на місцях, де він проводив зйомку.

Щодо мови ведучого, то Дмитро Комаров використовує просту, гарно поставлену, зрозумілу мову. Усі терміни він пояснює та розшифровує. Частіше за все, ведучий заздалегідь готує стенд-апи та текст, який звучить у кадрі, що робить сприйняття програми більш комфортним.

Таким чином, пізнавана «уніформа», а саме, чорна футболка із наліпкою «Мир наизнанку», проста зовнішність ведучого, а також простота мови – роблять програму по-перше, пізнаваною, а по-друге – просту на сприйняття.

Ведучі Василь та Станіслав не мають постійної форми для зйомок програми, як у ведучого програми «Світ навиворіт». Оскільки ведучі подорожують автостопом, то одяг у них має бути зручним, тому це переважно джинси та футболка. Але, часто Василь та Станіслав одягають яскравий одяг (футболки із нецензурними написами або вульгарними картинками), головні убори та сонцезахисні окуляри (що не бажано робити на телебаченні). Також ведучі з'являються у кадрі у спідній білизні, а буває, що й взагалі без одягу. Такий зовнішній вигляд та поведінка ведучих у кадрі створює не позитивний імідж програмі.

Щодо мови – ведучі використовують багато лайливих, сленгових та нецензурних слів. У кадрі Василь Москаленко та Станіслав Капралов багато імпровізують, тож під час інтерв'ю або діалогу – хлопці вживають жарти. Також, ведучі готують закадровий текст, який начитують безпосередньо у студії. Тому мова, яка звучить у стенд-апах ведучих, та закадрове начитування тексту дуже відрізняється з точки зору лексичного, граматичного, а також етичного аспектів.

Висновки та пропозиції. Отже, дослідивши роль ведучого у тревел-програмі, ми зробили наступні висновки: на сьогодні існують основні напрями журналістської діяльності – це телекоментатор, телерепортер, оглядач та інтерв'юер. Також розглянуто кожну діяльність окремо, та приведені приклади із ряду досліджуваних програм «Світ навиворіт» (1+1, ведучий Дмитро Комаров) та «Шалений автостоп» (Новий канал, ведучі Василь Москаленко та Станіслав Капралов). Ми дійшли висновків, що у тревел-програмах вищезазначені амплуа журналістів мають свою специфічну інтерпретацію та методи втілення на екрані.

Зовнішній вигляд ведучих, а також мова – впливають на сприйняття програми. Досліджено, що постійна пізнавана уніформа, охайний зовнішній вигляд, та проста, зрозуміла, правильна мова робить програму більш привабливою для глядача.

Також, у статті ми дослідили цільову аудиторію тревел-програм, та можемо зазначити, що обидва досліджуваних проекти відносяться до формату «тревел-журналістика», але вони мають абсолютно різну аудиторію. Це пов'язано із метою, яку ставить перед собою тревел-журналіст.

Пропозиції: продовжити дослідження тревел-програм пострадянського простору, а також закордонних телевізійних ринків, аби краще зрозуміти, яку роль відіграє стиль ведучого у телевізійних програмах формату «тревел-журналістика».

Список літератури:

1. Засурский Я. Н. Телерадиоэфир: История и современность / Я. Н. Засурский. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 239 с.
2. Кубатьян Г. Тревел-журналистика. Начало / Г. Кубатьян // Блог. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kubatyan.livejournal.com/20940.html
3. Кузнецов Г. В. Журналист на экране / Г. В. Кузнецов. – М.: Дело, 1985. – 204 с.
4. Маклюэн М. Телевидение: робкий гигант // Телевидение вчера, сегодня, завтра / М. Маклюэн. – М.: Высшая школа, 1987. – 132 с.
5. Мельник Г. Общение в журналистике: секреты мастерства / Г. Мельник. – СПб.: Питер, 2005. – 217 с.
6. Мир наизнанку. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.youtube.com/user/naiznankutv
7. Показаньева И. В. Проблемное поле трэвел-журналистики как явления современного медиапространства / И. Показаньева. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mediascope.ru/node/1385
8. Редькина Т. Ю. Средства реализации развлекательной функции в трэвел-тексте / Т. Ю Редькина // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Сер. 9. – 2011. Вып. 4.
9. Уроки журналистики для начинающих: электронная библиотека. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.journ-lessons.com/litra.html
10. Шалений автостоп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Безумний_Автостоп

Катрич К.В., Демченко С.В.
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СТИЛЬ ВЕДУЩЕГО КАК ВЕСОМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В АВТОРСКИХ ПРОГРАММАХ ФОРМАТА «ТРЭВЕЛ-ЖУРНАЛИСТИКА»

Аннотация
Данное исследование проведено на основе магистерской диссертации «Специфика авторских концепций формата «тревел-журналистика»: принципы и особенности реализации». В статье исследованы теоретические вопросы роли ведущего и его стиля в телепрограммах жанра «тревел-журналистика».В работе использованы общенаучные, междисциплинарные и специальные методы. Так, наряду с общенаучным методом системного анализа привлечены и сравнительно-исторический метод, в частности его парадигматический, аналогичный, обобщающий, индивидуализирующий и синтетический аспекты. Полученные результаты и их новизна: впервые исследованы и проанализированы стили ведущих тревел-продуктив украинского медиарынка. Полученные результаты могут быть использованы в последующих исследованиях по смежным тем.
Ключевые слова: тревел-журналистика, телевидение, телепрограмма, телеведущий, стиль.

Katrich K.V., Demchenko S.V.
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

ANCHORMAN'S STYLE AS AN IMPORTANT COMPONENT IN AUTHORS' PROGRAMS OF «TRAVEL JOURNALISM» FORMAT

Summary
This study is based on the master's thesis «The specifics of the authors' concepts in the format of «travel journalism»: Principles and features of implementation». The article is devoted to theoretical questions of the role of anchorman and his style in TV programs of «travel journalism» genre. Methods: the author applied general scientific, interdisciplinary and special techniques. Along with the general scientific method system analysis, the author employed comparative historical method, including its paradigmatic, analogical, synthesizing, individualizing and synthetic aspects. The results and their novelty: for the first time, the style of anchormen in travel journalism shows of Ukrainian media was investigated and analyzed. The results can be used in the following researches in related topics.
Keywords: travel journalism, television, TV show, anchorman, style.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

УДК 378:6-057.875

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ МЕДИКІВ ЗАСОБОМ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я

Ібрагімов Е.Ю.
Буковинський державний медичний університет

Культура здоров'я як засіб формування фахової культури студентів медичного університету У статті порушується проблема формування культури здоров'я як засобу формування фахової культури студентів медичного університету. Розглядаються можливі умови вирішення даної проблеми: розробка критеріїв та відповідних їм показників, що характеризують рівень сформованості фахової культури спеціалістів медичної галузі, набір компетенцій, які можуть бути сформовані у процесі оволодіння всіма компонентами фахової культури. Шляхом міркувань визначено, що процес формування фахової культури має бути спрямований на розвиток загальнокультурних аспектів особистості фахівця та формування його професіоналізму, зокрема, на формування культури здоров'я.
Ключові слова: культура здоров'я, фахова культура, структурні компоненти фахової культури, фахова компетентність, фізичні якості студентів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У системі заходів щодо формування культури здоров'я студентів, зокрема, медичного університету важливою умовою є його власна активність як наслідок усвідомленої потреби до ведення здорового способу життя. Мова йде про забезпечення умов, за яких молода людина стає суб'єктом власного розвитку, самовдосконалення та самооздоровлення. Важливим засобом у цьому напрямку є самостійна робота студентів, яка стає пріоритетною в контексті вимог Болонської декларації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що такий важливий аспект, як ставлення до власного здоров'я як засіб формування фахової культури студентів медичного університету ще не став предметом спеціального дослідження. Водночас, доречним буде вказати й на низку протиріч між: вимогами суспільства до підготовки майбутнього лікаря, покликаного формувати, зберігати та зміцнювати своє здоров'я й здоров'я нації, та їх недостатньою практичною реалізацією в умовах освітнього процесу медичних ВНЗ; прогресивними тенденціями щодо підвищення оздоровчого напрямку фізичного виховання й недостатнім використанням оздоровчих технологій у навчально-виховному процесі вищих медичних навчальних закладів.

Основна увага статті зосереджена на аналізі культури здоров'я як засобу формування фахової культури студентів медичного університету. Процес реалізації поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: аналіз наукових досліджень, щодо означеної проблеми; узагальнення поняття «культура здоров'я», «фахова культура»; виокремлення структурних компонентів формування культура здоров'я студента медичного вищого навчального закладу. Варто зазначити, теоретико-методологічну основу зазначеного дослідження складають положення про філософські, культурологічні та валеологічні підходи до формування культури здоров'я особистості; психологічні та педагогічні теорії про розвиток активності й самостійності суб'єктів пізнавальної діяльності, погляди на формування окремих компонентів здоров'я (М. Амосов, В. Ананьєв, Г. Апанасенко, Р. Баєвський, В. Петренко, Л. Попова, С. Страшко, О. Яременко та ін.); концептуальні ідеї розвитку освіти в контексті формування культури здоров'я стулентської молоді (В. Бобрицька, І. Брехман, М. Віленський, М. Гончаренко, В. Горащук, М. Гриньова, С. Кириленко, В. Климова, Г. Кривошеєва, С. Лебедченко, В. Оржеховська, В. Скумін, Л. Татарнікова та ін.); положення теорії та методики фізичного виховання (Б. Ашмарін, В. Бальсевич, О. Демінський, Л. Лубишева, Г. Максименко, Т. Ротерс, Б. Шиян та ін.); ідеї особистісно орієнтованого навчання та виховання (І. Бех, І. Зязюн, О. Кучерявий, С. Савченко та ін.); основні положення Законів України «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція неперервної валеологічної освіти, Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні, Концепція освіти «Рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Теоретичний аналіз дозволив визначити складові культури здоров'я, які необхідно сформувати в студентів медичних ВНЗ, а саме: гуманістичні ціннісні орієнтації та ідеали, які дозволяють орієнтуватися особистості в широкому спектрі цінностей та формувати на цій основі відповідне ставлення до навколишнього світу; знання духовного, психічного та фізичного аспектів здоров'я людини; володіння оздоровчими технологіями для формування, збереження й зміцнення свого здоров'я та здоров'я колег, пацієнтів тощо. У процесі дослідження було встановлено, що найбільш доцільним у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я як спробу формування фахової культури студентів медичного університету є організація їхньої роботи як у навчально-виховному процесі з фізичного виховання, так і в позанавчальний час.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реформування вищої освіти у сучасному освітньому середовищі вимагає пошуку нових шляхів вирішення проблеми формування особистості, розвитку її фізичних, психічних та духовних сил. Пріоритетність проблеми зумовлена різким погіршенням стану здоров'я молоді. Виявлено, що кількість здорових студентів сьогодні за різними даними становить від 4 до 10%. Значна частина захворювань студентської молоді має так звану дидактогенну природу, тобто викликана або спро-

© Ібрагімов Е.Ю., 2015

вокована безпосередньо умовами навчально-виховного процесу.

Поняття ціннісного ставлення до здоров'я ми визначаємо як суб'єктну діяльність студентів медичного ВНЗ, що включає самоосвіту з питань формування, збереження та зміцнення здоров'я; самопізнання індивідуальних особливостей та самовдосконалення фізичних, психічних і духовних якостей, що забезпечує розвиток фахової культури майбутніх лікарів.

Наголошуємо, під готовністю студентів до формування фахової культури слід розуміти інтегративну якість особистості, що проявляється як ціннісне ставлення та прагнення мобілізувати зусилля до формування власної культури здоров'я, наявність високого рівня знань з питань духовного, психічного та фізичного аспектів здоров'я, володіння вміннями та навичками формувати, зберігати та зміцнювати здоров'я у всіх його аспектах.

У результаті дослідження було теоретично обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування фахової культури студентів медичних ВНЗ. До таких віднесено: формування в майбутніх лікарів культури здоров'я; підготовку викладачів фізичного виховання педагогічних ВНЗ до організації роботи з формування культури здоров'я студентів; упровадження в навчально-виховний процес з фізичного виховання медичних ВНЗ оздоровчих технологій, що спрямовані на формування культури здоров'я студентів.

Зазначимо, зростаюча роль фахової підготовки лікарів спрямована на вирішення завдань охорони здоров'я та профілактичної медицини, які вимагають в організації системи вищої професійної медичної освіти не тільки фундаментальних знань про людину (суто медичних і природничо-наукових), але й вирішення проблем, пов'язаних із введенням студентів в полікультурне середовище. Відтак підвищення ефективності фахової підготовки студентів у медичних університетах стає найважливішим завданням вищої школи, оскільки визначальною повинна стати культура здоров'я, провідною стороною якої є духовна, що актуалізує поглиблене вивчення педагогічних проблем підготовки студентів медичного ВНЗ.

Варто зазначити, найважливішим педагогічним завданням у формуванні фахового світогляду майбутнього лікаря стає досягнення фахової культури, який дасть йому можливість включитися в активну професійну діяльність, бути здатним діяти в різних професійних ситуаціях та проявляти себе як компетентна особистість із сформованою духовно-моральною і життєвою позицією.

Підтримуємо думку А Г. Кравченко, що існують структурні компоненти фахової культури, серед яких компоненти морально-етичного блоку: мотиваційний (охоплює потреби, мотиви, прагнення, бажання та передбачає наявність інтересу до професійної діяльності); ціннісний (сукупність матеріальних і професійно-етичних цінностей, створених людством і включених у цілісний процес професійної діяльності); особистісно-емоційний (гуманістична установка на професійну взаємодію, інтерес до діяльності, готовність вступати в взаємини, інтерес до внутрішнього світу, високий рівень ідентифікації, позитивна Я-концепція, моральність). До критеріїв сформованості фахової культури студентів вищих медичних закладів освіти вважаємо за доцільне віднести: когнітивний (відображає рівень засвоєння знань, алгоритмів діяльності та ступінь усвідомлення необхідності участі у професійній діяльності); інструментальний (демонструє рівень оволодіння студентом базовими професійними уміннями та навичками); емоційний (характеризує рівень задоволення від процесу та результату фахової діяльності) критерії [8].

Окреслені нами компоненти та критерії фахової культури віддзеркалюють відповідні рівні сформованості у студентів медичних ВНЗ достатньо стійких якостей та властивостей особистості для формування культури здоров'я. Для визначення сформованості фахової культури у майбутніх медиків пропонуємо виділити три рівні: низький, середній, та високий. Низький (недостатній) рівень, на нашу думку, характеризується емпіричними фаховими знаннями та їх механічним відтворенням, виконанням найпростіших способів дій, нестійкістю ціннісних орієнтацій, відсутністю сформованих умінь і навичок. Значущість культури здоров'я для майбутньої фахової діяльності не достатньо усвідомлена. Характерними є професійна інертність, небажання чи невміння переборювати труднощі. Означений рівень є недостатнім для здійснення професійної діяльності. Середній або достатній рівень визначається оволодінням основних знань, необхідних у професійній діяльності. Через обмеженість ерудиції студенти слабо володіють уміннями та навичками. Значущість культури здоров'я частково свідома, але оскільки домінують нечіткі уявлення про методи та прийоми діяльності, переважає інтуїтивний підхід до вирішення ситуацій і невміння розв'язувати їх, виникає необхідність продовжити навчання. Високий рівень розвитку фахової культури студента вищого медичного закладу освіти передбачає наявність уявлень про цілі формування культури здоров'я, власний розвиток, бажання й потребу оволодіти фаховою культурою; фахової компетентність (сформовану систему знань і систему умінь); самостійний пошук інформації і шляхів подолання ускладнень; сформовані інтелектуальні й практичні уміння, володіння професійною технікою, які цілеспрямовано і систематично використовуються у діяльності з урахуванням конкретних умов, ситуацій та їх особливостей.

Означений рівень культури здоров'я характеризується також прагненням до подальшого фахового росту та удосконалення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, у результаті опрацювання та аналізу теоретичних засад проблеми фахової культури, приходимо до висновку про складність, динамічність, багатогранність цього явища. Очевидно, що процес формування фахової культури має бути спрямований на розвиток загальнокультурних аспектів особистості фахівця та формування його професіоналізму, зокрема, на формування культури здоров'я.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок. Питанню формування культури здоров'я студентської молоді як цілісного багатоаспектного особистісного утворення присвячено численні праці вітчизняних та зарубіжних учених: філософів та культурологів (В. Климова, В. Скумін, Л. Сущенко та ін.), психологів (В. Ананьєв, А. Маслоу та ін.); медиків (М. Амосов, Г. Апанасенко, В. Войтенко та ін.); педагогів-класиків (Я. Коменський, Дж. Локк,

І. Песталоцці, Г. Ско-ворода, К. Ушинський, П. Лесгафт, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.), сучасних педагогів (О. Дубогай, М. Гончаренко, В. Горащук, М. Гриньова, С. Кириленко, Г. Кривошеєва, С. Лебедченко, В. Оржеховська, В. Петленко, Л. Татарнікова та ін.); валеологів (І. Брехман, Е. Булич, О. Вакуленко, Л. Жаліло, Л. Животовська, Л. Попова, С. Страшко, А. Царенко, О. Яременко та інші).

Таким чином, було узагальнено визначення поняття «культура здоров'я» – це важливий складовий компонент загальної культури людини, що визначає формування, збереження та зміцнення її здоров'я у освітньому середовищі сучасного університету, зокрема, медичному, формування культури майбутніх лікарів стає сьогодні однією із пріоритетних складових навчально-виховного процесу.

Список літератури:

1. Белолипецкий В. К. Этика и культура управления: учеб.-прак. пособ. / В. К. Белолипецкий, Л. Г. Павлова. – М.: ИКЦ «Март», 2004. – 384 с.
2. Косарев И. И. Педагогические аспекты высшего медицинского образования / И. И. Косарев, А. В. Попков. – М.: ФГУП Экспериментальная типография. 2003 г. – 274 с.
3. Кравченко А. И. Культурология: Учебное пособие для вузов / А. И. Кравченко. – 4-е изд. – М.: Академический Проект, Трикста, 2003. – 496 с.
4. Кузьмин П. В. Профессиональная культура політолога / П. В. Кузьмин, К. С. Иваненко. – Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 5. – С. 27.
5. Модель И. М. Профессиональная культура муниципального депутата: Теоретико-символический анализ / И. М. Модель. – Екатеринбург, 1993. – 185 с.
6. Никитин В. А. Социальная работа: проблемы теории и подготовки специалистов. Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. – 236 с.
7. Сабатовская И. С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе / И. С. Сабатовская // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 9. – С. 206–214.
8. Уваркіна О. В. Психолого-педагогічна підготовка студентів вищих медичних закладів освіти // Психолого-педагогічні проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах неперервної освіти: Наукові записки. – К.:НПЦ Перспектива. – 2001.– Т. 2. – С. 153-156.
9. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
10. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14

Ибрагимов Е.Ю.
Буковинский государственный медицинский университет

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ МЕДИКОВ СРЕДСТВОМ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ

Аннотация
Культура здоровья как средство формирования профессиональной культуры студентов медицинского университета В статье поднимается проблема формирования культуры здоровья как средства формирования профессиональной культуры студентов медицинского университета. Рассматриваются возможные условия решения данной проблемы: разработка критериев и соответствующих им показателей, характеризующих уровень сформированности профессиональной культуры специалистов медицинской отрасли, набор компетенций, которые могут быть сформированы в процессе овладения всеми компонентами профессиональной культуры.
Ключевые слова: культура здоровья, профессиональная культура, структурные компоненты профессиональной культуры, профессиональная компетентность, физические качества студентов.

Ibrahimov E.Yu.
Bukovinian State Medical University

FORMATION OF PROFESSIONAL CULTURE OF MEDICAL STUDENTS BY MEANS OF HEALTH CULTURE

Summary
The problem of health culture as a means of formation of professional culture of medical university students is studied in the article. We consider the possible conditions to solve this problem: the development of criteria and corresponding indicators characterizing the level of formation of professional culture of medical industry experts, the set of competencies, which can be formed in the process of mastering all components of the professional culture.
Keywords: health culture, professional culture, structural components of professional culture, professional competence, physical quality of students.

УДК 61-057.875:37.032

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІДЕРСТВА У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Ткачук О.Г.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Сучасні умови діяльності та стан розвитку у галузі вищої освіти в Україні зумовлюють суттєві зміни у підготовці професійного, конкурентоспроможного фахівця, в даному випадку майбутнього лікаря, які здатні до високої продуктивної професійної діяльності, уміють адаптуватися до умов праці, що так швидко змінюються. У статті розглядаються аспекти формування компетентності лідерства у майбутніх лікарів, розкрито поняття «компетентність лідерства» і перспективи його розвитку в процесі занять фізичним вихованням у вищому медичному навчальному закладі (ВМНЗ). Аналіз літературних джерел зазначив, що компетентності лідерства для професійної підготовки фахівців, а саме, лікарів, приділяється недостатньо уваги.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, лідерство, компетентність лідерства, вища школа, вища медична освіта, майбутні фахівці, професійна підготовка лікарів.

Постановка проблеми та її актуальність. Українське суспільство нині переживає часи кардинальних змін, тому головним завданням вищої освіти стало створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу, пошук інтелектуальної, обдарованої, творчої молоді, яку треба підтримувати і стимулювати для самореалізації в сучасному суспільстві. Один із шляхів виконання цього завдання є становлення лідерства особистості у контексті формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей розглядались у роботах С. Калашнікової [6], Я.Кульбашної [10], В. Лугового [11], М. Мруги [13] та ін. У них представлено особливості змісту, етапи становлення, структуру та проблеми професійної компетентності майбутніх фахівців. Однак, дослідження Я. Кульбашної [10] щодо оцінки і сприйняття понять «компетентність» і «професійна компетентність», проведеного серед студентів IV-V курсів стоматологічних факультетів вищих медичних навчальних закладів (ВМНЗ) України, засвідчило, що 2,4–42,4% майбутніх лікарів не розуміють їх сутності; 11,6–35,8% (близько третини) можуть окреслити лише в загальних рисах. Сформулювати своє розуміння терміну «компетентність» не можуть 24,7–96,2%.

Сучасне суспільство потребує компетентних і активних фахівців, здатних швидко і уміло визначати цілі своєї діяльності, прогнозувати досягнення, долати труднощі, будувати взаємини з людьми, працювати в команді, повною мірою проявляти свій творчий потенціал і лідерські властивості особи. Англійське слово «leader» утворено від дієслова «to lead», що означає «вести», корінь цього слова бере свій початок від «laed», що означає «шлях», або «дорога», тому можна сказати, що «лідер – це той, хто, йдучи попереду, показує шлях своїм попутникам» [7].

В основі лідерства лежить такке удосконалення особистості, яке забезпечує її здатність підняти своє бачення на більш високий рівень, виходячи при цьому за звичайні рамки. Лідер – це той, хто слугує прикладом для інших, демонструє належні практики і у такий спосіб згуртовує навколо себе команду, спроможну досягати поставлених цілей та втілювати бачення в життя. Лідерство – це процес, це вплив [8].

Основні теоретичні підходи в розумінні походження лідерства визначені О. Хмизовою [14]:

– теорія рис: лідером може бути людина, що володіє певним набором особистісних якостей;

– ситуаційна теорія: а) лідерство це продукт ситуації: людина, ставши лідером в одному випадку, набуває авторитету, котрий починає на неї «працювати» внаслідок дії стереотипів. Тому вона може розглядатись групою як «лідер взагалі»; б) окремим людям властиво «шукати пости», тому вони і поводять себе відповідним чином;

– синтетична теорія: а) лідерство – це процес організації міжособистісних стосунків у групі; б) лідер – суб`єкт управління даним процесом.

На думку науковців С. Калашнікової [9] та О. Хмизової [14], лідерство пов'язане перш за все з умінням гідно опановувати зміни та пристосовуватися до нових і часто складних ситуацій. В останній час лідерство набуло особливого значення. Це, зокрема, пояснюється тим, що сучасний діловий світ відрізняється вкрай жорсткою конкуренцією та високою мінливістю. Чим більші зміни, тим більша необхідність в ефективному лідерстві. Тому використання вчорашніх методів у діяльності не може привести до успіху. Все більше перед майбутніми фахівцями постає складна задача: витримати натиск великих змін та зуміти зберегти свою конкурентоспроможність в нових умовах. Такий підхід у повній мірі стосується і медичної освіти, яка повинна оперативно реагувати на швидкоплинні зміни наукових і практичних досягнень.

Проблеми формування у особистості лідерських якостей вивчали І. Адізес [1], М. Герзон [2], М. Дороніна [5], С. Калашнікова [8], Дж. Максвелл [12] та ін. Ними створені моделі формування компетентності лідерства, приділяється велика увага якостям, які притаманні лідерам, теоріям лідерства та стилям лідерства, які отримали світове визнання та затвердили себе як правдиві та науково обґрунтовані ідеї.

Варто зазначити, що американські науковці Р.Ділтс, Е. Дірінг, Дж. Рассел [4] розглядають теорію Альфа-лідерства, як провідну для керівників підприємств. Вони зазначають, що лідери відрізняються якостями, які можна згрупувати за такими процесами: передбачення, вирівнювання та дія. Використовуючи такий підхід можемо визначити, що лідерська компетентність полягає у здатності передбачати, тобто помічати найменші ознаки змін, тенденцій, які зароджуються, швидко реагувати на зміни і створювати гнучкі організації, які блискавично реагують на інноваційні технології; узгоджувати власні цінності і потреби з цінностями і потребами інших людей, здатних до ефективного досягнення цілей; діяти, створювати умови для досягнення мети і наполегливо рухатися до неї.

© Ткачук О.Г., 2015

Викликають зацікавленість результати дослідження О. Хмизової, яка вважає, що структура лідерської компетентності має три основні компоненти, такі, як: когнітивний (вміння, навички, переконання), мотиваційно-емоційний (мотиви, потреби, емоції, цінності, ставлення), діяльнісно-поведінковий (дії, вчинки, поведінка, практична реалізація) [14, с. 106]. Вона визначає, що справжній лідер – це командний гравець, який володіє комплексом характеристик, узгоджує власні цінності і потреби з цінностями і потребами інших людей, створює умови для досягнення мети і наполегливо рухається до неї, швидко реагує на зміни і блискавично реагує на нові вимоги середовища.

Аналіз наукових джерел [1, 4, 5, 8, 12, 14] засвідчив, що проблема теоретичного та методичного формування лідерської компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах недостатньо розроблена, не досліджено і не розроблено концепцію та модель формування компетентності лідерства у майбутніх лікарів в контексті сучасних технологічних змін.

Мета статті. Дослідити поняття «лідерська компетентність майбутніх лікарів» і визначити перспективи її становлення у процесі викладаня дисципліни фізичне виховання у вищому медичному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Професія лікаря у багатьох аспектах пов'язана з наявністю у особистості лідерських якостей. У ВМНЗ майбутньому фахівцю необхідно прищепити прагнення до постійного самоудосконалення, намагання освоїти сучасні методи діагностики, лікування, бажання досягти оптимального результату і професійного успіху. Однією з дисциплін, які дають змогу формувати у мабутнього фахівця такі якості є фізичне виховання. У процесі поступового цілеспрямованого досягнення вищих результатів у спорті, формується соціально активна, гуманістично спрямована особистість, яка у своїй життєдіяльності керується як загальнолюдськими, так і культурно-національними цінностями. Також формуються почуття, навички та звички, моральні переконання і світогляд; рішучість й сміливість; творче ставлення до роботи, пошук і розумне використання нового в теорії і практиці.

Опираючись на дослідження Я. Кульбашної [10] визначено, що серед студентів IV-V курсів, значущість компетентності лідерства займає від 9% до 16% у Харківському медичному університеті (ХНМУ), в межах 33% у Івано-франківському медичному університеті, в межах 41% в Уманському університеті, а в НМУ імені О.О. Богомольця 44% – 50%. Найбільший показник в НМУ імені О.О. Богомольця, а найнижчий у Харківському медичному університеті. Варто зазначити, що прагнення до успіху на IV курсі являється більшим у всіх досліджених, а також ми бачимо, що існують суттєві регіональні відмінності в оцінці значущості загальних компетентностей і подібність показників між студентами кожного з ВМНЗ.

Згідно з самооцінкою майбутніх стоматологів значущість компетентності «лідерства» зайняла 18 місце, проте близька по суті компетентність «прагнення до успіху» – друге місце. Тому вважаємо доцільним розглядати ці компетентності разом.

Результати наукових досліджень Я.А.Кульбашної [10], вказують на доцільність формувати компетентності, зокрема і лідерства, починаючи з першого курсу навчання у ВМНЗ.

Для досягнення цієї мети нами розроблено анкету дослідження значущості компетентності лідерства для студентів ВМНЗ та, опираючись на наукові праці Є. Жарикова, Є. Крушельницького [6] розробити методику діагностики лідерського потенціалу у майбутніх лікарів.

На підставі аналізу наукових джерел С. Калашнікова [7], Я. Кульбашної [10], В. Лугового [11] нами визначений комплекс особистісних якостей, які можуть складати основу компетентності лідерства майбутніх лікарів, це: зваженість, амбіційність, рішучість, ентузіазм, креативність, самоконтроль тощо.

Лідерство передбачає спрямованість до бажаного майбутнього, втілення свого бачення, стратегічного мислення, формування готовності до змін та швидкому реагуванню на ці зміни, відкритість до нових ідей. В останній час лідерство набуло особливого значення, тому що, сучасний діловий світ відрізняється вкрай жорсткою конкуренцією та високою мінливістю. Все більше перед майбутніми фахівцями постає складна задача витримати натиск великих змін та зуміти зберегти свою конкурентоспроможність в нових умовах, а чим більші зміни, тим більша необхідність в ефективному лідерстві.

Лідерство в освітньому просторі можна розглядати у трьох взаємопов'язаних аспектах: лідерство в освіті (діяльність керівників, викладачів, студентів); лідерство для освіти (діяльність батьків); лідерство освіти (діяльність держави щодо забезпечення пріоритетного розвитку освітньої сфери).

У сучасних умовах дуже важливо продумати систему поза навчальної діяльності студентів, орієнтовану на розвиток лідерських якостей у студентів, наприклад, заняття спортом.

Також ефективність формування лідерської позиції у студентів та їх здібності доцільно розвивати і удосконалювати за допомогою різноманітних програм, тематичних занять, майстер-класів, тренінгів у процесі викладання дисципліни фізичного виховання, зокрема аналізуючи з діяльність видатних спортсменів, їх мотивацію, склад і стиль їхньої роботи.

Для результативного впливу взаємодії викладача і студентів на формування лідерської позиції у майбутніх лікарів в освітньому просторі ВМНЗ важливими є професійна компетентність викладача із високим рівнем сформованості лідерської компетентності, здатним врахувати специфіку та розвиток мотивації лідерства у майбутнього лікаря; забезпечення у виховному процесі можливостей для проявів лідерської поведінки, зокрема, завдяки участі у студентському самоврядуванні.

Висновки. У результаті проведених досліджень визначено, що у вищій школі на вимогу потреб суспільства активізувалась проблема формування компетентності лідерства у майбутніх лікарів.

Встановлено, що в розробці даної проблеми в вищій медичній освіті уваги приділено не достатньо.

Подальшим напрямом дослідження передбачена діагностика лідерського потенціалу майбутніх лікарів, що сприятиме формуванню у них компетентності лідерства у процесі викладання дисципліни фізична культура.

Список літератури:

1. Адизес И. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей / Ицхак Калдерон Адизес; Пер.с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 259 с.
2. Герзон М. Лидерство через конфликт: Как лидеры-посредники превращают разногласия в возможности / Марк Герзон; пер. с англ. [Павла Миронова]; Стокгольмская школа экономики. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2008. – 344 с.
3. Гура О. І. Теоретично-методологічні основи формування психологічно-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О. І. Гура. – К., 2008. – 36 с.
4. Дилтс Р. Альфа-лидерство / Дилтс Р., Диринг Э., Рассел Дж. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРО ЗНАК, 2004. – 256 с.
5. Доронін А. В. Якісний розвиток функцій керівника колективу / А. В. Доронін, М. М. Козирева // Коммунальное хазяйство городов. Сб. научн. трудов. Вып. 87. – К.: Техніка. – 2009. – С. 357–366.
6. Жаріков Є., Крушельниький Є. (Діагностика лідерських здібностей) – http://kuchka.info/diahnostyka-liderskyh-zdibnostej.html
7. Калашнікова С. А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства: монографія / С А. Калашнікова. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 380 с. (лидер+пд=Калан-к10 з ПЕДАГОГИ-КА-21) 580000 183 стр укр.
8. Калашнікова С. А. Актуальність лідерства в умовах сучасних суспільних трансформацій та його вплив на професійну підготовку управлінців [Електронний ресурс] / С. А. Калашнікова // Освітологічний дискурс. – 2010. – № 1. – 15 с. – Режим доступу до журн.: http://innovations.kmpu.edu.ua/ENFV/index.html – Назва з екрану.
9. Калашнікова С. А. Лідер в освіті / С. А. Калашнікова / Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К., 2008. – С. 454.
10. Кульбашна Я. А. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із стоматологогії: теоретичні й методичні основи: монографія / Я. А. Кульбашна. – К.: Компас, 2014. – 416 с.
11. Луговий В. І. Ідентифікація складу і структури компетентностей: ключова умова підвищення ефективності викладання та оцінювання результатів у вищій школі / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2011. – Т. 1, № 3. – С. 9–15. – (Темат. вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»).
12. Максвелл Дж. Воспитай в себе лидера / Джон Максвелл; пер. Г. Левитана. – Минск: Попурри – 400 с.
13. Мараховська Н. В. Лідерство як психолого-педагогічна проблема / Н. В. Мараховська, Л. С. Рибалко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. – К.; Запоріжжя: Запоріз. обласн. ін-т післядипломної освіти, 2004. – Вип. 31. – С. 38-42. – 0,15 авт. арк.
14. Хмизова О. Формування і розв'язання лідерської позиції у маубутнії учителів початкових класів в освітньому просторі ВНЗ / Проблеми підготовки сучасного вчителя № 4 (Ч. 1), 2011.

Ткачук Е.Г.
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИДЕРСТВА У БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

Аннотация
Современные условия деятельности и состояние развития в области высшего образования в Украине предопределяют существенные изменения в подготовке профессионального, конкурентоспособного специалиста, в данном случае будущего врача, которые способны к высокой продуктивной профессиональной деятельности, умеющих мгновенно адаптироваться к условиям труда, которые очень быстро меняются. В статье рассматриваются аспекты формирования компетентности лидерства у будущих врачей, раскрыто понятие «компетентность лидерства» и перспективы его развития в процессе занятий физическим воспитанием в высшем медицинском учебном заведении (ВМУЗ). Анализ литературных источников отметил, что компетентности лидерства для профессиональной подготовки специалистов, а именно врачей, уделяется недостаточно внимания.
Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, лидерство, компетентность лидерства, высшая школа, высшее медицинское образование, будущие специалисты, профессиональная подготовка врачей.

Tkachuk O.H.
Bogomolets National Medical University

FORMATION OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE PHYSICIANS

Summary
Modern conditions and developments in the field of higher education in Ukraine determine significant changes in the preparation of professional, competitive specialist, in this case future doctors, who are capable of high productive professional activity, able to adapt to conditions that rapidly change.
The article discusses aspects of formation of leadership competence among future doctors, explains the concept of «leadership competence» and the prospects for its development in the process of physical education in higher medical educational institution. The analysis of literary sources evidenced lack of attention to the leadership competence in training professionals, namely doctors.
Keywords: competence, professional competence, leadership, leadership competence, university, higher medical education, future specialists, professional training of doctors.

НАШІ АВТОРИ

1. **Арефнія Світлана В'ячеславівна** – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України
2. **Баланчук Тетяна Іванівна** – асистент кафедри фармації Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова
3. **Бачинська Христина Петрівна** – студентка філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
4. **Борисенко Микола Іванович** – старший викладач кафедри соціальної роботи Чернігівського національного технологічного університету
5. **Бурлачук Наталія Юріївна** – студентка Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
6. **Буряк Віктор Валерійович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб №2 Запорізького державного медичного університету
7. **Герасимова Ольга Іванівна** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка
8. **Гороховська Юлія Ігорівна** – студентка обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
9. **Давиденко Ігор Святославович** – завідувач кафедри патологічної анатомії, доктор медичних наук, професор Буковинського державного медичного університету
10. **Демченко Сергій Володимирович** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
11. **Дуднікова Марія Олегівна** – асистент кафедри терапевтичної стоматології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
12. **Еліашова Анна** – PhD, Dhr.c., професор, декан факультету охорони здоров'я Пряшівського університету в Пряшові (Словаччина)
13. **Єжова Тетяна Євгенівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
14. **Ібрагімов Еміль Юсирович** – викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
15. **Іванків Ігор Ігорович** – аспірант кафедри соціальної психології філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
16. **Капшик Інна Йосипівна** – студент Київського університету імені Бориса Грінченка
17. **Катріч Карина Вікторівна** – студент Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
18. **Клітинська Оксана Василівна** – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедрою стоматології дитячого віку Ужгородського національного університету
19. **Ковальчук Людмила Ігорівна** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
20. **Комих Наталія Григоріївна** – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
21. **Красіловська Зоя Валеріївна** – аспірант кафедри права і законотворчого процесу Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
22. **Кричківська Оксана Василівна** – викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету
23. **Кровіцка Яна Анатоліївна** – студентка обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
24. **Кульчій Інна Олексіївна** – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри державного управління і права Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
25. **Курка Стефанія Валеріївна** – студентка Буковинського державного медичного університету
26. **Лебедин Тетяна Володимирівна** – студент Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
27. **Лебєдєва Надія Анатоліївна** – доктор філософії в галузі культурології, професор філософії Міжнародної Кадрової Академії, дійсний член Євразійської Академії телебачення і радіо
28. **Лобач Наталія Вячеславівна** – викладач кафедри медичної інформатики, медичної і біологічної фізики Української медичної стоматологічної академії
29. **Мазулін Олександр Владиленович** – доктор фармацевтичних наук, професор, завідувач кафедри фармакогнозії, фармацевтичної хімії та технології ліків ФПО Запорізького державного медичного університету
30. **Матвійчук Наталя Миколаївна** – студентка Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
31. **Москалюк Олександр Петрович** – аспірант кафедри хірургії та урології Буковинського державного медичного університету

32. **Мочалов Юрій Олександрович** – кандидат медичних наук, доцент кафедри стоматології дитячого віку Ужгородського національного університету
33. **Наумова Валерія Олександрівна** – студентка 1 медичного факультету Запорізького державного медичного університету
34. **Нестерчук Андрій Петрович** – студент Буковинського державного медичного університету
35. **Олішевич Віолетта Миколаївн**а – аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
36. **Павлюкович Наталія Дмитрівна** – кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету
37. **Павлюкович Олександр Васильович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри судової медицини та медичного правознавства Буковинського державного медичного університету
38. **Панькевич Василь Миколайович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри психології, соціології та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
39. **Пашинський Леонід Миколайович** – кандидат технічних наук, доцент Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
40. **Проценко Наталія Дмитрівна** – директор Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Черкаській області
41. **Розлуцька Вікторія Зіновіївна** – магістр Ужгородського національного університету
42. **Сергієнко Євгенія Вікторівна** – магістр соціології, випускник кафедри соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
43. **Ткачук Олена Геннадіївна** – викладач кафедри фізичного виховання і здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
44. **Трутень Соломія Сергіївна** – студент Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка
45. **Фурс Тетяна Ігорівна** – аспірантка кафедри іноземних мов Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
46. **Чимпой Кристина Андріївна** – кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішньої медицини Буковинського державного медичного університету
47. **Шкварковський Ігор Володимирович** – професор кафедри хірургії та урології, доктор медичних наук, професор Буковинського державного медичного університету
48. **Юхно Максим Олександрович** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий журнал
«Молодий вчений»
№ 6 (21) червень, 2015 р.
Частина 3
Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 25.06.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 16,74. Тираж 100 прим.
Зам. 0615-32.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.